This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

BUHR A
a39015 01816636 6b

EÖTVÖS JÓZSEF
A XIX. SZÁZAD URALKODÓ ESZMÉI

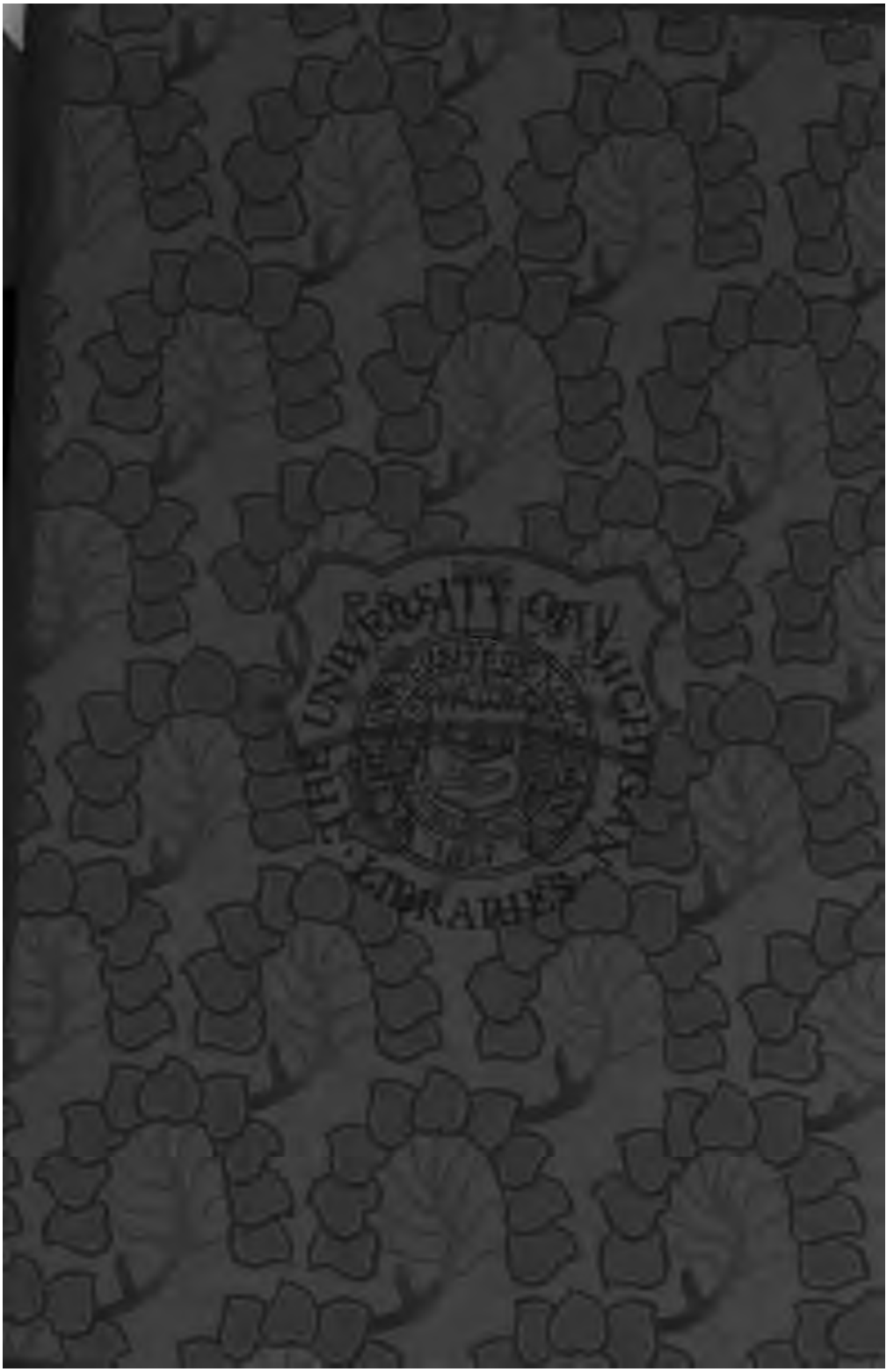

BÁRÓ
EÖTVÖS JÓZSEF
ÖSSZES MUNKÁI

UNIVERSITÄTS-BIBLIOTHEK

BÁRÓ
EÖTVÖS JÓZSEF
ÖSSZES MUNKÁI

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF
ÖSSZES MUNKÁI
XIV. KÖTET

A XIX. SZÁZAD URALKODÓ ESZMÉINEK BEFOLYÁSA AZ ÁLLADALOMRA

MÁSODIK KÖTET

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF

ÖSSZES MUNKÁI

XIV.

A XIX. SZÁZAD URALKODÓ ESZMÉINEK BEFOLYÁSA AZ ÁLLADALOMRA

MÁSODIK KÖTET

BUDAPEST MDCCCCII
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF

*

A XIX. SZÁZAD URALKODÓ ESZMÉINEK BEFOLYÁSA AZ ÁLLADALOMRA

MÁSODIK KÖTET

BUDAPEST MDCCCCII
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
1817
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES

BARÓ
EÖTVÖS JÓZSEF
ÖSSZES MUNKÁI

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF
ÖSSZES MUNKÁI
XIV. KÖTET

A XIX. SZÁZAD URALKODÓ ESZMÉINEK BEFOLYÁSA AZ ÁLLADALOMRA

MÁSODIK KÖTET

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF

ÖSSZES MUNKÁI

XIV.

A XIX. SZÁZAD URALKODÓ ESZMÉINEK BEFOLYÁSA AZ ÁLLADALOMRA

MÁSODIK KÖTET

BUDAPEST MDCCCCII
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF

*

A XIX. SZÁZAD URALKODÓ ESZMÉINEK BEFOLYÁSA AZ ÁLLADALOMRA

MÁSODIK KÖTET

BUDAPEST MDCCCCII
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

PH
3220
.A1
1901
V.14

AZ ÖSSZES JOGOK FENTARTÁSÁVAL

AZ EÖTVÖS-ALAP TULAJDONA

Révai és Salamon könyvnyomdája, Budapest, VIII., Üllői-út 18.

838291-230

MÁSODIK RÉSZ.

BEVEZETÉS.

Lehetetlen, hogy valamely államban sokáig oly elveket kövessenek, melyek társadalmi rendünk, sőt egész polgárisodásunk alapelveivel ellenkeznek. Ha tehát igaz, — a mit, ugy hiszem, e munka első részében megmutattam, — hogy azon elvek, melyeket az államban valósítani törekszünk, azon értelemben véve, melyet nekik közönségesen tulajdonitunk, ellentétben állanak az összes keresztyén polgárisodás alapelveivel: el kell ismernünk, hogy azon elvek valósítása az államban nem lehetséges; vagy meg kell engednünk, hogy azoknak valósítása egész polgárisodásunk felbomlását vonná maga után, mely utóbbi esetből azonban épen nem következik, hogy tehát ezen elvek valósítása egyátalában lehetetlen.

A föld egy része sem oly virágzó, hogy a földi dolgok mulandóságára ne emlékeztetne. Miként tavaszszal is, mikor fejlődésnek indul minden s uj levelek és virágok diszítnek minden ágat, egyes kihalt növények és száraz levelek az előbbi évek elenyészett virágzáskorát juttatják eszünkbe: úgy ébreszt a legátalánosabb haladás korszakaiban is hasonló emlékeket a történet minden gondolkozóban. Egészen elhagyatott vidékekben, Ázsia pusztáin és Afrika sivatagain, sőt az uj világ őserdői közepében néha egy rég elenyészett miveltség maradványaira akadunk. A homoktengerből kiemelkedő magas oszlopsorok egy palotának romjai, melyek ma alig nyujtanak elég árnyat a magános pásztornak és

kisded nyájának; roppant falak és utak maradványai, melyek a mindent átalakító természet hatalmával évezredek óta daczolnak; sirhelyek, e legbiztosabb s gyakran egyedüli nyomai az emberi létnek; templomok, melyeknek istenei rég ismeretlenek, s melyek romjaikkal csak arra emlékeztetnek, hogy az ember mindenütt és minden korban fölfelé vetette szemeit, és azon óriási városok, melyeket puszta halmok alatt fedez föl a tudomány, a nélkül, hogy az irásjegyeket, mikkel falai fedvék, megfejteni tudná, mindezek ugyanazon komoly tanuságot hirdetik: miszerint semmi sincsen oly nagyszerü és dicső, a minek, ha lejárt az ideje, el nem kellene enyészni, s hogy minden polgárisodás, bármi magasnak tetszett azok előtt, a kik élvezték, mindig csak átmeneti pontul szolgált valamely magasabb kifejlésre. — Mert a történet, mely mulékonynak tanusítja mindazt, a mit az emberek és népek alkotnak, egyszersmind azt mutatja, hogy e mulandóság okát a fejlődés örök törvényében kell keresni, mely szerint bármely irányban csak addig haladhatunk, mig ez irányban tovább fejlődni lehetséges. Ki tudja, hogy polgárisodásunk, melyre oly büszkék vagyunk, nem áll-e hasonló átalakulás küszöbén; hogy nem közeledünk-e azon időhöz, mikor az emberiség, elérvén a jelen polgárisodás körében lehetséges fejlődés határait, erőszakosan tör uj ösvényeket, hogy hosszas küzdések után, miknek, az akadályokba ütköző folyam módjára, engedni látszik, elvégre ismét diadalmasan folytassa utját?

Azon meggyőződés tehát, miszerint bizonyos fogalmak csak polgárisodásunk elenyésztével valósíthatók, azon veszélyekre figyelmeztet ugyan, melyek polgárisodásunkat fenyegetik: azt azonban, hogy ezen elvek valósítása lehetetlen, belőle következtetni nem lehet — s ha magunkat polgárisodásunk jövője iránt meg akarjuk nyugtatni, ezt csak úgy érhetjük el, ha a helyett, hogy azokat őrülteknek mondjuk, kik az emberiség számára uj ösvényeket igyekszenek nyitni, inkább azon kérdést tűzzük ki magunknak: »Vajon polgárisodásunk csakugyan túlélte-e már magát, s igy közelnek kell-e tartanunk a pillanatot, melyben jelen civilisatiónkat uj fogja felváltani?«

A történetekből azt tanuljuk, hogy csupán külső viszonyok valamely polgárisodás hanyatlását sohasem idézhetik elő. Véres forradalmak egész sora, polgárisult népek meghóditása barbárok által, megakaszthatják a polgárisodás fejlődését, de nem semmisíthetik meg, s minden civilisatió elenyésztének az okát önmagában kell mindig keresnünk.

Vallás, polgárisodás, társadalom és állam nem csupán kölcsönös hatással vannak egymásra, hanem egyszersmind kölcsönösen alapjai egymásnak. A mint az állam bizonyos társadalmi renden nyugszik, úgy viszont ez az összes polgárisodás eredménye, mely ismét bizonyos vallási eszmék általános elismerésén alapszik. Mig ezen eszmék az emberek kedélye fölött nem szünnek meg uralkodni: sem a társadalmi rendet, sem az államot nem rendezhetni uj alapokon. Honnan: minden polgárisodás csak azon eszmékkel együtt enyészhetik el, melyeknek alapján kifejlődött. Ez pedig, a történetek tanusága szerint, mindig csak akkor történik

a) ha azon eszmék, melyek a polgárisodás alapjait képezik, tökéletesen valósítva vannak, s az emberiség, egy polgárisodás körében megoldván feladatát, a haladás örök törvénye szerint uj ösvényeket kénytelen törni; vagy

b) ha azon eszmék, melyek századokig igazaknak tartattak, hamisaknak találtatván, helyökbe mások állíttatnak föl. Mindkét dolog mindig egyszerre történik, sőt az utóbbi rendesen meg szokta előzni az előbbit; mert a kétely mindig türhetlen állapot az emberre nézve, s azért hitét csak úgy ingathatjuk meg, ha helyébe ujat állíthatunk föl, melyen szintoly erős meggyőződéssel csügghessen. Avagy végre:

c) ha az uralkodó eszmék a jelennek elutasíthatlan szükségeivel ellentétben állanak.

Ha e szempontból vizsgáljuk a jelen viszonyait, úgy találjuk:

hogy a keresztyén polgárisodás még nem végezte be föladatát, mert azon eszmék közül, melyek alapjául szolgálnak, mindeddig még egyiket sem mondhatjuk valósultnak.

Eddig még az egyéni szabadság eszméje — mely a leglényegesebb különbséget képezi korunk és az ó-kor miveltsége között — sem lett teljesen uralkodóvá. Jelen

polgárisodásunk kezdetétől fogva lépésről-lépésre közeledtünk ez eszme valósításához; de valamig a társadalom azon eszközöket mind meg nem kisérlette, melyek rendelkezésére állanak, hogy az egyént azon viszonyok ellen védje, mik által tényleg mások önkénye alá kerül, mindaddig az egyéni szabadság diadaláról szó sem lehet társadalmunkban.

Még inkább elmondhatni ezt az egyenlőség elvéről. S nem állított-e föl, e két fogalmon kívül, még egyet a keresztyénség, melynek valósítása körül alig történt valami?

A keresztyénség tanai szerint a föld minden népe közös származásu, mindnyájan testvérek, kiknek ugyanaz a rendeltetésök, s kik, hosszas tévelygés után, végre ugyanazon község kebelében fognak egyesülni. A keresztyénség — az ó-kor tisztán nemzeti vallásaival ellentétben — az emberiség vallása. Azon elvvel, miszerint minden ember egyenlő Isten előtt, az összes emberiség egysége mondatott ki. A keresztyénség első hirdetésekor szembetünő ellentétben állottak ez eszmével a világ viszonyai, kevesen fogták azt tisztán föl, s mindazáltal annyira a keresztyénség lényegében feküdt ez elv, hogy soha nem is hagytak föl azzal egészen.

A pápaság és császárság hosszas tusái, s egyes nagy férfiak törekvései — mint a franczia IV. Henriké — tanusítják, miszerint az eszme, hogy az egység — legalább a keresztyén népek között — létesíttessék, polgárisodásunk egész folyama alatt soha egészen háttérbe nem szoríttatott: de vajon nem a jövőtől kell-e várnunk a keresztyén polgárisodás ezen elvének valósítását most is? Mig a keresztyén népek egymás irányában a háborún kívül nem ismernek egyéb eszközt jogaik érvényesítésére; mig egész népekre nézve nincs elismerve az egyéni szabadság eszméje s ezeren meg ezeren vannak, kiknek nincs egyéb szabadságuk, mint hogy éhen halhatnak, a nélkül, hogy valaki őket munkára kényszerítené: mindaddig nem állíthatjuk, hogy az emberiségnek azért kell új ösvényeket keresni, mivel a keresztyénség által eléje tűzött feladatoknak már teljesen megfelelt.

Szintoly alaptalan azok aggodalma, kik polgárisodásunk fönnállásán azért kételkednek, mert az ő meg-

győződésök szerint a keresztyénség eszméi hatalmukat az emberi kedély fölött elvesztették.

Ha szilárd alapon akar állani, minden államnak szüksége van fensőbb vallásos szentesítésre. Igy a keresztyénség is, bár elvei szerint minden tisztán világi viszonytól távol kellene magát tartania, szükségkép támaszául szolgált a világi hatalomnak. Minél nagyobb volt a keresztyénség befolyása az egész középkoron át, annál inkább felhasználták azt a világi hatalom érdekében s egyes tételeit, például a következőt: »Omnis potestas a Deo est; qui potestati resistit, Deo resistit«, gyakran oly társadalmi rend szentesítésére használták föl a régi időkben, melyet anyagi erőszak a többség elnyomására alkotott, s mely a keresztyénség elveivel csak annyiban nem volt ellenkező, a mennyiben az nem e világból valónak hirdette országát. Ehhez járul, hogy az ember a vallásban nemcsak istenhezi viszonyainak meghatározását keresi, hanem mindenben, hol őt tudománya elhagyja, a valláshoz folyamodik, s a világnak teremtése, a természet rende, a társadalom alakulása és saját fejlődésének magyarázatát vallásától várja. Mit az ember saját eszével megfogni nem képes, arra nézve a hitre szorul, s azért minél keskenyebbre vonul a tudományosság határa, annál inkább kiszélesedik a vallásé.

A keresztyénség sem vonhatá ki magát e kényszerűség alól, s bár az új-szövetség kizárólag az ember szellemi és erkölcsi nemesítésével foglalkozik: az ó-szövetségi könyvek megfeleltek e szükségnek. Igy történt, hogy midőn a középkorban támadt államrend, mely, ámbár a keresztyénség elveivel kiáltó ellentétben állt, a vallásra támaszkodott, végre megtámadtatott, s midőn a tudomány oly tárgyakra is kiterjeszté kutatásait, miket előbb a hit körébe vontak: a keresztyénségbe vetett szilárd bizalom sokakban megingott. Az egyház, mikor az érintett államrend védőjeül lépett föl s a természettudományok fejlődését az inquisitio által törekvék gátolni, maga is sokat tett arra, hogy minden támadás, melyet az állam ellen intéztek, egyszersmind a vallás ellen volt irányozva, s hogy a tudomány, önvédelemre kényszerítve, ellenséges állást vőn a

keresztyénséggel szemközt. A keresztyénség főbb elvei mindazáltal nem vesztették el uralmokat.

A szenvedély és gúny fegyvereivel támadták meg a keresztyénség hittanait; de ha a támadásoknak volt is némi hatása a társadalom fenső és közép rétegeire, s a hitlenség egyes tartományokban apránkint a nép közé is elharapózott: nézetem szerint nem szenved kétséget, hogy a nagy többséget, Európa csaknem minden országában, hittanokra nézve is, mindenütt keresztyénnek kell tartanunk. Legnagyobb bizonyságul szolgál e részben épen a communismus. Mert miután a keresztyénség alapelveivel ellenkező tanokat is az eredeti keresztyénség folytatása gyanánt adnak elő: ez legvilágosabb jele, hogy a keresztyénség hatalmát még a socialisták és communisták sem vonják kétségbe. Ha pedig, a hittanoktól elvonatkozva, a keresztyénség azon részére fordítjuk figyelmünket, mely nem az embernek istenhezi, hanem az emberek egymás-közti viszonyairól határoz: meg kell győződnünk, hogy a keresztyénség által felállított alapelvek uralma sohasem volt oly egyetemes, mint épen most.

Kétségbe vonták a keresztyénség hitelveit: erkölcstanát az egész mívelt világ vallja. A ki csak polgárisodásunk körében mozog, nem vonhatja ki magát azon eszmék uralma alól, melyeket a keresztyénség fölállított. Maga a zsidóság is egészen csatlakozott erkölcstan tekintetében a keresztyénség alapelveihez, s lemondott azon szoros zárkozottságról, melyet törvényeinek egy része parancsolt, hogy szent könyveiből mindenek fölött azt emelje ki, mi által azok az általános emberszeretet tanainak hirdetésében a keresztyénséget megelőzték.

Nem a keresztyénség elvei indítának e korunkban egy nagy nemzetet arra, hogy a rabszolgaságot, anyagi áldozattal, eltörölje? Nem az emberszeretet tanainak kell-e köszönnünk a gondoskodást, mely a nyomort enyhíti, és a részvétet, melylyel most embertársainknak megérdemlett szenvedései iránt is viseltetünk?

És ugyan az emberi nem egységének nagy eszméje is, melyet a keresztyénség állított föl, nem közelebb áll-e hozzánk a jelenben, mint azelőtt? A mi hajdan csak egyesek sejtelmében élt, most átalános meggyőző-

déssé vált: az emberi nem egységét sokan a legfőbb feladatnak tekintik, s mindenki a legszebb eszménynek, mely felé törekednünk kell. S ez eszmének sem maradtak el gyakorlati eredményei. A népek közeledtek egymáshoz, érintkezésök barátságosabbá, s még ellenségeskedésök is emberiebbé vált. A keresztyénség korunkban a maghoz hasonlít, mely a föld rögei alatt eredeti alakját el látszik veszteni; holott a dús vetésnek minden gabnaszára, melyet helyén találunk, e magból származott.

Mindazon körülmények közől, miknek az uralkodó eszmék változását — mitől a társadalmi rend és polgárisodás átalakulása függ — meg kell előzniök, csupán egyet találunk a jelen viszonyokban, s ez: azon ellentét, melyben az uralkodó eszmék az emberek szükségeivel állani látszanak.

Megmutattam e munka első részében, hogy korunk uralkodó eszméi, a mint azokat fölállitották, kölcsönös ellentétben állanak; megmutattam, hogy azok létesítése nemcsak a most fönnálló állam föloszlására vezetne szükségkép, hanem minden nagyobb állam fönnállását merőben lehetlenné tenné. Mivel már az igazaknak ismert eszmék valósítása erkölcsi szüksége az embernek, melyet ott, hol maguk az eszmék ellentétben állanak, soha kielégíteni nem lehet, s mivel a nyugoti polgárisodás védelme nagyobb államok fönnállását elkerülhetlen szükséggé teszi: valóban úgy látszik, mintha az uralkodó eszmék s az emberek szükségei között csakugyan bekövetkezett volna azon ellentét, mely ezen eszmékkel együtt minden létező viszonynak átalakulását vonná okvetlenül maga után.

Ha igaz, hogy azon eszmék, melyeket fél század óta az államban valósítani törekszenek, a fölvett értelemben valóban korunknak uralkodó eszméi; s ha azon forma, melyben jelenleg majd minden állam rendeztetett, valóban az egyedüli alak, melyben nagy államok fönnállása lehetséges: akkor egyátalában nem kárhoztathatni azokat, kik minden baj egyedüli gyógyszerét a társadalmi viszonyok teljes átalakításában keresik. Mert ha elismerjük, hogy az egyenlőség elve az, a minek tökéletes valósításától az emberek kielégítése függ: azt is meg kell engednünk, hogy annak legfőbb akadályát

az egyéni szabadság (a szabad versenyzés) elvében találjuk föl; s a kik ez elvet háttérbe akarják szorítni, s az egész társadalmat a teljes egyenlőség és »associatio« elvének alapján újra akarják rendezni, óriási vállalatba fognak ugyan, de törekvésök józan, sőt az egyedüli, mely, e föltét alatt, czélhoz vezethet. Csupán az a kérdés: mennyiben helyesek azon föltétek, melyekből a kiindulás történt?

Mert ha meggyőződtünk a felől, hogy az emberek többsége a szabadság, egyenlőség és nemzetiség fogalmainak nem azon értelmet tulajdonítja, melyben ezen eszmék valósítása eddig megkisértetett; ha megmutatjuk, hogy ezen eszméket azon értelemben véve, melyet azoknak az emberek többsége tulajdonít, s melyben azokat csakugyan korunk uralkodó eszméinek tekinthetjük, az államnak, hogy az ezen eszméknek megfeleljen, merőben más rendezése szükséges, mint a milyennel eddig bírt legtöbb államunk, s hogy ilyes szervezés a nagy államok fönmaradásának veszélyezése nélkül lehetséges; végre ha belátjuk, miszerint az állam intézményei s az emberek szükségei közt létező ellentét okát, és az általános elégedetlenséget, mely abból ered, nem az uralkodó eszmékben, hanem épen abban kell keresni, mivel azokat félreértették, s oly értelemben fogták föl, mely valódi jelentésökkel ellenkezik: akkor egyszersmind azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy bármi nagyok korunk bajai, azzal nem segítünk rajtok, ha a kor uralkodó eszméit megsemmisítni törekszünk; hanem inkább az által, ha ezen eszméket valódi értelmökben valósítjuk.

Nem az ennélfogva a föladat, hogy új polgárisodás alapítására törekedjünk; hanem az: mily módon fejleszthetjük azt, melynek körében eddig haladtunk, legmagasabb fokáig.

Ez az, a mit e munkám második részében megkisérlek megoldani.

E végett két kérdést kell kifejtenünk:

I. Minő értelmet tulajdonít az emberek többsége a szabadság, egyenlőség és nemzetiség uralkodó eszméinek?

II. Mint kell az államot rendezni, hogy korunk ez értelemben vett eszméinek megfeleljen?

ELSŐ KÖNYV.

MELY ÉRTELEMBEN VESZIK ÁTALÁBAN A SZABADSÁG, EGYENLŐSÉG ÉS NEMZETISÉG ESZMÉJÉT.

I. FEJEZET.

HOGY TUDHATNI MEG, MINŐ ÉRTELMET TULAJDONIT A NÉP BIZONYOS ESZMÉKNEK.

A nép ritkán van tisztában eszméivel. A helyett, hogy saját meggyőződéseit taglalná, bizonyos szavakat szokott fölkapni, melyeken a hit egész buzgalmával csügg. Ha egyszer kimondott egy ilyen szót, benfoglaltatik abban mindaz, a mit jónak és igaznak tart, ahhoz csatlakozik minden reménye, az minden törekvésének a czélja, az vigasztalása minden szenvedésben. Azon szavak helyes értelméről, melyeket minden zászlón s minden szivben találunk, sohasem szokott magának számot adni a nép; sőt gyakran meg is változtatja e szavakat vezetőinek parancsára; s miután egy ideig a szabadság szolgált harczjelül, az egyenlőséggel cseréli azt föl, vagy e kettőhöz adja még a testvériséget, a nélkül, hogy nézetei változtak volna, vagy más egyébre törekednék, mint azelőtt.

E szerint csak közvetve és pedig két uton lehet megtudni, mily értelmet tulajdonít valóban a nép a szabadság, egyenlőség és nemzetiség eszméinek:

1. Ha forrásukig követjük ez eszméket s az utat fölkeresve, melyen azok lassankint uralomra jutottak, az értelem iránt, melyet ezen eszméknek különböző korszakokban mostanig tulajdonítottak, tisztába jövünk.

2. Ha azon következéseket vizsgáljuk, miket a nép ezen eszmékből von.

Ha a történet azt mutatja, miszerint a nép bizonyos eszméket századokon át mindig egy bizonyos értelem-

ben fogott föl: a legnagyobb valószinüséggel föltehetni, hogy ez eszméket ma is ugyanazon értelemben veszi, — hacsak valami közbejött változást nem lehet történetileg kimutatni.

Még biztosabb irányul szolgálnak azon következések, melyeket bizonyos eszmékből vonnak. Abból, hogy a nép e szóért: egyenlőség — lelkesül, egyátalában nem következik. hogy valóban az egyenlőség fogalmát tartja mindenekfölött szem előtt. Megmutattam munkám első részében, mi könnyen csalódhatik a szavakban maga a tudomány is, mikor például a szabadság nevében tulajdonképen csak az egyenlőség elvét törekedett az állam körében valósítani: mennyivel inkább lehetséges hasonló csalódás a népnél. Csak ha azt vizsgáljuk: mit követel a nép a szabadság, egyenlőség és nemzetiség nevében; ha törekvéseit igyekszünk helyesen kiismerni: akkor jöhetünk tisztába azzal, hogy minő értelmet tulajdonít valóban az érintett eszméknek.

E vizsgálatot kiséreljük meg a következő fejezetekben.

II. FEJEZET.

A SZABADSÁG, EGYENLŐSÉG ÉS NEMZETISÉG ESZMÉINEK EREDETÉRŐL, S AZON ÉRTELEMRŐL, MELYET EZEN ESZMÉKNEK POLGÁRISODÁSUNK FOLYAMA ALATT JELEN KORUNKIG MINDENKOR TULAJDONITOTTAK.

Egy eszme sem támad egyszerre, mely az emberiségre hatást gyakorolt. A mint minden eszmének, hogy uralomra jusson, meg kell felelnie az emberek szükségeinek: ugy fejlenek ki e szükségekből lassankint a megfelelő eszmék. Jóval előbb fogamzanak, mielőtt bennünk öntudatra jutnak. Ez az eset korunk uralkodó eszméivel is.

Az egyéni szabadság eszméjét, a politikaival szemközt, mint munkám első részében érintém, az egész ó-korban nem ismerték. Az uralombani részvétel vala az, a miért akkor a szabadság nevében küzdöttek. A mely nép e részben czélt ért, szabadnak nevezték *(a)*. De bár a régieknek az egyéni szabadság különös jogköréről, melyre az állam hatalma nem terjeszkedhetik, fogalmuk sem volt: kétségtelen, miszerint a keresztyénség első föllépésekor már érezék szükségét, hogy az egyéni szabadság az állam mindenhatósága ellen is megvédessék. Miután az állam korlátlan fölsége a római imperátorok korlátlan hatalmához vezetett: a szabadságnak uj tért kelle keresni; s a stoikus iskola elve, miszerint mindenkinek az erényben és saját lelki erejében kell keresnie a boldogságot, nagyon elkészité a keresztyénség tanát az egyéni szabadságról. De mindamellett, mivel minden eszme csak akkor lesz

fontossá az államra nézve, ha egyszer általánossá lett: az egyéni szabadság eszméjének gyakorlati következményeit is a keresztyénségnek kell tulajdonítani, mert ezen eszme csak a keresztyénséggel együtt vált egyetemessé.

A keresztyénség eleinte nem ellenségesen lépett föl a pogány állam ellen, s minden világi dologban elismeré hatalmát; de midőn azon tant hirdeté, hogy az ember rendeltetése túl fekszik e földi léten s a keresztyénnek Isten országáról beszélt, melyre itt csak elő kell készülni; midőn nem a tettleges ellenállást a világi hatalom ellenében tevé kötelességül hiveinek, hanem azt, hogy hitökért minden sanyargatást szenvedjenek el, és azok számára, kik e kötelességnek eleget tettek, a vértanui koronát biztosítá: akkor az egyéni szabadság elvének végső diadalát a világi dolgokban is előkészítette. A keresztyénség az ó-világi állam mindenhatóságának a vallásos meggyőződésben először szabott legyőzhetlen korlátot, s ez által utat tört e hatalom további megszorítására.

Ugyanezt mondhatni az egyenlőség eszméjéről is.

Az egyenlőség fogalmát is már a keresztyénség föllépte előtt azon értelemben fogták föl egyesek, melyet annak ma tulajdonítunk. Miután a plebeiusok jogegyenlősége kivívatott s a Gracchusok forradalmai óta Rómában többször igyekeztek, legalább aránylag, birtokegyenlőséget is hozni be: utóbb még a rabszolgák szomorú állapotára is fordult némi figyelem, s a római irodalomnak a keresztyénség keletkezésével egykoru időszakában a rokonszenv sok szép adatával, sőt azon alapelvvel is találkozunk, hogy minden ember egyenlő. Ez eszmével mindazáltal még azok sem jöttek soha teljesen tisztába, a kik azt fölállították; sohasem lett az erkölcsi rendszerök alapjává, s az emberi egyenlőség tana akkor is gyakorlati befolyás nélkül maradt az ó-korban, miután azt egyesek hirdették. Azután sem javult a rabszolgákkali bánásmód, sőt csak Tacitust kell kezünkbe vennünk, hogy belássuk, mennyire távol volt az egyenlőség fogalma még oly emberektől is, kik szellemi képzettség tekintetében a legmagasabban állottak. Az egyenlőség eszméjének practikus fontossága

csak a keresztyénséggel kezdődik. Ezen eszme, mely az ó-világban egyes philosophok nézete vala, a keresztyén hit lényegéhez tartozik. Legfontosabb hittanainak szükséges következménye s egyszersmind összes erkölcstanának alapja az. Ha egyszer elfogadták az emberek közös származását egy emberpártól, az eredeti bűnt, a közös veszélyt, mely abból mindenkire jött, s az emberek közös megváltását az Isten fia által: nem lehetett többé tagadni a tant, mely minden embert egyenlőnek hirdetett, s azon mértékben kelle annak egyszersmind gyakorlatilag gyümölcsözni, a mely arányban a keresztyénség elterjedett. Azon tan, hogy szeressük felebarátainkat, mint minmagunkat, csak átvitt fogalma az egyenlőségnek az erkölcsi törvénybe, s e tan az első pillanattól fogva megtermé gyümölcseit. A keresztyénség nem törte azonnal szét a rabszolgaság láncait, de kezdettől fogva törekedett azokat elviselhetőbbekké tenni; vigaszt, s a végső megjutalmazás reményének balzsamát öntötte minden sebre, s a rokonszenvet mások szenvedése iránt, mely azelőtt magasabb miveltség eredménye és kevesek előnye volt, vallásos kötelességévé tette mindenkinek.

A nemzetiség fogalmairól is azt mondhatni, hogy azon viszonyok, mik közt a római birodalom kevéssel hanyatlása előtt volt, előmozdíták keletkezését. A birodalom nagyságában, s egyes részeinek a központtóli távolságában, azon nyomásban, melyet az államhatalom a főváros érdekében az egyes tartományokra gyakorolt, végre azon körülményben, hogy erkölcsre és nyelvre nézve különböző annyi nép lépett fel egyszerre, mind föltaláljuk azon elemeket, mikből utóbb a nemzetiség fogalmának ki kellett fejlődni. De e fogalommal sem volt tisztában az ó-kor, ez is csak a keresztyén polgárisodás alatt fejlődhetett ki.

Nem áll ugyan a nemzetiség fogalma, mint a szabadság és egyenlőségé, közvetlen összeköttetésben a keresztyénség alapelveivel. Miután a keresztyénség azon tant állítá föl, hogy Isten országa nem e világból való, nem tekinthette föladatának a különböző népek egymáshozi viszonyait meghatározni, sőt a nemzeti elkülönzés rendszere az összes emberi nem egyetemiségével ellentétben

is látszik lenni, s a vallásnak, mely mindeneknek egy lelki községben egyesítését hirdeti czéljául, lehetetlen is volt egyes népek különállását egyenesen előmozdítania: közvetve mindazáltal a nemzetiség fogalmát is a keresztyénség eredményének tekinthetni, miután az egyéni szabadság és az emberi egyenlőség elvei szükségkép minden nemzetiség egyenjoguságára vezettek. Mert ha a nemzetiség fogalma szintugy csupán a család fogalmának kiebb terjesztése, miként ez az egyéni szabadság fogalmának eredménye: amint az egyén és család szabadságát elismerjük, ez elismerést szükségkép egész nemzetiségek jogosultságára is ki kell terjesztenünk. S azért a keresztyénség legnagyobb tanitói, ha nem léptek is föl a nemzeti jogosultság elve mellett, legalább küzdöttek egyes népek elnyomása ellen, és tisztán belátták azon körülmény fontosságát az emberiség fejlődésére, hogy különböző nemzetiségek vannak.

Korunk uralkodó eszméi tehát egészen a keresztyén polgárisodás tulajdonai. Az ó-kor egyiknek sem tulajdonította azon értelmet, melyben azok fejlődésünk alapjául szolgáltak. Forrásukat, mint minden kor uralkodó eszméinek eredetét, a vallásban kell keresni, mi még tisztábban áll előttünk, ha azon rendet, melyben a szabadság, egyenlőség és nemzetiség fogalmai lassankint kifejlődtek, az értelmet, melyet azoknak a keresztyén polgárisodás különböző korszakaiban tulajdonítottak, és azon arányt tekintjük, a melyben majd az egyik, majd a másik lépett inkább előtérbe, melyet mindenkor a vallás határozott meg.

Miután a reformatióig az egyház volt a keresztyénség eszméinek kizárólagos közvetitője, arra, hogy tisztába jőjjünk azon értelem iránt, melyben a szabadság, egyenlőség és nemzetiség eszméi ezen idők alatt általánosan vétettek: csak azon értelmet kell ismernünk, melyet azoknak különböző időkben az egyház tulajdonított *(b)*.

A keresztyénség csak szellemi tekintetben állitá föl a szabadság és egyenlőség fogalmait; e körben tartá magát kezdetben az egyház is. Az állam irányában nem követelt egyebet a hit szabadságánál, s ezt nem erőszakosan, hanem csak türelem s kitartás által igyekvék

elérni. Az egyenlőséget csak azon világban hirdeté, melyben minden földi salaktól meg leszünk tisztulva, s a rabszolgát, kit mint keresztyént egyenlőnek mondott a királyokkal, engedelmességre inté ura iránt, a miért egykor elveszi jutalmát *(c)*.

Miután azonban a keresztyénség kivívta ezen hitszabadságot s az egység és állandóság szüksége egyházi hatalomnak (hierarchiának) alapítását tevé szükségessé, mely az állam oltalma alatt keletkezett s azáltal el lőn ismerve; szóval azon pillanattól fogva, midőn az egyház, mint intézmény, elfoglalá helyét a világban: szükségkép módosulni kellett azon alapelveknek is, melyeket a szabadság és egyenlőség körül felállított.

A mi fönnáll, mindig hatalmas befolyást gyakorol arra, a minek még alakulnia kell; nemcsak azért, mivel az, a mi fönnáll, azoknak is, kik jobbra törekszenek, mindig kiindulási pontul szolgál, hanem azért is, mert minden intézményt csak azon fegyverekkel ostromolhatni diadalmasan, melyekkel magát védi. Ha valamit ki akarunk helyéből mozdítani, azon körbe kell alászállanunk, melyből azt ki akarjuk szorítani, s így azon formák, melyekben a római császárok világi hatalma rendezve volt, szükségkép jelentékeny befolyást gyakoroltak az egyház intézményeire. Az államszervezet szilárd egységének nemcsak hasonló egység fogalmát kellett az egyházban is előidéznie, hanem múlhatlan szükséggé kellett tennie ily egység tettleges megalapítását. Hogy állhatott volna ellen az egyház benső összetartás nélkül a mindenható államnak; hogyan őrizheté vala meg, a hit dolgában is, szabadságát, ha az állammal szemközt nem úgy állott volna, mint szilárdul rendezett egység?

Azon eszközökre nézve is, melyek által az egység meg lőn alapítva, az állam szolgált mintául az egyháznak; s ez nem csak egy főre ruházta a legfőbb hatalmat, hanem a mint az egyesek közt felosztá az egyházi hatóság gyakorlását, minden fokozaton, szinte egészen azon intézkedéseket utánozta, melyeket az államban talált.

De bár a szabadság eszméje a keresztyénség legfontosabb tanaival sokkal bensőbb összeköttetésben állott,

hogysem az egyházi hatalom szervezésében a kényuralom azon foka érethetett volna el, melylyel az államban találkozunk; habár a legfőbb egyházi hatalmat választás utján ruházták át s egyes érsekek és püspökök nagyobb mértékben birtak önállósággal, mint a tartományok praefectusai vagy épen alárendelteik, s az egész keresztyén község még sok ideig részt vett előljárói választásában, sőt azoknak tanácskozásaiban is, s ámbár mindezen okoknál fogva az egyház fogalma a pápaságéval soha sem olvadhatott annyira össze, mint az az állam és a császár fogalmával történt: az egyháznak ilyes rendezése mindazáltal szükségkép oda vezetett, hogy az egyéni szabadság igényei az egyház körében is sokkal szükebb korlátok közé lettek szorítva, s az egyenlőség fogalma a keresztyén község kebelében is inkább háttérbe lépett, mint ez a keresztyénség tanaival összeférhetőnek látszik.

Ha vizsgáljuk, minő jelentőséget tulajdonított a reformatió koráig az egyház a szabadság és egyenlőség fogalmának: úgy találjuk, miként az összes egyház, mint egy egész, a legnagyobb szabadságot követelte, s e szabadságot, a világi hatalommal szemközt, mindenik tagja részére biztositani is törekedett; de saját körében hiveitől minden vallási dologban tökéletes engedelmességet követelt, úgy, hogy az egyes keresztyén az egyház ellenében csak abban keresheté szabadságát, hogy a hierarchia nagy lépcsőjén minden foknak szorosan kiszabott jogköre, továbbá a változhatlanság elve által, melyhez az egyház szigoruan ragaszkodott, és végre az által, hogy az egyház feje választott vala s a zsinatok sokáig legfőbb tekintélynek ismertettek, hogy mindezek által, mondom, az egyes keresztyén teljes kényuralom ellen biztosítva volt.

Az egyenlőség elve, mint láttuk, a keresztyénség fő tanainak logikai következménye, s az egyház ehhez is ragaszkodott, a mennyiben világi rendkülönbségek által nem érezte magát kötve, s »canon«-ában az összes keresztyénséget »plebs tua sancta« név alatt foglalá egybe: saját körében mindazáltal az egyenlőség fogalma, azon szervezettel, mely szerint az egyház magát rendezte, sokkal inkább ellentétben állott, hogysem valósítása

lehető lett volna. Miután az egység érdekében hierarchiájához ragaszkodnia kellett, az egyház az egyenlőség valósítását csak azon tökéletesség következményeül fogadhatta el, melyre egy jobb világban egykor minden keresztyén föl fog emelkedni, s csak ez értelemben igérheté azt.

A nemzetiség fogalmát illetőleg az egyház egészen az első egyházatyák tanaival tartott, amennyiben, a népek közötti különbség létezését elismervén, nem abban kereste feladatát, hogy minden különbséget eltörleszszen, hanem abban, hogy minden népeket a keresztyén község keblében egyesítsen; s azon valóban keresztyén fölfogás, miszerint minden nép egyaránt hivatva van üdvösségre, az egyház kebelében valósítá a népek általános egyenjoguságát.

Ha immár azon hatást tekintjük, melyet az érintett fogalmak az államra gyakoroltak: úgy találjuk, hogy ez eszmék jelentősége ugyanaz volt az államban és az egyházban.

A mint az egyház körében a jogilletőség szorosan meghatározott fokozatában s a változhatlanság elvében keresték az önkény elleni biztositékot, vagyis a szabadságot: úgy az államban is. Az államban, mint az egyházban, külön-jogosultság után törekszik mindenki, s azon meggyőződés, hogy az egyszer kivivott jogkört anyagi erő nem forgathatja föl: ez volt az, miben akkor mindenki szabadságának legfőbb biztositékát kereste. Az egyenlőség fogalma az állam és egyház terén egyaránt háttérbe szoríttatott. A nemzetiség fogalma pedig, a mint a népvándorlás zavara megszünt s az egyház nagyobb befolyásra tesz szert, az állam fogalmának lőn alárendelve, s bizonyos nemzetiségek különös jogát a külön rendiségek kiváltságai váltják föl.

Vannak ugyan némi különbségek azon befolyásra nézve, melyet e fogalmak a középkorban az államra és egyházra gyakoroltak. Bármint törekedtek a világi hatalmat teljesen a császárban központosítani, az állam soha sem juthatott azon egységre, melyet az egyházi hatalom a pápaságban elért. Ennélfogva nagyobbaknak és könnyebben elérhetőknek kelle szükségkép lenni a külön szabadsági igényeknek az állam, mint az egy-

ház irányában, s a külön nemzetiségek fogalmával soha sem hagytak föl oly mértékben az állam, mint az egyház körében. Miután az összes népeknek egy nagy keresztyén községben egyesítése határozottan kijelölt czélja volt az egyháznak, mit maga a Megváltó tüzött feladatul: az egyenjoguság elvét, mely az államban a viszonyokból lassankint fejlett ki, szükségkép előbb ismerték el az egyházban. Átalában azonban a hasonlóságot, mely e fogalmak fölfogásában az állam és egyház között az egész középkor folytán megvolt, senki sem fogja tagadni, és senki sem fogja állíthatni, hogy az értelem, melyet a szabadság fogalmának ezen, fejlődésünkre oly fontos korszakban tulajdonítottak, ugyanaz lett volna, a melyben e fogalmat korunkban valósítani megkisérlették. — Hiszen az összes középkornak épen az egyéniségben fekszik kiváló jellemvonása. — Azon fogalom, miszerint a szabadságot csupán az államhatalombani részvétben kell keresnünk, soha sem volt inkább távol az emberektől; soha sem volt oly általános a törekvés érvényesíteni a személyes erőt, s az egyenlőség fogalma soha sem volt annyira háttérbe szorítva. Az utóbb érintett eszmének csupán abban állt minden befolyása, hogy a szabadság utáni törekvés mindenkinél egyenlően megvolt; s abban, hogy a helyzetek ama nagy különfélesége, melyet a középkori társadalom föltüntet, a vallásos szentesítés hiánya miatt soha sem kövülhetett keleti várnarendszerré keresztyén polgárisodásunk körében.

A XVI. század nagy egyházi szakadásával e részben is jelentékeny változás állott be; s azon tételt, miszerint egész polgárisodásunk lényegesen keresztyén, és fejlődésében merőben a vallásos szemlélettől függ, semmi sem tünteti világosabban elénk, mint ha azon hatást vizsgáljuk, melyet a reformatio az élet minden viszonyára gyakorolt.

A szabadság elvével, melyet azelőtt csak az egyház, mint egész követelt az állammal szemközt, a reformatio után az egyének léptek föl az egyház irányában. Azon alapelvvel, miszerint a keresztyénnek, hit dolgában, csupán az irás szavaihoz kell magát tartania, s minden keresztyénnek joga van annak valódi értelmét vizsgál-

gatni, — ezen alapelvvel, mondom, lelki ügyekben a teljes egyéni szabadság elve ismertetett el.

Midőn a reformatorok utóbb meggyőződtek azon eljárás veszélyességéről, hogy egyházi dolgokban minden tekintélylyel szakítottak; s mint minden párt, mely valamely intézmény visszaélései ellen oly elvekkel lép fel, melyek nem csupán a visszaélés, hanem az intézmény ellen is intézvék, — ők is belátták, hogy a szabad vizsgálódással nemcsak a pápaság mindenhatóságát, hanem olyas egyházi intézmények fönnállását is lehetlenné tették, melyeket maguk is szükségeseknek tartottak: a korlátlan szabadság helyébe a községek önhatóságát állították fel, s azon jogot, hogy az egyesek a község eldöntő tanácskozásaiban részt vehessenek.

Az egyenlőség elvét illetőleg a reformatio egészen átalakítá azon alapelvet, melyet a katholikus egyház követett: miszerint az egyház, mint legfőbb hatalom előtt, minden ember egyenlő ugyan, de az egyház keblében, a mennyiben nem a hierarchia valamely lépcsőzetén áll, föltétlen engedelmességre van kötelezve. A reformatio a hierarchiával a jogkülönbséget is megszüntette, s az egyház körében, a község egyes tagjai közt, elismerte az egyenlőség elvét.

Látjuk ezekből, hogy a reformatio a szabadságot, mi alatt a középkorban az egyéni szabadságot értették, a község tanácskozásaiban való részvétel jogában kereste s így a fogalomnak, egyházi ügyekben, hasonló jelentőséget tulajdonított, mint a minőben azt jelenleg az államban igyekeznek valósítani. A XVI. század irodalma, a pórháboru, az anabaptisták törekvései, s azon irányok, melyeket a puritánok Angliában követtek, tanusítják, mi sokat tett a reformatio a teljes egyenlőség fogalma terjesztésére. Hogy azonban minden kisérlet, mely a protestáns egyház kebelében arra tétetett, hogy a többségnek korlátlan hatalom adassék az egyesek fölött, meghiúsult, s csak újabb szakadásokra vezetett, és hogy azon törekvéseknek, melyek a teljes egyenlőség föllállítására valának intézve, tartós eredménye nem lőn: mindez a legvilágosabban bizonyítja, miszerint e fogalmaknak azon értelembeni valósítására nem vala érett ama korszak, — vagy más szavakkal: hogy az embe-

rek többsége egészen más értelemben fogta föl akkor a szabadság és egyenlőség eszméjét (*d*).

A nemzetiség elve lényeges befolyással volt a reformatióra, s Németország nemzeti ellentéte Róma túlterjeszkedései ellenében bizonyára sokat tett Luther nézeteinek terjesztésére; a reformatio hatása mindazáltal a nemzetiség elvére nézve ártalmas vala, a mennyiben a nemzeti elkülönzés fogalma teljesen háttérbe szorult a vallásos érdekek előtt: — minélfogva a reformatio korszakában az államok és népek, nem nemzetiségi rokonságuk, hanem vallási közösségök viszonya szerint közeledtek vagy idegenkedtek egymástól.

Bármi tagadhatlan tehát, hogy a szabadság, egyenlőség és nemzetiség eszméi polgárisodásunk minden korszakában befolyással voltak: ha nyugodtan vizsgáljuk a tényeket, meg kell győződnünk, miként ez eszméknek, legalább a forradalom századáig, soha sem adták azon értelmet, melyben ma azokat valósítani törekszenek. A franczia forradalom története is igazolja ezen állítást.

Azon kül- és belviszonyok, mik között Franczia-ország a forradalom kitörésekor volt, az egyéni szabadság eszméjét egy időre szükségkép háttérbe szorították. Francziaország lakosai sokkal hosszasb ideig megszokták kormányuk kezében központosítva látni az összes hatalmat, s attól várni mindent kizárólag, hogysem csak helyes fogalommal is bírhattak volna az egyéni szabadság föltételeiről. Midőn Francziaország önállóságát egész Európa fenyegette, különben sem volt az alkalmas pillanat csonkítani az államhatalom erejét, melytől megmentésöket várhaták: hogyan kereshették volna ilyes körülmények közt egyébben a szabadságot, mint abban, hogy mindenki részt vehessen az államhatalomban? Egyébiránt mindemellett is világosan mutatja a történet, hogy az egyenlőség eszméjét az egész franczia forradalom folyama alatt nem czélnak, hanem mindig csak eszköznek tekintették.

A mint e nagy politikai mozgalom kezdetben leginkább a királyság korlátlan kényuralma elleni harcz volt s küzdés a szabadságért: úgy utóbb is hű maradt czéljához. A különbség az előbbi és utóbbi korszak

közt csak abban áll, hogy eleinte politikai intézmények által remélték megalapíthatni az egyenlő szabadságot, s később meggyőződtek, miszerint a szabadság, ha nem az egyesek egyéni önállóságában, hanem a hatalombani részvételben kerestetik, csak akkor lehet mindenkire nézve egyenlő, ha mindenki tényleg is egyenlővé válik. Mivel ez egyenlőséget a szabadság mellőzhetlen föltételének tekintették, csak azért törekedtek oly fáradatlanul utána.

Ez állítás bebizonyítása végett a franczia forradalom egész folyamára s azon tényre hivatkozhatunk, hogy mindazok, kik a forradalomra irányadó befolyással voltak, — magukat a girondistákat, sőt Robespierret sem véve ki, — az egyenlőséget mindig csupán eszközül tekinték a szabadság megállapítására.

A franczia forradalom tehát csak egy további lépés azon ösvényen, melyen polgárisodásunk kezdettől fogva haladott.

Miután minden előhaladást, melyet az emberiség a keresztyén polgárisodás folytán tett, annak tulajdoníthatni, hogy az egyéni szabadság elve mindig szélesebb körben lőn elismerve, s művészet, tudomány és anyagi jólét mindig azon mértékben emelkedett, a mint az egyéni szabadság élvezete kevesekről mindig többekre lett kiterjesztve: a forradalom e fejlődés czélját, polgárisodásunk legfelsőbb fokát, az által akarta elérni, hogy az egyéni szabadságot mindenki számára biztosítani törekedett. Az egyenlőség elve csak azon kiterjedést fejezi ki, melyben a forradalom a szabadság elvét valósítani kívánta; de törekvéseinek fő iránya mindenkor az egyéni szabadság marad *(e)*.

S ezek szerint korunk uralkodó eszméi eredetének és fejlődésének vizsgálata azon meggyőződésre vezet:

a) hogy a szabadság, egyenlőség és nemzetiség eszméi egészen a keresztyén polgárisodás körébe tartoznak, s hogy polgárisodásunk folyama alatt egyik fogalmat sem lehetett soha egészen háttérbe szorítani *(f)*;

b) hogy a szabadság és egyenlőség fogalmai különböző időkben különböző befolyással voltak az események folyamára, s hogy a reformatióval az egyenlőség fogalma inkább előtérbe lépett; de hogy a többség az

egyenlőség utáni törekvést, még az első franczia forradalom alatt is, csak eszközül tekintette a szabadság biztosítására.

Ha tehát azt akarnók bebizonyítani, hogy a többség a szabadság és egyenlőség eszméinek azon értelmet tulajdonítja, melyben ezen eszmék valósítása az államban megkisértetett, vagy más szóval, ha az iránt akarnánk meggyőződést szerezni, hogy századunk kizárólag az egyenlőség elvéért lelkesül: csak a legujabb korból vehetnők e részben adatokat. Legyen elég csupán megjegyeznem, hogy: miután a tény, melyet meg kellene mutatnunk, egyedül áll a világtörténetben, s nem ismerünk több esetet, hogy az emberiség, miután sok századon át törekedett valamely eszme valósítására, mielőtt czélját érte vagy lehetetlenségéről meggyőződött vala, valamely más ellenkezővel cserélte volna azt föl: sok és fontos okra lenne szükség, hogy bennünket erről meggyőzhessenek.

JEGYZETEK A II. FEJEZETHEZ.

(*a*) Ita Macedonia, quum in ditionem Romanorum cessisset, magistratibus per singulas civitates constitutis, libera facta est. Justin. L. XXXIII.

(*b*) Ha nem vennök számba az egyház befolyását, örökre megfoghatlan maradna, miért volt a szabadság és egyenlőség fogalmainak, melyek egyaránt a keresztyénségből származnak, oly különböző hatása; mint történhetett, hogy az egyenlőség fogalma annyi ideig háttérbe maradt szorítva, s a szabadság eszméje más értelemben lőn felfogva, mint a keresztyénség tanaiból következni látszott?

(*c*) Servi, obedite dominis carnalibus cum timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo: non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo. Paul. ad. Philipp. CVI. 5. 6.

(*d*) A nagy pórháborúban a parasztok által föltett követelmények legvilágosabb adatokul szolgálnak arra: mi távol vala akkor a teljes egyenlőség gondolata még azoktól is, kiknek az alapelv diadala által a legtöbb nyernivalójok volt.

(*e*) Munkám első részében figyelmeztettem olvasóimat, hogy az előhaladás, melyet a keresztyén polgárisodás folytán az állam körében tapasztalunk, csak abban állott, hogy az állam hatalma egyre korlátlanabbá vált. Ezen tagadhatlan tény nem hogy ellenmondásban állana azon állítással, miszerint az egyéni szabadság egész polgárisodásunk uralkodó eszméje, sőt a legvilágosabb bizonysága annak. Mert először is tagadhatlan, hogy az államhatalom mindig nagyobb kiterjedése csak a közbiztosságra törekvés által lőn lehetségessé, mely biztosság az egyéni szabadság első föltétele; aztán azon apathia, melylyel az államhatalom mindig nagyobb kiterjedését tekintették, szintén világosan mutatja, mennyire háttérbe vonult a collectiv szabadság eszméje, a mint azt az ó-kor fölfogta s mennyire törekednek az emberek, nem annyira részesülni az államhatalomban, mint inkább saját, bármi kis körükben önállóságot biztosítani maguknak. Csak miután annyira mentek a dolgok, hogy az állam, a mint hatalmát, és az egyén, a mint tevékenysége körét kiebb-kiebb igyekvék terjeszteni, összeütközésbe jöttek;

csupán ekkor törekedtek részt venni az államhatalomban: nem mintha fölhagytak volna az egyéni szabadság utáni törekvéssel, hanem épen mivel egyedül ez úton remélték elérhetni azt.

(*f*) Ha a nemzetiség fogalma a keresztyénség eszméivel nincs is ellentétben, legalább csak annyiban áll azzal összefüggésben, a mennyiben a keresztyénség minden népek szabadságát és egyenlőségét igénybe vette, minélfogva a nemzetiség fogalma polgárisodásunk folyama alatt jóval kevésbbé fejlődött ki, mint a szabadság és egyenlőség elve.

III. FEJEZET.

MILY ÉRTELMET TULAJDONIT A NÉP KORUNKBAN A SZABADSÁG ÉS EGYENLŐSÉG ESZMÉINEK.

Ismétlem, a mit annyiszor mondék, mert épen azt látszanak mindig elfeledni. A nép törekvéseit soha sem tudhatni meg az egyes szavakból, melyeket hadi jelszókul használ.

A tömegeknek egyesülési központra van szükségök, s minél rövidebb valamely szó, minél többféle értelmet adhatni annak, annál alkalmasabb e végre. Ilyes szavak a milliók szájában rendesen csak fogalmak hiányát, vagy azok helyes kifejezését pótolják. — Midőn senki sem tudja tisztán kifejezni véleményét, mindnyájan egy szóban egyeznek meg, mely alatt mindenki azt értheti, a mit akar; s azért abból, hogy a nép bizonyos szavakért, mint »egyenlőség«, »szabadság« és »testvériség«, látszik lelkesülni, épen nem lehet eszméire, vágyaira és törekvéseire következtetést vonni *(a)*. Sőt inkább különös vizsgálat alá kell azokat vennünk; mi már magában is nehéz ugyan, de még nehezebb a mi napjainkban.

A mily mértékben központosítja a kormány a közélet minden fonalát kezében, s vonja mindig keskenyebbre a kört, melyben az egyes polgárok különben önállólag mozogtak s törekvéseik irányát tetteikben kimutatták: azon arányban fogy mindig azoknak száma is, kik a nép vágyaival foglalkoznak. A közvélemény kitapogatása korunkban a kormánynak és azoknak kizárólagos föladata lett, a kik a hatalomra törekszenek, s

még ezek sincsenek oly kedvező helyzetben, hogy azt határozottan kitudhassák. Mert a közvéleményre rendesen csak annyiban fordítják figyelmöket, mennyiben az az állam kormányzatára, vagyis oly tárgyra vonatkozik, miről a többségnek nincs véleménye. Ide járul azon helyzet, melyben van, átalán véve, minden kormány jelenleg.

Az alkotmányos államok szervezete hozza magával, hogy a kormány nem a pártok fölött áll, hanem mindig maga is párt, s inkább azzal foglalkozik, hogy bizonyos irányt adjon a közvéleménynek, hogy sem azt kiismerje. A ki maga is részt vesz a harczban, annyira el van foglalva közvetlen elleneivel, hogy az egész csatatért be nem láthatja: így a kormány figyelmét is sokkal inkább igénybe veszik azok, a kik a küzdésben tettleg részt vesznek s ellenzéket alkotnak ellenében, hogysem azon végtelenül nagyobb számmal törődhessék, mely nyugton nézi a parliamenti tusákat. Azon eszközöket sem tarthatni e részben kielégítőknek, melyek a kérelmezési jogban és sajtószabadságban még fönmaradtak.

A kérelmezési jognak csupán azért tulajdonítnak oly nagy fontosságot alkotmányos államokban, mert a hol a népfölség el van ismerve, a többség kérelmezését csak némi szelidebb formának tekinthetni, melyben az államhatalommal parancsait közli. A mennyiben csak az egyes polgárok jogát értjük alatta, miszerint az államhatalomtól valamit kérhetnek: kényuralmi államokban is létezik az, oly időket kivéve, midőn egy Nero kezében van a főhatalom. De épen azon fontosságban, melylyel alkotmányos államokban bir a kérelmi jog, fekszik az ok, minélfogva azt a nép vágyai és nézetei kriteriumául nem tekinthetjük.

A mi tettleges befolyással van az államügyek vezetésére s a kormány iránya vagy legalább azon személyek megválasztásához vezet, kikre a kormány bizatott: azt nem egyesek, hanem csak pártok használhatják czéljaik kivitelére, mi ez esetben annál könnyebb, mert a kérelmezési jogot nagyobb államokban tulajdonkép nem is használhatják önállólag egyes polgárok, a nélkül, hogy jelentőségét merőben el ne veszítse.

Természetes következménye a korlátlan fölségi jognak, mely alkotmányos államokban a többséget illeti, hogy minden petitió csak azáltal nyer fontosságot az államhatalom előtt, ha sokan csatlakoztak ahhoz. Bármi igazságosak legyenek egyesek kivánatai, alkotmányos kormányok nem sokat törődnek azokkal, sőt határozottan azok ellen lépnek föl, ha azon körülményt, miszerint az érintett kivánatokhoz nem igen csatlakoztak, annak jelétül vehetik, hogy jóval nagyobb szám nem óhajtja, vagy legalább közönbösnek tartja e kérelmek teljesítését. Mivel már az érdekek végtelen különféleségе mellett, mely nagy államban létezik, oly tárgy nehezen található, mely a polgárok nagy többsége előtt hasonló fontossággal bírna s mivel a kérelmi jog, valamely állam minden lakosa által külön gyakorolva, annyi tömérdek, részint aprólékos, részint egymással ellenkező kivánatot idézne elő, hogy egy kormány vagy törvényhozás sem volna képes azokat csak tekintetbe is venni: az egyes polgár, hogy kérelmezési jogával sikeresen élhessen, a helyett, hogy azt kivánja, a mit óhajt, mások kivánataihoz kénytelen csatlakozni, melyeknek megadásától várja közvetve saját czéljai elérését; a honnan az következik, hogy a kérelmi jogot minden nagy államban mindig csak általános elvek mellett, vagy azon férfiak ellenében használják, kiknek kezében van az államhatalom, habár a nép többsége — igen ritka eseteket kivéve, — majd soha sem törődik elvekkel, s rendesen csak az igazgatás azon közlönyei iránt érez valódi rokon- vagy ellenszenvet, melyekkel közvetlen érintkezésben áll. A kérelmezési jog ilyes használata mellett mily befolyást kell szükségkép gyakorolniok a pártoknak, melyeknek tevékenysége nélkül a kérelmezők illő számban nem is gyűlnének egybe s mi könnyen csalódhatik a nép, midőn ráveszik, hogy dolgokat kérelmezzen, melyek legkisebb összefüggésben sincsenek azzal, a mit sajátkép óhajt! Önként érthető ebből, mi nehéz, sőt lehetetlen a petitiókból helyes fogalmat szerezni a nép valódi kivánatai felől. Az aláirások legnagyobb száma is valamely kérvényen csak azt mutatja, hogy a kivánt szabályok keresztülvitelétől igen sokan nagy eredményeket várnak; s épen nem

bizonyos, hogy a kérelem megadása az aláirókat kielégítené.

Hasonló eredményekre jutunk, ha a sajtószabadság útján gondoljuk kielégíteni a nép vágyait.

Senki sem lehet inkább meggyőződve a szabad sajtó üdvös eredményeiről, mint én. Valamint mindaz a rossz, mely a beszéd vigyázatlan és gyakran bűnös használatából ered, egy okos embert sem bírhat arra, hogy a szólási tehetséget — mely mint a szellemi közlekedés eszköze, alapja minden szellemi előhaladásnak, — szerencsétlenségnek nyilvánítsa: oly kevéssé foghatom meg, hogyan támadhatott először kétely a szabad sajtó hasznai felől, mely nem egyéb azon tehetségnél, mely által az emberek, és pedig a kik a fejlettség magasabb fokán állanak, szélesebb körben közölhetik gondolataikat. Mindaz, mit e részben olvastam és hallottam, mindig csak Rousseau ismert művére emlékeztetett, melyben a polgárisodást az emberiség legnagyobb szerencsétlensége gyanánt igyekezett előadni; legalább az indokolás egészen a hires genfi tudóséhoz hasonlít, s csak arról győzhet meg minden gondolkodót, hogy miután semmi sincs a földön, a mivel visszaélni ne lehessen, s miután minden visszaélés nélkül is sok jó mellett némi rosszat is von maga után, mindent ártalmasnak lehet előadni, ha figyelmünket kizárólag a rossz következményekre fordítjuk. Mert az ember, a mindenség eme dicsősége és salakja, mint Pascal nevezi, maga sem tökéletes: azért semmi sem teheti őt egészen boldoggá. Azon ellenmondásokban, melyek saját bensőnkben vannak, találjuk okát, miért nem képes semmi kielégíteni vágyaink egy részét, a nélkül, hogy egyszersmind bántalmunkra ne legyen, s hogy ennélfogva minden csak azon arányról itélendő meg, melyben jó és rossz következményei egymáshoz állanak. Hasonlítsuk össze azon országok állapotát, hol a sajtó legtovább volt szabad, azokéval, a hol leginkább volt korlátozva, vagy a hol még épen nincs sajtó. Ha a sajtószabadság ellen használt okoskodások helyesek: az utóbbi országoknak nyilván legboldogabbaknak kellene lenniök. Azonban úgy találjuk, hogy annál jobb a nép erkölcsi, szellemi és anyagi állása, minél régebben fönnáll valahol a sajtószabadság.

Az előtt, a ki a politikát tapasztalati tudománynak tekinti, ez egy ellenében minden más okoskodás szintúgy erőtlennek fog mutatkozni, mint azon álokoskodások, melyeket az előbbi században a keresztyénség, mint minden csapás és szenvedés forrása ellen felhozni divatban volt; mely okoskodások bizonyára nem kábíthaták el azokat, kik ama világtörténeti tényt tarták szem előtt: miszerint a vallásosság sülyedése mindig szellemi, erkölcsi s ezek folytán anyagi sülyedést is vont maga után.

Ha mindazáltal azon kérdést vizsgáljuk: mi által gyakorolja a szabad sajtó jótékony befolyását, — azt fogjuk találni, hogy ez nem abban kereshető, hogy a szabad sajtó a kormányt a nép bajairól és fogalmairól fölvilágosítja, hanem inkább abban, hogy a mívelt osztályoknak, s tehát közvetve a kormánynak is, eszközül szolgál: kiigazítani a nép fogalmait s irányt adni vágyainak.

A sajtó a közvélemény közlönye, de majd mindig csak azon közvéleményé, mely bizonyos idő mulva lesz; és nem azé, melyet a többség már jelenleg is vall.

Korunkban, midőn a közvélemény-csinálást többen mesterségként űzik, sokkal inkább ismeretesek e mesterségnek egyes fogásai, hogysem bővebb bizonyításra lenne szükség. Mindenki tudja, hogy a sajtószabadságot nem maga a nép gyakorolja, sőt általában még a míveltebb osztályok sem élhetnek azzal; minélfogva tisztán áll, hogy a szabad sajtót csak akkor tekinthetni a nép eszméinek közlönyéül, ha felteszszük, miszerint az irók és hírlapszerkesztők a nép nézeteit tökéletesen ismerik, s a helyett, hogy különös czélok után törekednének, kizárólag csak mint a közérdek képviselői lépnek föl, a mire, fájdalom, ritka esetet találunk.

A nép eszméit sem a tömegek nyilatkozataiból, sem az úgynevezett népközlönyök vezérczikkeiből nem ismerhetni ki, hanem csak úgy, ha arra fordítjuk figyelmünket, hogy mit kíván a nép bizonyos eszmék nevében, s ezt csak a nép tetteiből vonhatjuk le (*b*).

S miután minden állam úgy van rendezve, hogy a sokaság mindig csak tömegben nyilváníthatja nézeteit;

miután az egyestől általában minden cselekvési alkalmat elvettek, s a központosítás a polgárok többségét minden közigazgatási befolyástól megfosztotta: elveszett a legjobb, sőt egyedüli eszköz, kitudni a nép valódi kivánatait *(c)*.

Mindazon nehézségek mellett is azonban, mikkel jár korunkban kitudni a nép vágyait és nézeteit, meglehetős pontossággal meg lehet azokat határoznunk, ha helyes utat követünk, s a helyett, hogy a nép véleménye fölött átalánosan okoskodnánk, az egyesek vágyaira és nézeteire fordítjuk figyelmünket, kikből a nép áll.

Vizsgáljuk azon országot, hol az egyenlőség elve leginkább előtérbe lépett, s a nép minden törekvésének egyedüli czélja. A franczia társadalomnak melyik osztályáról tehetni föl, hogy kizárólag az egyenlőség elvéért lelkesül, s hogy annak valósításaért az egyéni szabadság élvezetéről is kész lemondani?

A társadalom vagyonos osztályairól, melyek tőkével birnak, s azt iparra és kereskedésre fordítják, sőt azokról sem lehet egyátalában szó, kik szellemi képzettségöknél s nagyobbfoku mechanikai ügyességöknél fogva az egyenlőség elvének alkalmazása által vesztenének. Megengedem, hogy ezen osztályokból egyesek, polgártársaik javáért s mivel nagyon jól tudják, hogy az egyéni képességben rejlő különbséget nem semmisithetni meg, meggyőződésből csatlakozhatnak az egyenlőség melletti mozgalmakhoz: de az érintett osztályok nagy többségéről nem tehetjük azt föl, s hogy Franczia országban valósággal nincsen is ugy, megtetszik azon hevességből, melylyel az átalános egyenlőség elvének szóvivői a társadalom épen ezen osztályait megtámadják.

Franczia országban a földbirtok és mindennemü tőke oly végetlenül föl van oszolva, s annyi a fokozat testi erő és műtani ügyesség tekintetében egy és ugyanazon iparág munkásai között is, s különböző iparágakéi közt még inkább, hogy egyátalában lehetlen határvonalt huzni azok közt, kik az egyenlőség elve valósításától javulást várhatnak és a kiknek állapota az által rosszabbá lenne. Hogy ezt tehessük, nemcsak minden egyesnek anyagi állását, hanem kilátásait is kellene

ismernünk. Ezeket megfontolván, meg kell engednünk, hogy Francziaországban is nagy azok száma, kiket már helyzetöknél fogva az egyenlőség elve elleneinek kell tekintenünk (*d*).

Ha kérdezzük: ki akarja tehát az egyenlőség elvének valósítását oly kiterjedésben, melyben érte küzdenek? — bizonyosan azt válaszolják ugyan, hogy: az egész nép; ha azonban tovább kutatjuk: ki ezen nép? olyforma választ nyerünk, mely Beaumarchais hires értelmezését juttatja eszünkbe a sajtószabadságról. A nép, tudniillik e fölfogás szerint, magában foglalja Francziaország minden lakosát, kivéve a nemességet, papságot, képviselőket, a közigazgatási tisztviselőket, tőkepénzeseket, földbirtokosokat, bérlőket, kivéve a munkásokat, kik fensőbb erőműtani képzettségöknél fogva nagyobb fizetést húznak, a tudósokat s azokat, a kik sokkal inkább katholikusok, hogysem az egyházat teljesen alája akarják vetni az államnak stb. stb.; szóval kivéve mindazokat, kik máskép vélekednek az egyenlőség elve felől, s kiket annálfogva »aristos« névvel szoktak jelölni: ugy, hogy e nagy szó alatt »nép« elvégre is csak a proletárok osztályát lehet értenünk, s ennek is csak azon részét, mely nagyobb városokban lakik, s a munkások legalsó osztályához tartozván, a termékek egyenlő felosztása mellett nem veszitene semmit.

Ha meggondoljuk, hogy az ó- és ujabb kor államai közt az az egyik lényeges különbség, miszerint az ó-kor polgárai városokban laktak, s az akkori államok nem ismerték, a mit ma vidéki vagy falusi népnek hivunk: igen különösnek találjuk sok ujabb politikus gondolkodási módját, mely szerint az egész vidéki népességről megfeledkezik, s a főváros lakosainak oly állást akar adni, a minővel az ó-korban birtak a város lakói (*e*).

Még különösebb, hogy a számszerinti többség elve mellett tanusított minden buzgalom daczára, épen ott nem akarják az elvet alkalmazni, hol az államban a legfontosabb változásokról van szó, s hogy a városi lakókra nézve is csak egy osztálynak, a proletároknak, tulajdonitanak döntő befolyást, noha majd minden városban kivétel nélkül kevesebbségben van az. Leg-

különösebbnek tetszik pedig, ha azt látjuk, miszerint oly állampolgárok kisebbségének követelik a fölségi jogok kizárólagos gyakorlatát, kik, a mint az egyenlőség elvének barátai állítják, anyagi nélkülözéseik következtében, szellemi és erkölcsi tekintetben is egészen elhagyatott állapotban vannak, s kiket az átkozott szabad versenyzés nemcsak a szabadságtól, hanem a képességtől is megfosztott, hogy azt élvezhessék. Miután a társadalom azon osztályainak, melyeknek kezeiben hatalom van, rendesen előjogokat is adnak, igen természetes, ha a proletároknak, kiknek nagy hatalmuk van a városokban, annak megfelelő kiváltságos állást akarnak adni. Hogy a »nép« nevezet alatt jelenleg csupán a nagyobb városok proletárságát értik, kétségkivül ugyanazon okból származik, melynél fogva a középkorban »populus« alatt csak a kiváltságos osztályt értették, s azért kétségtelenül igen nagy fontosságu kérdés: ha vajon azok, kikre ama szorosabb értelemben vett »nép« nevet illesztik, valóban oly értelemben veszik-e a szabadság, egyenlőség és nemzetiség uralkodó fogalmait, mint szóvivőik állítják?

Kisértsük meg e kérdés megoldását.

Ha legkisebb kétségünk lehetne, hogy polgárisodásunk a régit fölülmulja, szükségkép eloszlik az, mihelyt egybevetjük: milyen állásban voltak a társadalom legalsóbb osztályai akkor, s minőben vannak most? A tömegek bármennyire elmaradtak legyen különben műveltségökre nézve, sokkal inkább képesek napjainkban eszmékért lelkesülni, mint az ó-korban voltak. A vérpatakok, melyek a keresztyén polgárisodás folyama alatt eszmékért ontattak, arra szoktatták az emberiséget, hogy ne csak oly dolgokat tartson küzdésre érdemeseknek, mik anyagi haszonnal járnak; s egyik jellemző vonása polgárisodásunknak az, hogy a társadalom legalsóbb osztályai is nemhogy merőben föláldoznák eszméiket az anyagi szükségek utáni szorgoskodásnak, sőt e szükségek kielégítését is eszméik valósítása által törekszenek elérni. Ebből azonban nem következik, hogy a nép korunkban kizárólag eszméi létesítésén fáradozik, sőt inkább most, mint mindenkor, az anyagi szükségek kielégitése teszi nagy részben törekvései

czélját, és pedig annál inkább, minél kevésbbé van a szükségek kielégítéséről gondoskodva (*f*).

Ez általános tételekből, melyeknek helyes voltáról Francziaország történetei az első forradalom kezdetétől napjainkig a legvilágosabb bizonyságot tesznek, igen könnyen kimagyarázhatni, mint lépett korunkban előtérbe az egyenlőség elve.

Miután belátták, hogy az egyéni szabadság élvezetét az elv alkotmányos elismerése mindenkire nézve még nem biztosítja, sőt hogy a szabad verseny, mely az egyéni szabadság szükséges következménye, az egyesek rendelkezésére álló erők és eszközök végtelen különbsége mellett, sokakra nézve a szabadság elvesztését vonhatná maga után: okvetlenül kellett támadni azon gondolatnak, miszerint a szabadság elve magában nem elegendő, hanem bizonyos előföltételekre van szükség, melyek a szabadság élvezetét mindenkinek számára biztosítsák, s nem volt nehéz dolog a néppel elhitetni, hogy ez előföltételt az egyenlőség elvének valósításában kell keresni. De ha vizsgáljuk, mily élénk lelkesedéssel csügg a nép most is a szabadság elvén; ha látjuk, miként épen azért lelkesül oly igen az egyenetlenség ellen, mert azt hiszi, hogy az fosztja őt meg a szabadságtól, míg a hol a szabadság érdekében szükségesnek látszik (például a politikai jogok gyakorlásában, munkások szövetkezéseiben stb.) nem követi az egyenlőség elvét: azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy a proletárság is csak azért lelkesül az egyenlőség elve mellett, mivel egyedüli eszköznek tartja a szabadság elérésére s hogy a nép ezen osztályától is mindig távol volt a gondolat, hogy a szabadságot az egyenlőségnek föláldozza.

De tegyük föl, hogy e részben nem ítélhetünk, hogy a nép — vagy legalább a városokban lakó proletárság — valódi nézeteit csak azok ismerhetik, kik, mivel e földet fölforgatták, hogy magvetésökhöz jobban elkészítsék, most azt hiszik, hogy a várható aratásról csak ők ítélhetnek. Vizsgáljuk: mily ítélettel vannak korunk demagogjai a proletárság nézetei felől?

Legjobb eszköz e czélra, arra ügyelnünk: mi módon törekszenek nézeteiket terjeszteni.

Már gyakran érintettem, — s ha korunk eszméinek folyamát érteni akarjuk, nem szabad soha felednünk, — hogy tulajdonképen J. J. Rousseau-val kezdődik az irány, mely a socialismusra és communismusra visz. Dőreség volna azt akarnunk állítani, mintha az általános egyenlőség elvét, minden eredményével együtt, azelőtt senki sem mondta volna ki. Miután ezen elv a keresztyénség legfontosabb tanaival összefüggésben áll, gyakran s a legnagyobb határozottsággal fölállították ezt főleg vallásos írók. Ismeretes Pascal következő helye: »Ce chien est à moi, disaient ces pauvres enfants, c'est ma place au soleil. Voilà le commencement et l'image de l'usurpation de toute la terre« (P. I. art. 9. §. 53.) mely eszmét gyakran ismételték mind előtte, mind utána. Mindemellett is azonban Rousseau művei és főleg a *Contrat social* által jutott az egyenlőség elve átalános elismerésre. — S mint nyilatkozott Rousseau az egyenlőség elvéről?

»Si l'on recherche, en quoi consiste précisément le plus grand bien de tous, qui doit être la fin de tout système de législation, on trouvera, qu'il se réduit a ces deux objects principaux — la liberté et l'égalité. La liberté, parce que toute dépendance particulière est autant de force oté au corps de l'état; l'égalité, parce que la liberté ne peut subsister sans elle.« (*Contrat social.* L. II. ch. XI. p. 72).

Ez idézet tisztán mutatja, hogy Rousseau ama két jó közül, mikre minden társadalomnak törekednie kell, előbb a szabadságot említi, s az egyenlőséget csak eszköznek tekinti, mely a szabadságra vezet. Ugyanezt állíthatni Robespierreről, a genfi bölcselő leghűbb tanítványáról. Ez is csak azért törekedett az egyenlőség elvét valósítani, mivel (a mint a »Comité du salut public«-hez tett jelentésében mondja) átlátta, hogy a szükség a nép munkás-osztályát a legnagyobb függésbe sülyeszti, s a szabadság ezen akadályát csupán az egyenlőség elvének valósítása által hitte megszüntethetni.

Még Babeuf és követőinek eszméiben is, kikkel már az első forradalom alatt a valódi communisták sora kezdődik, tisztán föltünik ez irány. Senki sem állítá Babeufnél határozottabban az átalános egyenlőség elvét

az emberi boldogság egyedüli föltételéül s egyszersmind az állam kizárólagos czéljául. Az államhatalom kényuralmát senki sem hirdette oly nyilván a közjó szükséges föltételének, s a teljes egyengetés (nivellirozás) tervét sem követte senki annyira a legkisebb részletekig, mint Babeuf tanítványai; — úgy találjuk, hogy itt is a szabadság utáni törekvés azon út és mód, melyen a babeufismus a következő elvhez jutott: qu'il est essentiel au bonheur des individus, que le citoyen ne rencontre nulle part le moindre signe d'une superiorité même apparente. A magán-tulajdon megsemmisítését csak azért tekintették a jól rendezett állam alapföltételéül, mivel azt hitték, hogy a magán tulajdon következtében szükségkép szolgaságba sülyednek mindazok, a kik élvezetéből ki vannak zárva (la propriété individuelle cause de l'esclavage).

Az ember — úgymond Marechal, ki a Babeuf-pártiak nézeteit cinikus nyíltsággal fejtegette *Almanach des honnêttes gens*-ában — azért született, hogy függetlenül éljen és a maga ura legyen: egy lépéssel közeledett vesztéhez, mihelyt föléje kerül embertársa, habár jobb is nálánál. A mit a babeufismus egyenkint javaslott, mind csak eszköz arra, hogy az emberiséget ez eredeti rendeltetéséhez visszavigyék, vagy hogy tanainak valamely párt pártolását megszerezzék.

Miután a socialismus a társadalmi rend megváltoztatását tűzte ki czéljául, lehetetlen, hogy azon fogalmak valósítását tekintse föladatának, melyek a jelen társadalmi rend alapjait képezik; a miből kitetszik, hogy a socialismus tulajdonképen kívül áll korunk politikai mozgalmainak körén, s hogy annálfogva párthíveit sem a szabadság, sem az egyenlőség elvének pártolói közé nem számíthatni. Ha mindazáltal vizsgáljuk, mely eszközökkel igyekszik a socialismus minden iskolája terjeszteni alapelveit: a socialismus gyors terjedésében is csak annak látjuk bizonyságát, mily hatást gyakorol századunkban is az egyéni szabadság elve az emberek kedélyére, s meggyőződhetünk, mikép e hatást még azok is elismerték, kik az egyéni szabadság (a szabad versenyzés) elvében keresték minden létező rossznak forrását.

Nem hogy kiemelnék az ellentétet, mely a socialismus tanai s az egyéni szabadság fönnállása közt létezik s előtérbe állítanák az alapelvet, mely tulajdonképen a socialismus lényegét képezi: t. i. az egyén alávetését a társadalom kormányának az anyagi szükségek biztosítása tekintetéből; sőt Saint-Simontól Louis Blanc-ig minden socialista azon állításból indult ki, miszerint a jelen társadalmi viszonyok mellett a politikai szabadság, minden eredményével egyetemben, csupán kevesek kiváltsága, melynek élvezetéből a többség gyakorlatilag ki van zárva, — s hogy ennélfogva épen a szabadság érdekében szükséges a társadalmi rendet egészen megváltoztatni.

Ezt mondhatni a communistákról is.

E párt vagy felekezet vezéreinek nem szokása tanaik logikai következményeitől visszaijedni; mindig egész nyiltsággal kimondák azokat. E tan, mely az élvezetet tekinti az emberi lét egyedüli czéljának s azt csupán állati szükségeink kielégítésében hiszi föltalálni; mely tan, hogy az egyéniséget leküzdje, a családot akarja megsemmisíteni, hogy a családi szeretet helyett, mely most az embereket elválasztja a társadalomtól, a legdurvább önzést emelje trónra; mely tan elvégre az emberi természet ellentéteit az által akarja megszüntetni, hogy a lelket a testnek teljesen alárendeli, — e tan bizonyára nem fél megtagadni az elveket, melyek valósítását akadályozzák, s ha rendszerének megalapítása úgy kívánja, kész megtagadni minden különbséget eszmék, ízlések, hajlamok és ügyességek közt, sőt magát az előhaladást is *(g)*: mindazáltal úgy találjuk, hogy a szabadság elvével szemközt a communismus is lemondott a szoros következetességről. Ha egyszer abból indul ki a communismus, miszerint minden emberi szenvedés onnan származik, mivel egyes emberek, kik erősebbek másoknál, embertársaik elnyomására használják erejöket, s hogy annálfogva mindenekelőtt a legteljesebb egyenlőséget kell létesíteni: valódi következetességgel azt is nyiltan meg kelle támadnia, a mi minden egyenetlenség forrása az emberek közt, t. i. szabadságukat. Azonban épen az ellenkezőt teszi a communismus minden iskolája.

Míg egy rész (kiknek tanát Stein *Geschichte der socialen Bewegung in Frankreich* című munkájában igen helyesen vallásos communismusnak nevezi) a keresztyénségre hivatkozik, s a létező tulajdonjog és család eltörlését azon keresztyén szeretet nevében követeli, melylyel ellenkezik oly intézmények föntartása, melyek az egyetemes jóléttel ellentétben állanak: az anyagi communismus abból következteti a teljes egyenlőség szükségét, s a tulajdon és család megszüntetését, mivel az ember szabadságra van hivatva. Épen azért szükséges a tökéletes egyengetés, mert a míveltség és birtok tekintetében létező különbségek nemcsak az élvezetekre nézve különbséget idéztek elő, hanem az alsóbb osztályokat valódi rabszolgaságra juttaták. A communismus szóvívői átalában vagy a keresztyénség, vagy a szabadság elve mellett nyilatkoztak, holott mind a keresztyénség, mind a szabadság elve ellentétben áll saját tanaikkal.

Mit tanusít a communismus ezen állása?

Igen tévednénk, ha azon körülménynek tulajdonítnók ezt, hogy a communismus vezetői nem fogják föl az ellentétet, melyben tanaik a szabadság elvével állanak. Midőn a köztársaságiak 1848-ban az újabb iskolákkal ama hallgatag szövetséget kötötték az egyeduralom megdöntésére: ezek szintoly kevéssé ringatták magukat a csalódásban, hogy frigyök tartós lesz, mint amazok. Miként a köztársaságiak azáltal igyekvének párthiveik sorát szaporítani, hogy a köztársasági államformát s az általános szavazást hirdették legfőbb, sőt egyedüli eszköznek társadalmi reform kivitelére: úgy a socialista iskolák mindnyájan a társadalmi átalakításban igyekvének feltüntetni az egyedüli eszközt, mi által a demokrata köztársaságot megalapíthatják *(h)*. Egyébiránt a communisták magaviselete, Cavaignac és a köztársasági párt főnökei ellenében, szintoly világosan mutatja valódi nézeteiket, mint Cavaignac és barátainak magaviselete az 1848-diki juniusi napokban a köztársaságiak állását a socialismussal szemközt. — Hogy a socialismus és communismus vezérei tiszteletet mutatnak a szabadság elve iránt, csupán azon meggyőződésnek tulajdoníthatni, mely szerint egyetlen tan sem

számíthat korunkban sok követőre, ha nem a szabadság valósítását tűzi czélul.

Mivel a communismus vezetői átlátták, hogy a nép mindenekfölött szabadságot akar, mert tapasztalásból tudják, hogy 1789 óta minden kormányformát csak azért támadtak még, mivel nem volt képes a szabadságot mindenki számára biztosítani; hogy a köztársaság, valamint az egyeduralom alatt, mindig az igazgatás azon részét gyűlölték leginkább, mely a szabadságot korlátozta; mert végre meggyőződtek a felől, hogy a franczia társadalom legszegényebb osztályai is többnyire inkább szenvednek inséget, hogysem szabadságuk feláldozásával vásárolják meg anyagi érdekeik biztosítását: csupán azért áll első helyen a communismus zászlain e szó: szabadság; csak ezért tüntették az egyenlőséget mindig úgy föl, mint egyetlen eszközt, mely által a szabadságot biztosíthatni.

Ha már azok is, kik különben kiméletlen következetességgel hirdetik elveiket, kik a tulajdont lopásnak, a családot a testvériség elleni bűnnek nyilvánították, s hol elveik átvitele úgy látszott kivánni, sem vallással, sem egyéb, eddig szentnek tartott emberi érzéssel legkevesebbé sem gondoltak; ha, mondom, maguk a communismus hirdetői is a leggyöngédebb kimélettel viseltetnek a szabadság elve iránt, s azt nemcsak nem támadják meg, sőt tanaik egyik fő ágazatának, sőt czéljának mondják, ennél valóban alig lehet nagyobb bizonyság arra: minő hatást gyakorol korunkban is a szabadság elve az emberek kedélyére.

JEGYZETEK A III. FEJEZETHEZ.

(*a*) Mint talán egy királynak sem éljeneztek annyit, mint XVI. Lajosnak, s ebből senki sem következtethetett az egyeduralmi elv hatalmára a forradalom alatt: ugy a „Comité de salut public" eljárásait a szabadság nevében helyeslették; a hittürelem nevében határozták el a katholicismus üldözését, s épen a „terreur" uralma alatt ábrándoztak leginkább a testvériségről.

(*b*) Míveltebbek is ritkán képesek helyesen kifejezni, a mit kivánnak, főleg ha nem valamely különös esetre nézve, hanem általában kérdezik őket; mennyivel kevésbbé lehet azt a néptől várni. Az emberek fogalmainak és vágyainak megismertetőjéül legbiztosabban cselekményeik szolgálhatnak. Ha tudjuk, mit tőn valaki több különböző esetben, nem nehéz szelleme irányát általában meghatározni.

(*c*) Az eszközök, melyek által ugyanazon czélok kisebb községekben és az államban elérhetők, különbözők. De a czélok, melyeket az egyes, a község és az állam által el akar érni, ugyanazok maradnak. Ha például az egyesek mindenkép azon törekszenek a községben, hogy egyéni szabadságukat biztosítsák: józanon nem tehetjük föl, hogy ugyanazok az államban az általános egyenlőség valósítását tűzzék czélúl, bármi zajosan és egyértelműleg nyilatkozzanak is a mellett, azon hibás meggyőződésben, hogy a szabadságot a községben csak az által biztosíthatni, ha mindenki teljesen egyenlő az államban. A czélszerű helyhatósági intézményeknek egyik legnagyobb haszna tehát kétségkívül abban áll, hogy felvilágosítást nyújtanak az állampolgárok valódi nézeteiről. Argus száz szemével és Briareus száz karjával látták el az államot; de valamint az egyes ember, ha száz szemmel és karral s annak megfelelő erővel bírna is, széles körre kiterjesztett tevékenység mellett kevesebbet tehetne, mint más ötven egyes: úgy vagyunk az állammal is. Minek oka, hogy mindazon szemek és kezek egy pontban vannak egyesítve, s az ekkép bőségesen ellátott lénynek is csak egy akarata, egy lelke van, fölfogni a számtalan benyomást s intézni a száz kar munkásságát. A végtelen hatalom, melylyel az államot fölruházták, mindenütt elég, hol nagy erőfeszítésre egy pontban van szükség; de sehol sem az, a hol sokszerű tevékenység kellene.

(*d*) Azon harcz között, melyet az első franczia forradalom alatt vívtak az egyenlőség elvéért, s a jelen küzdelem közt az a különbség, hogy az egyenlőség elvét akkor bizonyos szorosan elkülönzött osztályok ellenében állították fel, míg most a társadalom minden osztályában elszórt egyének ellen sürgetik. Kik ma az elv mellett harczolnak, egészen azon állásba jutottak ez által, melyben akkor az érintett elv ellenei voltak, miszerint nem egyes osztályokkal, hanem különböző elemű tömeggel állanak szemközt.

(*e*) Az egyenlőség elvének vitatói rendesen azt állítják, hogy a vidéken lakó proletárságot, mint igen míveletlent, előbb a szabadságra nevelni kell, s azért, ha bizonyos nézetek mellett nyilatkoznék is, nem illeti még most döntő befolyás.

(*f*) Annyi rosszat mondanak korunkról, hogy jó oldalairól sem kell megfeledkeznünk, nem azért, hogy elbízzuk magunkat, a mire szerfölött tökéletlen viszonyaink közt valóban nincsen ok, hanem mivel a meggyőződés, miszerint a múlt időkhöz képest előhaladtunk a polgárisodásban, szükségkép a továbbhaladás reményét és törekvését vonja maga után. S tagadhatni-e, hogy proletáraink legalsó osztályai is, melyek munkát kívánnak, s a munkáért kenyeret, — erkölcsi becs tekintetében jóval fölülmúlják azon szilaj tömegeket, melyek „kenyér és játék"-okérti lármáikkal Rómát eltöltötték?

(*g*) A *L'Humanitaire* lap alapítási üléséinek jegyzőkönyve jul. 20 és 22-ről 1841. Lásd Steinnál: *Geschichte der socialen Bewegung in Frankreich* etc.

(*h*) A két állítás közt abban áll a különbség, hogy a köztársaságiakét a történetek igazolják, míg a communistákét valótlannak kell mondanunk. Minden tisztán demokrata köztársaság társadalmi mozgalmakra, vagy legalább is teljes vagyonegyenlőség utáni törekvésre vezetett. A teljes egyenlőség azonban sohasem politikai szabadságot, hanem mindig kényuralmat vont maga után és pedig igen természetesen, miután az egyetemes egyenlőséget semmi alakban sem lehet inkább valósítani, mint ha csak egy embert veszünk ki az egyenlőség törvénye alól.

IV. FEJEZET.

BŐVEBB BIZONYITÁSA, HOGY NEM AZ ÁTALÁNOS EGYENLŐSÉG, HANEM AZ EGYÉNI SZABADSÁG ÉLVEZETE KORUNKBAN A TÖREKVÉS TÁRGYA.

Olvasóim közül talán többen nem elégszenek meg a felhozott okokkal.

Legyen szabad őket a kor némely jelenségeire figyelmeztetnem. Mindannak daczára, a mit az egyenlőség elvének kizárólagos uralma mellett fölhoznak, minden ékesszólásnál és okoskodásnál kiáltóbban bizonyítja az ellenkezőt az, a mi körülünk történik.

Mindenfelé keserü panaszokat hallunk a reactió ellen, mely naponkint nyiltabban lép föl, s a legtöbb országban mindent, vagy legalább nagyobb részét megsemmisité annak, a mit a közelebbi zivatarban nyertünk.

Megszokott dolog a fejedelmek hatalmának, a kiváltságos osztályoknak, a jezsuiták ármányainak s a sajtó alávalóságának tulajdonítani ez eredményt; ezen nézet azonban szintoly hibás, mint az, a mely az 1848-diki mozgalmak felelősségét e mozgalmak vezetőire háritja. A milyen esztelenség a mindenhatóság és csalhatatlanság isteni tulajdonait a népnek igényelni: szintoly dőreség róla bármely időszakban azt hinni, hogy nincsen akarata. — Minden fontosabb eseménynél mindig a népet illeti a legnagyobb érdem s a legnagyobb bűnsúly.

Valóban sem a hatalom, melylyel a fejedelemség az 1848-diki események után rendelkezhetett, sem a nemesség törekvései, mely a forrongás idején sajátképen csak azon volt, hogy elfeledtesse előbbi állását, sem egyes

papok működései nem magyarázzák meg előttünk az utóbbi napok nagy fordulatát; inkább a nép érzelmeinek hullámzásában kell okát keresnünk. Csupán azért lett a reactió lehetséges, mivel az 1848-diki események után a nép eszméiben történt visszahatás, s mert elvesztette lelkesedését azon eredmények iránt, melyeket oly nagy örömmel üdvözölt.

Hogyan fejthetjük meg e változást a nép nézeteiben? Az emberi természetben fekszik, s azért egész népek életében is tapasztaljuk, hogy ha kitartó küzdelmekkel elérték a czélt, az soha sem elégiti ki őket oly mértékben, a mint remélték. Minden előre tett lépéssel tágul látkörünk is, s ugyanazon ösztön, mely előbb bizonyos czél után késztetett, kényszerit bennünket, hogy tovább menjünk, ha azt elértük.

Ha tehát a nép az 1848-iki nagy események által minden kitüzött czélját elérte volna is: a teljes elégültség nyugalmától azért még távol lennénk.

Minden nagyobb népmozgalom rendesen kétféle eredményt von legközelebb maga után. Ha a forradalom megfelelt a várakozásnak: a nép további haladásra érzi magát buzdíttatva ez irányban. Ha ellenkezőleg ütött ki a forradalom, s azon nézetre jutnak az emberek, hogy helytelen volt, a mire törekedtek: elfordulnak az érintett czéltól s uj, gyakran merőben ellenkező irányokba vetik magukat. Ha a nép hangulatát vizsgáljuk e pillanatban, ugy találjuk, hogy egyik eset sem fordult elő az 1848-iki mozgalmak után.

Az 1848-ban keletkezett alkotmányok mind hasonlítának egymáshoz, a mennyiben, mellőzvén az egyes népek külön viszonyait, egyedül csak azt akarták megszilárdítani, a mi által azok, kik a nép nevében fölléptek, örökre biztosíthatni vélték a szabadságot és egyenlőséget. Behozták az általános szavazást, az összes nép által választott törvényhozás korlátlan hatalmát, az esküdtszékeket, szabad sajtót, a polgárok korlátlan gyülekezési jogát, s mindazt, a miben hitték rejleni a szabadságot. Az 1848-iki mozgalom teljesen czélját érte. Alig van példa a történetben, hogy politikai küzdések oly rövid idő alatt oly tökéletes győzelemre vezettek. S a nép, melynek nevében diadalmaskodtak, mégsem érezte

magát győzőnek, sem el nem fordult a szabadságtól, miután mindazt megadták neki, a miben vezéreinek állítása szerint a szabadság áll, hanem továbbá is szabadság után eped, s nyugodt szemmel nézi annak elvételét, a mit hóditmányainak mondottak.

Honnan lehetne ezt kimagyaráznunk, hacsak abból nem, hogy a nép a szabadság alatt más valamit értett és ért, mint a mit nevében kivívtak vezérei.

E nélkül szintoly lehetetlen volna a visszahatás azon intézményeket illetőleg, melyeket a szabadság nevében alapítottak, mint ha például a jobbágyi viszonyokat akarnák visszaállítani. Ha azt nem tennők fel, hogy a nép mást ért a szabadság fogalma alatt, nem foghatnók meg, hogy intézmények irányában, melyeket a szabadság nevében alapítottak, nemcsak a legnagyobb közöny uralkodhatik, — mit a nép kifáradásából és természetes indolentiájából is ki lehetne magyarázni, — hanem hogy sok helyütt épen a szabadság nevében lépett föl a visszahatás a történtek ellenében.

Mig a fekvő vagyon felosztásában és magán-birtoklásában akarják fölmutatni minden baj forrását, s a nép nevében követelik a tulajdon eltörlését: épen a nép soraiban is egyfelől erős ragaszkodást látunk a tulajdonhoz, másfelől határtalan vágyat, hasonló birtokot szerezni; s a földmives szintugy kész minden áldozatra, hogy a kevés rögöt, melyet mível, megtarthassa, mint a gyári munkás, a proletár, kinek nevében leghangosabban követelik a földbirtok eltörlését, nem irtózik semmi fáradságtól és lemondástól, hogy ilyesmire szert tegyen.

A szabad verseny elvét minden rossz forrásának mondják ugyan, kötetekre menő szivrázó rajzolatokat irtak össze ez elv borzasztó eredményeiről, s Párisban és Francziaország több gyárvárosában ezerenkint járnak a munkások zászlókkal, miken a munkarendezés van fölirva. De kisértsék csak meg egyszer valóban a munkarendezést, kisértsék meg komolyan tervezni a czéhek visszaállítását — miknek szervezete még távolról sem munkarendezés, s némi tekintetben eszélyes dolog is volt, — majd meglátjuk, mint fogadják a javaslatot.

A mint egykor a szabadság nevében léptek föl az

egyház uralma ellen: úgy jelenleg — miután, a népfelség elvét a szabadságéval cserélvén föl, az egyházat az állam hatósága alá vetették — a szabadság elvével lép föl az egyház az állam ellen, az szerez az egyháznak sok védelmezőt.

Ugyanez áll a nevelési ügyre nézve. Ez áll mindazon intézményekről, melyek az egyes polgár szabadságát és pedig majd mindig az egyenlőség érdekében, korlátozzák. A conscriptio, minden indirect adó, mely boszantó intézkedésekkel jár, az útlevél, szóval mindaz, a mi az egyéni szabadságot sérti, a polgárok legnagyobb ellenszenvével találkozik. Mellőzvén a bővebb taglalást, legyen elég említenem: hogyan áll a rendőrség mindenütt a közvéleményben.

Ha korunkban eszméknek szobrokat és templomokat emelnének, s az egyenlőség elvét istenként tisztelnék (*a*), ez istenségnek kétségkivül a rendőrség volna legméltóbb papi testülete. Ez ügyel szakadatlanul az egyenlőség elve tiszteletben tartására, figyelemmel kiséri minden egyesnek lépéseit a bölcsőtől a sirig, őrködik legcsekélyebb tettei, sőt még gondolatai felett is, folytonosan ügyelvén, hogy az egyéni erő a megszabott mértéken túl ne fejlődjék, s hogy a szellem ki ne öntsön a mederből, melyet a magas tanulmányi bizottmány ásott folyamának. Azon alkotmánynak, melyben a polgári egyenlőség eszményét bámuljuk, a rendőrség képezi sarkkövét.

Azért mutatja Sparta a teljes polgári egyenlőség magasztos képét föl ezredéven át, mert e városban senki sem élhetett tetszése szerint, hanem táborhoz hasonlított e város, hol mindenkinek meg volt szabva életmódja (*b*).

Azon alkotmányok sarkköve is a rendőrség, melyek által a communismus és socialismus a teljes egyenlőséget a jövőben meg akarja alapítani. Honnan magyarázhatnók meg tehát az ellenszenvet az egyenlőség érdekében oly üdvös, sőt nyilván szükséges intézmény iránt, hacsak azt nem veszszük fel, hogy az emberek többsége átalában nem az egyenlőséget, hanem a szabadságot tartja a legfőbb jónak? A költészet és művészet legújabb iránya is bizonyságul szolgál e részben.

Ám fordítsuk Franciaországra figyelmünket, mely ország leginkább előhaladt a többiek által követett irányban. A művészet ujabban alásülyedt magas állásáról, melyet egykor elfoglalt. Rendesen nem a szépért és nemesért hevülnek a művészek korunkban. Iparággá lett a művészet, s műveit épen ezért vehetjük a kor izlésének mérveiül. — Miből fejtsük meg művészeink előszeretetét a középkori tárgyak iránt, s honnan ered az ugynevezett romantikus iskola hatása?

Visszahatásnak mondák föltünését, s méltán, azonban e visszahatást az irodalomban már visszahatásnak kelle megelőzni a közönség izlésében. Vagy legalább egy időben támadt ez és amaz. S miben áll ez? Miként lehetséges, hogy a hűbériség (feudalismus), mely ellen oly gyülölettel harczoltak, s melyet óriási erőfeszítéssel győztek le, most magasabb érdek tárgya lett; hogy a képzelem épen azon kor képeiben gyönyörködik, melyet addig, mint vad erőszak és mély sötétség korát, megvetettek?

Ha nyugodtan vizsgáljuk a tény okát, úgy találjuk, hogy épen az egyéni szabadság magasabb foku nyilatkozata az, a mi reánk oly nagy hatással van a középkorban. Ha a szabadság elve valóban oly igen háttérbe nyomult volna az egyenlőség elve mögött, a mint állítják, a magános lovag s azon polgárok sorsa, kiknek, mivel városuk jogait oltalmazák, zászlókocsijokkal kelle kivonulniok, sőt azon rajongó élete is, ki elhagyatva erdőben lakott s azon istentelen időszakban csak saját erejének és tevékenységének köszönhette önfentartását: mindez csak pillanatig sem látszhatnék kivánatosnak a mi rendőri államaink biztosított polgárainak. — S az egyéni szabadság élénk érzése nélkül azt sem lehetne kimagyarázni: mint van, hogy Európa és Északamerika már népesebb államaiból annyian vonulnak és pedig a műveltebb osztályokból is, évenkint az őserdőkbe, hol a polgárisodás élveiért s az egyenlőség alapján rendezett állam biztosítékai helyett csak a lehető legnagyobb egyéni szabadságot találják?

Leginkább mutatja végre az egyéni szabadság fogalmának túlnyomó hatalmát a nemzetiség elve mellett föléledt lelkesedés.

Munkám első részében figyelmeztettem olvasóimat, miszerint a nemzeti öntudat fölébredését korunkban nagyrészint visszahatás eredményének kell tartanunk. Már azon körülmény is mutatja ezt, hogy ez érzelem azon népeknél nyilatkozott legélénkebben, melyek el voltak nyomva. Egyébiránt tagadhatlan, hogy a nemzeti lelkesedés nem csupán ezeknél, hanem majd minden európai népnél fölébredt, s hogy ennélfogva a nemzetiség fogalmának föltünését nemcsak a nemzeti elnyomásnak, hanem egyéb viszonyok elleni visszahatásnak is kell tulajdonitani.

Nem is lehet különben.

A szabadság utáni vágy minden emberrel veleszületett. A mint csak tehetségeinek és tulajdonainak önálló használata által érezheti magát boldognak, s boldogságának mértéke erejének és önállóságának arányától függ: ugy minden megszorítás, bármely tehetségeit illetőleg, szenvedés forrása rá nézve, és csak annyiban elviselhető, a mennyiben a megszorításért, melyet egy tekintetben szenved, annál nagyobb szabadságot nyer kárpótlásul másfelől.

Nincs nép a történetekben, melynél valamely korszakban elenyészett volna a törekvés, tehetségeinek önálló kifejtésére. Hogy mely irányban nyilatkozik e törekvés, attól függ:

1. mely tehetségeinek jutott az emberek többsége legtisztább öntudatára?

2. az önálló kifejlés utáni törekvést mely erőkre nézve lehet legkönnyebben kielégíteni?

Miután minden nemzet egyesekből áll, s a mit nemzeti jellemnek nevezünk, nem egyéb, mint azon tulajdonok összessége, melyek közös származásuknál és multjoknál fogva az egyének nagy számával közösek: a nemzeti kifejlés utáni törekvés sem egyéb, mint az egyesek törekvése azon tulajdonok kifejtésére, melyek, mint ugyanazon nép tagjaival, mindnyájokkal közösek. E szerint a nemzeti kifejlés utáni törekvésben olyas irányra kell ismernünk, mely szerint az egyes emberrel veleszületett törekvés egyéni szabadság után oly esetekben nyilatkozik, midőn bizonyos nemzeti tulajdonok önérzete sokaknál fölébredt, s az önálló fejlődés ösztö-

nének kielégítése az érintett tulajdonokra nézve az egyesek előtt elérhetőnek tetszik.

Ha már most nyugodtan vizsgáljuk azt, a mi a XVIII. századtól korunkig történt, azon buzgalmat, melylyel az egyformaság érdekében minden nemzeti sajátságnak háborut izentek, s azon kitartást, melylyel az egyéni szabadságot (előbb a kényuralom, később a népfölség érdekében) az állam hatalmának minden tekintetben alávetették: sem azon nem csodálkozhatunk, hogy a nyomásra fölébredt a nemzeti sajátság öntudata, sem azon tény fölött, miszerint az egyéni szabadság utáni törekvés épen ez irányban nyilatkozott legélénkebben.

Mivel az egyes államokban az egyéni szabadságot épen azon tulajdonokra nézve sértették leginkább, melyek az egyeseket mint bizonyos nép tagjait illetik: azért ébredt föl e tulajdonok öntudata; s a gyengeség, melyet az államhatalommal szemben minden egyesnek szükségkép éreznie kelle, arra kényszeríte mindenkit, hogy a szabad kifejlés ösztönének épen azon tulajdonokra nézve igyekezzék eleget tenni, mikre nézve a mindenható állam ellen küzdve nem áll magánosan.

A nemzetiség melletti lelkesedés csak tiltakozás és pedig — minden egyes egészen erőtlen lévén az állam irányában — az egyéni szabadság egyedül lehetséges tiltakozása az állam mindenhatósága ellen; a legkiáltóbb bizonyság, hogy a szabadság fogalma korunkban sem vesztette el hatalmát az emberek kedélye fölött, sőt hogy most, miként a keresztyén polgárisodás egész folyama alatt, az egyéni szabadság utáni törekvés irányozza sajátlag az emberek cselekvéseit; annyi legalább minden esetre kétségtelen, hogy az egyenlőség elvét uralkodó eszmének oly korban tekinteni nem lehet, midőn a nemzetiség elve, t. i. a törekvés minden népies sajátság föntartására, annyira előtérbe lépett, mint jelenleg.

JEGYZETEK A IV. FEJEZETHEZ.

(*a*) Az emberi szellem eme tévedését meglehetősen megközelítették, midőn Franciaországban az észnek nyitottak templomot, s „Madame Populus"-ban testesíték meg az akkor Franciaországban láthatlan istenséget.

(*b*) Plutarch, *Lykurg.*

V. FEJEZET.

AZON ÉRTELEM, MELYBEN A SZABADSÁG, EGYENLŐSÉG ÉS NEMZETISÉG FOGALMAIT AZ EMBEREK LEGTÖBBNYIRE VESZIK, ELLENTÉTBEN ÁLL AZZAL, A MELY ÉRTELEMBEN E FOGALMAKAT AZ ÁLLAMBAN VALÓSÍTANI TÖREKSZENEK.

Miután a tények nyugodt vizsgálatából kitetszik, hogy polgárisodásunk egész folyama alatt mindig az egyéni szabadság volt az, a minek valósítására az emberek törekedtek, míg az egyenlőség elve mindig csak eszközül tekintetett, hogy a szabadság mindenkinek biztosíttassék;

miután a nép mindazon törekvései, melyek korunkat mozgásban tartják, oly dolgok elérésére vannak irányozva, miket az egyéni szabadság, és nem az egyenlőség elve közvetlen kifolyásainak kell elismernünk;

miután a tömegek leghatározottabb ellenszenvével találkozik mindaz, a mi a szabadságot megszorítja;

miután végre oly időszakban, mikor minden nép azon törekszik, hogy népies sajátságait kifejtse: hasonló törekvést kell föltennünk az egyeseknél is:

ezeknél fogva a legnagyobb bizonyossággal elmondhatjuk, miszerint azon értelem, melyben a szabadság, egyenlőség és nemzetiség fogalmait az emberek többnyire veszik, s melyben azokat korunk uralkodó eszméinek tekinthetjük, ellentétben áll azzal, a mely értelemben e fogalmakat az államban eddig valósítani törekedtek.

A kik az államot a nép nevében akarják kormányozni, abban tartják a szabadságot, hogy ne legyen az államban

oly hatalom, melyet nem a nép nevében gyakorolnak; az egyenlőséget abban, hogy a nép neve alatt értsünk minden embert, s különbség nélkül mindenki egyaránt föltétlenül alá legyen vetve a nép akaratának; a nemzetiség fogalma alatt pedig, melyet tisztán értelmezni nem tudnak, valami az egyéni szabadságtól különbözőt, sőt azzal ellenkezőt gondolnak.

Azon értelemben, a mint a nép a szabadság, egyenlőség és nemzetiség fogalmait valósítani törekszik:

a szabadság oly állapot, melyben az ember saját tehetségeinek s a mennyire ezek engedik, a természetnek korlátlan ura;

az egyenlőség csupán eszköz, hogy mindenki a szabadság élvezetéhez juthasson;

a nemzetiség pedig az egyéni szabadság elvének alkalmazása egész népekre.

Míg tehát az uralkodó eszmék nevében csupán az egyenlőség elvét akarják az államban megalapítani: a nép ez eszmék nevében minden erővel a szabadság valósítására törekszik.

A tudomány és országlat ó-kori értelemben fogta föl a szabadság fogalmát, s csak a korlátlan népfölség elvét igyekvék kivívni annak nevében.

A nép nagy többsége azon értelemben ragaszkodik e fogalomhoz, melyben azt a keresztyénség és a germán népek értették, s melyben határozott befolyással volt összes polgárisodásunkra. A népfölség elve nem czél a nép előtt, hanem csupán eszköz, az egyéni szabadság kivívására és biztosítására.

Ha vizsgáljuk, mi történt az állam körében: úgy találjuk, hogy új ösvényt törtek, lényegesen különbözőt attól, melyen polgárisodásunk eddig haladott.

A nagy többség nézeteiben nem történt semmi változás, s korunk törekvései csak annyiban különböznek azoktól, melyek a keresztyén polgárisodás összes folyama alatt eddig föltüntek, hogy az egyéni szabadság utáni törekvés még általánosabb lőn, s hogy jelenleg mindenki számára követelik az önhatározás ama jogát, melyre azelőtt csak egyes osztályok vagy egyének emelkedtek.

Innen következik:

hogy mivel az államban oly fogalmakat törekszenek

korunkban valósítani, melyek csak az iskola és hírlapirodalom, de nem a század uralkodó eszméinek tekinthetők, s az uralkodó eszmék nevében a nagy többség nézeteivel és törekvéseivel, azaz századunk uralkodó eszméivel ellenkező ösvényeket törnek: az e részben tett tapasztalatok nem bizonyítják még, hogy e fogalmak kivihetetlenek; hanem még fenmarad a kérdés: ha vajon valósíthatók-e a század uralkodó eszméi, és mi módon?

Kétségtelen, hogy a szabadság, egyenlőség és nemzetiség fogalmai, azon értelemben, a mint azokat az emberek többsége veszi, s a mely értelemben azok a kor uralkodó eszméinek tekinthetők, — nem állanak egymással ellentétben. Az sem szenved kétséget, hogy minden társadalom haladása, s a társadalom tagjainak jóléte s megelégedése azon mértéktől függ, melyben körében tagjainak egyéni szabadsága biztosíttatott.

Csak az a kérdés:

adhatni-e nagyobb mértékű egyéni szabadságot az egyeseknek, mint a melylyel most bírnak az államban, a nélkül, hogy az által veszélyezzük vagy lehetetlenné tegyük nagyobb államok fönnállását?

Miután ugyanis Nyugot-Európa önállósága s annálfogva polgárisodásunk szabad fejlődésének lehetsége is nagyobb államok fönnállásától van föltételezve, s e fölött most, midőn az emberi nem egységének fogalma, mit a keresztyénség állított föl, nagyobb hatást kezd gyakorlani, inkább azt veszszük észre, hogy kisebb részek törekszenek nagy egészszé egyesülni, mint az ellenkezőt; miután végre nagy államok föloszlatása apró államokra nem csupán nagy nehézségekkel, hanem az emberiség kimondhatlan szenvedéseivel is lenne egybekötve: az érintett kérdések vizsgálata csak annyiban bír gyakorlati jelentőséggel, a mennyiben azon meggyőződésre vezet bennünket, miszerint a nagyobb államok fönnállását nem veszélyeztetjük, ha az egyeseket több egyéni szabadsággal ruházzuk föl.

Azt hiszem, a következőkben tisztán megmutatom, hogy e veszélytől nincs mit tartani.

MÁSODIK KÖNYV.

AZ ÁLLAM CZÉLJA.

I. FEJEZET.

A KÉRDÉS FÖLÁLLÍTÁSA.

Miután azon értelem, melyben az uralkodó eszméket, főleg a szabadságot és egyenlőséget az államban valósítani törekszenek, ellentétben áll azzal, a mit a többség ért azon eszmék alatt: ez eszmék, az utóbbi értelemben véve, szükségkép azon intézkedésekkel is ellentétben állanak, mik szerint az államot szervezték, hogy a szabadság és egyenlőség fogalmait az előbbi értelemben valósítsák.

Az egyéni szabadság után törekvés oly államformák közt, melyeknek czélja, hogy az egyént teljesen alávessék a közakaratnak, vagy sikertelen, vagy szükségkép e formák összerontására vezet.

Ennélfogva azon kérdésre: valósíthatni-e korunk uralkodó eszméit népies értelmökben, a nagyobb államok fölbontása nélkül — csak akkor felelhetünk, ha előbb megvizsgáltuk:

vajon nagyobb államok csakugyan egyedül azon forma mellett állhatnak-e fönn, mely szerint ily államok korunkban rendeztettek? Nem találhatni-e föl oly formákat, mik mellett a század uralkodó eszméi valósíthatók, vagyis az egyesek sokkal nagyobb egyéni szabadságot élvezhetnek, mint jelenleg, a nélkül, hogy a nagyobb államok fönnállása lehetlenné lenne, s polgárisodásunk erkölcsi és anyagi szükségeinek kielégítése veszélyeztettetnék?

Hogy a nagy államok csak bizonyos forma mellett állhatnak-e föl? E kérdést csupán akkor dönthetjük el, ha tisztába jöttünk előbb az állam czéljával s azon föladattal, melynek a rendezett államintézményeknek meg kell felelniök. Mindenek előtt tehát e tárgygyal kell foglalkoznunk.

II. FEJEZET.

AZ ÁLLAM JOGALAPJA S AZ E TÁRGY KÖRÜL FELÁLLÍTOTT ELMÉLETEK NAGY HIBÁJA.

A hol emberekre akadtak, mindenütt társadalmi állapotban találták őket. Hogy minő erkölcsi és physikai tulajdonoknak tulajdoníthatni ez átalános tényt: vonzó, sőt a mennyiben az emberi természet helyes ismeretére vezethet, hasznos dolog lehet vizsgálni; azonban semmi esetre sem szükséges. A társadalmi állapotot az emberi természet eredményének kell tekintenünk, s ezért nem szükséges azt tudományosan igazolnunk.

Másként áll a dolog, ha nem átalában a társadalmi állapotra, hanem az államra fordítjuk figyelmünket. Mert habár Aristoteles emberfölötti lénynek tekinti azt, a ki nem részesül az államban, mivel nincs rá szüksége, azt pedig, a ki nem képes abban részesülni, állatnak mondja, míg Plato Ζῶον πολιτικόν-nak nevezte az embert: sok helyütt találtak embereket, a kik társadalmi állapotban éltek ugyan, de nem államban s némely államok fölbomlottak, a nélkül, hogy azonnal új államokká alakultak volna, a minek történni kellene, ha az államot szintúgy az emberi természet szükséges eredményének lehetne tekintenünk, mint a társadalmi állapotot.

Az állam a polgárisodás eredménye. Csak annyiban tekinthetni azt az emberi természet következményének, a mennyiben az ember természetileg mindig polgárisodásra törekszik, s azt, bár hosszas tusák után, végre

el is éri. A mint az embert szellemi és anyagi hajlamai ösztönszerűleg társas életbe vonzzák: úgy mihelyest szelleme bizonyos fokra fejlett, azonnal szükségét érzi az államnak, s e szükség érzete mindaddig tart, valamig a fejlődés azon fokán marad, melyből az származott.

Ebből következik:

1. hogy azon kérdés: mint állott elő az állam? egy azzal, hogy miként emelkedett az ember a polgárisodás azon fokára, melyen rendezett államok alkotása rá nézve szükséggé lett, vagy más szavakkal, hogy mint állott elő a polgárisodás?

2. hogy az állam fönnállására nézve, miután azt a bizonyos fokig kifejlett emberi ész eredményének tekinthetni, észszerű alapot is kell kimutatni.

A társadalmi állapot nem szűnik meg lenni, mivel nem találhatjuk föl származása okát; de az állam fönnállása attól függ: találhatni-e fentartására észszerü okot? Mert ha az állam nem az emberi természet szükséges eredményeül tekintendő s föntartása sok küzdelemmel, sőt minden egyesre nézve némi áldozattal is jár: ez esetben az állam, ha nem volna okunk, a miért e küzdelmekre elszánjuk magunkat, merőben esztelen dolog lenne, s föntartását az emberi lélek tévedésének kellene tartanunk.

Azért egy kérdéssel sem foglalkoztak inkább minden időben a kitünő szellemek, mint az állam jogalapjának keresésével.

Feladatom körén kívül esik részletesen taglalni és bírálgatni az egyes elméleteket, miket e tárgyra nézve föllállítottak. Két osztályba sorozhatjuk mindezen elméleteket, a szerint, a mint történeti tényben vagy az észszerüségben hitték föllelhetni az állam létezésének helyes okát. A legtöbb elmélet egyben hasonló hibába esett, s csak e hibát kell itt kiemelnünk, mint a mely a legnagyobb tévedések forrása lett az államtudományokban és e hiba abban áll, hogy úgyszólván egyik elmélet sem különzé el egymástól azon két kérdést: mint alakult az állam, és hogy miképen igazolhatjuk fönnállását? Mivel e két kérdést együtt kísérlék megoldani, oly eredményekre jutottak, melyeket az egyik

vagy a másik kérdésre, s gyakran egyikre sem tekinthetünk kielégítőknek.

A legtisztábban beláthatjuk ezt, ha azon államtudományi vizsgálódásokra fordítjuk figyelmünket, melyek az állam keletkezésének és fönnállásának alapját az összes polgárok által kötött szerződésben keresték.

Ez eszme, hogy az állam szerződésen alapszik, az ó-korban sem volt ismeretlen. Ujabb időben, a kik csak az állammal foglalkoztak, többnyire a szerződés föltevéséből indultak ki Hobbes óta. Wolf tudományosan megalapítá ez eszmét, a franczia iskola a XVIII. században népszerűvé tette, s azóta csaknem átalánosan használták azt, s meg kell vallanunk, hogy a mennyiben az állam fönnállására vonatkozik, alig mondhatni az ellen valamit.

Ha nem tisztán vallásos alapokra akarjuk állítani az államot, s elfogadtuk egyszer az elvet, hogy anyagi erő magában jog alapja nem lehet, s ha az állam egyátalában szabad emberek egyesülete: fönnállása okát szükségkép tagjainak szabad akaratában kell keresnünk, valamely, bár hallgatag kötött szerződésben (*a*). El kell mindazáltal ismernünk, hogy az államszerződés elmélete nem vezet kielégítő eredményekre a tudományban, míg a gyakorlati életben a legártalmasabb következményeket vonta maga után; kétségkívül azért, mivel ez elméletben összetévesztik, sőt azonegynek veszik az állam keletkezése és jogalapja kérdését.

Miután az államok rendesen apró községekből s többnyire már fejlettebb míveltség korszakában keletkeztek (*b*), nem mondhatni, hogy egy állam sem köszönheti szerződésnek alakulását. Mindazáltal tagadhatlan, hogy legtöbb esetben nem mutathatni föl ezen szerződéseket, s a történet gyakran egészen másnemü keletkezésről tesz bizonyságot. S mivel az egyéni szabadságot, a tulajdonjogot, az állami befolyást, szóval minden jogviszonyt a polgárok között kötött szerződésből akarták származtatni: valahányszor nem lehetett megmutatni, hogy ily szerződést kötöttek, mindig egyberomlott az összes jogviszonyok alapja.

Mikor Hobbes azon állítással lépett föl, miszerint az emberek szabad kötés által lemondtak minden jogaik-

ról, s azokat egyre ruházták: azt lehet vala kérdezni tőle: honnan van, hogy e legfontosabb eseménynek semmi történeti nyomát nem találjuk, holott az egyeduralom jogszerü fönnállását ezen szerződéstől, tehát oly valamitől függesztik föl, a miről azt sem lehet megmutatni, megtörtént-e? Kérdeni lehetett volna továbbá: ki adta a jogot valamely nemzedéknek, hogy a többieket örökre lekösse s hogyan beszélhetni átalában változhatlan szerződésről, midőn egy állam sincs, melyben a legnagyobb változásokat nem lehetne történetileg kimutatni? S mindezt szintúgy fölhozhatni az államszerződés elmélete ellen, ha a szabadságot, mint ha a kényuralmat akarjuk abból következtetni.

Az államszerződés elmélete legtöbb esetben tagadhatlan tényekkel áll ellentétben; e fölött, ha az állam keletkezését szerződésből akarnók következtetni, oly dolgokat kellene fölállítanunk, mik által mindazon gyakorlati eredményeket föl kell adnunk, melyek az állam fönnállására nézve azon elméletből folyhatnának.

Hogy az államszerződés elméletét csak hypothesis gyanánt is fölállíthassuk: azt kellene föltennünk, miszerint e szerződést, vagy ős szerződést, — mint rendesen nevezik, — oly emberek kötötték, kik társaságon kívül úgynevezett természeti állapotban voltak. A három utolsó század fölfedezései következtében elég alkalmunk volt az embereket természeti, azaz oly állapotban találni, melyben ösztöneiket és gondolkodásmódjokat még nem módosította a polgárisodás. Miután e népségek mindig oly állapotban voltak, melyben a legnagyobb költői képzelemmel sem tarthatjuk valószinűnek rendezett államszerződés kötését: szükségkép csak abstractio útján lehet vala előállítani azon alanyt, kinek az állam jogszerű alapjául szolgáló szerződést kell vala kötnie.

A mint az elmélettel, melyet felállítottak, egy vagy más létező államformát akartak igazolni: a polgárisodott embernek vagy csupán rossz, vagy csak nemes tulajdonait keresték a természeti állapotban. Hobbes azon nézetből indult ki, hogy természeti állapotban egyik ember valódi farkas a másik iránt; Rousseau a bölcsek minden erényét ráköltötte a természeti emberre: de a szerződő lény minden esetben csak abstractio,

minél fogva az államszerződés elmélete ellen méltán vethetni az ellenvetést, hogy az állam keletkezésének megmagyarázására nem-létező szerződést vett föl nemlétező emberek között.

Miután minden jogot csupán e szerződésből akartak származtatni, a polgárisodás fejlettebb fokán pedig viszonyok támadnak, melyek épen a polgárisodás s az állam régibb fönnállásának eredményei s így a természeti állapotban épen nincsenek meg: ez úton szükségkép oda kelle jutni, hogy e viszonyokat jogtalanoknak tekintsük; minek folytán mindazon tévtanok, melyeket ujabb időkben a birtok és egyéb fontos dolgok körül fölállítottak, nagy részben az államszerződés elméletén alapulnak.

Szintoly világosak azon rossz következmények, melyek az állam eredete és jogalapja kérdésének egybezavarásából más elméletekre nézve származtak.

Meg kell engednünk, hogy a mennyiben csak az állam keletkezéséről van szó, mindenre nézve több történeti adatot lehet fölhozni, mint az államszerződés elmélete mellett. Tagadhatlan, hogy egyesek hatalma, az erősebbek joga alapított sok államot; s a középkor történetéből látjuk, hogy sok állam alakulására a tulajdonjog, a földbirtok szolgált alapul. — De ha azt, a mi az állam keletkezésének magyarázatául szolgál, egyszersmind fönnállása egyedüli jogalapjául kellene vennünk: azonnal föltünik mindezen elméletek elégtelensége.

Mert: először is az államok keletkezési története átalában messzebb korba esik tőlünk, hogysem az indokot, mely első alakulásukra alkalmat nyujtott, oly bizonyossággal meghatározhatnók, minővel szükség meghatároznunk azt, a minek az állam jogalapjául kell szolgálnia; továbbá, azon viszonyok is többnyire rég megszüntek, melyeknek az állam keletkezését köszöni. Rég elenyészett az erőszak, mely egyeseket államközségbe hajtott, rég elfeledték a családi kötelékeket, melyek egész népségeket fűztek egybe, s a milliók szintoly ritka esetben tekintik az egyest atyjoknak, a mint ez egyes sem szorítja szivéhez gyermekei gyanánt e milliókat, s nagy birodalmak földét senki sem tekinti többé az államfő uradalmának: mikből következik, hogy

mindezen elméletek oly dologban helyezik az állam jogalapját, mi már régóta nem létezik, vagy tulajdonképen épen semmivel sem tudják a jelenleg létező államok fönnállását igazolni (*c*).

Ha tehát az állam jogalapját valóban tudni akarjuk: szorosan el kell különiteni a kérdést, hogy mi adott alkalmat az állam keletkezésére — és hogy mivel igazolhatni a józan ész előtt az állam fönnállását? Az előbbi egészen a történet és bölcselő szemlélődés körébe tartozik, a gyakorlati politikára nézve csak az utóbbi kérdés bir fontossággal, mivel csak ennek megoldása után jöhetünk tisztába, hogy: minő feladatot kell tűznünk az állam elé; mik hatalmának természetes határai; s milyen alakban kell azt rendeznünk?

Miután az állam, mint fönnebb megjegyzém, nem oly szükség az emberre nézve, mint a társadalmi állapot, mi alól természeténél fogva nem vonhatja ki magát, s inkább csak a szabad akarat teremtményének kell azt tartanunk: szükségképen abban kell keresnünk az állam jogalapját, a mi az akaratot elhatározza, tudniillik: az észszerüségben.

Ha áll, hogy bármely czélt, melyre az ember a polgárisodás bizonyos előhaladottabb fokán törekszik, csupán az állam által lehet elérni, s hogy annálfogva az állam az emberiségre nézve, a polgárisodás bizonyos fokán, az ész kivánata: úgy föl van találva a jogalap. Az állam szükséges volta fönnállása jogi alapját is kimutatja.

A félreértés kikerülése végett, úgy látszik, némi dolgokat kell még hozzáadnom a mondottakhoz.

Mindent elkövettek, hogy veszélyes tévedés gyanánt állítsák elő azon állítást, miszerint a szabad akaratban kell keresnünk az állam alapját. — Ha valaki minden, tehát azon jogviszonyok alapját is, miken az állam nyugszik, az emberi szabad akarat helyett isteni rendelésben keresi, mint Melanchton, Selden s a XVI. és XVII. század más nagy gondolkozói, s oly időben él, mikor az emberek többsége osztozik nézeteiben, vagy legalább kilátása lehet, hogy meggyőzheti őket a felől: jól teszi, ha minden egyéb elméletet megtámad. Semmiféle bölcselem nem nyujthat oly bizonyosságot, mint

a vallásos hit, s mivel az ember csupán abban talál valódi megnyugvást: legnagyobb szerencse az, ha azon dolgokra nézve, miktől leginkább függ jóléte, egyátalában nem forog fönn kétely. Egészen más, ha azon állítással, miszerint az állam az egyéni akarat kifolyása, ama mesterséges okoskodást állítjuk szembe, hogy tulajdonkép csak a világrend s a dolgok természete hozza magával, a mit mi szabad akaratnak tartunk. Miután az emberi akarat épen azért ingatag és bizonytalan, mivel nézeteink is azok a dolgok természetéről s az iránt, hogy bizonyos körülmények közt mit kelljen tennünk: nem látom át, az állam megszilárdítására nézve mit nyerünk vele, ha azt állítjuk föl elvül, hogy az államot nem az egyéni akarat alkotta. Legfölebb is csak az lesz az eredmény, hogy az államtudományok körébe ültetjük át azon fogalomzavart, melyet a szabad akarat kérdésének vizsgálata a hit- és erkölcstudomány terén előidézett.

Miután az ember észszel bir, s ennélfogva nézetei és körülményei határozzák el szabad akaratát: ép állapotban mindig azt kell akarnia, a mit szükségesnek hisz; s azon nagy tudományos fölfedezés, miszerint a legtöbb jogot csak föltalálták és úgy ismerték el, s hogy az emberek »mi akarjuk«-ja kevésbbé volt elhatározó befolyással a jogképzésre, mint a »nektek úgy kell«, — e fölfedezés, mondom, lényegileg nem egyéb az elismert ténynél, melyet azok sem tagadtak soha, kik a jogot és államot az egyéni szabad akarat eredményének tekintik: hogy tudniillik az ember akaratát rendesen az ész határozza el, s hogy az ennélfogva a körülményektől függ, mik között az akaró lény van. A mily kevéssé állíthatják tehát, a kik a jogot és államot a világrend és körülmények kifolyásának s az emberi akarattól függetlennek mondják, — a mily kevéssé állíthatják, mondom, hogy egyesek és népek kényök szerint nem alapítottak meg soha jogilag olyasmit, a mi a létezett viszonyokkal nem fért össze: szintoly kevéssé juthat távolról is eszébe bárkinek, a ki a jogot és államot egyéni szabad akaratból származtatja, kétségbe vonni, hogy valahányszor az akaratot nem az ész, hanem a képzelem és szenvedélyek határozták el

s olyasmit akartak létesíteni, a mi az erkölcsi törvényekkel és fönnálló viszonyokkal ellenkezik, nem lehet tartós, a mi így állt elő.

Mint az Isten mindenhatóságát nem képzelhetjük mindentudósága és végtelen jósága nélkül: úgy az emberi akarat végesebb hatalmát is az emberi ész s az erkölcsiség velünk született ösztöne kapcsolatában gondolhatjuk csupán. S a ki, mivel az ember akaratát esze és erkölcsi érzése határozza el, azt állítja, hogy épen azon dolgok, mikben ez legvilágosabban nyilatkozik, mint p. o. az állam alkotása és a jog meghatározása, nem függenek az egyéni akarattól: hasonlóan cselekszik, mint ha az Isten mindenhatóságát azért akarná tagadni, mivel a legfőbb lény mindentudósága és végtelen jósága határozza meg, mely irányban nyilatkozzék e mindenhatóság.

A kik bizonyos világrendben keresik a jog és állam alapját, fölhozhatják ugyan nézeteik mellett, hogy az emberi akaratot a fönforgó körülményekben nyilatkozó világrend határozza el, s hogy ennélfogva a jog és állam valami magasabb forrásból származik: csakhogy azt kérdhetjük tőlük, miért nem mennek fölebb, miután Istentől függ a világ rendje? Mert ha azok, kik az államot és jogot szabad akaratból származtatják, fölhozhatják nézetök mellett, hogy a momentumokat, melyek az emberi akaratra befolyást gyakorolnak, s így ez akarat irányát is kitudhatni tapasztalás utján: nem állíthatjuk ugyanezt a világrendről. Tudományunk szűk körénél fogva nem határozhatjuk meg annak fogalmát és törvényeit, s az emberek nézeteinek a világrendről okvetlenül ingatagoknak és elágazóknak kell lenniök, holott épen korunkban mindenekfölött szükséges, általánosan fölfogható alapokra állítani jogot és államot.

JEGYZETEK A II. FEJEZETHEZ.

(*a*) A kik az államszerződés föltevéséből indulnak ki, abban hibáznak leginkább, hogy rendesen oly természeti állapotot tesznek föl, a milyen soha sem volt. Csak ennek tulajdoníthatni, ha azon észjog, melyet e föltevésből vonnak le, mindig ellentétben áll a történeti joggal. Ha természeti emberek helyett valamely állam polgáraival köttetjük az államszerződést (hiszen Rousseau maga is elismerte, hogy minden alkotmányt az állam fönnálló viszonyaihoz kell alkalmazni), az ilyes szerződés alapján keletkezett alkotmányban nemcsak nem enyészik el a történeti jog, sőt a legnagyobb gonddal biztosíttatik: mert meglehet ugyan, hogy az előttünk ismeretlen természeti ember máskép van alkotva, de azon emberek, kiket a történetből és tapasztalásból ismerünk, ha csak lehetséges, bizonyára egyetlen jogot sem fognak föladni az államszerződés kötésekor.

(*b*) Például Schweiz, Észak-Amerika.

(*c*) Ha az állam jogalapját keletkezése módjában s eredeti alakulása viszonyaiban keressük: e viszonyok teljes tespedését kell föltennünk, s nem képzelhetni haladást, mely az állam jogalapját ne gyöngítené. Ha meg is lehetne mutatnunk, hogy minden állam egyképen alakult: magában véve épen oly kevéssé világosítana föl bennünket e körülmény az államok jogalapja s czélszerű rendezése iránt, a mily kevéssé szolgálna útmutatásúl házaink czélszerű építésében, ha valaki fölfedezné, mely művészeti alapelv szerint kezdték a népek általában építeni házaikat.

III. FEJEZET.

AZ ÁLLAM CZÉLJÁRÓL.

Az állam keletkezését kimagyarázhatni a nélkül, hogy az államtagok közös czéljáról szólanánk. Miután, ha nem is egész történeti bizonyossággal, legalább nagy valószinüséggel föltehetjük, hogy némely államok egyeseknek köszönhetik alkotásukat *(a)*: fölösleges különös czélokat vennünk föl a tömegre nézve, mely az államalkotásnál egészen szenvedőleg viselte magát. Más dolog, ha az állam föntartásáról van szó. Az államok föntartása soha sem egyes vagy kevesek műve, hanem mindig a polgárok összességétől vagy legalább nagy többségétől függ. Tegyük föl, hogy ezeknek nincs érdeke az állam föntartásában s hogy fölbomlását óhajtják *(b)*: szükségkép el fog, el kell vesznie az államnak, egyesek minden erőfeszítései daczára is. — Ha az állam fönnállását bizonyos osztályok érdekeihez kötjük, nyújthatjuk ugyan életét s hosszas gyakorlat által sokféle eszközökre jöhetünk rá, mikkel az államot a többség akarata ellenére is föntarthatjuk egy ideig, sőt a belkorhadás külső jelenségeit is palástolhatjuk mesterségesen: az állam mindazáltal, melynek fönnállása tagjainak többségére nézve közönbös, vagy épen akadályukra van, még sem kerülheti el bukását, s a mily kevéssé mondhatjuk életnek a galvanismust, mely a hulla merev tagjait mozgásba hozza, szintoly kevéssé számíthatjuk élő államok közé az államot, melynek tagjait csak az államhatalom tartja mozgásban mesterséggel. Hogy tehát azon nagy tényt, miszerint az államok fönnálla-

nak, észszerüen indokoljuk: szükségkép föl kell tennünk bizonyos czélt, melyet az emberek többsége csak az állam által hisz elérhetni, s melyet mindenki eléggé fontosnak tart, hogy elérése végett önként alávesse magát az állam fönnállásától elválhatlan megszorításoknak.

S miben áll ezen czél?

Több elméletet állítottak föl az állam czéljáról, s mindenik iskola a magáét hirdeti egyedül igaznak.

Egyik szerint az állam czélja: az erkölcsi törvénynek uralmát valósítani; mások a közjólét megalapításában találják azt; mások ismét elvetették mindezen elméleteket, mint határozatlanokat, s az állam czélját vagy kizárólag a jog-védelem és -biztosításban, azaz rendezett jogállapot alapításában hitték találni, vagy miután a rendezett jogállapot alapítását és föntartását csupán az állam által megoldandó föladat negativ oldalának tekintették, azt tűzték az állam czéljául, hogy minden oldalról mindenképen előmozdítsa a fejlődést; sőt olyanok sem hiányzottak, kik, mivel az állam már magában czél, beszélni sem akartak különös czélról.

Miután a közjólét csak az erkölcsi törvények uralma által lehetséges, s erről szó sem lehet rendezett jogállapot nélkül, a fejlődés minden oldalróli előmozdítása pedig épen az erkölcsi törvények eredménye s egyszersmind föltétele a jólétnek: az érintett elméletek következményeikre nézve is szükségkép mind hasonlóak. Gyakorlati szempontból igen mindegy: vajon államjogi vizsgálódásunkat azon tétellel kezdettük-e, hogy az erkölcsi törvény uralma az állam czélja s úgy mentünk tovább, hogy, ha az erkölcsi törvény parancsolja embertársaink jólétéről gondoskodnunk, az államban is gondoskodni kell a közjólétről; — avagy azon tételből indultunk ki, hogy a közjólét az állam czélja, s mivel az erkölcsi törvények uralmát minden elfogulatlannak a közjólét alapföltételül kell tekintenie, innen mentünk át azon állításra, hogy az állam csak annyiban érheti el czélját, mennyiben az erkölcsi törvény uralmát sikerült megállapítani? Az eredmények, melyek ez elméletekből folynak, mindig ugyanazok. Egyaránt használták mindeniket a kényuralom és polgári szabadság megalapitására (*c*).

Ha az állam czélját azért kell megállapítani, hogy abból lehessen meghatároznunk az államhatalom föladatát és korlátait, — s épen ez ad gyakorlati fontosságot az államczél fölötti vizsgálatoknak: — mindezen nézeteket egyaránt ki nem elégítőknek kell elismernünk, mivel oly dolgokban keresik az állam czélját, melyek sem kizárólag nem tekinthetők az állam czéljául, sem csupán az állam által nem valósíthatók. Az erkölcsi törvények valósítása, az egyének jólétének megalapítása, s a különös ótalom létesítése szintúgy feladata más társaságoknak, mint az államnak, s kétségtelen, hogy e czéloknak elérése az állam által mindenütt csak kis mértékben eszközölhető, a hol az a polgárok egész lételét mintegy el nem nyeli. Az államczél ilyes értelmezése által mint lehet bármi részben meghatározni az államhatalom természetes határait? S azt sem lehet tagadni, miszerint mindezen elméletek az állam czéljáról nem olyanok, hogy azoknak helyességét azok is tüstént belássák, a kiknek nincs is tudományos míveltségök. Mikor az állam vezetését egyesre vagy kevesekre ruházták korlátlan teljhatalommal, s a míveltebb osztályokon kívül senki sem vett részt a közügyekben; mikor a tömegek, a mit egy főbb hatalom mért rájok, nyugodtan tűrték, s a közember beérte azzal, ha mások mozdíták elő boldogságát, nem igényelvén, hogy azt maga tehesse: azon időkben egészen helyén volt olyas elméletek fölállítása az állam czéljáról, melyeket csak tudományosan mívelt emberek értettek.

Az alapelv, miszerint az erkölcsi törvények valósításában, a közjólétben vagy a rendezett jogállapot föntartásában kell keresni az államczélt, a legjobb eredményeket vonhatá maga után, ha meggyőzhették helyessége felől azokat, a kiktől kizárólag függött az állam kormányzása, sőt történetileg kimutathatjuk ily körülmények közt a tudomány gyakorlati fontosságát. Senki sem tagadhatja ezt, ha figyelembe veszi, mi mindent tettek korlátlan hatalmu egyedurak, a XVIII. században, a nép jólétéért, legkisebb külső kényszerítés nélkül. De mivel korunkban oly merőben megváltoztak e részben a viszonyok, s miután jelenleg más osztályokhoz tartoznak sok államban, a kiktől függ az állam veze-

tése: az államtudománynak is egészen más módon kell azokra hatni. Népiességre törekednie, nem oly értelemben, mint érteni látszanak sokan, a kik államtudományi dolgokról irnak, miszerint szépen hangzó phrasisokban, a tudós műnyelv egész pompájával igazolják a nép előítéleteit; hanem az által, hogy oly alapelvekből induljon ki, melyeket mindenki igazaknak ismer el.

Ha azt akarjuk, hogy az államczél meghatározása gyakorlati haszonnal járjon, s bennünket az állam feladatának és az államhatalom természetes határainak helyes ismeretére vezessen: nem azt kell nyomoznunk és tudományos alakban kifejeznünk, miben hiszik egyes tudósok találni az állam legjobb czélját, hanem hogy miben szokta azt közelebbről keresni a nép többsége? Miután nemcsak arról van szó, hogy az államhatalom korlátait ne terjeszszük helyes mértéken túl, hanem arról is, hogy az államhatalmat bizonyos határokon belől elismertessük: az államczél megállapítása csak annyiban szolgálhat kiindulási pontul további nyomozásokra, mennyiben annak, a mit felállítottunk, helyességét nem vonja kétségbe az emberek többsége. Mert, ha a politikában vannak is kétségtelen igazságok, csak azon esetre szolgálhatnak gyakorlatilag alkalmazható elméletek alapjaiul, ha azok által, a kik az állam fölött rendelkeznek, helyeseknek ismertetnek.

De vajon találhatni-e ily mindenki által elismert államczélt? Föltehetni-e, hogy annyi végtelen eltérés mellett, mi mindenben, mi az államra vonatkozik, jelenleg uralkodik: épen a legfontosabb kérdésre nézve, az állam czélja fölött lehessen egyértelmüség a nézetekben?

Mielőtt e kérdésre felelnék, két tényre kell figyelmeztetnem olvasóimat, melyek kétségteleneknek látszanak előttem, s melyeket a következőkben be fogok bizonyitni.

1. Hogy az egyes soha sem czélnak, hanem mindig csak eszköznek tekinti az államot, mely által bizonyos személyes czéljait elérni törekszik, s annálfogva minden áldozatnak, melyet az állam föntartása igényel, csak annyiban veti magát alá, a mennyiben egyéni czéljait csupán az állam által hiszi elérhetni.

2. Hogy senki sem nyul czéljai elérése végett távolabbi eszközökhöz, mig a közelebb fekvőket kielégítőknek találja, s hogy ennélfogva az egyes csak azon czélok elérése végett folyamodik az államhoz, melyekről azt hiszi, hogy saját erejével vagy más eszközökkel, melyeket kevesebb áldozattal megszerezhet, például kisebb társulatok által, nem érheti el.

JEGYZETEK A III. FEJEZETHEZ.

(*a*) A nép-mythosok mindig egyes nagy embereknek tulajdonítják az államok alkotását.

(*b*) Ez utóbbi szükséges következménye az előbbinek, miután az állam föntartása az egyesekre nézve oly erőfeszítésekkel és áldozatokkal jár, mik szükségkép elviselhetlen terheknek tetszenek előttük, mihelyt nincs érdekökben az állam föntartása.

(*c*) Egyik legnagyobb baja az államtudományoknak, hogy rendesen csak azért állítanak föl bizonyos alapelveket, hogy bizonyos következményeket, a miket épen igazolni akarnak, vonjanak azokból.

IV. FEJEZET.

AZ ÁLLAMOT AZ EGYESEK MINDIG CSAK SZEMÉLYES CZÉLJAIK ESZKÖZÉNEK TEKINTIK.

Az emberi sajátságok közé tartozik, hogy mindenki egyéni boldogságra törekszik, s hogy e törekvést mégis kevesen akarják cselekményeik indokául bevallani. Hogy magunkat és másokat ekkép igyekszünk ámitani, annak okát azon téveszmében találjuk, hogy az egyéni boldogság csupán anyagi élvekben keresendő, s mások jólétével ellenkezik, s hogy annálfogva aljas és igazságtalan dolog arra törekedni; holott könnyen meggyőződhetünk e nézet alaptalanságáról.

Azon hatásból, melylyel bizonyos viszonyok vannak kedélyünkre, leghelyesebben megítélhetjük hasonló viszonyok hatását más emberekre.

A milyen nagy tévedés, ha azért, mivel az ember physikai természete a természet köztörvényeinek van alávetve, a súly vagy a vonzó erő stb. törvényeiből akarnók kimagyarázni egyesek vagy az összes emberi nem cselekvéseit, s mértani formulák által törekednénk kifejezni az emberiség haladását; a milyen esztelenség volna egész népek, sőt az emberiség sorsát azon phasisokból akarni előre meghatározni, melyeken az egyes ember élete átmegy (*a*): szintoly helyes dolog, ha az egyes ember képére képzeljük átalában az embereket, s hajlamairól, érzelmeiről és tulajdonairól embertársai hasonló tulajdonaira következtetünk.

Sok függ mindenesetre a polgárisodás fokától, melyen az egyéniség áll, s kétségtelen, hogy az ember ösztönei,

érzelmei és tulajdonai is módosulnak azzal. Azonban inkább csak irányára nézve, mint lényegében okoz változást a polgárisodás. Csak a tárgyak változnak, melyek a polgárisult ember ösztöneire és érzelmeire hatnak és a mód, a mely szerint tulajdonai nyilatkoznak.

Ha egyikünk sem keresi egyéni boldogságát, melyre törekszünk, tisztán anyagi szükségeink kielégítésében: senki sem azonosíthatja észszerüen az egyéni boldogságra törekvést anyagi élvek hajhászásával, s miután a tapasztalás épen ellenkezőt tanusít, merőben alaptalan állítás, hogy a közember egészen másképen gondolkozik. Az ember magasabb és aljasabb tulajdonaira alkalmazva, egyaránt igaz marad e szavak értelme: homo sum, humani nihil a me alienum puto. A mint van bizonyos határ, min fölül senki sem emelkedhetik, szintúgy van, a melyen alól nem sűlyedhet senki és a ki azt hiszi, hogy csupán állati ösztönök után indul az emberek többsége, semmivel sem okosabb, mint a ki elbizottságában az Istennel akar mérkőzni. Csak az élet legmindennapibb jeleneteire kell fordítanunk figyelmünket, hogy meggyőződjünk, miszerint a társadalom magasabb és alsóbb osztályai közt nincs e tekintetben épen semmi különbség, s hogy az utóbbiak szintoly kevéssé keresik tisztán anyagi élvekben egyéni boldogságukat, mint a fensőbb osztályok. — Az igaz, hogy bizonyos örömek élvezésére csak a míveltség magasabb foka ad fogékonyságot; azon örömet például, melyet egy igazság fölfedezése a kutatónak okoz, szintoly kevéssé képes érezni a közember, mint a báró, ki tizenhat őst számlál, vagy a pénz embere, legyen bár az állam legtöbbet adózó polgára; s a közembert majd mindig anyagi szükségeinek fedezésével látjuk elfoglalva. De ez csak annyit bizonyít, miszerint az embernek mindenekelőtt élnie kell, hogy aztán boldogságra törekedhessék s hogy a társadalom mostani szervezete mellett sokan vannak, kiknek szükségeik előleges fedezése majd semmi időt sem hagy a boldogság utáni törekvésre; és nem azt, mintha a társadalom alsóbb osztályai csupán anyagi érdekeik kielégítésében keresnék az egyéni boldogságot. Mint a legmíveltebb ember sem fog magasabb

erkölcsi élvek után törekedni, sőt azokat alig fogja érezni, ha éhség és szükség anyagi érdekei kielégítésére kényszerítik: úgy a közember, ha egyszer kielégíté anyagi szükségeit, magasabb élvezetek után fog törekedni; sőt midőn amazokért küzd, akkor is erkölcsi érdekek ösztönzik őt leginkább. Azt hiszszük-e, hogy az egyszerü élelmiszer, melyet arcza verejtékével szerzett, ha föntartja azzal szeretetteit, nem nagyobb boldogság forrása a munkásra nézve, mint melyet csupán állati ösztöneinek kielégítése nyujtana; vagy kevésbbé nemes és erkölcsi érzés, a mit oly pillanatokban élvez, a gazdag ember öröménél, midőn nejével azon palotába lép, melyet az ő kedveért vett, avagy gyermekei közt kiosztja a játékszereket? Olyan az ember, mint a fa, mely mélyen gyökerezik a földben, s annak táplálatát nem nélkülözheti, leveleit és virágait azonban mind fönn fejti ki, s azon tisztább elemekből is szíja életerejének nagy részét, melyekben ágai inganak. Az ember is a földhöz van kötve, de mindig fölfelé tör szükségkép, s bármi alant álljon, csupán a földivel nem érheti be.

Az ember törekvése egyéni boldogság után tehát nem csak állatias törekvés anyagi szükségeink kielégítésére, hanem velünk született ösztön ama nemes élvek után, mikre a fogékonyságot Isten oltotta az emberi szívbe. Azon föltételek egyike e törekvés, melyek nélkül magasabb rendeltetésünknek sem felelhetünk meg.

Szintoly hibás azon tétel, hogy az egyiknek személyes boldogsága minden másokéval szükségkép ellentétben áll; sőt tapasztalásból tudjuk, hogy az egyesek boldogsága mindig azokétól függ, a kikkel együtt él a társaságban. Miként a beduin csak úgy érezheti magát jól, ha törzse jól van: úgy az államban is az egyetemes jóléttől függ az egyes polgároké, s valóban sokkal könnyebb ezt bárkivel megértetni, mint az ellenkezőt bármely körülmények közt megmutatni.

Úgy tetszik, hogy csak az emberi boldogság föltételeit s azon összefüggést kell vizsgálni, melyben az egyes java másokéval áll, hogy tisztán belássuk, mi nevetséges az erkölcstelenség vádja, melyet Bentham tanai ellen fölhoznak *(b)*.

Ha a bölcselem tanításai befolyással vannak is egyesek erkölcsi érzelmeire, a mi gyakran nincs úgy *(c)*: bizonyos elméletek veszélyességét nem alapelvökben, hanem azon következményekben kell keresnünk, miket azokból vonnak; s nem hiszem, hogy e részben bárki is valamit szemére vethetne a nagy brit férfiunak, a mi közös nem volna Zenoval, a stoikus iskola atyjával, a mennyiben tanait Ciceroból ismerjük *(d)*.

Szándékosan kerülök e munka folytán minden olyan vizsgálódást, mi nem okvetlenül szükséges a tárgy megértésére, melylyel foglalkozunk. Mellőzöm tehát a kérdés fejtegetését: vajon nem az egyéni boldogság utáni törekedésben találhatjuk-e föl az erkölcsiség törvényeinek is kulcsát; csupán arra szorítkozom, mennyiben helyes azon állítás, miszerint az államban minden ember csak saját egyéni boldogságát keresi *(e)*.

Ha a tapasztalást kérdezzük, úgy találjuk, hogy a történetek folytonos tényekkel igazolják, miszerint az államot minden népnél és minden időben nem czélnak, hanem csak eszköznek tekintették, mi által személyes czéljaikat akarták elérni, a kiktől az állam kormánya függött.

Az ó-kor államai sem tesznek e részben kivételt, bármit mondjunk azon magas polgári erényről, mely azokban uralkodott. Miután azok, habár az emberiség haladására épen nem, de az egyes államok fönnállására nézve igen is czélszerü módon akkép valának rendezve, hogy az egyeseket illetőleg minden jog élvezete a polgársághoz, s ezzel az állam fönnállásához volt kötve: könnyen megmagyarázhatjuk a polgári önfeláldozás ama csodáit az állam és egyesek érdekeinek érintett azonságából, s azon körülményekből, miszerint az állam akkori szervezete mellett mindenki jobban belátta, mint korunkban, hogy az állam fönnállásától függ egyéni boldogsága. A mód, mely szerint a rabszolgákkal s mindazokkal bántak, kiknek semmi vagy csekély részök volt a kormányzásban; a főurak esküje, — miből nem is csináltak titkot, — hogy semmit sem tesznek a nép javáért; Róma egész politikája, s annak lassankinti átalakulása, mely azon változásokat kísérte, a melyek által a kormány a polgárok más osztályaira vagy több-

ségére szállt: megannyi cáfolhatatlan bizonyság állításom mellett.

Ugyanez áll mindazon államokról, melyek a római birodalom elenyészte után keletkeztek; s bármi nagy volt legyen is a keresztyén eszmék befolyása, bármint törekedett az egyház, mint ez eszmék közvetítője, az uralkodók önzését a keresztyén szelidség és felebaráti szeretet tanításaival legyőzni: mindamellett is polgárisodásunk egész folyama alatt mindig az uralkodók javát tekintették az állam fő, sőt egyedüli czéljának.

Csak Macchiavelli *Principe*-jét kell kezünkbe venni, vagy a velenczei köztársaság történeteit kell ismernünk: hogy tisztában álljon előttünk, mily alapelvek szerint kormányozták a XV. században az egyeduralmi és aristokrata államokat; hogy azon néhány demokrata község, melyeket a legújabb korig találunk Európában, szintén nem tesz kivételt e tekintetben, meggyőződhetünk, ha a schweizi demokrata kantonok eljárását nézzük védenczeik és alattvalóik irányában.

Az érintett tapasztalásból, miszerint az államot mindenkor csak eszköznek tekintették az uralkodók egyéni boldogsága megalapítására és föntartására *(f)*, a legnagyobb valószinüséggel következtetjük, hogy ennek korunkban is így kell lenni és hogy a hol mindenki részt vesz az állam kormányzásában, ott csak minden egyes egyéni boldogságában kell keresnünk az állam czélját. De bár ez sem példanélküli, miről az északamerikai szabad államok eléggé meggyőzhetnek: mindazáltal úgy hiszem, hogy a fönnebbi tétel igazsága, ha a tapasztaláshoz nem folyamodunk is, tisztán kitetszik magából a dolog természetéből.

Ha az ember nem csupán értelmes lénynek van teremtve, hanem folyvást az is marad, a mit legalább elvben *(g)* nem tagadhatnak, a kik államtudománynyal foglalkoznak; s ha az államot nem az emberi természet kényszerüségének kell tekintenünk: szükségkép föl kell tennünk, hogy van valami, a mi az emberi akaratot az állam föntartására bírja.

Vagy azt kell föltennünk, hogy az állam isteni mű, Isten akaratának közvetlen kijelentése, melynek alá kell vetnünk magunkat; vagy azt, hogy az állam maga

czél; vagy végre azt, hogy az állam által mindenki egyéni czéljait törekszik elérni, azaz más szavakkal: hogy az államot az egyesek eszközül tekintik egyéni boldogságuk megalapítására, avagy ótalmul bizonyos veszélyek ellen, melyek különben őket fenyegetnék *(h)*.

Ha már most vizsgáljuk az indokokat, melyek az egyes akaratát arra bírják, hogy az állam föntartására szükséges korlátozásoknak magát alávesse: meg kell győződnünk, miszerint a két előbbi okból nem magyarázhatni ki az államok fönnállását.

Miután semmi sem történik Isten akarata nélkül: kétségkívül szintúgy Isten művének tekinthetjük az államot, mint minden egyebet, a mit Istentől nyert szellemi és anyagi erőinkkel létesíthetünk. Ki az emberek fölött őrködő mennyei gondviselésben hisz, az szintúgy isteni akarat nyilatkozását látja a polgárosult állam hatalmában, mint a beduin seikjében, vagy valamely vad embercsoport a főnökében; s még ha nyomva érzi is magát az államhatalom által, akkor is Isten végzetét látja a vallásos ember azon hatalom fönnállásában, mely türelmét és erényét próbára teszi. — Ily általános értelemben talán megnyugtatólag hathat egyesek kedélyére a tétel, miszerint Isten művének kell tartani az államot; de nem alkalmas arra, hogy az állam föladatára és az államhatalom természetes határaira nézve további következtetéseket vonjunk abból. — Miután e szempontból egy forrásra kell visszavinnünk Tamerlan és IV. Henrik, s a czár és egy schweizi demokrata kanton többségének hatalmát, s isteni elhatározás eredményének kell tekintenünk minden tényt, mely által valamely hatalmat valakire ráruháztak, vagy valakitől elvettek: ily általánosságban fölállítva nem egyéb az egész elmélet, mint a »faits accomplis« elméletének vallásos formulája.

A ki az államot ugyanazon okból származtatja, melyből minden földi dolog származott, tulajdonképen semmit sem mondott, legalább olyast, a mi az államrendezés fontos kérdését előttünk földerítené.

Ha következményeket kell vonnunk a tételből, miszerint az állam isteni intézmény: akkor legalább bizonyos államot vagy kormányformát Isten közvetlen

munkájának, s az államban fönnálló jogokat és kötelességeket egyenesen Isten akarata kijelentéseinek kell tekintenünk.

Kétségtelenül voltak államok, melyekben ez volt az eset, s vannak jelenleg is; és az is igaz, hogy semmi sem szilárdítja meg inkább az államhatalmat az ily vallásos szentesítésnél. Csak az a kérdés: mennyiben lehetséges ez keresztyén államokban *(i)*?

Részemről azt hiszem, hogy e kérdésre mindenkinek tagadólag kell felelnie, ha a keresztyénség lényegéről gondolkodott.

Gyakran használták ugyan vallásos erősségül a kényuralom mellett Pál szavait (Róm. 13. 1): »Minden lélek a felső hatalmasságoknak engedelmes legyen: mert nincsen hatalmasság, hanem ha Istentől, és a mely hatalmasságok vannak, Istentől rendeltettek«. Előttem azonban szintoly ostobaságnak tetszik, ha e szavakból, melyeket e fölött még Nero korában írtak, a kényuralmat akarnák keresztyén államforma gyanánt feltüntetni, mint ha valaki Sámuel szavaival *(j)* akarná megmutatni, hogy a köztársaság Isten előtt az egyedül kedvelt kormányforma. A nagy apostol szavai nyilván csak más formulája annak, a mit mennyei tanítója mondott: hogy az ő országa nem e világból való.

»A mi urunk Istenünk egy úr. Szeressed azért a te uradat Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből, teljes elmédből és minden erődből. Ez az első parancsolat. És a második hasonló ehhez: szeressed a te felebarátodat, mint magadat«. Nincsen más ezeknél nagyobb parancsolat. »Legyetek tökéletesek, mint a ti atyátok a mennyben«. (Márk. XII. 29—31.) Ebben áll a keresztyénség lényege. Kijelenté az egyistenséget s felebarátságot, és minden egyesnek kötelességévé tette, hogy tökéletességre törekedjék, s ez által kimondá, miként az egyesnek nemcsak az állam által, hanem bármely államforma alatt éljen is, tökéletességre kell törekednie. Épen mivel az államtól távol tartá magát, azért lett a keresztyénség annyi állam vallása; s mivel semmiféle határozott kormányformát nem szabott meg, hanem mind egyaránt elismerte, épen azért nyitott korlátlan tért az emberiség haladásának. A helyett, hogy abban

kijelölése, az államtagok felosztása kormányra és kormányzatokra: szóval, a mi csak összevéve az állam fogalmát teszi, mind szükségből eredett lassankint. De, — mint már megjegyzém, — az állameredet kérdése lényegesen különbözik attól, hogy miért állanak fönn az államok, miért tartatnak fönn minden erővel; és pedig épen e kérdések a legnagyobb gyakorlati fontosságuak korunkban.

Rég elmult az idő, midőn csak egyes tudósok állították »rossz«-nak az államot, s bölcselmi elvekkel védték nézetöket. Rousseau óta igen népszerüvé lett e nézet. Kevesen mondják ugyan ki e tétel végeredményeit oly merészen, mint Proudhon, ki az anarchiát állítja a polgárisodás magasabb fokára jutott emberek egyedül helyes kormányformájának; de az előzményekben sokan egyetértenek vele. A legtöbb intézményt, mik nélkül az állam fönn nem állhat, megtámadják, mint a melyek összeütközésben állnak az ember jogaival; kérdésbe vonják magának az államnak létezését, ugy hogy gyakori esetben csak anyagi erő alkalmazásával tarthatni azt fönn. És miért? Épen mivel a társadalom egyes osztályai nincsenek meggyőződve afelől, hogy az állam fönnállása rájok nézve is hasznos, sőt szükséges: mert nem tudják, mi czélból kelljen magukat mindazon korlátozásoknak alávetniök, melyeket az állam föntartása megkiván, s a józan ész előtt meg nem állhatónak, tisztán durva erőszak eredményének tekintik viszonyukat az államhoz.

Nem tudós viszketeg indit tehát bennünket az államczél kérdésének megoldására, nem az iskolának van arra szüksége: a nép érdekében, gyakorlati fontossága miatt kell megoldanunk azt. S hihetjük-e, miszerint olyas felelettel, hogy az állam maga czél, hogy az emberi természetben fekszik az államalkotási ösztön, — nyugalomra birhatjuk azokat, kik oly szilaj erővel ingatják az államépület oszlopait, vagy nagyobb tevékenységre buzdíthatjuk azokat, a kiknek közönyössége miatt annyiszor sikerülnek az állam elleni támadások?

Mióta nagy Fridrik és II. József az állam első szolgáinak nyilvániták magukat: meglehetősen rossz hirbe jött azon nézet, miszerint az uralkodó dicsőségében és

jólétében kell keresni az állam czélját. De vajon, legalább a nem tudósok előtt, kevésbbé esztelennek tetszhetik-e azon állítás, hogy milliók türjék a szabadság minden korlátozását, adót fizessenek, másokra bizzák jogaik és érdekeik védelmét, s az államért véröket ontsák, csupán azért, hogy bizonyos többség követeket válaszszon, s ezek az ő nevökben határozatokat hozhassanak, melyek a végrehajtásban azokra is terhesek, a kik hozták? Csoda-e, ha sokan az adót és katonaállítást, a vámot és rendőrséget, mindazon intézményekkel együtt, melyekkel az államot fentartják, nem látják oly bájos szinben, hogy azok föntartásáért érdemes volna még áldozatot is hozni? Ha azon állítás, miszerint az államalkotási ösztön az emberi természetben fekszik, meg is győzhet valakit, ki ez ösztönnek öntudatával bir, az államföntartás szükségéről: a többség előtt annál kevésbbé bir fontossággal, mert a legtöbb államról történetileg megmutathatni, hogy nem ez ösztönnek, hanem más okoknak köszönhetik keletkezésöket, s minél inkább látszik jelentkezni korunkban épen az ellenkező ösztön.

Miután a fönnebbiekből világos, hogy az, a mi az egyes akaratát az állam föntartására, azaz mindannak teljesítésére birja, a mit az állam föntartása kiván, — nem abban keresendő, hogy az államot isteni műnek, sem nem abban, hogy magában czélnak tekinti: világos, miként — ha az állam fönnállását észszerünek kell tartanunk — azt kell föltennünk, hogy az egyén személyes czélok után törekszik az államban, melyeket csak az állam által gondol elérhetni, avagy hogy csupán eszköznek tartja az államot saját boldogsága megalapítására, s bizonyos veszélyek eltávoztatására, melyek őt különben fenyegetnék; és erős meggyőződésem, miszerint e tény elismerése nemcsak nem aljasítja le az államot, s nemcsak nem veti az egyes önzése alá, hanem hogy csupán e szempontból lehetséges minden további vizsgálódás az állam és annak rendezése fölött.

Akár a természeti észt, akár a vallás tanait kérdezzük meg, mindenképen az egyénben magában kell keresnünk a létezés czélját. Ama szerint anyagi jólétre és erkölcsi megelégedésre, s a vallás szerint a lehető

legnagyobb tökéletességre kell törekednünk, és hogy Istenhez minél inkább hasonlók legyünk. Egyik szerint sem tekinthetni czélnak az államot; hanem csak eszköznek, mi által az egyén személyes czéljait törekszik elérni. A történet azt tanítja, hogy az államot az egyesek mindig csak eszköznek tartották személyes czéljaik elérésére; hogy a kik élén álltak, azért törekedtek föntartásán, mert a hatalom és dicsőség eszközét látták abban s a nép azért, mert ama rendben látta anyagi jóléte föltételét. A jelenkor szintén azt mutatja; mert ha a társadalom bizonyos osztályai már helyzetöknél fogva ótalmazói az államnak, mig mások született ellenei, ez onnan van, mivel amazokra nézve a személyes érdekek egész sora kivánatossá teszi az állam föntartását, a mire nincs eset elleneinél (*k*).

Miért tagadjuk a tényt, mely annyira kétségtelen s minek állítsunk föl elméleteket az állam czéljáról, melyek az iskolán kivül senkit sem győznek meg, s itt is kevés jó eredményt mutathatnak föl? Az államtudományoknak épen azért volt eddig oly csekély gyakorlati haszna, mivel a tudományos vizsgálódásokban eszméből (értem az államot) indultunk ki, és nem valóságból: az egyén szükségeiből.

Igaz, hogy ha az államot csak eszköznek tekintjük, mely által az egyén személyes boldogságát törekszik elérni, azon meggyőződésre kell jönnünk, miszerint az egyes boldogságát és tehetségeinek szabad kifejtését csak annyiban korlátozhatja az állam, a mennyiben mások jóléte és szabad fejlődése tekintetéből szükséges: azonban épen ebben különbözik a keresztyén polgárisodás az ó-koritól, s csak addig lehetséges, hogy az egyéni szabadság anyagi és szellemi javai tekintetében ótalomban részesüljön, míg e nézethez ragaszkodunk. Vagy az államnak kell eszközül szolgálni az egyén czéljai elérésére, vagy az egyén válik eszközzé az államczél elérésére; s az utóbbi esetben vissza kell térnünk, mint ezt az államtudomány tevé, az ó-kor fogalmaihoz, s magára az államra nézve még ezzel sem nyerünk sokat, miután az ó-korban is egyetlen állam sem állott szilárd alapokon, melynek föntartása nem állt érdekében azoknak, a kiktől létele függött

Valamint az egyesnek el kell vesznie, ha úgy rendezte életét, hogy annak föntartására mindig mások legnagyobb áldozatát igényli: szintúgy elvész szükségkép az állam, mely hasonló föltételekhez köti lételét.

Ha fönn akar állani, úgy kell rendezve lennie, hogy az egyéni önzés számításának megfeleljen; nem azért, mintha azt állítanám, miszerint az önzés minden emberi cselekmény egyedüli forrása, hanem mivel — különösen oly lény ellenében, melyet nem lehet szeretni, mint az államot — mindenesetre a legközönségesebb s a minek tartósságot óhajtunk, annál nem kivételekre, hanem rendes viszonyokra kell számítanunk. Nagy veszély pillanataiban az egyes polgárok legnagyobb önfeláldozása mentette meg az egyes államokat: rendes viszonyok között minden államot az egyesek önzése tart fönn, s a veszélyeket, melyek az államot fenyegetik, csak úgy kerülhetni el, ha a többség meggyőzhető a felől, miszerint önzésből kell kivánniok az állam föntartását.

JEGYZETEK A IV. FEJEZETHEZ.

(*a*) Igen közönséges szokás, mennyiségtani formulákkal fejezni ki az emberi viszonyokat; s mivel a képek gyakran lényegesen könnyítik oly dolgok megértését, melyeket bajos szabatosan kifejezni: nem is lehet az ellen kifogás; de csakis kép gyanánt szolgáljon az, s ne alapúl további bölcselkedésre. — A ki elhagyja magát ragadtatni, miután fölállítá a tételt, hogy a társadalom súlypontját itt vagy amott kell keresni, vagy hogy az emberiség körben, „spiralis" vagy „diagonalis" irányban mozog, a természet törvényeit a társadalomra akarja alkalmazni, az ilyen író szintoly ábrándozó, mint a ki, mielőtt a föld forgását ismerték, abból vont volna következtetést a föld keringésére, mivel az emberiség körben mozog. Ez úton is föltalálhatni véletlenül az igazságot; csakhogy más úton kell megmutatnunk, hogy valóban feltaláltuk-e.

(*b*) Bentham elméletét majdnem hasonló hévvel támadták meg, mint Epikur alapelveit. S mi tulajdonképen, gyakorlatilag véve, a különbség Bentham és elleneinek állítása közt? Bentham azon tényből, miszerint az emberek többnyire hasznossági szempontból indulnak ki, azon meggyőződésre jutott, hogy a közjólétben kell keresnünk az állam czélját: ellenei pedig az állam jólétét teszik az egyes tettei szabályozójául, de soha sem mulasztják el megmutatni, hogy az állam jóléte a legjobb eszköz minden egyes polgár jólétének előmozdítására. Mindkét út ugyanazon eredményre vezet, miszerint az államot, hogy szilárd alapokon álljon, úgy kell rendezni, miként föntartása nemcsak minden egyesnek érdekében álljon, hanem egyszersmind mindenki be is lássa az állam és egyesek érdekeinek azonságát. Oly tétel, melynek igazságát minden idők bizonyítják; mert csak azon mértékben találjuk föl az alkotmányok egyedül biztos alapját: a törvény iránti tiszteletet, a mint ez érintett azonságot tisztán belátta a többség.

(*c*) Az epikureus Cassius és a stoikus Brutus egyforma lelkesedéssel ontották véröket ugyanazon ügyért.

(*d*) Qui (Zeno) nihil utile quod non idem honestum: nihil honestum quod non idem utile sit, saepe testatur, negatque ullam pestem majorem in vitam hominum invasisse, quam eorum opinionem qui ista distraxerint. Cic. *De off.* III. 7.

(*e*) Mivel e szót: haszon, rendesen anyagi érdekek kifejezésére használják: a félreértések kikerülése végett jónak tartom az egyéni boldogság kifejezésével cserélni azt föl, a mi alatt, a közönséges szójárás szerint, benfoglaltatik egyszersmind az erkölcsi érdekek kielégítése.

(*f*) A keresztyénség legnagyobb diadala, hogy bizonyos korlátokat szabott az uralkodók önzésének; mindazáltal mindazon uralkodók, kik elismerék azon valóban keresztyéni elvet, hogy az állam czélja nem lehet egyes ember jóléte és élvezete, mindig az államtagok jólétében, vagyis az egyesek egyéni boldogságában keresték az állam czélját.

(*g*) A kik az állam keletkezését észszerűség útján akarják kimagyarázni, az emberi észtől azonban minden befolyást elvitatnak annak alakúlására, s miután megmutatták, hogy a mi századok előtt történt, természet- és észszerű volt, azt következtetik, hogy azt, minden azóta közbejött változás daczára, nem kell újraalakítni: — ezen tudósok elismerik ugyan elvben a jelen emberiség értelmiségét, de tagadják az elv eredményeit.

(*h*) Miután elméletileg teljesen igaz a tétel, hogy az erőszak nem lehet jog alapja, s a történetírás, főleg korunkban, sok adatot mutat, miből kitetszik, miszerint az úgynevezett „jus fortioris" csak addig tarthat, míg valóban erősebb, a ki a hatalmat bírja, s hogy ennélfogva az erőszak elméletéből kimagyarázhatni ugyan az államok keletkezését és erőszakos föntartását, de nem nyugalmas előhaladását: ez okoknál fogva fölöslegesnek tartom ezen elméletről különösen szólani.

(*i*) Sokat beszélnek általános vallásról; de mivel minden vallás közt ennek van legkevesebb követője: valahányszor a vallás befolyásáról az államra van szó, mindig egy bizonyos hit befolyását kell értenünk. Semmivel sem okosabb dolog, ha valaki a török és chinai birodalom viszonyairól akarna szólani, a nélkül, hogy a két birodalomban uralkodó hitfogalmakra tekintettel lenne, mint az — a mi annyiszor történik, — ha keresztyén államokról beszél valaki, s egészen elfeledkezik a keresztyénségről, vagy oly vallást állít föl a helyett, melyet a felvilágosult fők vallásnak neveznek, melyet azonban bizonyára nem követ a többség.

(*j*) I. Kir. 8.

(*k*) A communismus, socialismus s mindazon tanok, melyekkel az állam ellen általában vagy bizonyos állam fönnállása ellen különösen harczolnak, egyaránt az érintett fogalmon alapszanak. Miután az állam védi az egyéniség szabad kifejlését, míg a nagyobb értelmiség és erő több földi javat szerezhet: a kik helyzetökkel nincsenek megelégedve, önzésből újabb vagyonfelosztás kivitelére akarják használni az állam hatalmát: önkényt érhető, hogy az állam itt is, amott is egyaránt csak eszköz; s a dolog természete hozza magával, hogy másként nem is lehet. Az állam eszméje magasabb, hogysem mindenki felfoghassa, minélfogva valameddig az államot csupán eszköznek tekintik, mindenki ragaszkodik ahhoz, s mihelyt czélúl állítják föl, közömbös dolog lesz a legtöbb ember előtt.

V. FEJEZET.

SENKI SEM NYÚL CZÉLJAI ELÉRÉSE VÉGETT TÁVOLABBI ESZKÖZÖKHEZ, MIG KIELÉGITŐKNEK TALÁLJA A KÖZELEBB FEKVŐKET; MINÉLFOGVA AZ EMBEREK AZ ÁLLAMOT CSAK AZON CZÉLOK ELÉRHETÉSE VÉGETT VESZIK IGÉNYBE, MELYEKET SAJÁT EREJÜKKEL VAGY KISEBB TÁRSULATOK ALKOTÁSA ÁLTAL NEM ÉRHETNEK EL.

Átalában senki sem tagadja a tételt, miszerint az ember, czéljai elérése végett, legyenek azok valamely jó megszerzése, vagy valamely rossznak elhárítása, csak akkor nyúl távolabbi eszközökhez, ha saját tehetségei vagy hozzá közelebb fekvő eszközök arra nem elegendők. A találmányok története az emberi szükségek történetirása; s miként az első kapát bizonyosan nem használták, mig az ember oly dologhoz nem fogott, melyhez tagjai és a földről fölvett kövek nem voltak elégségesek, úgy bizonyára senki sem fogja azt vasfogóval, a mit kezével könnyen megfoghat; oly teher fölemelésére, melyet maga elbir, senki sem fog híni más embert segélyül, avagy száz embert foglalkodtatni azzal, a mit tíz is elvégezhet. Miután az Isten minden szivbe beleoltotta a szabadság ösztönét: akként teremtette az embereket, hogy mindenikünk legörömestebb támaszkodjék önmagára s hajlandóbb legyen inkább igenis sokra, mint kevésre becsülni saját erejét. De ha azon követeléseket nézzük, melyeket korunkban az állam irányában tesznek: valóban ugy látszik, mintha ott, hol az államról van szó, az emberi természet azon tulajdona megszünnék.

Valamint korunkban minden állam közös irányának látszik, központositni a polgárok minden érdekének vezetését: ugy viszont a népben is bizonyos előitélet támadt, mintha az állam utján lehetne mindenről a legjobban gondoskodni (*a*).

Mikor gyermekkoromban az első elefántot láttam, semmin sem bámultam annyira, mint azon, hogy az óriás állat a neki nyujtott czukordarabot, s általában a legkisebb tárgyakat el tudta venni. Ugy látszik, hogy sokan hasonló nézettel vannak az állam jeles tulajdonairól, legalább nem hiányzanak, a kik a legkisebb dolgot is az államra akarnák hagyni, s a jól rendezett alkotmány eszményét azon állapotban találják, midőn az egyesnek nincs egyéb tennivalója, mint hogy két kézzel nyújtsa az államnak az adót, mig — szokott hasonlat szerint — a sült galamb a szájába röpül.

Korunk ez irányából egyátalában nem következik, hogy jelenleg az emberek czéljaik elérésére inkább használják az államot, mint saját erejöket, vagy más közelebbi eszközöket; hanem csak az, hogy az államon kívül minden más eszközt elvettek tőlük, a mi által czélhoz lehet jutni, s ezért kénytelenek mindenütt az állam segélyét venni igénybe.

A legtöbb állam jelen szervezete a korlátlan királyság érdekében alkottatott. Miután az állampolgárok fölötti teljes gyámkodás, a korlátlan hatalom ez alapföltétele, csak ott lehetséges, hol az egyént arra kényszeritik, hogy minden szükségében az államhatalomhoz folyamodjék: a kormányoknak századok óta következetesen szem előtt tartott czéljok volt, lehetőleg eltávolitani mindent, a mi az államhatalom közbejövetelét a legkisebb dolgokban is nélkülözhetővé tenné.

A községek tevékenysége, a helyhatósági élet jelentékenysége, egyes tartományok önkormányzási joga, sőt az iskolaügy és növelés is mindinkább meg lőn szorítva, s mindinkább alá lőn vetve az államhatalomnak. S mivel már századok óta megszokták a gyámságot: akkor is ez irányt követték, midőn az államhatalom egyesekről a népre ment át, mig ezen intézmények, melyeket a királyság a jelentéktelenségig megnyirbált, a népfölség nevében végre egészen megsem-

misittettek. Oda jutottak elvégre, hogy az egyes most legtöbb esetben kénytelen szükségesnek elismerni az állam beavatkozását. Azonban csak azt kell vizsgálnunk: mely uton fejlődött az államhatalom jelen mindenhatóságára és meg fogunk győződni, hogy csupán azért ruháztak rá annyit, mivel az egyes polgároknak az államhatalom kiterjesztésén kívül semmi más eszközük nem volt, a mi által a fönnálló viszonyok közt czéljaikat elérhették volna.

Épen azon következetesség, melylyel p. o. Franczia-országban annyi századon át követték ez irányt, mutatja, miszerint a mindenhatóságot, melylyel az államot Franczia-országban fölruházták, nem annyira az államférfiaknak kell beszámítani, a kik az országot kormányozták, mint a franczia nép szükségeinek.

Kiterjesztették az állam törvénykezési és közigazgatási jogkörét, mivel a népnek ótalomra volt szüksége a korona-hűbérnökök és hűvéd-urak önkénye ellen; örömmel üdvözlék az állandó hadsereg felállítását, mivel hatalmas hűbéresének, Angliának, nem akarták ismét martalékul engedni Franczia-országot; tetszéssel fogadták a rendszabályokat, mikhez Richelieu nyúlt a hatalmas aristokratia ellen: nem mivel az által a királyság erősbödött, hanem mivel csupán az által lehetett közvetlen zsarnokaiktól megszabadulniok; az államra bizták, hogy szabályozza a kereskedést, mert a kereskedésnek az állam ótalmára volt szüksége; a legnagyobb haladásnak tekintették, mikor az állam magára vállalta a közlekedési eszközökről gondoskodást, mert a műveltség emelkedése érezhetőbbé tette a jó közlekedési eszközök szükségét, s az államon kívül nem volt kire bizni, hogy azokról gondoskodjék. Az állam befolyása az egyházra is azon ótalom szükségéből eredett, melyet az egyházszakadás idézett elő minden egyes felekezetre nézve. S korunkban a munkarendezés jogát is igénylik az államnak, mivel az államtagok érdekében állónak tartják, hogy az államhatalom hatáskörét a legszélső határokig kiterjeszszék. Az államhatalom e következetes kiterjesztése tehát Franczia-országban azt mutatja, hogy ott a nép többsége századok óta oly helyzetben volt, melyben az egyes

egyéni czéljainak elérése végett gyakrabban volt kénytelen az állam ótalmához folyamodni, mint más országokban. Egyébiránt azon mód, mely szerint az államhatalom kiterjesztése Franczia-országban történt, azt is mutatja, hogy ott az állam hatalmát csak a valódi, vagy képzelt szükség arányához képest terjesztették kiebb (*b*), a mit más országok története is igazol.

Ha különböző országokban és időkben szükebb vagy tágasbb határokat szabtak az államhatalomnak: ezek csak akkor voltak tartósak, ha az államhatalom azon kiterjedése szükséges volt az állam egyes tagjaira nézve, és pedig azért, mivel az egyes ember inkább saját erejét vagy a hozzá közelebb fekvő eszközöket használja ugyan czéljai elérésére, de egyszersmind mindenkor az államhoz is folyamodik, midőn azokat más eszközzel nem érheti el (*c*).

JEGYZETEK AZ V. FEJEZETHEZ.

(*a*) Magában Angliában félreismerhetlen ez irány. Csak azon, részben igen fontos tárgyak sorát kell tekintenünk, melyeknek vezetését az utóbbi 25 év alatt a kormányra bízták.

(*b*) Az előitéletet, mely szerint korunkban sokan annyira vágynak kiterjeszteni az állam hatalmát, két nézetnek tulajdonítjuk, melyeket, bármi igazaknak látszassanak első tekintetre, merőben hamisaknak kell tartanunk bővebb megfontolás után. 1. Hogy nagy hatalomnak minden lehetséges, holott az anyagi erő mindig csak egyike azon elemeknek, mik által valamit eszközölhetni. 2. Hogy a hol egy akarat uralkodik, ez akarat mindig szükségkép következetes is, és hogy ha következetes akarat törekszik valamely czélra, már következetességében feltaláljuk a kezességet, miszerint azon czélra a legczélszerűbb eszközöket használja, holott tapasztalásból tudjuk, hogy a következetes akarat nem csak erkölcsi, hanem valódi személyiségeknél is mindig a legritkább dolog, s hogy a legkövetkezetesb akarat sem elégséges bonyodalmas feladatnak megfelelni (a minő kétségkívül, ha egy nép összes életét kell szabályoznunk bizonyos czél elérésére). Erre minden viszonyok teljes ismerete s a végtelen feladat felfogásának megfelelő értelem is kell.

(*c*) Hogy az államhatalom határait jelenleg mindenütt kiebb terjesztik, onnan van, mivel ha az állam hatalmát egy államban végtelenül kiterjesztik, a többi államokban is szükségesnek látszik az államhatalom kiterjesztése.

VI. FEJEZET.

AZ ÁLLAM CZÉLJA AZ EGYÉNI BIZTONSÁG.

Ha az államot az egyesek mindig csak eszközül tekintik saját czéljaik kivitelére, s ha igaz, hogy senki sem nyul távolabbi eszközökhöz, míg a közelebb fekvőket kielégítőknek tartja: szükségkép következik:

a) hogy olyas érdekben kell keresnünk az állam czélját, mely minden egyessel közös s a mely mindenkit személyesen érdekel;

b) hogy csupán azt tarthatjuk az állam átalánosan elismert czéljának, a minek elérésére mindenkinek nézete szerint sem az egyesek ereje, sem kisebb társaságok tevékenysége, melyekbe ideiglenesen egyesült, nem elegendő.

Innen következik, hogy az államczél fölötti tudományos elméletek minden eltérései daczára, nagyobb egyértelmüség uralkodik e tárgy iránt a nép nézeteiben, mint bármely egyéb kérdésre nézve.

S valóban úgy van. A nép sohasem foglalkozott az állam elvont eszméjével. A mit az államról tud, abból áll, mit a fennálló államokról tapasztalt, s ez aligha ébresztené benne egykönnyen azon gondolatot, hogy az állam czélja az erkölcsi törvények uralmának megalapításában vagy mindenoldalu segélynyujtásban áll. Saját jóléte eszközlését sem szokta az ember, tapasztalásai folytán, inkább az államtól várni, mint egyéni szorgalmától és egyesek segélyétől; holott a jogi ótalomban, melyre szüksége van, a rendezett községi élet, melynek előljáróit maga választá, valószinüleg szintoly

czélszerüen és sokkal olcsóbban részeltetné, mint a közigazgatás, melyről tudja, hogy a törvénykezés roppant hálózata, mely milliókra kiterjeszkedik, s melynek mindenki érzi súlyát, soha sem lehet oly finom szálakból szőve, hogy azokon épen azon aprólékos tárgyakban, mikre nézve leginkább szorul a köz ember a jog védelmére, némi igaztalanság át ne csuszszanjon.

A czél, mely miatt a többség az állam fentartását szükségesnek tartja, mely miatt fegyvert fog annak ótalmára, adó alá veti magát, s tűri a közigazgatás minden boszantó megszorítását, sőt, ha az államhatalmat valamely esemény megsemmisítné — mint több példa van, — minden erejét megfeszíti, hogy új kormányt alakítson, s nem gondolva sem a formával, mely szerint az alakul, sem az elvekkel, melyeknek nevében föllép, föltétlenül hozzá csatlakozik: — a czél, mondom, mely miatt a többség mindezen áldozatra kész, nem egyéb, mint a biztosság.

Az állam, mely az egyesnek ezt megadta, mindent megadott, a mit a többség vár tőle; a mely állam ezt nem tudja megadni, szemlátomást nem felelt meg czéljának, eljátszotta létezési jogát. Részemről tehát merőben fölöslegesnek tartom látszólag tudományosabb formában fejezni ki, a mi mindenki előtt világos. Mert miután minden állam csak egyetemes közremunkálás által állhat fönn, s jelenleg az államforma, és a kormány is sok esetben olyanoktól függ, kik soha sem foglalkodtak tudományosan az állammal: épen a tudományos míveltséggel nem bíró többséget kell egyedül illetékesnek ismernünk az államczél kérdésének eldöntésében; legalább csak a többség nézetei bírnak e tárgyban gyakorlati fontossággal.

VII. FEJEZET.

A BIZTOSSÁGRÓL, MELYET AZ ÁLLAMBAN KERESÜNK.

Az állam czélja a biztosság. A mely állam ezt nem adhatja meg az egyeseknek, polgárai méltán a legnagyobb rossznak tarthatják azt, s az ily állam, mint minden, a minek nincs jogalapja, szükségkép hanyatlásnak megy eléje. A mely pillanatban meggyőzhetjük az embereket affelől, hogy a biztosságot állam nélkül is el lehet érni, tüstént teljesül Proudhon kivánata, s az állam megszünt lenni.

De a mily kevéssé lehet kifogásunk e tétel valósága ellen: úgy csak igen kevés hasznos eredményt vonhatni abból, a míg ilyen átalánosságban van fölállítva.

Ha biztosság az állam czélja, szükségkép abban áll föladata, hogy a biztosságot létesítse. — De hogy menynyire terjesztessék ki annak folytán az államhatalom jogköre, mely eszközökkel, s mi módon felelhet meg czéljának az állam: csak akkor határozhatjuk meg, ha tisztába jöttünk az iránt: miben áll voltaképen az a biztosság, melyet az egyesek keresnek az államban.

Igen korlátolt fölfogás azt hinni, mintha a biztosság, melyet az egyén az államban keres, csupán élete és teste ótalmazásában állana, anyagi veszélyek ellenében. Miután az élet s anyagi jólét minden egyéb élvnek föltétele: a lehető legnagyobb személyes biztosság létesítését mindenesetre az állam egyik fő feladatának kell tekinteni; azonban nem egyedüli föladata, sőt a legnagyobb valószinűséggel föltehetjük, miszerint a személyes ótalom ösztöne anyagi ártalmak ellenében, a mi

az állatokban is megvan, magában még soha nem vezetett volna államalkotásra.

A védelem és támadás eszközei, mikkel az egyesek félvad állapotban egymás ellenében bírnak, igen egyenlő fegyverek — mint Hobbes helyesen jegyzi meg — s csak akkor lehet kevesebb kilátásuk magukat megótalmazhatni, ha szövetkeztek ellenök, a kiknek támadásától tartaniok lehet; s a hol az egyéb czélra nem vezet, szintoly ritka esetnek is kell tekintenünk a személyes megtámadást, a milyen ritka az állatok közt. A ragadozó állatok és elemek elleni biztosítás vágya pedig legfölebb társas életbe vihette az embereket, — ha ugyan a társadalmi állapot okát a természeti ösztönön kívül egyébben kell keresnünk, — de semmi esetre nem indíthatta államalkotásra.

Nem azért lépett az ember államszövetségekbe, hogy a ragadozó állatok és a természeterők, hanem hogy az emberek támadásai ellen ótalmazza magát; s ez ótalomra akkor lett először szüksége, midőn személyiségén kívül még más javakat is szerezhetett, melyeknek biztosítására saját ereje, s a kisebb társaság hatalma, melyhez tartozott, nem volt elégséges. Nem csupán személyes bátorságot keres tehát az egyén az államban, hanem még inkább vagyonbiztonságot, s csak azon mértékben mondhatni, hogy megfelelt czéljának, a mint mindkét feladatának eleget tett *(a)*.

S mivel azon javak száma, melyek miatt keresi az egyes az állam biztosítását, a viszonyok és míveltségi fokozatok szerint, különböző országokban különböző lehet: következőleg az állam föladatát mindenütt abban kell ugyan keresni, hogy az egyesnek a legnagyobb biztonságot szerezze meg, bár az állam működési köre, a biztosítandó javak természetéhez képest, szükségkép különböző; s hogy annálfogva nem lehet azt minden időszakra és minden népre meghatározni, hanem csak egy különös korszakra s egy bizonyos népre.

Ha több nép legalább annyiban ugyanazon fokán áll a míveltségnek, hogy ugyanazon dolgokat tartja javának: az államhatalomnak adandó jogkörnek is ugyanannak kell lenni nálok. E részben is szükségkép mutatkozni kell mindazon hasonlatnak és különbségnek, a

mi az előbbi tekintetben létezik; a miből az következik, hogy a kik bizonyos alkotmányformát általában a legtökéletesebbnek mondanak, s ezt mindenütt alkalmazni akarják, szintúgy tévedésben vannak, mint a kik merő utánzási viszketegben vélik feltalálni a hasonlat okát, mely azonegy század népeinek alkotmányai közt létezik. Mert, habár soha sincsenek is különböző népek egészen egy fokán a míveltségnek és hasonló viszonyok között: van mindazáltal, többek közt, eszméikben és szükségeikre nézve némi közösség, mely szükségkép hasonlatosságot idéz elő az alkotmányokban is.

Azon kérdésre: hogyan kell rendezni bizonyos államot — csak akkor felelhetünk, ha előbb tisztába jöttünk az iránt: mely dolgokat tekintenek lakosai oly javaknak, a mikre nézve az egyesek az államtól biztosítást kivánnak.

JEGYZET A VII. FEJEZETHEZ.

(*a*) Többször állították, hogy a tulajdon az állam által lett, a miből aztán azt következtették, hogy ha az állam teremtette, el is törölheti. A ki e tárgyról gondolkodik, be kell látnia, hogy inkább bizonyos, már létező javak biztosítása végett keletkezett az állam, s hogy annálfogva mint ok és okozat áll ugyan egymás irányában az állam és tulajdon, de hogy az okot inkább a tulajdonban kell keresnünk. Proudhon, kitől nem tagadhatjuk meg a nyiltságot és következetességet, azzal is megmutatta ezt, hogy miután lopásnak mondja a tulajdont, legalább az államot is meg akarja semmisíteni, mert mihelyt semmit sem adhatna az állam, a mit nélküle is meg nem szerezhetnénk, mindjárt esztelenség a föntartása.

VIII. FEJEZET.

AZON JAVAKRÓL, MELYEKNEK BIZTOSÍTÁSÁT KERESI AZ EGYÉN AZ ÁLLAMBAN.

A javak fogalma benső kapcsolatban áll a szükségek fogalmával. A mint nincs szükség, melynek kielégítését jónak ne tartanók, s a mint minden javunk azon mértékben válik ránk nézve fontosabbá, minél nagyobb a szükség, melyet kielégített; úgy minden jó vagy élv mindig egy szükség egyszersmind. Minél kevesebb szüksége van valamely népnek, annál kevesebb javakban is részesül; s lehetetlen szükségeit elhárítani a nélkül, hogy némi javaktól is meg ne foszszuk egyszersmind.

Az emberiség eredeti állapotát igen gyakran állították a legnagyobb boldogság korszakának.

Miután minden szükség, melyet nem tudunk kielégíteni, szenvedések forrása ránk nézve: annyiban helyes az érintett nézet, a mennyiben gyérebb szükségek korszakában a szenvedések és nélkülözések száma is szükségkép csekélyebb; ily viszonyok közt azonban bizonyára a javak vagy élvek száma is kisebb, s kérdés: vajon némely nélkülözések hiánya óhajtandóbb-e azon élveknél, melyeket a polgárisodás nyujt (*a*)?

Az államtudományra mindazáltal e kérdés vizsgálását legfölebb költői mulatságnak tekinthetjük; gyakorlati fontossága egyátalában nincs. Az államtudomány feladata: alapelveket állítani föl, mik szerint az államot jelenleg kell rendezni, s csak a jelen szükségek, s ezek által támadt és az állam által biztosítandó javak helyes ismerete szolgálhat e részben zsinórmértékül.

Miután a teremtett dolgok végtelen sorában s a létező viszonyok közt egy sincs, a melynek föntartását az egyes emberek jónak ne tartanák (*b*): szintoly képtelenség teljes jegyzékét adni mindazon dolgoknak, melyeket az élet javainak tekintünk, s miknek biztosításait kívánjuk az államtól, mint azon dolgokat sorolni elő, melyek miatt az ember szerencsétlennek érezheti magát. Mind e javakat azonban, valamint az emberi szükségeket, két osztályba sorozhatjuk.

A mint minden embernek vannak bizonyos anyagi szükségletei, melyeket nem nélkülözhet, mert azok kielégítésétől függ élete: úgy kell lenni bizonyos javaknak, mik után mindenkinek kell törekedni szükségkép.

S a mint az embernek, ha aránylag a míveltség alsóbb fokán áll is, szintén megvannak erkölcsi szükségei is: úgy kell lenni bizonyos erkölcsi javaknak, miknek elvesztése szintoly fájdalmas érzéssel töltené el, mint ha anyagi javaitól fosztatnék meg.

Nem vonhatni éles határvonalt a szükségek és javak e két neme közt, miután test és lélek oly szoros összeköttetésben áll az emberi természetben, hogy legtöbb esetben alig lehet meghatározni, mit kelljen a test ingerének és mit a lélek gerjedelmének tulajdonítanunk? Így vagyunk a szükségekre nézve is. A legtöbb, látszólag anyagi élv bírását nem anyagi, hanem szellemi, erkölcsi szükség teszi előttünk kívánatossá. A nyers bőrön, melylyel a vad ember testét födi, a barlangon és egyszerü kunyhón, melyben lakik, és a táplálaton kívül, melylyel föntartja életét, nem lehetne szüksége az embernek, ha csak anyagi ösztönei után indulna; s még a legszükségesebb dolgok utáni törekvésében is erkölcsi szükség vezeti, a mennyiben nemcsak magának szerez, hanem családjának és hozzátartozóinak is. Gyakran meg valamely jó azért tetszik anyaginak, mert anyagi szükségek kielégítésére szolgál; így például bizonyos jogállapot föntartása erkölcsi jó magában, mindazáltal anyagi szükség is lett az emberekre nézve, s e körülménynek kell tulajdonítanunk, hogy nem találunk társadalmat oly míveletlen állapotban, melyben némi szabályokat jogul ne ismernének el.

A helyett, hogy bölcselmileg jól hangzó értelmezésekbe és különböztetésekbe bocsátkoznánk, legjobb, ha egészen a közönséges szólásmódot követjük az anyagi és szellemi jók ezen felosztásában, miszerint mindazt, a mi, ha nem tisztán anyagi szükségek kielégítésére szolgál is, érzékileg felfogható, anyagi jónak, és a mit nem foghatunk fel érzékeinkkel, de a mire azért törekszünk, mert fogalmainknak és érzéseinknek megfelel, erkölcsi jónak mondjuk.

A mit csak anyagi élveink finomítására a polgárisodás, s a körülünk levő tárgyak szépítésére a művészet tőn, — bár az élvezetet, mely azoknak bírásából származik, nem érzékeinkkel, hanem lelkünkkel érezzük, — e szerint mind az anyagi javakhoz kell számítanunk. Az erkölcsi jó csupán abban áll, hogy a viszonyok, melyek között élünk, vallásos és erkölcsi meggyőződéseinknek megfelelők legyenek, és sem hitünkkel, sem érzéseinkkel, vagy azzal, a mit az ész jognak ismer el, ne álljanak összeütközésben.

Hogy boldognak érezhesse az ember magát, szükségkép eleget kell tenni erkölcsi és anyagi szükségeinek. A mint tehát az egyes joggal követelheti az államtól, hogy elhárítsa az életét és vagyonát fenyegető veszélyeket, eredjenek bár azok személye ellen intézett erőszakos támadásokból, vagy oly forrásokból, a miknek ő nem oka, de a melyeket saját erejével vagy az államon kívül rendelkezésére álló egyéb eszközökkel nem tud eltávoztatni: úgy viszont a vallásos és erkölcsi meggyőződéseibe ütköző sérelmektől is kötelessége az államnak polgárát védni, s csak annyiban mondhatjuk el, hogy megfelelt az állam feladatának, a mennyiben az egyesnek anyagi és erkölcsi javai élvezését egyaránt biztositotta (*c*).

Ebből következik:

1. hogy az állam semmi olyastól nem vonhatja el ótalmát, a mit egyesek vagy többek javaknak tartanak, hacsak az mások anyagi és szellemi érdekeivel nem ellenkezik;

2. hogy nem abban áll az állam feladata, hogy polgárainak hitét, érzelmeit és meggyőződéseit alakítsa, hanem inkább abban, hogy azokat minden sérelem ellen óvja;

3. hogy az állam nem czél önmagában, hanem eszköz, mely által az egyesek anyagi és szellemi javaik élvezetét igyekszenek biztosítani. Minden egyes jólétét eszményi államczélnak, az úgynevezett »salus publica«-nak szintoly kevéssé szabad feláldozni, a mily kevéssé használhat az állam, hogy feladatát megoldja, olyas eszközöket, melyek ellentétben állanak polgárainak hitével, erkölcsi érzetével és jogfogalmaival;

4. hogy miután az állam polgárainak nemcsak anyagi, hanem erkölcsi szükségeiről is tartozik gondoskodni, s e szükségek mindig azoknak fogalmaitól függenek: az alkotmány czélszerüségét mindig a nép uralkodó eszméi határozzák meg.

JEGYZETEK A VIII. FEJEZETHEZ.

(*a*) A kérdés sajátlag ugyanaz, a melylyel hasznosabb időtöltés hiányában szintén foglalkoznak olykor, hogy t. i. a szegénység nem teszi-e boldogabbá az embert, mint a gazdagság? Sokszor vitatták az előbbit és pedig sok észszel; mindazáltal egyesek és népek közt egyaránt ritka eset, hogy valamely ember vagy nép a szegénységet tűzte volna céljául.

(*b*) Már maga az öntudat, hogy bizonyos bajoktól mentek vagyunk, megelégedés forrása lehet ránk nézve s a legnagyobb jónak tetszhetik előttünk.

(*c*) Hogy az államnak kötelessége polgárai erkölcsi javait is biztosítani, ha minden kormány nem is, de hálásan elismerte mindig minden nép. Mutatja azt a tapasztalás, miszerint az államok többnyire nem az azokban uralkodó anyagi inség következtében, hanem az által buktak meg, mert intézményeik ellenkezésben álltak az államtagok fogalmaival és érzelmeivel, s annálfogva épen akkor jutottak legközelebb bukásukhoz, midőn az anyagi jólét növekedtével a szellemi és erkölcsi szükségek öntudata leginkább fölébredt a polgárokban.

IX. FEJEZET.

NEM CZÉLJA AZ ÁLLAMNAK ANYAGI ÉS ERKÖLCSI JAVAK ÉLVEZETÉT SZEREZNI MEG AZ EGYESNEK, HANEM CSAK A JAVAKNAK BIZTOSÍTÁSA.

Bármi világosaknak látszanak az érintett tételek: kétségtelen mindazáltal, hogy a legtöbb állam rendezésében és kormányzásában ellenkező elveket követtek az újabb időkben.

Mennyiszer el látszanak feledni, hogy az embernek nem csupán anyagi érdekei vannak, s hányszor sértik az egyesek minden erkölcsi fogalmát azon alapelv nevében, miszerint az állam czélja a közjó! Hányszor állították, hogy az államnak nem lehet vallása, minélfogva tagjainak vallásos nézeteire és hitfogalmaira sem szükség tekintettel lennie! Hányszor vették az ősi szokásokat, sok százados emlékeket, a saját, határozott jellemü nemzetiség öntudatát puszta árnyéknak és dőre előítéletnek, ha az egyedül uralkodó államgazdászat megmutatta, hogy mindezen dolgok feláldozása anyagi hasznot von maga után; Hányszor akarták Európa népeit, melyek, a mint mondák, rég kinőttek az atyáskodó korlátlan uralom gyöngéd járszalaga s a középkori előítéletek alól, hányszor akarták, mondom, a legdurvább kényszer kötelékeivel kivonni úgynevezett előítéletei köréből, hogy anyagi jólétre vezessék?! Ha látjuk, mi történt e részben s mi történik jelenleg is: valóban úgy tetszik, mintha azon nézetből indulnának ki, miszerint abban áll az állam föladata, hogy az embereket a legvastagabb anyagiságra nevelje, s az állam csak akkor

állhatna szilárd alapokon, ha mindent lábbal tapodnak nevében, a mit eddig az emberek szentnek tartottak.

Csudálatosképen ugyanazon férfiak látszanak egyszerre képviselni a legellenkezőbb nézeteket, s nem ritka eset, hogy midőn oly igen szorgoskodnak bizonyos eszméket valósítani, az államtagok minden anyagi érdekét szintúgy mellőzik, miként az anyagi érdekek nevében rendesen minden erkölcsi szükséget sértenek. Hogy a szabadság és egyenlőség, vagy a legitimitás elvét megalapítsák, a nép minden érdekét koczkára vetik s a nemzeti önállóság fogalmának, vagy azon vágynak, hogy bizonyos undokságokat megboszúljanak, egész nemzedékek jólétét áldozzák föl.

Egyben mindkét irány teljesen egyetért. Abban, hogy mind azok, kik az állam föladatát tisztán anyagi érdekek kifejtésében keresik, mind a kik bizonyos eszmék valósításában vélik azt föltalálni, mindig csak az állam s a többség érdekeit (vagy jobban mondva azokéit, a kik a többség nevében lépnek föl) szokták szem előtt tartani, és soha sem az egyes állampolgár érdekeit.

A communista és socialista felekezeteket *(a)* kivéve, a kik csak az anyagi jólét megalapításában keresték az állam czélját, mindig csupán az állam jólétére, s nem az egyes polgárokéra voltak tekintettel. Ha szaporodott a gyárak száma, ha átalában növekedett a termelés, ha kedvezőbb lett a kivitel és behozatal mérlege, ha a fővárosban emelkedett a fényűzés, szaporodott a vert pénz mennyisége: azt hiszik, hogy az állam megfelelt feladatának. Egészen közönbös dolog előttük, vajon mindez eredményeket nem a tőkék kevés kéz között fölhalmozásának kelljen-e tulajdonítani, s hogy a nemzeti jólét pompás köpönyege nem a növekvő pauperismus rút alakját fedezi-e? Miután korunkban az egésznek merőben egyenlő tagjául tekintenek mindenkit: az állam vagyonosodásával, képzeletben, minden egyes vagyona szaporodott. E tétel valódiságán kétkedni is felségsértés a gyakorlati állambölcseség ellenében, mi, úgy látszik, abban áll, hogy alapelvei követésében nem engedi magát zavartatni azon gyakorlati eredmények által, melyeket az állam anyagi forrásainak lehető legnagyobb kifejlésére intézett törekvés egyesekre nézve előidéz.

Ugyanezt látjuk, a hol az állam föladatát bizonyos eszmék valósításában vélik föltalálhatni. Ha egyszer a nép képviselői (*b*) bizonyos eszmék mellett szavaztak, ha egyszer kimondák, hogy azon eszmék valósítása erkölcsi szükség az államra nézve: merőben fölöslegesnek tartják többé tekintetbe venni az egyes állampolgárok fogalmait és nézeteit. A mint megtiltották Franczia országban a közelebbi század végén, a szabadság és egyenlőség nevében, minden keresztyén istentisztelet kiszolgáltatását: szintúgy megtagadják, az egyetem által vallott alapelvek nevében, egyes községektől az önkormányzási jogot, habár mindenik rövidséget szenved is az által, s eltörlenek minden nemzeti különbséget, habár nincs egyetlen polgár is az államban, a ki nemzetiségéhez nem ragaszkodnék.

Csodálhatni-e, ha az államczél ezen egészen hibás fölfogása következtében oly követelésekkel lépnek föl aztán az állam ellen, melyeknek az nem felelhet meg?

Az embereknek többnyire elég politikai képzettségök van belátni, hogy az emberi lét czélja nem abban áll, miszerint bizonyos államformát állítsanak föl, s az egy vagy kettős kamara-rendszer előnyeit gyakorlatilag mutassák meg. Miután a legtöbb ember — ha Rousseau tanácsát követve, a közakarat uralmának alávetette személyét és minden erejét, — az erkölcsi öntudatot, hogy a felséges néphez tartozik s $^1/_{10.000,000}$-résznyi befolyást gyakorolhat a közakaratba, nem tartja elég kárpótlásnak mindazért, a miről lemondott: ez oknál fogva, mihelyt azon alapelvet állítjuk föl, miszerint az államnak, a nélkül, hogy az egyes anyagi és erkölcsi szükségeire tekintettel lenne, csupán a közjóról kell gondoskodnia, mindenki azon van tüstént, hogy közerkölcsi és anyagi szükségképen tüntesse föl azt, a mire csak magának van szüksége, vagy a mi saját eszméinek megfelel.

A mely mértékben követeljük az egyestől, hogy saját anyagi és erkölcsi szükségeit a közállományéinak alárendelje: azon arányban követeli ez az államtól saját szükségei kielégítését.

Az államnak adott jog mérve a kötelességeknek, melyeket attól követelnek. Miután minden alkotmány

mellett mindig van, a ki magát államnak tartja (l'état c'est moi), demokrata államokban a nép tartja magát annak: s így azon elvnek, miszerint az állam föladata az anyagi és szellemi közjavak megalapítása, demokrata államokban szükségkép azon követeléshez kell vezetnie, hogy az államnak minden egyesnek anyagi és erkölcsi szükségeiről gondoskodnia kell; s minél inkább igényli az állam, hogy az egyesek teljesen alávessék magukat, s tőlök minden eszközt elvesz, mi által az élet javait maguknak önmaguk szerezhetnék: annál kevésbbé állhat ellene az érintett követeléseknek. Mert a mint az állam érdekében az egyestől minden eszköz elvétetett, mi által erejét szabadon és sikerrel használhatná: az egyesek ezen tehetetlenségéből következik, hogy megvárják az államtól, miszerint az isteni gondviselés módjára mindnyájok szükségeiről gondoskodjék s csupán csakis e kötelességgel igazolhatni a józan ész előtt az állam mindenhatóságát.

Minél inkább kiterjesztették Nyugot-Európa legtöbb államában az államhatalom hatáskörét, s minél inkább korlátozták a közjó ürügye alatt az egyéni szabadságot: annál inkább szaporodtak az egyesek követelései az állam irányában.

A nemzeti gyártelepek fölállítását s a munkarendezési kisérletek elősegítését az állam részéről az 1848-i franczia társaság rövid ideje alatt esztelenségnek tarthatják sokan: mindez azonban csak következetes alkalmazása volt azon elveknek, melyeken az egész államszervezet nyugszik, s szintúgy nem lesz utolsó kisérlet e nemben, miként az élelmi szerek osztása Rómában a köztársasági formával nem szünt meg. — A mint a franczia nép, vagy tulajdonképen nevében képviselői, miután XVI. Lajos trónját fölforgatták, végre is csak a királyság korlátlan uralmát folytatták: úgy az egyedúr is, ki a népfölség nevében kiszorítá a nép képviselőit a korlátlan hatalom birtokából, csak azon ösvényen fog tovább haladni, melyen elődjei jártak. Mert az államhatalom eljárása kevésbbé függ azok akaratától, a kik élén állanak, mint a körülményektől, — és pedig minél korlátlanabb valamely hatalom, annyival inkább.

Merőben lehetetlen feladatot tűztek az állam elé. A mely mértékben elégteleneknek mondák a rendelkezésére álló eszközöket, azon arányban terjesztették kiebb hatalmát, korlátozák mindinkább az egyén önálló tevékenységét s kényszerítettek mindenkit, hogy csupán az államtól várja szükségei kielégítését. Csoda-e, ha az állam nem képes megfelelni e feladatnak; ha e miatt minden meghiusult remény, minden ki nem elégített szükség szövetkezik ellene; ha, miután egyesek minden anyagi és szellemi javait egybegyüjté, hogy azokat, az igazgatási költségek levonása után, ujra kioszsza, senki sem elégszik meg a neki jutott osztályrészszel? Csoda-e, ha a kormány az állam súlyos terhét (cuncta regendi onus) a meredek tetőre sisiphusi erőködéssel csak azért taszítja föl, hogy az ismét leguruljon, míg a nép, uj Tantalusként, a megigért, de nem teljesített vágyak minden gyötrelmét kénytelen érezni: csoda-e, mondom, ha végre oda jutottak a dolgok, hogy komolyan kezdenek affelől gondolkodni, vajon nem áll-e az állam és a polgári társaság szükségkép ellenséges viszonyban egymással, nem akadályozzák-e egymást kölcsönösen feladatuk megoldásában?

Az államra vonatkozó téveszmék közt egynek sincsenek gyakorlatilag veszélyesb eredményei, mint annak, miszerint igen is nagyszerűnek gondolják az állam feladatát, s azt hiszik, hogy kötelessége nemcsak az anyagi és erkölcsi javaknak védelmében, hanem egyszersmind azoknak a község részére megszerzésében áll.

Nagyszerű gondolat, oly társaságnak tartani az államot, melyben mindenki a köznek szenteli minden erejét, hogy aztán, mint része az egésznek, többet kapjon vissza, mint a mennyit áldozott; oly egyesületnek, melyben az egyesek előtt a közállomány hatalma, s az állam előtt az egyesek jóléte a czél, mire minden erővel törekszenek, s megbocsáthatni a komoly gondolkodónak, ha e gondolat nagyszerűsége által elragadtatva, s e kiindulási pontból bölcselmi alakban öntudatlanul oly költeményt ír az államról, mely minden szivet elbájol.

Mivel örök fejlődés rendeltetésünk, Isten mindnyájunk szivébe bele oltá a szükséget, hogy tökéletes állapotokat gondoljunk ki eszményképen; s mint a közember az

ó-korban Saturnus aranykorában s a középkori nép isten ezredéves országában hitt: hasonló szükségnek engedett Plato, mikor *Respublica*-ját, és Morus, midőn *Utopia*-ját irta; de ha államférfiak, vagy a kik oly czélból foglalkoznak államtudományokkal, hogy alapelveiket életbeléptessék, indulnak ki ilyes eszményekből, nem lehet őket eléggé figyelmeztetni, hogy az állam ama nagyszerű eszméje soha sem volt valósítható, s még kevésbbé valósulhat, míg azon fogalmak és viszonyok tartanak, melyeket polgárisodásunk idézett elő.

Az ó-kor egyes államai nagyobb befolyást gyakoroltak az egyes életére, mint a mostaniak. Gondoskodtak a polgárok anyagi szükségeiről, sőt mulatságairól is, gymnasiumokat alkottak a gyermekek növelésére, s a házasságot illető rendelkezésekkel még a jövő nemzedékekre is kiterjeszték figyelmöket: mindazáltal még az ókori állam sem volt képes az egyént megsemmisíteni. A mint a physikai világban minden test térben van, s egyik kizárja a másikat: úgy az egyéniségnek is térre van szüksége, melyről minden mást, magát az államot is kirekeszti, s épen e tér körében találja föl valódi boldogságát (*c*). A spártai ifjú, ki diadal-koszorúzottan jött meg a csatatérről, s a legnagyobb boldogságot élvezte, melyben bármely állam polgára részesülhet, szintúgy önálló egyéniségének köszönhette azt, mint bárki más (*d*).

Mennyivel inkább ez az eset a jelenkori államokkal, midőn az egyes az államok kiterjedésénél fogva azoktól távolabb áll; mikor a rabszolgaság el levén törölve, az állam legfölebb segítségére lehet az egyesnek anyagi szükségei kielégítésében, de nem gondoskodhatik teljesen azokról; s mikor az alapelv, miszerint az egyes tökéletesen alá van vetve az államnak, nyilvános ellentétben áll az egyéni szabadság fogalmával, a min egész polgárisodásunk alapszik?

Az egyes boldogsága mindig inkább függ a külkörülmények alanyi fölfogásától, mint maguktól e körülményektől, s azért az állam, mely csak a körülményeket szabhatja meg, nyujthat ugyan némi előföltételeket a boldogságra, de boldogságot nem adhat. Ha pedig külkörülményeitől függene is minden egyesnek a boldog-

sága: ez esetben is az államnak, hogy boldoggá tehessen, a mindenhatóság mellett (*e*) mindentudónak is kellene lennie, azaz tökéletesen ismernie kellene minden egyes szükségeit és vágyait, előre meg kellene határoznia mindazon eredményeket, melyeket azoknak betöltése az egyes jövőjére nézve maga után vonna, a mi természetesen a legkisebb államban sem lehetséges.

Azt hiszem ennélfogva, megmutattam:

1. hogy az államnak a polgárok minden szellemi, erkölcsi és anyagi javára ki kell ugyan terjesztenie gondoskodását;

2. de, hogy nem abban áll az állam feladata, miszerint mindenki számára maga szerezze meg e javakat, hanem abban, hogy azon javak birtokát biztosítsa, melyeket az egyes maga megszerzett.

Mind a két tétel ugyanazon eredményre vezet.

Mert ha az állam az egyesnek nemcsak anyagi, hanem erkölcsi javait is biztosítani tartozik: oly korban, melyben az egyéni szabadság uralkodó eszme, s midőn ennélfogva annak valósítása a legfőbb erkölcsi szükség az egyesre nézve, szükségkép az állam egyik fő feladatául kell tekintenünk ezen eszme valósítását. S ha az állam maga nem gondoskodhatik hozzátartozóinak boldogságáról, sőt azon anyagi és szellemi javakat, miktől a boldogság függ, mindenkinek magának kell megszereznie: kötelessége az államnak, arra nézve, a mit maga nem tehet, megadni az egyesnek a lehetőséget, azaz: biztosítania kell az egyéni szabadságot, a mi nélkül lehetetlen azon javak megszerzése, melyektől az egyes boldogsága függ.

Miből kitetszik, miszerint az ujabb kori államnak föladatát mindenekelőtt az egyéni szabadság biztosításában kell keresnünk.

Az állam ezen kötelességének hatása az egyes irányában csak ezen kötelességének általánossága minden egyes iránt.

JEGYZETEK A IX. FEJEZETHEZ.

(*a*) Valóban nincs igazunk, ha azt hiszszük, hogy az állam feladatának tisztán anyagi felfogása ez iskoláktól eredt. Azok csak a mások által tört ösvényen, melyen nagyhírű államférfiak is haladtak, mentek tovább és pedig, úgy teszik, észszerűbb és erkölcsiesb czéllal.

(*b*) Az ujabb államtudomány nézetei szerint a népképviselők nem a polgárok bizonyos osztályát, vagy bizonyos kisebb községeket, azaz valóban létező embereket, hanem az egyetem fogalmát képviselik, s nem hinné az ember, mi rossz következményeket idézett elő némely alkotmányos államban e merőben fölösleges fictio. Épen mivel minden követet választói képviselőjének kell tartani: azokat összesen tekinthetjük az összes nép képviselőinek. Ha valóban azt hinnők, hogy több száz egyénből mindenik a polgárok egyetemét képviseli: semmi sem volna nevetségesebb azok nagy számánál. Minden választó testület adhat teljhatalmat képviselőjének, s lemondhat a jogról, hogy azt feleletre vonhassa: de a teljhatalmu megbizott is — ha kötelességének meg akar felelni — csupán azt képviselheti, a kitől a teljhatalmat kapta, s az ellenkező állításnak csak az az eredménye, hogy a teljhatalmu megbizottat zavarba hozza kötelességeire nézve, s egyszersmind fölmenti minden erkölcsi felelősség alól. A hol minden követ az összes nép képviselőjének tekinti magát, épen ott képviselik legkevésbbé az egyetem nézeteit; a hol a törvényhozás minden tagja, mint a polgárok egyetemének képviselője, azt képzeli, hogy választói fölött áll: épen ott van leginkább kitéve a szeszély, szenvedélyek és bátortalanság befolyásainak.

(*c*) A mint minden dolognak csak a vélemény ad becset, melylyel a felől valamely egyén van: úgy mindenkinek boldogsága nem annyira külviszonyaitól, mint inkább kedélyhangulatától függ, melyre az állam természetesen semmi befolyást nem gyakorolhat. Azon tételt tehát, hogy az állam minden egyes jólétéről tartozik gondoskodni, nem ugy kell érteni, miszerint az államnak, ha feladatának meg akar felelni, minden egyes boldogságáról kell gondoskodnia. Feladata egészen negativ, miután mindenkit legfölebb azon veszélyektől és akadályoktól óvhat, melyek személyes boldogsága keresésében gátolhatnák. Az állam nagyrészint megfelelt

föladatának, ha ugy van rendezve, hogy senkit sem tesz szerencsétlenné a helyzet, melyet abban foglal el.

(*d*) Oly korban, midőn csak a polgár jogait ismerték el, az emberét nem, s mikor az egyesek az állam bukásával személyes szabadságukat is elveszték, okvetlenül első szükségnek, melytől függött minden egyéb, tartotta a polgár az állam fönnállását. De a „salus publica" alatt az ó-korban nem az egyetem vagy többség jólétét, hanem csak az állam biztosságát értették; s az ó-kor legnagyobb állama, — mint az egyes családfőknek adott korlátlan jogok, s a tulajdonról és adósságkövetelésről szóló törvények mutatják, — még kevésbbé tekintette kötelességének, egyesek jólétéről gondoskodni, mint az ujabbkori államok.

(*e*) Pedig e mindenhatóság is korlátolt. Nagy államokban azoknak terjedelme miatt physikailag lehetetlen mindenről gondoskodni; kis államokban pedig az állam gyöngesége sem engedi azt, s azon körülmény, hogy fönnállása sem biztos.

X. FEJEZET.

AZ ÁLLAMTUDOMÁNY FŐLADATA.

Talán semmit sem ismételtek korunkban annyiszor, mint azt, hogy az állam és társadalom ellenségesen állanak szemközt; s bármi különösnek, sőt megfoghatlannak látszik is, hogy az állam, mely a társadalomnak köszöni keletkezését, s a társadalom, mely az állam nélkül nem állhatna fönn, ellentétben álljanak: mindazáltal ez ellentét oly tény, melyet senki sem vonhat kétségbe, ha megfontolja, minő viszonyban áll jelenleg az állam és a társadalom.

Oly társadalomnak, mely az egyéni szabadság alapján fejlett ki, és azon államrendnek, melynek alapelve hozza magával, hogy az egyén teljesen alá legyen vetve a közakaratnak vagy többségnek, szükségkép ellentétben kell állani egymással. S miután gondolni sem lehet elégültségre, mig az ellentét meg nem szünik: az államtudománynak azon ellentét megoldására kell korunkban törekedni; s tévednénk, ha azt hinnők, hogy e feladatot mindeddig senki sem látta be.

Minden socialista és communista tannak lényege csak oda megy ki, hogy az állam és társadalom közt létező ellentét azzal szüntettessék meg, hogy az állam alapelve (az egyén teljes alávetése a közakaratnak) átvitessék a társadalomra is, s ez egészen az ujabb államok módjára rendeztessék.

Nem ok nélkül mondották ugyan kivihetleneknek ez iskolák törekvéseit. A ki csak a polgári társaságról gondolkodott, szükségkép belátja, hogy nincs földi hatalom, mely azt minden viszonyában bizonyos szabá-

lyok alá vesse. A társadalom magától áll elő, nem lehet alkotni tetszésünk szerint; szintoly kevéssé lehet megsemmisitését decretálni, mint bizonyos tervek szerint ujra alakítani. E fölött nem lehet az állam érintett alapelvét, mely szerint az egyén teljesen alá van vetve a közakaratnak, a társadalomra átvinni, a nélkül, hogy minden további fejlődés, az ember emez első szükségének kielégitése, lehetetlenné ne váljék. De mivel századunk föladatát nem oldhatni meg azon uton, melyen a communismus kisérlé, nem következik, hogy tehát egészen föl kell azzal hagyni.

Az állam és társadalom közötti ellentét az által is meg lesz szüntetve, ha az államot rendezzük társadalmunk alapelvei szerint, s ki állithatja »a priori«, hogy ez sem lehetséges?

Az alapelveket, melyeket az ujabb kor minden államintézményének rendezésében követnek, az ó-korból kölcsönözte a tudomány, s pontosan ki lehet mutatni, mely időszakban kezdék azokat gyakorlatilag először alkalmazni az államra, mely uton terjedtek el azok lassankint s mely mértékben szoritották ki mindinkább az államban azelőtt uralkodott nézeteket. Ha a tudománynak sikerült ujabb elveket állitani föl, mikor azok merőben ellenkeztek polgárisodásunk alapelveivel: miért volna ujabb elvek fölállitása lehetetlen, a mikor csak arról van szó, hogy az államban is alkalmazzuk azon alapelveket, melyek szerint polgárisodásunk fejlődött?

Ha az állam és társadalom közti ellentétet nem oldhatni meg azon uton, melyen a communismus kisérlette, azaz ha lehetetlen a társadalmat oly elv alapján rendezni, mely az egyént teljesen aláveti a közakaratnak: csak egyetlen ut és mód marad fönn az államtudomány számára; t. i. azon kérdés megfejtése: vajon nem rendezhetni-e az államot az egyéni szabadság elvének alapján, mely alapon az egész társadalmi rend nyugszik; vagy más szavakkal: mint kelljen rendezni az államot, hogy az egyéni szabadság mindenkire nézve lehetőleg biztositassék?

E kérdés megfejtésében kell keresnünk az államtudományok ujabb feladatát; s kizárólag ezzel foglalkozunk e mű közelebbi könyveiben.

HARMADIK KÖNYV.

AZ EGYÉNI SZABADSÁG BIZTOSITÉKAI.

I. FEJEZET.

MINDEN CZÉLSZERŰ ALKOTMÁNY ÁTALÁNOS KELLÉKEI.

Hogy valamely állam feladatának megfelelhessen, először is szükséges legteljesb önállósága a külföld irányában.

Második kellék: hogy elegendő hatalma legyen az egyesek anyagi és szellemi javait biztositani minden támadás ellen.

Miután az állam külfüggetlensége védelmi eszközeitől függ, s az egyesek javait sem óvhatja meg kellőképen csupán erkölcsi hatalommal: az államnak mindenek előtt erőre van szüksége, hogy föladatának megfelelhessen.

Ha tehát vizsgálni akarjuk, miképen rendezzünk valamely államot, azon kérdéssel kell kezdenünk, mely eszközökkel szerezhetjük meg az állam részére azon hatalmat, mely feladata megoldására szükséges?

Az államrendezés kérdésével foglalkozók közül sokan ugy járnak el e részben, mintha csak egy állam volna a világon. Kizárólag a népfölség elvének biztositására forditva figyelmöket, egyedüli gondjok az, hogy miként óvják meg az alkotmányt a végrehajtó hatalom támadásai ellen? De mily eszközökkel szerezzék meg az államnak azon erőt, mely nélkül nem felelhet meg föladatának,— e kérdést csak mellékesnek tekintik, melynél nem az államot tartják szem előtt, hanem csupán bizonyos elvek valósitását, s nem annyira az állam részére szükséges erő megszerzésére, mint inkább arra gondolnak, hogy azon erő veszélyessé ne legyen az egyenlőség és a népfölség elvére nézve.

Igen ferde dolognak tartom ez eljárást.

Mint az egyesnél mindenelőtt az a föladat, hogy éljen, s ha létele biztositva van, csak akkor lehet szó afelől, hogyan rendezze életét: ugy az államnál mindenek előtt biztositani kell önállóságát, azaz lételét, és csak akkor lehet szó arról, mint kelljen bizonyos eszméket megtestesiteni az alkotmányban. A mely alkotmányos elméletből ez ki van feledve, az hasonló Goethe »homunculus«-ához *Faust*ban, mely eszes és élő lénynek tetszett mestere görebében, de mihelyt ez széttört, a legkisebb külső érintésre atomaira állott szét.

II. FEJEZET:

MELY ESZKÖZÖKKEL TARTHATJÁK FÖNN AZ ÁLLAMOK ÖNÁLLÓSÁGUKAT.

Hogy az államok kültámadások ellen föntarthassák önállóságukat: vagy az egyes államnak magában elég erősnek kell lennie, hogy támadások ellenében megvédje önállóságát; vagy több kisebb állam, melyeknek egyenkint nincs elég erejök, kénytelen e közös czél végett szövetségre lépni.

Kis államok, a történet tanusága szerint, mindig a legkedvezőbbek voltak a polgári szabadságra, s az egyesek minden szellemi és erkölcsi tulajdonainak kifejtésére, sőt nem tudunk esetet, hogy valamely állam rendkivüli kiterjedést nyert, a nélkül, hogy azon aránylag rövid idő alatt az erkölcsi rothadás jelei ne mutatkoztak volna. Természetes tehát, ha sokan a szövetségi rendszerben látják a legjobb eszközt a függetlenség megóvására, s abban vélik föltalálhatni a formát, melyben az emberiség egykor a boldogság legfőbb fokára juthat. Csakhogy nem kell felednünk, miszerint minden szövetség bizonyos föltételektől függ.

Ily föltételek:

eszmerokonság a legfontosabb viszonyokra nézve;

érdek-közösség;

végre közös czél.

Ezek közül mindenik erős kötelékül szolgálhat egy időre különböző államok között.

Görögország külön államaiban, legalább a barbárok ellenében, sokáig ébren tartá a rokon érzelmeket a

közös polgárisodás. A közös érdekek még az egyetemes elszigeteltség korában, a középkorban is sok egymástól távol álló várost fűztek egy nagy szövetségbe.[1] És a keresztyénség népeit, mig azok a szent sír visszafoglalásaért lelkesültek, szintugy egyesité e közös czél, mint utóbb a reformatio korszakában, az uj tanok követői közt hasonló szövetséget idézett elő a hitszabadság kivivásának közös szüksége. A kötelék azonban, mely különböző államokat egybefűz, csak ott lehet tartós, a hol folyvást megvannak mindezen föltételek, s az utóbbi, azaz közös czél nélkül épen nem lehet semmiféle szövetséget szilárdnak tartani.

Ha Nyugot-Európa különböző államainak jelen állását vizsgáljuk, sok oly elemet találunk, miből szilárd szövetség kötelékei nőhetik ki egykor magukat.

Miután mindezen népek polgárisodása ugyanazon alapelvekből indult ki, s a legfontosb viszonyokat illetőleg fogalmaik is kevésben térnek el egymástól: nem lehet messze a pillanat, midőn az egységnek is teljes öntudatára jőnek. A szabad kereskedés elve, melyet valósitani törekszenek, mindig nagyobb érdekközösséget eszközöl a népek közt. S nyugodtan vizsgálván a világ állását, olyas viszonyokra is lehet alkalmasint kilátás, mik közt Nyugot-Európa minden államában szintoly tisztán fölébred a czél közösségének eszméje, mint Görögországban történt, mikor a nagy király a Hellesponton áthozta seregeit. Azonban nem tagadhatni, hogy e viszonyok még nem következtek be, hogy vallás és nemzetiség tekintetében s a legfontosabb érdekekre nézve Nyugot-Európa különböző népei közt jelenleg a legnagyobb antagonismus létez, s mindeddig semmi részben sem ébredt föl a közös czél öntudata, mi az érintett ellenkezést kiegyenlithetné. Miből következik, hogy az egyes államok önállóságának biztositéka, Európa jelen viszonyai közt, nem szövetségekben keresendő, hanem minden államnak önmagában kell föltalálnia fönnállása biztositékait.

[1] A Hanza-városok szövetsége.

III. FEJEZET.

AZ ALKOTMÁNY BEFOLYÁSA AZ ÁLLAM HATALMÁRA.

Azon források, melyekből az államok erejöket merítik:

területi nagy kiterjedés és népesség;

benső összefüggés (cohaesio);

azon lendület, melylyel bizonyos czélok felé törekszenek (impulsus).

Bármi rosszul legyen valamely állam rendezve, bármi gépileg vannak egyes részei összeillesztve, (mi szerfölött nagy államokban nem ritka eset), sőt ha azon erő, melynek az állam keletkezését köszönhette, rég odavan, ha a nagy egyéniség, mely azt alkotta, s a nép hősisége, mely megalapítá, rég elenyészett: nagy kiterjedésü államokat megvéd a megtámadásoktól az előitélet, mely hatalmuk iránt még sokáig létezik, miután az tényleg már megszünt.

Nagy erő van, legalább önállóságuk föntartására, kis államokban is, melyeknek alapja nemzeti egység, vagy a melyeket dicső mult emlékei és százados szokások nagy mértékben egybeforrasztottak.

Végre oly államok is, melyek sem nagyságuk, sem részeik benső cohaesioja miatt nem tarthatnak igényt hatalomra, nemcsak önállóságukat föntarthatják, hanem más államok sorsára is jelentékeny befolyást gyakorolhatnak, mig valamely eszme vagy egyéniség hatása izgatottságban tartja erejöket, s hatalmas lendülettel törnek előre.

Mindenikre nem egy példát nyújt a történet és jelenkor. Hányszor föntarták nagy államok, a benső

korhadás és romlottság legnagyobb fokán, változatlanul kül-állásukat, mennyiszer megőrzék más államok a legnehezebb körülmények közt is önállásukat, avagy menekültek meg elnyomás alól, csupán mivel egyes részeik, ha erőszakosan elszakíták is, megint egy egészszé törekedtek mindig összeforrni. Mohammed követőinek példája, azon harczok története, melyek elvégre kiszorítják a mórokat Spanyolországból, egyes olasz városok hatalma a középkorban, Svédország befolyása a XVII. században, s bizonyos pillanatokban majdnem minden nép története tanusítja, mily erőt adhat valamely eszme vagy egy nagy egyéniség lelkesítő befolyása a népeknek.

Azon erő, melyet az államok csupán nagyságuknak köszönhetnek, nem egyéb gyakran a mozdulatlanságnál. A mint kivülről nem bolygathatják ki őket helyzetükből, ugy maguk sem képesek azt változtani. Ugy látszik, nem egyéb hivatásuk, világtörténeti föladatuk, mint hogy bizonyos helyet betöltsenek.

Az állam benső összefüggése nagyrészint külkörülményektől függ. A népek inkább azért tartanak össze, mivel az idegentől visszataszitva, mint mivel a honi által vonzatva érezik magukat; minélfogva az e benső cohaesioból származó erő rendesen nem is tart tovább azon ellentétnél, mely azt előidézte, s azon mértékben csökken, a mint a népeket közelebb hozza egymáshoz a békés érintkezés.

Egyes hatalmas egyéniségek befolyása, bizonyos eszmék képviselésének öntudata, s az olyan erős lendület, mely a népeket hirtelen bizonyos irányba sodorja, ritkán szokott tartós lenni, s e lendületek, habár pillanatra a hatalom tetőpontjára emelhetnek is valamely államot, hosszas ideig nem biztosíthatják a hatalmat.

Következőleg olyan állam, melyben az erő ezen elemei közül csupán egyiket találjuk föl, soha sem lehet valóban hatalmas, vagy legalább is nem tekinthetjük hatalmát biztositottnak.

Minden állam föladata ennélfogva a hatalom azon elemeinek megszerzése, melyeket nélkülöz. Kisebb államoknak szükségkép nagyobb kiterjedésre, nagyobb államoknak bizonyos cohaesio elérésére kell töreked-

niök: s minden államban egy magasabb föladatot kell keresnünk, mely törekvéseinek czélja legyen.

Azonban könnyü belátni, hogy e czélok közül egyiket sem érhetni el az alkotmány által.

Egy állam sem lesz nagygyá csupán alkotmánya által, a közigazgatási szervezet egynek sem adja meg kellő mértékben az összefüggést, s még kevésbbé lehetséges, hogy bizonyos államintézményekkel valamely nagy föladat öntudatát ébreszszük föl a polgárokban. Mindez nagy egyéniségek befolyásától függ.

Az alkotmány az állam külsejére nézve csak két módon gyakorolhat befolyást:

1. a mennyiben az állam terjeszkedését és cohaesióját s egy közös öntudat keletkezését nem akadályozza;

2. a mennyiben eszközül szolgál az alkotmány, hogy az erőnek az államban levő elemeit közös czélokra lehessen fordítani.

Átalában nem lehet meghatározni, mint kelljen az államot rendezni, hogy az által erejének egyetlen eleme se szenvedjen csorbulást.

Miként az állam nagysága, összefüggése, s lenditő ereje a viszonyok különfélesége szerint a legkülönbözőbb okokból származik: ugy az egyes államoknak adandó alkotmányoknál is e szempontból csaknem minden egyes esetben különböző tekintetekre kell vigyázni. Csak azon kérdésre állíthatni föl átalános elveket: mint kelljen az államot ugy rendezni, hogy az erő minden eleme, melyekkel bir, közös czélokra legyen használható; s különösen e kérdésről szólunk a következő fejezetekben.

IV. FEJEZET.

A KÖZPONTOSITÁS SZÜKSÉGE.

Ha erőt akar kifejteni, minden egyesnek
1. akaratra van szüksége és
2. erőre, mely által akaratát végrehajtsa.
Ezt mondhatni az államról is.
Egyesnél és államnál a hatalom feltételei:
1. hogy határozatot hozhassanak;
2. hogy a határozataiknak végrehajtására szükséges eszközökkel birjanak.

Az államban az első csak az akarat, a második csak az erők központosítása által lehetséges. A miből az következik, hogy minden alkotmány csupán annyiban felelhet meg czéljának, a mennyiben általa az állam akaratának és erőinek központosítása lehetségessé válik.

V. FEJEZET.

A KÖZPONTOSITÁS HATÁRAI.

Ha valamely kérdés megoldása szükségessé vált, úgy vagyunk azzal rendesen, mint a ki nagy sietve lát valamely tárgy kereséséhez, s mivel azon meggyőződéssel fogott ahhoz, hogy a keresés sok fáradsággal fog járni, épen akkor nem találja föl, a mit keres, mikor legközelebb fekszik hozzá. Hasonló az eset a központositás kérdésének tárgyalásával az utolsó 60 év alatt.

A középkor minden viszonya ellen támadt visszahatás, mely a franczia forradalommal kezdődött s a korlátlan népfölség elve melletti vak lelkesedés, ujabban pedig a hivatalnoki uralom ártalmainak tapasztalása lehetetlenné tőn e tárgy fölött minden nyugodt vizsgálódást. Midőn egyik-másik rendszernek csupán rossz oldalait vették szemügyre, vagy a korlátlan központosítás mellett nyilatkoztak, vagy átalában minden központosítás ellen (*a*).

Lássuk e kérdést a legnagyobb egyszerüségben.

Az állam oly intézmény, melynek feladata minden egyes anyagi és szellemi javát biztosítani.

Hogy az állam e föladatnak megfelelhessen, a szükséges hatalommal kell birnia, mely által függetlenségét föntarthassa, s egyszersmind valamennyi egyest óvhasson mindazon támadások ellen, melyek anyagi és szellemi javait veszélyezhetnék.

S miután hiában van sok egyes erő egymás mellett, hacsak minden egyes erő közös czélra nem egyesül: az állam is csak ugy lehet hatalmasabb egyes részeinél,

csak úgy töltheti be föladatát, ha azon részek egy egészszé egyesülnek benne.

Csak az tagadhatja tehát átalában a központositás szükségét, a ki az állam szükségét kétségbe vonja. De nem kevésbbé ártalmas tévedés azt hinni, hogy az állam önnállása minden erő folytonos központosítását kivánja az egyetemes akaratban. Mert ha igaz is, miként az állam és egyén hatalma egyaránt attól függ, hogy bizonyos erőket bizonyos czélok elérésére fordíthassanak: másfelől az egyén sem rendelkezhetik korlátlanul minden anyagi és szellemi erejével.

Talán soha sem volt ember, ki folyvást minden dologban képes lett volna akarattal birni; s mi szük korlátok közé van szorítva akaratunk, csak saját személyünket illetőleg is! Ki képes csak teste minden mozdulatával is rendelkezni? Ki tudja szabályozni érverését, lélekzését, vagy azon functiókat, mik táplálatunkat eszközlik? Pedig leginkább ezektől függ az élet. Ki parancsolhat szemeinek, hogy csak akkor és csak azt lássák, s füleinek, hogy csak azt hallják, a mit akar? Ha tehát, mi az egyesnek nem sikerül, az akaratot az államban korlátlan urrá akarjuk tenni minden erő fölött: lehetetlen czélt tüztünk ki; sőt egész bizonyossággal föltehetjük, miszerint az állam, melynek egyes tagjai semmi önállósággal nem birnak, szintoly bizonyosan tönkre jut, mint az egyén, kinek életszervei csak akkor teljesítenék feladatukat, ha az akarattól nyernének lendületet.

A cselekvési képesség ugyan az államban az egyes erők központosításától függ; de miután az államnak csak annyiban kell cselekvőleg föllépni, a mennyiben föladatának megoldhatása igényli: központosításra is csak e határok között van szükség.

Innen következik:

a) hogy csak akkor ítélhetjük meg, mennyire kell kiterjeszteni a központosítást, ha tisztában vagyunk az iránt, mennyire terjedhet az állam tevékenysége;

b) s hogy az állam tevékenysége csak addig terjedhet, a meddig a központosítás lehetséges.

E két alapelv egyenesen az állam egységes fogalmából következik, mi nélkül az akarat egységét valóban nem

képzelhetjük. S ez elvek a legbiztosabb kalauzok mind a központosítási elv határainak kijelölésében, mind az államhatalom terjedelmének megítélésében. Mert ezekből következik:

hogy a hol az államhatalom beavatkozása fölösleges, ott a központosítás utáni törekvés szintén az, és a hol a központosítás gyakorlatilag kivihetetlen, oda az államnak hatalma nem terjedhet ki.

JEGYZET AZ V. FEJEZETHEZ.

(*a*) **Általában rossz körülmény, mi főleg korunkban nagyon neheziti a politikai kérdések megoldását, hogy a kik államtudománynyal foglalkoznak, feledni látszanak a tudományos és parliamenti viták közötti különbséget, s a tudomány terére is átviszik azon egyoldalúságot, mely parliamenti vitáknál, hol az ellenkező nézet is képviselve van, ártalmatlan, sőt hasznos lehet.**

VI. FEJEZET.

MELY TÁRGYAKRA NÉZVE SZÜKSÉGES A KÖZPONTOSÍTÁS MINDEN ÁLLAMBAN.

Ha az állam csak eszköz, mely által az egyesek anyagi és szellemi javai minden támadás ellen megóvandók, oly esetekben, midőn más eszközök arra nem elegendők: önként értetődik, hogy átalánosságban nem felelhetni a kérdésre: mennyire terjesztendő ki az állam hatalma, — vagy más szavakkal: meddig mehetünk a központosítási elv alkalmazásában?

Az állam helyzete, az irányában tett követelések, azon javak száma és nemei, melyeket biztosítani kell, mindenek fölött azon körülmény, mely eszközök állanak az egyes rendelkezésére az államon kívül, hogy anyagi és szellemi javait védhesse: mind oly dolgok, melyek az államhatalom körének meghatározásánál tekintetbe veendők.

Oly államban, melynek önállóságát folyvást külellenségek fenyegetik, vagy a mely más népek sorsára túlnyomó befolyást akar gyakorolni, hódításra, hadi dicsőségre vágyik; hol az egyes állampolgárok anyagi javai az államhatalomtól függenek s folytonos ótalmat igényelnek, s hol végre századok óta megszokták az állam gyámkodását s minden egyéb intézmény össze van rontva, melyek az egyesek anyagi és erkölcsi javait biztosíthatnák: ily államokban, mondom, nagy hatáskört kell adni a közhatalomnak, s a központosítás elvét sokra ki kell terjeszteni; holott az más viszonyok közt épen nem szükséges. Egyébiránt vannak bizonyos tárgyak, melyek

természetöknél fogva az állam hatáskörébe tartoznak, s mikre nézve csak akkor tagadhatnók a központosítás szükségét, ha az állam fönnállását általában, vagy különösen valamely állam föntartását, melyben ez esetekre nézve sem alkalmazzuk a központosítás elvét, károsnak és fölöslegesnek tartjuk.

Miután az állam csak úgy oldhatja meg feladatát, ha egyes alkotó részei egy egészszé vagy egy erkölcsi személyiséggé olvadnak össze, s a személyiség lényegéhez tartozik, hogy akarattal birjon, hogy legyen kellő ereje akaratát végrehajtani, s más személyiségek irányában mint egész lépjen föl: nem gondolhatunk államot

egyakarat és

erő nélkül, mely bizonyos eszközöket használhasson akarata végrehajtására, s végre

olyas valami nélkül, a mi az egységes állam fogalmát képviselje, s a mit vagy a kit mindenki az állam képviselőjének tartson.

Miután az állam nem czél önmagában, hanem csak eszköz bizonyos czélok elérésére: az állam akaratának egysége is csak annyiban szükséges, a mennyiben az érintett czélok megkivánják. Csak azon eszközök állhatnak az állam rendelkezésére, melyek nélkül nem oldhatja meg feladatát, s a ki az államot képviseli, nem birhat nagyobb hatáskörrel magánál az államnál. S bizonyára nem érdemli az állam nevet az oly rendetlen tömeg, melynek határai közt nincs egységes akarat, sem hatalom, mely az egyes erőket az akarat végrehajtására tudná használni, sem semmi, a mit a közállomány jelképeül lehetne tekinteni.

Törvényhozási egység;
kormányzási egység;
képviseleti egység
s annál fogva:
központosítás a törvényhozásban;
központosítás a kormányban;
központosítás a képviseletben.
Ezek nélkül nem képzelhetni államot.

Az aztán egyre megy, akár az által érjük el a központosítást, hogy az állam törvényhozását, kormányzását és képviseletét egyes személynek adjuk át, akár

többekre ruházzuk azt, kiket közösen választanak és hogy e megbizottak csupán Istennek és lelkiismeretöknek, vagy a népnek legyenek felelősek: de a hol központosítás nincs, ott lehet körülmények által összetartott ország- és népcsoport, de állam nem létezik.

Ritkán tagadják el e tétel helyességét, sokkal gyakoribb eset, hogy szükséges következményeit ellenzik, s a nélkül, mint mondják, hogy föl akarnák forgatni az államot, azon föltételeket törekszenek megsemmisíteni, melyektől föntartása függ. Vannak esetek, midőn két vagy több nép egy államban egyesül, a nélkül hogy egy főre biznák a törvényhozást, sőt közös törvényhozásról sem akarnak hallani, melyben mindnyájan részt vennének, de a melynek egyszersmind mindnyájan alá lennének vetve. Máskor meg elméletben megengedik, hogy az állam egyes részeit alá kell vetni az egyetemes akaratnak, de az államtól minden, e czél elérésére szükséges eszközt megvonnak.

Törvényhozási, kormányzási és képviseleti egység, avagy mindezen dolgok központositása nélkül nem gondolhatunk államot. De elégséges-e ez?

Képzeljünk állam helyett valamely más erkölcsi személyt, például társulatot, mely bizonyos czélok elérése végett alakult. Ez is csak ugy állhat fenn, a mennyiben közakarattal találkozunk abban s föltesszük, hogy van hatalma, egyes tagjainak erejét alávetni e közakaratnak és a mennyiben külviszonyaiban mint egész léphet fel. Mindezeken kivül azonban szükséges még valami: hogy t. i. törvényhozás, kormányzat és képviselet szoros kapcsolatban álljanak egymással.

Nemcsak mindenik functiónak külön, hanem e functióknak együtt is központosítva kell lenni. S ha képzelhető volna is — a mi nagyon bajos — oly társulat, melyben törvényhozás, kormány és képviselet coordinált hatalmak gyanánt állanának egymás mellett, melyek közül mindazonáltal mindenik önállónak tartaná magát: ily társulat bizonyára nem állhatna fönn.

Miután pedig az állam szintén társulat, azzal az egy különbséggel, hogy föladata minden másénál nagyobb; miután mindig erkölcsi személynek kell azt tartanunk mindazon tulajdonokkal, melyek sok embert egygyé

fűznek össze: valóban megfoghatlannak tetszik, hogy' felelhetne meg az állam föladatának a törvényhozás, a kormány és a képviselet szoros összeköttetése nélkül. Azonban annyiszor mondák a hatalmak megosztása elvét minden polgári szabadság egyedüli biztositékának, s ez elvet több mint félszázad óta annyira minden jó alkotmány »sine qua non«-jának tekintették, hogy kénytelenek vagyunk hosszasabban igazolni ellenkező állításunkat, mint talán szükségesnek látszanék azok előtt, kik soha sem foglalkoztak politikai tanulmányokkal s nem szokták meg »axioma« gyanánt tekinteni a hatalmak megosztásának elvét.

VII. FEJEZET.

A HATALMAK MEGOSZTÁSÁRÓL.

Uj elméleteknek kezdetben mindig üdvös eredményei szoktak lenni. Mert a kik felállitják, bármi elvontnak tessék is a forma, melyben azt teszik, mindig valamely feltünő bajnak orvoslását tartják szem előtt.

A mit positiv elvül hirdetnek, gyakran nem egyéb a fönnállónak tagadásánál s mindig annál inkább számíthat közelismerésre, minél jobban lehet fegyverül használni a fönnálló ellen. Ugy látszik, hogy a hatalmak megosztásának elméletével is ez az eset.

Alig állitá föl alapelveit Montesquieu, csakhamar belátták elmélete gyöngéit Filangieri, Rousseau, sőt Sonnenfels is. Hogy minden elméleti ellenvetés daczára is oly általánosan elfogadták, a korszerűségében kell okát keresnünk és abban, hogy az *Esprit des lois*-ban nem bölcseleti igazság van felállítva, hanem a mi épen czélszerű volt: — oly rendszer, melynek az akkori körülmények közt általános elismerést óhajtottak azok is, a kik kételkedtek helyességén.

Mikor minden hatalom egyetlen ember kezeiben központosult s különösen Francziaországban a monarchia neve alatt a kényuralom minden szenvedését értették: ez időszakban a hatalom megosztása elvének azon gyakorlati fontossága volt, hogy a hatalom egy részétől fosztotta meg a korlátlan királyságot. Azokra nézve, kik a túlságosan erős közhatalom keserű gyümölcseit izlelték szüntelen, csak vonzó lehetett a gondolat, hogy a hatalom, ha önmagában ellentétet állítnak

föl, szükségképen gyöngül a megosztás által. S Montesquieu nézetének sokat használt, hogy nem csupán elméleti szemlélődéseknek tetszettek, hanem Anglia példájára lehetett utalni azok mellett, hol amaz elvek, mint mondák, már régidők óta életbe vannak léptetve.

Ha van férfiu, kinek tudományos munkássága nagy eredményeket vont maga után; ha érdemes valaki, hogy nevét hálásan említse az utóvilág: bizonyára Montesquieu az.

Senki sem értett inkább tanokat, melyek lényegileg a legforradalmiabbak voltak, oly formában adni elő, mely azoknak is tetszett, a kik ellen intézve volt. Senki sem támadta meg kora minden hiányát hasonló kimélettel mindaz iránt, a mi abban jó és nemes volt *(a)*.

Nagy tiszteletünk mellett is azonban, melylyel e nagy férfiunak tartozunk, elmélete gyönge oldalai annál inkább föltünnek előttünk, minél tetemesb változásokon mentek át viszonyaink az *Esprit des lois* megjelenése óta lefolyt században. Korunk politikai tudománya nem hagyhatja tekintet nélkül épen e század tapasztalatait.

Miután az egyéni szabadság élvezete a legfőbb erkölcsi jó, s egyszersmind olyan, melytől egyéb erkölcsi és egyéni javak élvezete függ; az egyéni szabadságot pedig az államhatalom is veszélyezheti és pedig mindennél inkább: mindenesetre az államhatalom ellen is védeni kell azt. De ne feledjük, hogy az egyéni szabadság nemcsak az állam, hanem egyéb fenyegető veszélyek ellen is biztosítandó, s hogy épen az államtól várja e biztosítást: következőleg azon biztosítékoknak, melyek az egyéni szabadságot a közhatalom ellen védik, olyasoknak kell lenni, hogy azok által az állam föladatának megoldására szükséges erő ne veszélyeztessék, s épen e fontos tekintetről nem szabad megfeledkeznünk, midőn a hatalmak megosztása elméletéről van szó.

Mellőzöm vitatni, mennyire tekinthetni helyesnek az államhatalmak fölosztását törvényhozó, végrehajtó és birói hatalomra, s hogy vajon a végrehajtó hatalmat nem jobb volna-e kormányzónak nevezni, s hogy e három hatalomhoz nem kellene-e még hozzáadni a

királyi (az ugynevezett »pouvoir neutre«, mint Constant Benjámin mondá) és közigazgatási hatalmat?

Miután úgy tetszik, hogy az állam föntartására nem szükséges egyéb, mint az akarat kifejezése s a tett, mely által az akarat valósulást nyer: az állam minden tisztét vagy a törvényhozó, vagy a végrehajtó hatalomhoz számíthatni, s czélunkra nézve elég csupán e két hatalomra fordítnunk figyelmünket.

Minden emberi cselekménynél két alkotó elemet találunk: az akaratot és a tettet. Ha az állam lép föl cselekvőleg, akkor is megismerhetjük e két elemet. A törvényhozó és kormányzó hatalmat, mely átalában vagy bizonyos esetre nézve elhatározza magát, a lélekkel hozhatjuk hasonlatba, mely akar, s a végrehajtást a tagokkal, melyek a lélek akarata szerint mozognak, s épen nem nehéz dolog elkülönözve gondolni az államélet mindezen tiszteit. Szintúgy szólhatunk külön arról, hogy miként tudhatni meg az állam akaratát, s minő anyagi eszközökkel hajthatni azt végre, mint p. o. az emberi lélek tehetségeiről és tiszteiről s a test alkotásáról vagy annak minden egyes részéről. Sőt megengedem, hogy az államélet egyes functióinak különös vizsgálata szintúgy előmozdítja az összes államszerkezet körüli ismeretet, mint az ember egyes tehetségeinek részletes észlelete vitt szükségkép az emberi természet helyesb ismeretére; de mivel az állam különböző tiszteinek ilyes elkülönzése lehetséges a tudományban, következik-e, hogy az gyakorlatilag is kivihető legyen?

Részemről nem hiszem. Sőt azt hiszem, hogy az állam, mint az egyes ember, az által válik eszes személyiséggé, ha akaratereje és végrehajtási tehetsége összeköttetésben állanak egymással, minélfogva, ha az állam czélszerü elrendezéséről van szó, nem az a kérdés: hogy' lehessen az állam végrehajtó hatalmát a törvényhozótól elkülöníteni és függetlenné tenni, — hanem: hogy' lehet az elsőt a legtökéletesebben alája vetni az utóbbinak, miután minden physikai és erkölcsi személy ereje mindig attól függ: mennyi erővel rendelkezhetik akarata a kivitelre szükséges eszközök felett?

Azon állam, hol a végrehajtó hatalom a törvényhozótól független, legjobb esetben is, — ha t. i. nem is teszünk

föl a végrehajtó hatalomnál a törvényhozóéval ellenkező irányt — oly emberhez hasonlítana, kinek tagjai betegség következtében függetlenekké lettek akaratától.

Meglehet tehát, hogy a hatalmak megosztásának elmélete szintoly hasznot tőn az államtudományokban, mint a minőt a boncztannak köszönhet az orvosi tudomány. Azonban az államférfiú, ki ez elvet gyakorlatilag akarja alkalmazni, azon orvoshoz hasonlítana, ki, hogy meggyógyítsa betegeit, azzal a javaslattal állana elő, hogy föl fogja őket bonczolni. Az esztelenség (bocsánat e kifejezésért) csak azért nem tünt föl az érintett eszmében, mert gyakorlati kivitelét még soha senki sem kisérlette meg, s olyas valamit értettek a hatalmak megosztása alatt, a mi által semmit sem értek el kevésbbé, mint a hatalmak megosztását.

Montesquieutől fogva rendesen az angol alkotmányra szoktak utalni, mint a mely gyakorlatilag igazolja a hatalmak megosztásának czélszerüségét; azonban e példa helytelenségét csak azon vázlat is eléggé mutatja, melyet maga Montesquieu adott az angol viszonyokról, habár maga is belátta (*b*), hogy azt egy kissé eszményítette.

Képzelhetni-e a törvényhozó, végrehajtó és birói hatalmat azonegy alkotmányban egymásnak coordinálva, hol a parliamenti mindenhatóság elvül van elismerve, s a törvényhozó hatalom nemcsak a végrehajtás minden közlönyét felelősségre vonhatja, hanem mindazon eszközöket is elvonhatja tőle, melyek hatalma gyakorlására szükségesek? Lehet-e szó a hatalmak valódi megosztásáról, a hol azon jogi alapelv szerint: »Rex est caput, principium et finis tenendi parliamenti«, a királynak, vagyis a végrehajtó hatalom fejének van joga egybehíni és feloszlatni a parliamentet, s minden törvényjavaslat csak úgy emelkedhetik törvény erejére, ha a király helybenhagyja; a hol az állam elleni bűntettekben az alsóházat illeti a vádemelés joga, s az itélethozás a felsőházat és a törvényhozásnak van föntartva megitélni azon eseteket, mikben büntetésnek van helye, hogy minden egyes esetben az állam szükségei szerint intéztessék az eljárás?

Igaz ugyan, hogy Angliában megosztva találjuk a közhatalmat. Sem a törvényhozó, sem a végrehajtó

vagy birói hatalom nincs kizárólag egyes ember vagy csak egyes polgári osztály kezében is.

Valamint a törvényhozásban mind a király, mind az aristokratia és a nép lényeges részt veszen: ugy a birói hatalomból sincs egyik is kizárva; a nép, melynek az esküdtszéki intézmény által oly jelentékeny része van minden ítélethozásban, az aristokratia, melynek kezeiben vannak tettleg a főbb birói tisztségek, és a királyság, melynek jogához tartozik a birák kinevezése és a kegyelmezés, egyaránt részesek az igazságszolgáltatásban. Sőt a végrehajtó hatalom sincs kizárólag egy uralkodó hivatalnok-sereg kezében; s a ki az angol békebirói intézményt ismeri, s az angol közigazgatás gyakorlati folyamáról tiszta képet szerzett magának, bizonyosan fogja tudni, mi jelentékeny befolyást gyakorolnak az angol nép különböző osztályai a közigazgatásra is. De épen az által, hogy minden államhatalom meg van osztva a királyság és az angol társadalom osztályai közt, oly egység támadt e hatalmak között, minőt egy más államban sem találunk s épen annak köszönheti Anglia állami nagyságát; azonnal vége lenne annak, mihelyt a hatalom megosztása elvét, melyet az angol alkotmányból vontak le, valóban be akarnák abba vinni.

Az *Esprit de lois* IX. könyve 4-dik fejezetéből, hol Montesquieu a hatalmak megosztása elvét kimondja, meggyőződhetünk, hogy maga is lényeges korlátozásokat tart szükségeseknek ez elv alkalmazásánál. — Oly feltünőleg gyakorlati észnek, mint az övé volt, nem kerülhették el figyelmét az állam fönnállásának szükséges föltételei (*c*); s igen jól is belátta ő, hogy nem annyira a hatalmak megosztásától függ a szabadság, mint inkább attól, hogy kire ruházzák e hatalmakat. — Maga Montesquieu Velencze példájára hivatkozott, hol a törvényhozás a nagy tanácsot, a végrehajtás a pregadikat s a birói hatalom a negyvenes tanácsot illette, s az állam kényuralma még sem szelidült a hatalmak ezen megosztása által, a mi M. nézete szerint is annak volt természetes következménye, hogy a kik a különböző hatalmakat gyakorolták, mind ugyanazon osztályhoz tartoztak.

Nyiltan kimondja Montesquieu, hogy a szabadság elveszett, a hol minden hatalom vagy legalább a hata-

lomnak nagyobb része egyes ember vagy egyes osztályok kezében van. Csak az a hiba, hogy nem volt tekintettel olyas intézkedések eredményeire, midőn csak egy államhatalom is kizárólag egyes polgári osztályra van ruházva.

Gondoljunk oly államot, melyben a hatalmak megosztása elvét alkalmazzák, s mindenik hatalmat — Montesquieu kivánata szerint — külön polgári osztályra bizzák, ugy hogy p. o. a törvényhozást a népre, a birászkodást az aristokratiára, s a végrehajtást a királyra, vagy egy választott főtisztviselőre ruházzák. Tegyük föl, hogy e hatalmakat nem csupán az alkotmány nyilvánítja coordináltaknak, hanem hogy azok, kikre az egyes hatalmak ruháztattak: a nép, az aristokratia és a királyság, külön mindenik, elég hatalommal bir az őt illető hatalmat a többiek befolyásától megóvni, s a legtökéletesb egyensúly állana fönn köztük. A legtökéletesb súlyegyen mindig a legteljesebb nyugalom egyszersmind; az oly államszerkezet tehát, a minőt föltettünk, mindig a legnagyobb tespedésre vezetne. Egyébiránt könnyü belátni, hogy ily viszonyok gondolhatók ugyan, de valóban még soha és sehol sem léteztek.

Ha már a hatalmak teljes megosztása oly eszmény, melyet soha sem érhetni el: még inkább annak kell tekintenünk a királyság, aristokratia és nép tettleges egyenlőségét. Montesquieunek tökéletesen igaza van, hogy azon teljes nyugalomtól és mozdulatlanságtól, mit az államhatalmak súlyegyenének szükségkép elő kellene idéznie, nincs mit tartani: mert minden dolog ingatagsága következtében, ha fönn is állana pillanatra ezen súlyegyen, csakhamar megzavartatnék az, mi által azon elemek közől, melyek közt a hatalmak meg voltak osztva, valamelyik túlnyomóságra emelkednék. A súlyegyen ezen örökös megzavarodásának azonban nem, mint Montesquieu véli, az a következménye, hogy, miután a »három hatalomnak« lépést kell tartania, kölcsönös egyetértésben fognak haladni; hanem inkább a királyság, aristokratia és nép, épen mivel közülök mindegyik ki van zárva két hatalom gyakorlásából, minden rendelkezésére álló eszközzel igyekszik kiebb terjeszteni jogkörét, a minek folytán a különböző polgári osztályok közt

vetélkedés támad, minek bizonyos határok közt üdvös eredményei lehetnek, de a mely — ha az államhatalmak közötti vetélkedéssé s végre összeütközéssé fajul, — mindig ártalmas az államra.

Nem szükséges föltevésekbe bocsátkoznunk, ha a hatalmak megosztása elvének lehető következményeiről akarunk beszélni. Ha valamire, erre nézve bizonyára bő tapasztalást nyujt az utóbbi hatvan év története, s nem hiszem, hogy elméleti értekezésekkel el lehessen annak tanulságait okoskodni.

Az 1789-ki franczia »constituante«, melytől elvitathatjuk ugyan a politikai képességet, de nem azt, hogy a legjobb akarattal törekedett a polgári szabadságot megalapítani, megkisérlette a hatalmak megosztása elvét valósítani. E törekvés eredménye az 1791-iki alkotmány. Ugy igyekvének rendezni az államtestet, hogy a fő, mely határoz, a tagoktól, s ezek viszont a főtől függetlenek legyenek. Az ugynevezett hatalomtól elvették a »veto«-t, megtiltották a törvényhozás tagjainak, hogy ministeri állomásokat viselhessenek, csupán azon okból, hogy a végrehajtó és törvényhozó hatalmat lehetőleg elkülönözzék. Tudjuk az eredményt. Folytonos tusa mindenik hatalom között, s végre a törvényhozó hatalom diadala a végrehajtó és birói fölött, s az előbbinek olyas dictaturája, melyhez hasonlót nem mutathat a történet.

1844-ben ismétlék a kisérletet. Megint el kelle vala különözve lenni a törvényhozó és a végrehajtó hatalmaknak, s az utóbbitól nemcsak a »veto«-t, hanem azon jogot is elvették, hogy összeütközések esetében uj választás által a népre hivatkozhassék; és mi lett az eredmény? Megint e hatalmak folytonos összeütközése, mig elvégre ismét az egyik hatalom győzött a többi fölött, azaz: a legtökéletesebb dictatura.

Hogy e győzelmet az első franczia forradalom alatt a törvényhozó, s újabban a végrehajtó hatalom vívta ki: a dolgok természete hozta magával. Mint 1789-ben, az előzmények emlékezeténél fogva, semmitől sem féltek inkább, mint a királyság győzelmétől, s e közbizalmatlanság következtében, melylyel ellene viseltettek, a királyság akkor igen gyenge volt: úgy 1848-ban a törvényhozás ellen uralkodott bizalmatlan-

ság, s a convent fölidézett emlékezete megfosztá azt a közvélemény támaszától. De hogy mindkét időszakban keletkezett ily tusa, s mindig azzal végződött, hogy egyik hatalom győzött a többi fölött, azt a dolog természete hozta magával.

Azon hatalmakat, miknek fönnállása az állam föntartására egyaránt szükséges, nem csonkíthatni meg a nélkül, hogy az állam egységét s ez által fönnállása lehetőségét is meg ne szüntessük. Valameddig tehát meg vagyunk győződve az államföntartás szükségéről: folyvást arra kell törekednünk, hogy az érintett elkülönzést megszüntessük, s e törekvésnek szükségkép az érintett hatalmak egyesítésére kell vezetni mindig; s ha gyakran nem is helyeselhetni az eszközt, mely e czélra vezet, ha nem is tudhatni mindig tisztán e törekvés czélját: mindig szükséges az, s a ki az elkülönzött hatalmakat egyesiti, s köztük a tusának véget vet, mindig a haza szabadítójául üdvözöltetik, legyen az bár convent, köztársaság elnöke, vagy császár.

Ha az államot az anyagi és szellemi javak védelmére s mindenekfölött az egyéni szabadság biztosítására szükséges intézménynek tekintjük: akkor mindazt, a mi nélkül az állam föladatát nem teljesítheti, egyszersmind az egyéni szabadság alapföltételéül kell tartanunk; az egyéni szabadság biztosítékát tehát nem az államhatalom desorganisatiójában kell keresni, a mire vezetne szükségkép az államhatalmak megosztása.

Hogy az állam hatalmára szükséges központosítás némi veszélyekkel jár az egyéni szabadságra nézve, szintoly bizonyos, mint hogy e szabadságot az állam fönnállása sokképen korlátozza. E veszély és e korlátozás árán szerezheti meg csupán az egyén biztosságát, azaz: a szabadságot. Az államtudomány feladata eszközöket találni, hogy mindkettőt a lehető legkisebb mértékre szorítsuk, de lehetetlen egészen elhárítani minden veszélyt, mely az állam részéről fenyegeti az egyéni szabadságot; miután minden hatalommal vissza lehet élni, e czélt az állam teljes tehetlensége által lehetne csupán elérni, s az államhatalmak megosztása sajátképen nem megosztása, hanem fölosztása az államnak.

JEGYZETEK A VII. FEJEZETHEZ.

(*a*) Alig történt egy század óta valami nevezetes az államtudomány körében, a mire nem Montesquieu adta volna meg legalább is a lendületet, mig ellenben nem lehet befolyásának tulajdonítani, a mi sajnos történt a franczia forradalom alatt és után.

(*b*) Ce n'est point à moi á examiner, si les Anglais jouissent actuellement de cette liberté ou non. Il me suffit qu'elle est établie par leurs lois, et je n'en cherche pas d'avantage.

(*c*) La liberté politique, dans un citoyen, est cette tranquilité d'esprit, qui provient de l'opinion que chacun a de sa sûreté; et pour qu'on aie cette liberté, il faut que le gouvernement soit tel, qu'un citoyen ne puisse pas craindre un autre citoyen: igy szól Montesquieu az *Esprit des lois* IX. könyvének 6. fejezetében a szabadságról. Miután e biztossági érzetet, melyben áll Montesquieu igen helyes nézete szerint a szabadság, csak ott találhatni, hol az állam minden egyest ótalmazhat a veszélyek ellen, melyek őt más egyesek részéről fenyegetik: világos, hogy Montesquieu igen tisztán átlátta a szabadság szükséges föltételeit, s elvét a hatalmak megosztásáról soha sem akarta oly kiterjedésben alkalmazni, hogy az államhatalmat koczkáztassa. Azon korlátozásokból, mik mellett elve alkalmazását czélszerünek mondja, eléggé meggyőződhetünk, mi távol vannak tőle azon nézetek, a miket elveiből következtettek. A politikai elméletek gyakorlati haszna gyakran hasonlít az emelő rúdhoz, melyet nagy terhek megindítására használnak s olyas dolgok megingatására, mik különben minden erőlködésnek ellenállanának. Ugyanezt mondhatni a hatalmak megosztása elvéről. A mit az ellen mondhatni, az nem érheti Montesquieut, hanem csak azokat, kik az építés kizárólagos eszközének tekintik azon eszközt, melyet a hely tisztázására használtak.

VIII. FEJEZET.

A VÉGREHAJTÓ HATALMAT A TÖRVÉNYHOZÓNAK ALÁ KELL VETNI; AZ ÁLLAM KORMÁNYA PEDIG NEM A VÉGREHAJTÓ HATALOM EGY RÉSZÉNEK TEKINTENDŐ.

Ha az államot vezérlő akaratot nem választhatni el a hatalomtól, mely ez akarat kivitelére szükséges: önként értetik, hogy e hatalmat kell az akaratnak, s nem azt, a mi az állam akaratát kifejezi, a physikai erőnek alávetni.

Minden félreértés elkerülése végett egy tévedésre kell itt figyelmeztetnem olvasóimat, melyet a hatalmak megosztása eszméjével egyszerre vittek be a politikába, és sokat tőn azon fogalomzavarra, mely e tudományt mindeddig minden egyéb fölött jellemzi.

A fönnálló viszonyok mindig tetemes befolyást gyakorolnak az elméletekre, melyek tisztán tudományos szemlélődések színében jelennek meg.

A hatalmak megosztásának elve, mint fönnebb mondtuk, oly korból való, mikor a királyság Franciaországban kényurilag élt hatalmával, s gyakorlati czélja nem egyéb volt, mint megmutatni, hogy a népnek szükségkép részt kell vennie a törvényhozásban, s a törvényszékeknek függetleneknek kell lenni. A királyság megsemmisitésének eszméje, vagy azon czélzat, hogy azt föltétlenül alá vesse a népakaratnak, már azért is távol vala szükségkép Montesquieutől, mert mikor még a királyság oly hatalmas volt, minden ilyes elmélet magán hordá vala a kivihetetlenség bélyegét.

Miután e hatalmakat törvényhozóra, végrehajtóra és bíróira osztják: a végrehajtóhoz, melyet a királyságnak

adtak, az állam kormányzását is oda számitják, bár ez által megszünik az állam tiszteinek bölcselmi fölosztása akaratra, mely határoz, és végrehajtó erőre.

Azon hatalom, a mely az államot kormányozza, vagyis a mely annak ügyeit a törvényhozás által megállapitott bizonyos alapelvek szerint vezérli, s ilyes alapelvek hiányában és a hol a határozás halasztást nem szenvedhet, egyes fontosabb esetekben az irányt is megszabja, melyet az államnak követnie kell, — e hatalom, mondom, csak tárgyilag különbözik a törvényhozó hatalomtól, nem pedig lényegileg. Állapitsanak meg bár általában bizonyos alapelveket, vagy egyes esetekre hozzanak határozatokat: az az akarat, mely e határozatoknál működik, és az a hatalom, melyet egyes esetekben az elhatározás illet, (t. i. a kormányzó hatalom), szintoly kevéssé van a törvényhozásnak alávetve, mint p. o. az egyes embernél sem választhatjuk külön és tulajdonithatjuk alsóbb rendü, vagy fensőbb nemü tehetségnek az akarás azon működését, mely az egyes esetekben — és azon munkásságát, a mely bizonyos általános alapelvek iránt határoz.

Igaz, hogy az értelmes ember, ha egyszer alapelveivel tisztába jött, egyes esetekben is azok után indul; s igy jól rendezett államban egyes esetekre nézve is követik a törvényhozás általános határozatait. Azonban ez egyátalában nincs mindig igy. Valamint az egyesek eljárásai nem mindig alapelveiktől függenek, hanem gyakran egyes cselekmények és a viszonyok, mikbe azok által jutottak, kényszeritenek bennünket bizonyos alapelvek elfogadására: ugyanez az eset az államokkal is. S a törvényhozásnak szintoly gyakran adnak irányt a kormány eljárásai, vagy jobban mondva azon helyzet, melybe az állam az érintett eljárások miatt jutott: a mennyire szoktak a kormány eljárásai függeni azon alapelvektől, mik mellett a törvényhozás nyilatkozott.

Korlátlan egyeduralmakban, hol a határozás joga mindenben, a mi az államra vonatkozik, egyes embert illet, nem lehet kérdés a végrehajtó hatalom viszonyáról a törvényhozó és kormányzó hatalomhoz, s a kettőnek teljes egységéről.

Azon tisztségekben, melyekre van bizva a törvények és a felség akaratának végrehajtása, senkinek sem jut eszébe a gépeknél egyebet keresni, melyek által tetté lesz az uralkodó akarata; és az uralkodó akaratot, mely átalános szabályokat fejez ki, senki sem fogja megkülönböztetni attól, mely egyes esetekben határoz. De alkotmányos államokban, hol tudniillik sokan részesülnek a kormányban, kevésbbé szembetünő e viszony. Nagyobb államokban sem a törvényhozó hatalmat nem gyakorolhatja maga a nép, sem a kormányt nem viheti. A hol minden hatalmat a néptől származtatnak, ott is másokra kell azt bizni. Az átalános törvények hozását, melyek inkább körülményes megfontolást igényelnek, mint gyors elhatározást, nagyobb gyülekezetekre szokták bizni, melyek egyszersmind egyes, kitünő fontosságu tárgyak eldöntését is, például az adómegajánlást, maguknak szokták föntartani. Az állam kormányzását s a határozást oly dolgokban, melyek bármi fontosak, de gyors elintézést kivánnak, egy vagy néhány emberre bizzák, kiknek, mivel a dolog természete szerint a törvények végrehajtásáról is kell gondoskodniok, rendelkezésök alá adják az erre szükséges eszközt, az egész végrehajtó hatalmat is. Miután ekkép az állam törvényhozását és kormányzását külön egyénekre ruházták, azt hitték, hogy megosztották e hatalmakat, holott csak a közegek vannak megosztva, melyek által az állam akarata különböző esetekben nyilatkozik.

Alkotmányos államokban, valamint korlátlan egyeduralmakban az akarat ezen egységétől függ az állam fönnállása, s csak annyiban felelhet meg az állam föladatának, ha gondoskodva van arról, hogy az organumok különfélesége, mik által az állam akarata nyilatkozik, nem zavarja meg az akarat egységét.

A mi korlátlan egyeduralmakban, hol az államhatalom egyes kezében van, a dolog természetéből foly: alkotmányos államokban mesterséges eszközökkel kell elérni. Hol az állam törvényhozása és kormánya különböző személyekre van ruházva: vagy annak, a kire a kormányzást bizták, kell döntő befolyást adni a törvényhozásra (*a*), vagy a törvényhozásnak kell tettleges befolyást adni a kormányra az által, hogy felelősségre

vonhassa azt. A hol sem ez, sem az nem történt, és sem a törvényhozásnak a kormányra, sem ennek a törvényhozásra nincs befolyása, eszközökről kell gondoskodni, hogy összeütközés eseteiben az uralkodó népakaratot illesse az eldöntés, melynek azok csak közlönyei, különben szükségkép oda lesz az állam.

S most foglaljuk össze a mondottakat.

Miután az egyéni szabadság az anyagi és erkölcsi jók biztositásában áll, s e biztosságot csak az állam adhatja meg: az állam fönnállását az egyéni szabadság szükséges biztositásának kell tekinteni.

S az államnak egységre van szüksége, hogy e feladatnak megfelelhessen.

Ez egységet pedig csak ugy létesithetjük, ha központosithatjuk az állam erőit, s ez erőket alárendeljük a közakaratnak.

A honnan az következik, hogy az egyéni szabadság biztositékát az akarat, és az ennek végrehajtására szükséges eszközök központosításában kell keresni, vagyis az állam korlátlan hatalmában mind a fölött, a mire nézve az egyéni biztosságot csupán az állam föntartása és tevékenysége által óvhatni meg.

JEGYZET A VIII. FEJEZETHEZ.

(a) Egyeduralmakban ilyen a veto, s a törvényhozás egybehivásának és feloszlatásának joga. Ide járul néhol a fejedelem kizárólagos kezdeményezési joga.

IX. FEJEZET.

AZ EGYÉNNEK IS BIZONYOS BIZTOSITÉKOKRA VAN SZÜKSÉGE AZ ÁLLAM ELLENÉBEN.

Igen sok tévtan csak azért csuszott be az államtudományokba, mivel mesterkélt műszavakat használnak azokban.

Mig a gyakorlati ó-kor az államtudományban fejedelmekről, államnagyokról, polgárokról, proletárokról és rabszolgákról beszélt: korunkban az államtudomány végrehajtó és törvényhozó hatalommal, aristokratiával, néppel foglalkozik, mintha az államban elvont fogalmak állanának szemközt polgárok helyett, s mintha valami gyakorlati haszonnal járna, ha e fogalmakat helyesen értelmezik, s ez értelmezésekből az államhatalmak kölcsönös állása iránt lehetőleg helyes logikai következkezményeket vonnak.

Semmi sem könnyebb, mint elméletileg tökéletes államszerkezetet képzelni. Miután az állam föntartása érdekében áll a polgároknak, s az állam hatalma csak a nép hatalma: úgy tetszik, ha ez elvont fogalmaknál megállapodunk, hogy az állam föntartását a nép legfőbb érdeke hozza magával szükségkép, s hogy azért soha sem fog a nép az államhatalomnak, azaz saját akaratának, ellenszegülni; s nincsen is semmi ok, miért hágná át a törvényhozó hatalom, abstracte véve, kijelölt hatáskörét, vagy hogy a végrehajtás a törvényhozás vezetése alól magát ki akarja vonni. Könnyü elvont fogalmakból elméletet alkotni, mely ellen semmit sem lehet ellenvetni, mig az elmélet terén maradunk.

Másként áll a dolog, mihelyt a nép elvont fogalma helyett millió meg millió embert, végrehajtó hatalom helyett százezerekre menő hivatalnokokat, s a törvényhozás helyett csak néhány száz népképviselőt gondolunk. Mert miután az, mit a nép akaratának mondunk, legjobb esetben is csak a többség akarata; miután a végrehajtó hatalom minden tagjának nemcsak az államról, hanem családaikról is kell gondoskodniok, s minden népképviselő saját érdekeit is képviseli; miután azon milliók, százezrek és százak közül, kiket az államban mint egyszerü polgárokat, hivatalnokokat és törvényhozókat együtt találunk, mindeniknek magának saját egyéni érdekei vannak, melyeket minden, állásánál fogva hatalmában álló eszközzel biztosítni törekszik: az államban minden polgári osztálynál szükségkép föl kell tennünk a hajlamot egyéni céljai kivitelére használni föl az állam hatalmát, vagy az állam ellenében is kivinni magán céljait; a miből az következik, hogy minden alkotmány csak annyiban felelhet meg föladatának, a mennyiben elhárítja a veszélyeket, mikkel az érintett hajlam az állam fönnállását fenyegeti.

Minden czélszerü alkotmánynak bizonyos biztosítékokra van tehát szüksége és pedig szintúgy az állam részére az egyének támadásai ellen, valamint az egyének részére az államhatalom kihágásai ellen. S épen abban áll a legnagyobb tévedés az államtudományokban, mi annyi gyakorlati botlásra adott okot, mert nem ismerték el, hogy az államban minden viszonynak némi biztosítékokra van szüksége.

Mint a középkorban mindig azzal foglalkoztak, hogy az egyént, mennyiben a kiváltságosak közé tartozott, s minden egyletet és testületet, a melyek önálló jogkört szereztek maguknak, biztosítsanak az államhatalom túlterjeszkedései ellen, mig végre oda jutottak, hogy szinte elenyészett maga az állam is, és a hol — mint például Németországban — későn következett be a szükséges visszahatás, lehetlenné vált egy valódi állam fönnállása: úgy később, miután az államtudomány a római jog alapján fölállítá a korlátlan királyság ujdon épületét, csupán az állam szükségeire voltak tekintettel, s mig azt minden lehető háboritás ellen biztosítani

törekedtek, az egyéni szabadság minden biztosítékát elhanyagolták.

Mióta Rousseauval a népfölség elve érvényre jutott, egyoldalulag haladtak tovább e pályán, s mivel az állam a polgárok egyetemét foglalja magában, s eszmében nem lehet más czélja, mint a polgárok ezen egyetemének: megkisérlették az állam mindenhatóságát létesíteni; mivel azonban az államhatalmat nagyobb államokban a polgárok egyeteme nem gyakorolhatja, igyekeztek őket az államhatalom túlterjeszkedései ellen teljesen biztosítani, mi által némely ujabb alkotmányokban oda jutottak, hogy az egyest és a kevesebbséget minden biztosítéktól megfosztották, s egyszersmind az államhatalmat is, csupán hogy a többségnek teljesen alávessék, oly helyzetbe hozták, melyben nem élhet ugyan vissza hatalmával, de nem is élhet azzal, azaz: hogy biztosítást szerezzenek az államhatalom visszaélései ellen, az állam mindenhatósága mellett egyszersmind az állam érdekeit képviselő összes hatalmak teljes tehetetlenségére törekedtek, s elfeledték, hogy az állam érdekében nem elég, ha egy hatalom sem hágja át körét, hanem szükség, hogy saját körét meg betöltse mindenik.

Eddig azon kérdéssel foglalkoztunk e műben, mely föltételek alatt oldhatja meg az állam föladatát. Úgy találtuk, hogy az csak az államhatalom egysége mellett lehetséges.

Ez egységet csupán az összes államhatalom központosítása által érhetni el, oly intézmények által, miknek következtében csak egy akarat uralkodik az államban, s ez akaratnak mindazon eszközök rendelkezésére állanak, melyek végrehajtására szükségesek (*a*).

Miután az akarat ezen egységét s a végrehajtására szükséges eszközök következetes használatát sehol sem találhatni föl oly mértékben, mint a hol minden hatalom egyesre van bizva az államban: önként következik, hogy — hacsak az állam fönnállását tartjuk szem előtt — egy alkotmány sem nyujt az állam hatalmára nézve több kezességet, mint a korlátlan egyeduralom. — Ha czélul tekintjük az államot s azon meggyőződésből indulunk ki, hogy az egyént az egyetemnek

föltétlenül alá kell vetni: szükségkép ez alkotmányformához kell folyamodnunk; s mint a római imperium, melyre vezettek mindazon eszmék, melyek az államról az ó-korban uralkodtak, nem ezen eszmék megrontása, hanem inkább szükséges következménye, gyakorlati létesítése: úgy I. és III. Napoleon uralmában is nem megsemmisitését, hanem csak megtestesülését kell látnunk az első és utolsó franczia forradalom által fölállított eszméknek (*b*).

Más dolog, ha az államot nem czélnak, hanem csak eszközül tekintjük, mely által mindnyájunk egyéni szabadságát biztosíthatják; mert ha e szempontból indulva ki, be is kell látnunk, hogy az állam, mint az egyéni szabadság legfontosabb biztosítéka, nem nélkülözheti a fönnállására szükséges hatalmat, hogy bizonyos körben korlátlannak, s minden erő központosítása által mindenhatónak kell lennie: nem szenved kétséget, hogy az államhatalom ellenében az egyénnek némi biztositékokra van szüksége.

Lássuk, miben kell állaniok e biztosítékoknak.

JEGYZETEK A IX. FEJEZETHEZ.

(a) Az mindegy, hogy az állam akaratának kifejezése egyest illet-e, vagy többekre van bizva; de mindig egységes akaratra van szükség, melynek mindig rendelkezésére állanak mindazon eszközök, melyek szükségesek végrehajtására. Miként a kormányzó és törvényhozó hatalmakat csak annyiban ruházhatni különböző kezekre, a mennyiben mindkettő fölött egy fensőbb hatóság áll, mely a kettő közt, összeütközés esetében, helyreállitja az egységet: ugy a végrehajtást, a dolog természete szerint, mindig alá kell vetni a kormányzó és törvényhozó hatalomnak; mert épen a hatalmak ezen központosításában kell keresnünk az államhatalom erejének, vagyis az állam fönnállásának biztositékát.

(b) Azon alapelv, hogy az állam czél s az egyén csak eszköz, szükségkép egyes ember uralmára vezet s hogy ez uralom egy Nero vagy egy Antonin uralkodása-e, az részint a véletlentől, részint a közerkölcsiség mérfokától függ, miután az első imperatorokéhoz hasonló uralom bizonyára csak a legromlottabb korszakban lehetséges. A korlátlan uralom mindig szükséges eredménye az elvnek, melyet fölállítottak s az abból folyó nézetnek, miszerint csak az állam hatalmát kell biztositani.

X. FEJEZET.

A SZABADSÁG BIZTOSÍTÉKAI AZ ÁLLAMHATALOM ELLENÉBEN.

Ha az állam biztositéka csupán az államhatalom egységében keresendő: azon biztosítékoknak, melyeket az egyén követelhet az állam ellenében, nem oly nemüeknek kell lenni, hogy az államhatalom egységét s azzal az erőt, melyre az államnak a polgárok anyagi és erkölcsi javai ótalmazása végett szüksége van, koczkáztassák. A szabadság biztosítékát ennélfogva sem a hatalom különböző részei közt mesterségesen előidézett összeütközésben, sem nem abban kell keresni, hogy egyes polgároknak vagy a nép egyes részeinek jogot és lehetőséget adjanak, ellenszegülni az államhatalomnak.

Az államhatalom csak ugy felelhet meg föladatának, ha magában egységes s kijelölt körében korlátlan: miből következik, hogy a szabadságot csak háromféle módon biztosíthatni az ellen:

az államhatalom benső szervezete által;

a nép irányábani függés által, a népnek tartván föl a jogot, hogy bizonyos egyénekre ruházhassa az államhatalmat vagy legalább felelősségre vonhassa a kormányt;

végre, ha az államhatalmat bizonyos korlátok közé szorítják, melyeken túl nem terjeszkedhetik.

XI. FEJEZET.

A SZABADSÁG BIZTOSÍTÉKAI AZ ÁLLAMHATALOM BELSZERVEZETE ÁLTAL.

Miként egyes embereknél az akarat a legfőbb s a helyzet, melyet a világban elfoglalnak, inkább attól függ, mily mértékben vannak lelki és testi erői értelmes akaratának alávetve, mint attól, hogy mennyi erejök van: ugyanez az eset az államra nézve. Mint már megjegyeztük, minden államban mindig legfőbb a törvényhozás.

A ki a törvényhozás jogával kizárólag bir, legyen bár egyes, vagy valamely polgári osztály, avagy az összes nép: mindig az az uralkodó. A törvényhozó nagy jogokkal ruházhat föl egyeseket és bizonyos polgári osztályokat; rájok ruházhatja az állam kormányát s a végrehajtó hatalom minden egyes részét: de bármi nagyok különben e hatalmak, mindig csak a törvényhozástól függenek s a kik e hatalmakat birják, csupán annyiban részesek az uralkodásban, a mennyiben részök van a törvényhozásban is.

Miután minden idő tapasztalása tanítja, hogy a közjóra még veszélyesebb, ha egy osztályra, mint ha egyes személyre ruházzák a korlátlan uralmat s azt látjuk, hogy a gyülekezetek szintén ki vannak téve mindazon hibáknak és gyöngeségeknek, mik által a korlátlan egyeduralkodás az államra nézve veszélyes lehet: önként következik, hogy a törvényhozó hatalmat, épen mivel egyedül uralkodó hatalom az állam-

ban, ugy kell szervezni, hogy mind a két veszély ki legyen kerülve. Ha tudniillik:

1. a törvényhozási jogot több, különböző állásu osztályra és egyesre bizzák;

2. s bizonyos formákat állítanak föl, melyekre ügyelni kell, hogy a törvényhozó hatalom határozatait az uralkodó akarat kifejezéseiül ismerjék el.

A koronának adott azon jog, miszerint a törvényhozó gyülést egybehihatja s feloszlathatja, a törvényhozás határozatait korlátlan vagy csak fölfüggesztő »veto« által mellőzheti s a felsőház tagjait mind, vagy legalább egy részben kinevezheti, végre a törvényhozás két vagy több kamrára osztása, melyek közül mindeniket a polgárok külön osztálya választja: ime azon eszközök, melyek által az elsőt el akarják érni.

Az elhamarkodás veszélye ellen szintén különböző eszközökhöz nyultak s a törvényhozást határozásaiban bizonyos törvényesen megállapított szabályokhoz kötötték. Ilyenek p. o. ha törvényesen meg van állapítva, hogy minden törvényjavaslat tárgyalásakor bizonyos számu tagoknak kell jelen lenni; hogy minden határozat hozatalára az összes törvényhozó testület többsége kivántatik, nem csupán az épen jelenlevőké; hogy bizonyos időközök alatt háromszor ismételve hozott határozat törvény erejével birjon; vagy minden kérdést csupán akkor lehessen végkép eldöntöttnek tekinteni, ha a nép vagy a jövő törvényhozás az e részben hozott határozatot legalább hallgatólag helyeselte.

Miután minden alkotmányos egyeduralomban találunk némi intézkedéseket, melyeknél fogva egyes polgári osztály kizárólagos befolyást nem gyakorolhat a törvényhozásra, s még népuralmakban is yannak bizonyos szabályok a törvényhozás elsietése meggátlására: mindezen intézményeknek, melyek a természeténél fogva korlátlan hatalom visszaélései ellen védik a szabadságot, sokképen és kimeritőleg megvitatták immár jó és rossz oldalait egyaránt. Fölöslegesnek tartom ismételni, a mi száz meg százszor el volt már mondva, s azt hiszem, hogy eleget teszek föladatomnak, ha csupán Cherbulieznek, fájdalom, kevéssé ismert, művére: *Theorie des garanties constitutionelles* (Paris, A. B.

Cherbuliez 1838.) figyelmeztetem olvasóimat, melyben minden idetartozó kérdés classikai tisztasággal és nyugalommal van tárgyalva; csak ott legyen szabad némi megjegyzéseket tennem, melyek a dolog helyes fölfogására szükségeseknek tetszenek, hol nézeteim másokéitól, kik e tárgygyal foglalkoznak, lényegesen eltérnek.

XII. FEJEZET.

A KIRÁLYSÁG ALKOTMÁNYOS JELENTŐSÉGE.

Azt hiszem, megmutattam az előbbiekben, hogy a mire eddig a hatalmak megosztásának nevében törekedtek, az tulajdonképen nem a hatalmak megosztása, hanem csak a hatalom olyas czélszerű szervezete, miszerint megfontolva mindazon veszélyeket, melyek az államot azon esetben érhetnék, ha minden hatalmat egyes osztály vagy egyén birna kizárólag: a törvényhozást, vagyis az államban egyedül uralkodó hatalmat többek közt osztják meg, úgy, hogy az államakarat csak több osztály és egyén egyetértéséből állhat elő.

Hasonló tévedés, — mely szintén a hatalmak megosztása elvéből származván, még egy csoport szintoly ártalmas tévedésbe vezet, — az, hogy a királyságot, csupán a hatalmak megosztása rendszerének folytán, egyedül a végrehajtó hatalom birtokosának tekintették, s mindazon jogokat, melyeket alkotmányos országokban a törvényhozásra gyakorolt, csak a végrehajtó hatalom szükséges tulajdonai gyanánt igyekeztek föltüntetni.

Maga Cherbuliez is azon hibába esett (*a*), holott minden elfogulatlannak szükségkép be kelle látnia, hogy a királyság állása alkotmányos államokban igen különösnek, sőt megfoghatlannak tetszenék, ha a végrehajtó hatalom természetéből kellene kimagyarázni.

Nem hinnők, mily hatással vannak bizonyos szók az emberi észre. Egész századok és népek legnagyobb tévelyei onnan származtak, mivel sok dolgot nem igaz néven neveztek, s a nélkül, hogy gondolkodtak volna

az elnevezés helyessége felől, a következtetések egész sorát építették a hibás kifejezésre (*b*).

Mindig nehéz dolog meggyőződnünk oly fogalmak helyességéről, melyek ellentétben állanak a szavakkal, miket már egész életünkben megszoktunk; s kétségtelennek tartom, hogy olvasóim közől sokan paradox gyanánt utasítják vissza azon állítást, mely szerint a királyság egészen más állást foglal el az alkotmányos államokban, mint a minő a végrehajtó hatalom fejét észszerüleg illetné.

Mielőtt e tudományos eretnekséget végkép elkárhoztatnák, kérem önöket, feledjék el egy pillanatra, a mit e tárgyról tanultak és könyvekben irtak, s olyan értelmes ember álláspontjára helyezzék magukat, ki a politikai tudományok ujabb haladásaival nem ismeretes.

Legyen szabad ez egyszer olvasóim képzelődését igénybe venni, mi jelenleg úgy is nagy foglalkozási tért talál e tudományokban.

Képzeljük, hogy Aristoteles, Plato, vagy bármelyik azon nagy férfiak közől, kik az ó-korban politikával foglalkoztak, korunk egyik alkotmányos egyeduralmában megjelennék, s hozzánk azon kérdést intézné: mily állást foglal el az államban a királyság?

Megmagyarázzuk neki, hogy a király nem felelős, de, hogy a kényuralom veszélyei ellen biztosítást találjunk, intézkedések vannak téve, hogy a királynak egy rendeletét se hajtsák végre, hacsak valamely felelős államszolga, ki annak törvényességéről jótáll, alá nem írja; hogy a törvényhozás jogát szabadon választott gyülekezetek gyakorolják, hogy egyébiránt e gyülekezeteket egybehíni és feloszlatni a király jogához tartozik, s királyi jóváhagyás nélkül egy határozatuk sem bir törvényes erővel; hogy az állam kormányzása, a törvényhozás távollétében átalános kötelező rendeletek kibocsátási joga, s az állam viszonyainak más államok irányában meghatározása, a hadizenés és békekötés joga mind a királyra van bízva.

Azt hiszem, hogy Plato s főleg Aristoteles, ha még a felsőházi intézményekről is értesítenék őket, mi által az aristokratiának adnak befolyást a törvényhozásra, igen észszerünek tartanák ez alkotmányformát. Az

ó-korban, hol, főleg Görögországban, egy időben tapasztalták az egészen aristokrata és tisztán demokrata alkotmányok s a magán kényuralom rossz eredményeit, épen a legkitünőbb férfiak a jó alkotmány eszményképeül tekintették az aristokrata, demokrata és egyeduralmi hatalom vegyítését.

De ha az ó-kor emberének, hogy minden viszonyunkat még inkább megfoghatókká tegyük előtte, tudtára adnók, miszerint ez intézkedéseket mind azért tették, mert meggyőződtek a törvényhozó, birói és végrehajtó hatalom megosztásának szüksége felől, s csupán a királyságra akarták kizárólag ruházni a végrehajtó hatalmat: hiszszük-e, hogy Plato és Aristoteles, vagy az ó-világ bármely más bölcse és államférfia ezt is megértené? Sokat be lehet tanulni, el is lehet hinni; betanulhatni és el is hihetni azon tételt is, hogy a kinek megegyezése nélkül törvényt nem lehet hozni, s a ki mások megegyezése nélkül nem hajthat semmit végre, nem vesz részt a törvényhozásban, de a helyett birja az összes végrehajtó hatalmat. Azonban részemről megfoghatlannak tartom; s épen mivel megfoghatatlan, mivel a királyság állását az ujabbkori alkotmányos államokban, a tisztán végrehajtó hatalom természetes föladatával szintúgy összeférhetlennek találja szükségkép minden elfogulatlan ember, mint találná Plato vagy Aristoteles: onnan van, hogy a legfontosabb kérdések egyike fölött, minő a királyság állása alkotmányos államokban, soha sem jöhetünk tisztába.

Gyakran állították, hogy az ellenzék létezése szükséges föltétele az alkotmányos szabadságnak. Helyesen, ha csak véleményekre nézve értjük az ellenzést. Haladás levén az ember rendeltetése, a mi polgárisult államokban a fejlődés lehetségének föltétele, a legfontosabb szükségek közé tartozik kétségtelenül.

A különböző hatalmak közötti ellenzék azonban, vagy helyesebben kifejezve: az uralkodó államhatalomban részes egyének és osztályok közötti ellentét sehogy sem lehet jótékony hatásu az állam fejlődésére, s épen mivel a mindenkiben benszületett uralkodási vágynál fogva ezen ellentétet soha sem akadályozhatni meg egészen: minden alkotmánynak föladata, elhárítani a

veszélyt, mely az ilyes összeütközésekből származnék, miszerint egyik osztály teljes győzelmet vívna ki a többi fölött (*c*).

A helyzet különfélesége szerint, melyben az állam van, a legellenkezőbb nézetekből indulhatni ki azon kérdésre nézve: kinek kelljen az uralkodó államhatalomban részt venni? Miután az áll valóban szilárd alapon, a mi történetileg lassankint fejlődött: Amerikában és Schweizban a királyság ellen beszélnek, míg az európai államokban a mellett. A monarchiko-demokrata, monarchiko-aristokrata, vagy mindezen elemekből vegyített alkotmányt tartsa bár valaki legjobbnak: de ha egyszer azon nézetből indult ki, hogy a fölségi jogot több tényező között némi úton-módon meg kell osztani: arról is szükség gondoskodni, hogy e tényezők közől mindenik megtarthassa kijelölt állását; miből következik, hogy a legczélszerűtlenebb, sőt egyátalában menthetetlen eljárás, ha azok, kik az egyedúri hatalom fönnállását a közjó egyik feltételéül tekintik az államban, egyszersmind oly elméleteket védelmeznek, melyek mellett a királyságnak adott állás tarthatlanná lenne.

Ha vizsgáljuk a politikai küzdelmekben oly gazdag mult század történeteit, úgy találjuk, hogy majd mindig azon állás, melyet az alkotmányos államokban a királyság elfoglalt, nyujtott alkalmat e tusákra, s mindenkor az alkotmányos királyság elve bukott meg e harczok közepett. Egyes esetekben a királyt fosztották meg koronájától, mindamellett, hogy az alkotmányban ki volt mondva, miszerint hatalma öröködési és nem felelős; máskor meg az alkotmány-adta anyagi erővel ő tette magát kényurrá. Az alkotmányos királyság, mint olyan, egy küzdelemben sem tarthatá meg állását.

Felületes szemlélet mellett ugyan véletleneknek is tulajdoníthatni a történteket. A mint XVI. Lajost, X. Károlyt és Fülöp Lajost szertelen gyöngeséggel vádolták: úgy másoknak meg azt vetették szemére, hogy visszaéltek hatalmukkal, s nem menthető megvetést tanusítottak a jog iránt, míg a nép mindenütt sajnosan nélkülözte az erkölcsi és szellemi képzettséget, tehát azon feltételt, mi őt a politikai szabadság élvezetére képesíti. Azonban mélyebben rejlik az események valódi

oka. Bármennyire vádolják XVI. Lajost gyöngeséggel, ha szerencsétlenségnek tekintik, hogy mikor a legerősebb uralkodóra lett volna szükség, nemzetségének épen legkedélyesbike ült a trónon: mindazáltal rég tisztában vannak az iránt, hogy a királyságot az 1791-ki alkotmány mellett semmiféle egyéniség sem tarthatá vala fönn, s XVI. Lajosnak abban állott legnagyobb hibája, hogy ezt nem látta be, vagy legalább nem fejtett ki erélyt ez értelemben.

S miben áll tulajdonkép az 1791-diki alkotmány hibája, mely a királyság, vagyis azon hatalmak egyikének, melyeket maga rendelt, fönnállását lehetlenné tette?

Az 1791-i alkotmány nem egyéb a hatalmak megosztása elvének logikailag helyes alkalmazásánál, az egyedüli minden alkotmány között, melyben csak azon jogok vannak megadva a királynak, mik a végrehajtó hatalom fejét illetik, a nélkül, hogy része lenne a törvényhozásban. Ez alkotmány hibája abban fekszik, hogy megtartá a királyságot, s el akarta tőle vonni az uralkodást, azaz: a törvényhozásbani részvételt, miben áll sajátlag az egész fölségi jog.

Hosszas ideig foglalkoztam csupán a franczia forradalom történeteivel, s meg kell vallanom, hogy nekem mindig úgy tetszett, miszerint Mirabeau nézete a »veto« s a had és béke joga fölötti hires viták alkalmával a legészszerűbb volt ugyan, de logikailag nem a leghelyesebb. Ha egyszer azon alapelvből indultak ki, hogy szabad államban a törvényhozó hatalom kizárólag a népet illeti, s a király csupán a végrehajtó hatalom feje: a korlátlan vetot, s a had és béke jogát nem lehet többé védeni, s ha nem vonhatni el a végrehajtó hatalom minden organumának kinevezési jogát e hatalom fejétől, reá háramlik a felelősség; mivel ha a királyt a törvényhozó hatalom egy részének tekintjük, e helyzetből szükségkép következik ugyan, hogy nem felelős; de esztelenség azt állítani a végrehajtó hatalom fejéről, mintegy az állam első ministeréről, a kire ráruházták azon jogot, hogy alattvalóit kinevezhesse.

Igen okos dolog volna ugyan, ha a nép a fölállított elveket nem akarná végeredményeikig vinni, de ha egyszer a tapasztalás azt mutatja, hogy ily eszélyességet

nem várhatni a néptől: úgy hiszem, még észszerűbb dolog, inkább nem állítani fel alapelveket, melyek logikailag szükségkép ily eredményekre vezetnek, főleg miután az ilyes alapelvek fölállításából az államra nézve eredett veszélyt, az alkalmazásban tanusított legnagyobb mérséklet mellett is, csak elhalasztani lehet egyidőre, de egészen mellőzni soha.

Vagy azt hiszszük, hogy ha a »constituante« a »veto« s a had és béke jogát máskép állítá föl, ha munkálata végeztével, a mint Duport és Barnave akarta, az alkotmány revisiojakor, változtatnak néhány törvényen, mely a királyságot gyöngité, — ez által megváltoztatták volna a forradalom folyamát? Mirabeau, Barnave és sokan mások e nézetben voltak, s a királypártiaknak sokszor vádképen rótták föl, hogy e nézet kivitelét makacsságuk megakadályozta; részemről az ellenkezőről vagyok meggyőződve. — A mily nagy befolyással vannak az egyszerű politikai alapelvek a népre, mivel némileg vallásos hittel csügg azokon: szintoly csekély befolyással vannak reá egyes törvények, melyek azon alapelvekkel ellenkezésben állanak. Valahányszor valamely törvényhozás törvényekkel akarta korlátozni az elveket, mindig árulással vádolták. A nép mindannak, a mivel elégedetlen volt, mindig az általa igazaknak vallott elvek megsértésében kereste okát, s a végetlen erő ösztönével és a sértett jog érzetével áttörte a gyönge korlátokat, miket a kései bölcseség rakott eléje.

Mint megfeledkezik a nép a jelképek miatt a vallásban az igazságról, melyet azon jelképeknek kell kifejezni, s imádva borúl térdre az istenség képes ábrázolata előtt: úgy minden fictiót kétségtelen igazságnak vesz a politikában, s a szenvedély és tudatlanság tekintetet nem ismerő logikájával végeredményeig törekszik azt valósítani; minélfogva nincs fontosabb dolog, mint kerülni oly alapelvek fölállítását, melyeket nem lehet egészen valósítani, s őrizkedni kell az olyan elméletektől, melyek fogalomzavart szülhetnek, mi a politikában mindig a viszonyok zavarodását vonja maga után.

Egészen kis államokban, hol az egyesek közt állásra nézve nincs igen nagy különbség, hol magasabb fokon áll a polgárosidás s az államügyek lehetőleg egysze-

rüek: fölöslegesnek tetszhetik bármi részben megszorítani a gyülések korlátlan hatalmát, melyek hasonlókép rendesen a polgárok egyeteméből állnak. De ha egyszer meggyőződünk, hogy a veszélyeket, — melyek a törvényhozó többség korlátlan hatalma részéről fenyegetik az államot, csak az által lehet eltávoztatni, ha a királyságnak bizonyos jogokat adnak a törvényhozásban: azt is el kell ismerni, hogy a ráruházott törvényhozó hatalomnál fogva bir e jogokkal.

Miután a törvényhozó hatalmat ugy tekinthetni az államban, mint akaratot s a végrehajtó hatalmat, mint tetterőt, mely az akaratot teljesíti: észszerüleg nem helyeselhetni, ha a végrehajtó hatalomnak befolyást adnak a törvényhozásra. Mindig ugy tekintendő az, mint az anyagi erő bitorlása a jog fölött. Mivel csupán a törvényhozó hatalom a valóban uralkodó: az oly királyság, melyet egyedül a végrehajtó hatalomra akarnak szorítani, királyság fölségi jog nélkül, azaz oly intézmény, mely egyenes ellentétben áll azon fogalommal, melyet addig a történetirás egybekötött a királyság nevével; hogy' lehetne tehát az tartós?

Sokkal nagyobb az összes végrehajtó hatalomnak egy főre ruházásából származható veszély, sokkal vonzóbb a kilátás, azon eszközökkel, melyek a végrehajtó hatalomnak rendelkezésére állanak, az egész fölségi jogot, vagyis az összes törvényhozó hatalmat is megszerezhetni: hogysem oly intézmény, mely sem a népet, sem a királyságot nem elégítheti ki, minden alkalommal támadásnak ne legyen kitéve s végre meg ne bukjék.

Miként a tévedések egész sorát idézte elő azon körülmény, miszerint a királyságnak az alkotmányos országokban adott jogokat a végrehajtó hatalom tulajdonainak mondották, a helyett, hogy a királyt annak tekintették volna, a mi valóban, tudniillik a törvényhozó hatalom együtt-uralkodó részének: ugy a felsőház rendeltetése körüli nézetek is némi tévedésekre adtak alkalmat, annak állását illetőleg. Megkisérlem, lehetőleg röviden helyreigazítani e tévedéseket.

JEGYZETEK A XII. FEJEZETHEZ.

(*a*) Pour arrêter le corps législatif dans sa marche, lorsque la tendance générale de ses actes est vicieux, la constitution peut aussi donner à un autre corps le pouvoir de le dissoudre; mais l'exercice de ce pouvoir étant un e function essentiellement exécutive, c'est un corps exécutif seul qu'on peut l'attribuer. *Théorie des Gar. Const.* Tom. II. p. 16.

(b) A legtöbb nép politikai története valódi tévedések és félreértések vigjátéka.

(*c*) Hol az államhatalom részesei közt, a király, az aristokratia és a nép között ellenkezés van, mindenik rész saját czéljai kivitelére fordít minden erőt, melylyel közvetlen rendelkezhetik, azaz a jelen esetben ellenzése erősítésére; minek következtében ily viszonyok közt az állam a benne levő erőknek csak kis részével rendelkezhetik. Oly államban, hol a nép és a fensőbb osztályok ellenkezésben állanak, ha az első keríti kezére az államhatalmat, nemcsak mindazon erő veszendőbe megy, a mely közvetlen az aristokratiától függ, hanem a demokratia erejéből is azon rész, melyet az ellenzés emészt föl; hasonló történik az ellenkező esetben: a miből világos előttünk, mint sülyedhet valamely állam a különböző osztályok versengése miatt a legnagyobb tehetlenségbe, bármi nagy azon erők összege, melyek az egyetemnek rendelkezésére állhatnának. A történet számos példát mutat erre. S egyáltalában nem szükséges, hogy e küzdelem anyagi legyen; a hol a különböző osztályok közt nem csupán nézetkülönbség uralkodik, hanem egyszersmind mindenik törekszik a másik osztályt kiszorítani állásából s kizárólag magához ragadni minden hatalmat — mindenütt meg van ezen harcz, habár csak a parlamenti viták terén vivják is.

XIII. FEJEZET.

A FELSŐHÁZ FELADATA.

Többnyire azon nézetben vannak, hogy a felsőház hasznos, sőt az egyeduralmakban szükséges intézmény. Miért?

Első okul azt hozzák föl, hogy a törvényhozást meg kell óvni az elhamarkodástól.

Ez minden államra nézve szükséges.

E szempontból kiindulva, mindegy: vajon a polgárok külön osztályaiból áll-e a testület, melynek föladata az államot a törvényhozás megfontolatlan határozataitól megóvni, vagy királyi kinevezés, avagy választás egészíti-e azt ki; s a felsőház választási joga különös föltételekhez van-e kötve, vagy nincs. Csak az a lényeges, hogy minden törvényre két különböző testület egyforma határozása kívántatik, s e czélt úgy is elérhetni, ha mindkét testület egyképen van választva s teljesen egyenlő állással bír is, sőt elérhetni felsőház nélkül is, bizonyos szabályokhoz kötvén a törvényhozó testületet, melyek akadályozzák az elsietést.

Második okul említik, miszerint az állam java kívánja, hogy a törvényhozás minden érdeket képviseljen, s mivel bizonyos, hogy épen a társadalom legmagasabban álló osztályai nem képeznek többséget a választók között: a felsőházban kell azoknak külön törvényhozói állást biztosítani.

Hogy a felsőház e czélnak megfeleljen, az ország nagy birtokosaiból, iparosaiból és tőkepénzeseiből kell annak állani, kikhez mintegy ékességül hozzájok adhatni még

bizonyos számu egyéneket, kik a tudományok és művészetek terén, vagy az állam szolgálatában kitüntették magukat.

Ezen ok, s mindazon javaslatok, melyek századunkban ez alapelvből indulnak ki a felsőház czélszerü alkotási módjára nézve, a tévedések egész során alapszanak.

Tévedés: 1. azt hinni, hogy a nagy földbirtok, nagy ipar és tőke érdekei különbözők a kis birtok, kis ipar és tőke érdekeitől. A száz és az ezer meg ezer hold birtokosa egyenlő buzgalommal fogja képviselni a birtok szentségét, s mindazt, a mi csak nagyobb értékesítését előmozdíthatja. Szintoly szoros összeköttetésben állanak azok érdekei, kik ugyanazon iparággal foglalkoznak. Sőt mivel az ember ragaszkodása érdekeihez nem átalában az érdekek nagyságától függ, hanem azon fontosságtól, mit az egyén azokban helyez: föltehetni, hogy a nagy birtok, tőke és ipar érdekeit még erélyesebben képviselik a kisebb birtokosok, tőkepénzesek és iparosok, mint a kik magasabb társadalmi állásuknál s csekély számuknál fogva személyes hasznuk után nem járhatnak oly minden tekintet nélkül (*a*).

Szintoly tévedés 2. föltenni, hogy azon osztályok érdekei, melyek nem tartoznak a választók többségéhez, nincsenek az alsóházban képviselve. A társadalom egyes osztályainak befolyása a törvényhozásra nem számuktól, hanem társadalmi állásuktól függ, s azok, a kiktől a többség anyagi szükségeinél fogva függésben van, csekély számuk daczára is mindig annál jelentékenyebb befolyást gyakorolnak a törvényhozásra, mivel, magasabb állásuknál és képzettségöknél fogva, rendesen többséget képeznek a törvényhozó gyűlésben. Ha a föllállított alapelv helyes volna, inkább az következnék belőle, hogy a szegényebb, mint hogy a gazdagabb osztályoknak van szükségök külön képviseletre; miután épen a legszegényebb osztályok vannak mindig kevesebbségben, a hol nincsenek is kizárva a választási jogból, s mindazon eszközöket nélkülözik, melyek által a tehetősbek befolyást szerezhetnek a törvényhozásra.

Tévedés 3. azt állítani, hogy egyes osztályok anyagi érdekeit a felsőházban nyert törvényhozói hatalom által lehet biztosítani. Minden idő tapasztalása tanítja, hogy

a felsőház soha sem gyöngébb, mint ha saját anyagi érdekeit kell védenie. Például szolgálhat e részben Angliában a reformbill és a gabonatörvények változtatása. Mindkét rendszabály gyakran hajótörést szenvedett az alsóház ellenzésén. Mihelyt itt elfogadták, el lőn döntve sorsuk. Bármi erős az angol felsőház, bármi kevéssé van anyagi kényszernek kitéve, s bármennyire szívén viselte a többség ezen rendszabályok elvetését: mégis meghódolt a kénytelenségnek; s mivel a felsőházat alkotmányosan illető visszavetési jog ez esetekben a felsőház majd minden tagjának anyagi érdekeit mozdítá vala elő, épen azért nem éltek e joggal. Bajos ezt annak megfogni, a ki nem érti a lélektani okokat, miknél fogva az ember, főleg magasabb társadalmi állásban, mindig akkor érzi magát leggyöngébbnek, ha saját anyagi érdekeiről van szó.

4. Azon jogkör, mely minden alkotmányos országban kivétel nélkül illeti a felsőházat, a legtisztább bizonysága, hogy nem a vagyonos osztályok ótalmát akarják elérni ez intézmény által. Semmi sem veszélyezheti ez osztályok érdekeit inkább az adókivetési jognál, minélfogva, ha a felsőház rendeltetése bizonyos osztályok anyagi érdekeinek védelme volna, kizárólag a felsőházra kellene ruházni az adómegajánlás jogát, vagy legalább a kezdeményezést minden adóügyi kérdésben, — holott mindenütt épen az ellenkezőt tették.

Harmadik ok, melylyel rendesen bizonyítani szokták, hogy felsőházra van szükség, azon állítás, miszerint a trón és nép közötti összeütközés kikerülése végett van egy közbenjáró hatalomra szükség. Bármennyire a királyság szükséges tulajdonának tekintik a »veto«-t: mégis belátják, hogy igen gyakran élni e joggal veszélyes lehet; s e veszély kikerülése végett a felsőháznak a király mellett, vagy sajátképen előtte kell állania, hogy elutasítsa a nép mindazon kívánatait, melyeket a korona nem akar megadni, vagy állásánál fogva nem adhat meg, s a koronát megmentse azon kénytelenségtől, hogy »veto«-t kelljen használni.

E nézet szerint célszerűnek látszik, miszerint a királyságot illesse a kinevezési jog az egész pairkamrát vagy legalább annyi tagját illetőleg, a mennyi

kell, hogy a felsőház föltétlenül a király akaratától függjön.

E nézet is hibás, meggyőződésem szerint. Mert nem tudok esetet, hogy a felsőház az alsóház által következetesen sürgetett népkivánatoknak hosszasan ellenszegülhetett volna. Aztán nem tagadhatni azt sem, hogy a néppeli minden összeütközésnél előbb szorul a felsőház a trón védelmére, mint a trón a felsőházéra. — Ha a felsőházat megfosztották önállóságától, hogy annál biztosabb támasza legyen a trónnak: a trónnali minden összeütközésnél szükségkép megadja magát, a nélkül, hogy a veszély pillanatában egyébre gondolna, mint arra, hogy lehetőleg észrevehetlenné tegye magát (*b*).

Az ilyen felsőház tarthatatlan erősség s azért a királyság veszélyeit csak szaporithatja.

Ha a felsőházat a haladás akadályául tekintjük s azt tűzzük föladatául, hogy a felsőbb osztályok érdekeit a többség s a királyságot a nép ellen védje: oly állásba helyezzük, melyet soká fönn nem tarthat.

Bármi szükséges, hogy az állam minden hanyathomlok rohanás ellen biztosítva legyen, mégis mindig czélszerűbb e veszély ellen a törvényhozó testület tárgyalási folyamában keresni a védszert, mint a külön felsőház felállitásában. Miként a kerékkötőt elhasználja a gyakori alkalmazás és épen akkor tagadja meg az szolgálatát, midőn szükség van rá: ugy azon intézménynek is el kell végre kopni, melynek nincs más föladata, mint a haladást akadályozni.

Ha azt tűzzük a felsőház feladatául, hogy az állampolgárok gazdagabb osztályainak érdekeit védje: oly ellentétet teszünk föl az alkotmányban, mi sajátlag épen nem létez s a mely, ha egyszer hiszünk benne, oly összeütközésre vezet, mely soha sem üthet ki azok érdekében, a kiket különös törvényhozói jogok által akarunk védeni. De minél inkább a királyság védfalává akarják tenni a felsőházat, oly intézménynyé, mely által a királyság fölmentetik attól, hogy előjogaival éljen, minél inkább függésbe hozzák ennélfogva a tróntól: annál kevésbbé lesz képes azon föladat megoldására, mi által a felsőház létezése nemcsak egyeduralmakban,

hanem átalában minden alkotmányos államban fontossággal bir.

S miben áll ez?

A felsőház föladata, nézetem szerint, nem egyéb, mint hogy a pillanat valódi és képzelt szükségeinek rohamában a történeti jogot képviselje.

Miután a választás által időszakonkint megujított gyülekezet természeténél fogva a nép jelen kivánatainak, szenvedélyeinek, reményeinek, sőt pillanatnyi fölhevülésének is közlönyeül tekintendő: szabad államokban, és pedig minél demokrataibb az alkotmány, annál szükségesebb, intézmények által gondoskodni, hogy a multnak is megadassék, a mi megilleti.

Nem a haladás akadályozása végett van szükség felsőházra, hanem csupán hogy annak irányát meghatározza, közvetítő legyen mintegy a mult és jelen közt, a fönnálló viszonyok rámájába beilleszsze, a mi elutasíthatlan szükséggé vált, hogy az ujdon ellentétben ne álljon a fönnállóval, hanem inkább annak további fejleményeül tünjék föl; s csupán annyiban biztos fönnállása, a mennyiben e föladatának meg képes felelni, miután ekkor nem csupán önmagát képviseli, hanem az állam minden conservativ elemét.

Mivel e föladat megoldását csak akkor várhatni biztosan, ha a kik azzal meg vannak bizva, személyesen érdekelve vannak e részben: ugy kell rendezni a felsőházat, ha azt akarjuk, hogy a történeti jogot képviselje, miszerint a történeti jog föntartása a tagok nagyobb részére nézve nem csupán alkotmányosan rájok mért kötelesség legyen, hanem állásuk alapjának, a legfontosabb személyes érdeknek tessék előttük.

Ezt csak két uton érhetni el.

Vagy oly egyénekből kell a felsőházat nagyobb részint összeállítani, a kik születésöknek köszönik állásukat s kiknek tehát társadalmi állásuknál fogva védeniök kell a történeti jogot, a min alapszik csupán, főleg politikai teendőkre is kiterjesztve, az öröködés elve.

Vagy pedig, ha a felsőház tagjait választás vagy kinevezés utján akarják állásukra meghíni, a választás és kinevezés jogát oly föltételekhez kell kötni, melyek maguk is történeti jogok eredményei.

Például szolgál az elsőre az angol felsőház, az utóbbira az északamerikai szabad államok senatusa.

A mint az előbbenit, mivel többnyire oly tagokból áll, kik születésnek köszönhetik törvényhozói befolyásukat s már nevöknél s családi emlékeiknél fogva is összeköttetésben állanak az állam multjával, a történeti jog természetes képviselőjeül kell elismernünk: ugy az északamerikai senatus az egyedül lehetséges ut és mód, mely által Amerikában ugyanazon eredményt elérik. Miután ugyanis az amerikai senatusban az egyes államok, tekintet nélkül nagyságra és népességre, egyenlő képviselettel birnak, az egyes államok autonomiájának föntartását kell szükségkép a szenatus föladatának tartanunk s épen ezen autonomia képezi az Egyesült-Államokban a történeti jogalapot. Ilyes külön képviselet nélkül már rég nem állottak volna ellen a demokratia természetes rohamának, mely Amerikában, mint mindenütt, a számszerinti többség korlátlan uralmára törekszik. De mivel a történet sehol sem a dermedtség, hanem mindenütt folytonos fejlődés, örök haladás képét mutatja, tévednénk, ha a történeti jog fogalmát a tespedés fogalmával kötnők egybe.

Mindig megboszulja magát, ha meg akarunk feledkezni a multról s a fönnállónak nem akarjuk megadni, a mi illeti; de szintoly dőreség a jelent a multnak áldozni föl s a történeti jog nevében a nép fejlődésének olyas megállapodását követelni, a minek a történet egész folyama ellenmond. Valamint az egyesnél mindig jelen állása, sőt multja határozza meg, mire törekedjék s még inkább, hogy mely uton és módon igyekezzék czélt érni a nélkül, hogy azért az okos ember lemondana minden további törekvésről s létezése valamely perczéhez tapadna: ugyanez áll az államokról. Csak ott lehet szó ép fejlődésről, békés haladásról, hol ugy van rendezve az államélet, hogy minden pillanat a mult folytatásának s a jövő kezdetének tetszik; a hol a történetet közvetíteni tudják a jelen szükségeivel s a régit nem dobják el, mivel régi, de nem is tapadnak ahhoz makacs önhittséggel; a miből következik, hogy a felsőháznak ugy kell rendezve lenni, hogy szervezete által a merev tespedés veszélyeit is kikerüljük.

Az amerikai senatuséhoz hasonló intézménynél az önként következik. Választott gyülekezeteket, hol az egyesek a kitüntetési vágynak mindig szükségét érzik, nem kell a tespedéstől különösen óvni; de a hol a felsőházi tagság öröködésen alapszik, intézmények által kell e szükségen segíteni; az ilyes intézkedések nemcsak az államnak, hanem magának a felsőháznak érdekében is oly lényegesek, hogy Angliában a királyi hatalom azon joga, miszerint a felsőházba tagokat nevezhet, nem annyira a királyi hatalom növelésére szolgált eszközül, mint inkább olyasminek tekintendő, a minek köszönheti a felsőház fönnállását. Rekeszszék be az angol felsőház arany könyvét, s azon nagy nevek sorát, melyeket abban találunk, ne szaporitsák egyetlen új névvel sem; vegyék el a koronától a jogot, mely által a felsőházat végső esetekben a jelen követelései irányában engedékenységre kényszerítheti: s meg lesz jövőre semmisítve a felsőház. A mi csupán a múlttal áll összeköttetésben, nem vehet tevékeny részt a jelen fejleményeiben, s a legerősb erősség is hamar romba sülyed, ha nem újítják meg egyetlen elkorhadt kövét sem, s a szükséghez képest nem építenek folyvást rajta.

Ha a teljes egyenlőséget tekintjük az állam legfőbb feladatának, ha az összes nép választotta törvényhozás többségéről a legnagyobb bölcseséget és igazságosságot teszszük is föl *(c)*, ha kisebbnek tartjuk az elsietésből eredhető veszélyt, mint a mi abból származik, ha a nép vagy képviselőinek kivánatait csak egy időre is elhalasztják, s mindenek fölött, ha a történeti jogot a politikai szabadság ellentétének, és nem alapjának tekintjük, s mint észszerűtlen dolgot, elvetünk mindent, a mi az életből fejlődött és századokig fönnállott *(d)*: ez esetben czélszerűtlennek, sőt veszélyesnek kell tartani szükségkép azon intézményt, mely a parliamenti többség csalhatlansága iránti kételyen alapszik, s mi által mindenek fölött a történeti jognak akarnak tiszteletet szerezni. Alkotmányos egyeduralomban soha sem lehet erre eset, sőt czéljának megfelelő felsőház alkotását oly föltételül kell tekinteni, a mi nélkül azon államforma nem maradhat fönn tartósan, és pedig két oknál fogva:

a) mivel a királyság legerősb alapját magában a

történeti jogban kell keresni, s minden sérelem, melyet azon elkövetnek, szükségkép veszélyes a királyságra nézve, miután a jog teréről, melyen szilárdul állott, egyszerüen a tény terére taszítja;

b) mivel azon előnyök, melyeket a királyság nyujt, nézetem szerint, épen az öröködés következményei, s azt hiszem, hogy az öröködés elve, mint bármely egyéb, soha sem tarthatja fönn illő szilárdságát, ha csupán kivételül alkalmazzák egy esetben.

Proudhon azt mondja valahol, hogy a mint a Bourbonok idősb legitim ágát letaszították a trónról, azonnal meg lett semmisítve Francziaországban a tulajdon szentségének elve. Kétségtelen, hogy azon tény által megingatták az elvet, s oka abban fekszik, mivel a juliusi forradalom által az öröködés elvében azt sértették meg, a mi az egyéni tulajdont is meghatározza. Habár a trón és más vagyon birtoklása között lényeges is a különbség, s az örökösödés elvét csak kivételesen sértették meg a trónra nézve: az elv mindazáltal ez egy megsértés által egészben csorbulást szenvedett. A dolog természeténél fogva még nagyobb hatással fogna lenni szükségkép az öröködést illető jogfogalmakra az öröködés elvének sok egyes esetben megsértése, ha az öröködés elvét oly állomásokra és tisztségekre nézve is nyilvánítjuk, melyeknek némi analogiájok van a királysággal.

Az öröködési pairség ellen hozhatni ugyan föl némely okokat, s habár épen a legfontosabbak az okok közől sokat veszítenek bizonyító erejökből, ha meggondoljuk, hogy a felsőház csak egyik és pedig kisebb részét teszi a törvényhozó hatalomnak, sok elmés dolgot mondhatni a született törvényhozók ellen: annyi azonban kétségtelen, hogy az örökös pairség ellen semmit sem hozhatni föl, a mi az öröködési királyságra is nem állana; míg azon okok, vagy jobban mondva, azon egy mindennél fontosabb ok, mely a királyság mellett harczol, a sok százados tapasztalás, a felsőház öröködése mellett is szól, azt mutatván, hogy a népválasztás, vagyis a korlátlan haladás, vagy legalább szünetlen változtatás elve csak ott szült az államra nézve üdvös eredményeket, hol az öröködés, vagyis az állandóság elve mérséklé.

A mondottakból kitetszik, hogy azon biztosítékok, melyeket a szabadságnak az államhatalom belszervezete által adhatni, sehol sem nagyobbak, mint az alkotmányos egyeduralomban, s épen ebben áll e kormányformának nagy előnye.

A korlátlan uralkodó korlátozhatja önmagát, bizonyos tárgyalási rendet alapítván meg, elsietéstől megóvhatja népét. Az aristokratia, miként a velenczei tőn, megoszthatja a hatalmat, melyet kizárólag bir, s külön testületekre bízhatja az egyes teendőket; az egyének és a társadalom egyes osztályainak vetett korlátok azonban csak úgy tartósak, ha másokra bizzák azok védelmét, kiknek érdeke hozza magával, hogy e korlátokat át ne lépjék, a mit kétségkívül legjobban elérhetni az olyan alkotmányos egyeduralomban, hol a királyságnak, aristokratiának és a népnek részt adnak a törvényhozásban.

Ha az államhatalom ilyes szervezete által czélt érhetni is: szükséges mindazáltal, hogy a demokratiának, az aristokratiának és a királyságnak adott hatalom valósággal gyakorlatba is vétessék, a mi végett megint külön biztosítékok kellenek.

Miután az aristokratia és a királyság személyesen gyakorolják a rájok ruházott hatalmat, semmi különös biztosítékra nincs szükség, hogy e hatalom az aristokratia és a királyság érdekében gyakoroltassék. Másként áll a dolog azon jogokra nézve, melyek az alkotmány szerint a népet illetik. A nép jogainak gyakorlását kénytelen egyesekre ruházni: gondoskodni kell tehát, nehogy az egyesek saját érdekeiket tolják föl az egyetem érdekei helyett, melyet képviselnek.

Ezt csak az által érhetni el, ha a népnek némi befolyást adunk a nevében gyakorolt jogokra.

Lássuk: minő intézmények által érhetni czélt e részben?

JEGYZETEK A XIII. FEJEZETHEZ.

(a) Kétségkívül vannak kivételes esetek. Mint a középkorban a kis allodiumok birtokosait különféle eszközökkel megfosztották önállóságuktól: hasonló tünemény mutatkozik napjainkban az ipar terén. A nagy ipar elnyomja, vagy legalább azt hiszi, hogy elnyomja a kisebbet; azonban erős meggyőződésem, hogy az államnak nem feladata e törekvést támogatni, s a nagyobb iparnak adott befolyás által a gazdagság túlnyomóságát előmozdítani.

(b) Például szolgálhat a franczia pairkamra magaviselete a februári forradalom alatt.

(c) Csak e föltétel mellett igényelhetjük a törvényhozásnak a mindenhatóságot.

(d) Vannak politikusok, a kik azt látszanak hinni, hogy az emberiség a franczia forradalom által jutott először a józan ész használatára.

XIV. FEJEZET.

A SZABADSÁG BIZTOSITÉKAIRÓL AZ ÁLLAMHATALOMNAK A NÉPTŐL FÜGGÉSE ÁLTAL.

Hol az egész államhatalom egyesre van ruházva, valóban korlátlan egyeduralomban nem állithat föl az alkotmány semmi biztosítékot e hatalom visszaélései ellen.

Vannak helyzetek, melyekben az államnak önfentartása végett minden erőnek legnagyobb összpontositására van szüksége, s állhatnak népek a szellemi fejlődés olyan alacsony fokán, vagy egész kor is lehet oly megromlott, hogy az egyes korlátlan hatalma szükségessé válik. A történet azt mutatja, miszerint ez alkotmányforma alatt is némi jólétre emelkedtek a népek, sőt hogy az egyéni szabadság nagyobb néha az ekkép kormányzott államokban, mint a hol népuralom van.

Az államtudomány, legalább a mely az államot nem czélul, hanem eszközül tekinti, bizonyos viszonyok közt szükségesnek tarthatja e kormányformát; átalában mindazáltal nem hagyhatja jóvá, nem tekintheti czélul, a melyre törekedni kell, már azért sem, mivel az oly alkotmány, mely mellett minden az uralkodó személyiségétől függ, nem felel meg az állam czéljának, tudniillik a biztosságnak, és mivel azon következtetések, melyek olyas föltételből indulnak ki, miszerint a király mindig erényes, szintugy az utopiák körébe tartoznak, mint a melyek azon alapelvből indulnak ki, hogy a nép mindig eszélyes és nemeslelkü. A czélnak egészen csak oly alkotmány felelhet meg, mely kezességet nyujt,

hogy az államhatalmat mindig az egyetem érdekében gyakorolják s nem élnek azzal vissza, a kik az államot kormányozzák, egyéni czélokra.

Ilyes biztositék, mely az államhatalom visszaélése ellen, a nélkül, hogy az eljárásban akadályozná, vagy a föntartására szükséges erőtől megfosztaná, kezességet nyujt, csak kettő van:

egyik abban áll, hogy az államhatalmat legalább egy részben azok gyakorolják, a kikre azt a nép bizza;

a másik abban, hogy a kik az államhatalommal meg vannak bizva, felelősségre vonathassanak eljárásaikért.

Mindarra nézve, a mi végett az államhatalmat szükségesnek ismerték el s korlátlan hatalommal ruházták föl, nehogy azon akadályok, melyek tevékenységében gátolják, egyszersmind magát az államot is veszélyezzék: nincs egyéb biztosíték, mint:

a választási jog és

a felelősség.

XV. FEJEZET.

VÁLASZTÁSI JOG ÉS FELELŐSSÉG.

A nélkül, hogy visszatérnénk az alapelvekre, miken egyes intézmények nyugszanak, vagy azok elméleti tárgyalásába bocsátkozzunk, lehetetlen teljes ismeretet szereznünk azok felől. De az alapos megvitatás hiányán kivül a szerfölötti vitatás is akadályoz bennünket a helyes fölfogásban.

Ha nagyon is fölvilágositunk egy külön pontot s minden figyelmet csak arra forditunk, homályba borulnak előttünk a többiek, s épen az kerüli el figyelmünket, a mi minden ismeretnél fődolog: hogy tudniillik minő viszonyban áll bizonyos tárgy a többiekkel. Ha mindenben tökéletes analysist akarunk, oda juthatunk, miszerint a kérdést, melylyel foglalkozunk, nem csupán egyes részeire, hanem — hogy ugy fejezzem ki — atomaira bonczoljuk, s azon elvek taglalásában, melyek bizonyos intézménynek alapul szolgálnak, elfeledjük, hogy azoknak gyakorlati alkalmazásáról van szó, hogy annálfogva a tárgy tisztán elméleti tárgyalása soha sem vezet kielégitő eredményekre. A választási jog czélszerü elintézésének, s a felelősség valósitásának kérdései is olyasok, nézetem szerint, melyeket a gyakori tárgyalás épen nem hozott nagyobb világosságba.

Nem szándékom ismételni, a mit sokszor elmondtak, s azért igen fölöslegesnek tartom, — főleg miután a választási jogról e mű első részében már bőven kifejtém nézeteimet, — hasonlóan járni el a felelősség kérdését illetőleg is. Itt, miként a választási jognál,

meghatározhatni ugyan átalában a czélt, melyet a felelősséggel el kell érni, de nem azon utat és módot, a mely szerint azt leginkább elérhetni.

A választás czélja: hogy a törvényhozást, s igy a legfőbb hatalmat az államban a közvélemény értelmében gyakorolják és pedig oly egyének, kik birják a nép bizalmát. A felelősség czélja: hogy a kikre az államhatalom egyrésze bizva van, s a kik azzal visszaélnek, vagy kötelességeik elhanyagolásával a közbizalmat megcsalják, lakoljanak ezen bűntettért.

Mely intézmények által eszközölhetni, hogy egy bűnös se kerülje el a büntetést, s hogy csak a bűnöst érje az; kire bizzák a biráskodást, hogy elég magasan álljon, miszerint oly esetekben, mikor a törvényhozás többsége vádlólag lép föl, s milliók vannak a vádlott mellett és ellen, csupán a szoros igazságot tartva szem előtt: e kérdéseket minden országra nézve szintugy külön kell meghatározni, a viszonyokhoz képest, mint azon kérdést: kit legczélszerübb választási joggal megbizni?

Mindkét kérdésre nézve abban követtek el nagy hibát az ujabb időkben, hogy mikor a választási elv gyakorlati alkalmazásáról van szó, kizárólag a jog szempontját, a felelősség kérdésénél pedig majd mindig csak a politikai convenientia tekintetét tartják szem előtt; holott pedig a kérdés: kit illessen a választási jog, — mindenek előtt a czélszerüség kérdése, miben egyes népek fogalmára, képzettségi fokára, s a nép és kor külön viszonyaira való tekintettel kell lenni, s a felelősség kérdés, emint minden büntetőjogi, mindenek előtt tisztán jogi kérdés, s a felelősséget csak annyiban tekinthetni a polgári szabadság és az állam czélszerü kormányzása biztositékának, a mennyiben szigoruan ragaszkodnak e szemponthoz.

Kétségkivül kevés, sőt miután az alkotmányos viszonyok 1688-ban végkép megszilárdultak, épen semmi rossz eredményei nem voltak Angliában azon körülménynek, miszerint nincsenek határozott törvények a felelősségről. Az angol felsőház egészen sajátságos állása, melyre bizták felelősség eseteiben a biráskodást, az alsóház szerkezete, mely szerint a föntartó elemek a törvényhozás ezen demokrata részénél is még mindig

tulnyomóak, végre azon politikai eszélyesség, mely az angol népet kiválólag jellemzi, elég magyarázattal szolgálhatnak e részben; magában véve azonban hibás e rendszer, s mindenütt szükségkép a legrosszabb eredményekre vezet, a hol hiányzanak a viszonyok, melyek Angliában azt ellensúlyozzák.

Mert ha nem is szenved kétséget, hogy nehéz kimerítő jegyzéket szerkeszteni mindazon cselekményekről és mulasztásokról, mik által az államhatalom legfőbb közlönyei kötelességeiket megsérthetik; s hogy annálfogva oly államban, hol a legmagasabb hivatalnokokat csak oly tettekért vonhatni felelősségre, melyeket a törvény büntetés alá esőknek jelölt ki, szükségkép büntelen marad egy és más, a mi büntetést látszik érdemelni: erős meggyőződésem szerint mégis mindig jobb, ha elmarad a büntető eljárás (mert a hol közvélemény van, különben sem kerülik el merőben a megrovást az ily esetek), mint ha a felelősség körülnemirt fogalma, melynek határait, csak midőn fegyverül akarják használni egyes ember ellen, nagy politikai izgatottság pillanatában kellene meghatározni, Damokles kardjaként lebeg a kormányférfiak feje fölött, s vagy tétlenségben tartja szorongatásukban, vagy, — a mi többször megesik, — arra viszi őket, miszerint a helyett, hogy az állam érdekeire fordítnák figyelmöket, csak arra gondolnak: mint tehetik erőssé saját biztosításukra azon szálat, melyen a felelősség Damokles-kardja függ fejök fölött? Egyébiránt bármi különbözők a nézetek korunkban a választási jog és felelősség valósítására szükséges intézkedések körül: e biztosítékok hatására nézve általános tévedés uralkodik, s épen ez az, a mi legtöbbet ártott az államtudománynak.

Általában azt hiszik tudniillik, hogy a hol mind a választási jog, mind a felelősség megvan, vagyis a hol a törvényhozás s minden azzal összeköttetésben álló jog, például az adó-megajánlás joga oly emberekre van bizva, kik kijelöltetésök pillanatában a közbizalmat birják, és a hol az államhatalom organumai szoros felelősség alatt állanak, nincs egyéb biztosítékra szüksége a szabadságnak. Ez általánosan elterjedt tévedésre fordítjuk e sorokban figyelmünket.

XVI. FEJEZET.

A VÁLASZTÁSI JOG ÉS FELELŐSSÉG NEM NYÚJT ELÉG BIZTOSÍTÉKOT A SZABADSÁGNAK.

Gondoljunk most oly államot, mely egészen az ujabbkori államtudomány alapelvei szerint van rendezve. Tegyük föl, hogy az államban a lehető legczélszerübb törvények vannak a választásra nézve, úgy hogy a nép egyik osztálya sincs kirekesztve a képviseletből, egyik sem bir túlnyomó befolyással, s a törvényhozást nem a vagyonosak, hanem valóban az összes nép képviselőjének tekinthetni. Tegyük föl, hogy az országban a lehető legjobb törvények vannak az államszolgák felelősségéről is, s az intézmények egész sora által gondoskodtak, hogy a törvényeket soha ki ne játszszák. Tegyük föl végre, hogy oly körülmények közt van azon ország, mik szerint a nép egy része sem kisért több befolyást gyakorolni az állam sorsára, mint a menynyivel alkotmányosan bir, s a törvényeket egyedüli zsinórmértéknek tekintik mindenek, mindenben.

Nincs alkotmányos ország Európában, — legalább olyan, a hol a közigazgatási központosítást létesitették, — mely e kellékeknek megfelelne. Könnyebbnek tetszett úgy rendezni az államot, hogy minden egyes föltétlenül alá legyen vetve, mint oly választási törvényt találni, mely szerint valóban a legbölcsebbekre, vagy a többségre volna ruházva, a minek intézését Plato a legbölcsebbekre s korunk a többségre akarja ruházni. Hiányosak mindazon törvények, melyeket az államszolgák felelősségéről hoztak, s miután e törvények

alkalmazhatása, vagyis a vádemelés joga olyanokra van bizva, kik maguk nem felelősek: végrehajtására nézve nincs semmi biztosíték, s mig az államnak mindenről kell határozni, s ennélfogva mindenkinek arra kell törekednie, hogy befolyást szerezzen az államhatalomra, mi egyedüli eszköz személyes érdekeinek védelmére; mig a nép egyes részeinek, — nagyobb tömegekben lakván a törvényhozó hatalom székhelyén, — minden anyagi eszközük megvan, túlnyomó befolyást gyakorolni az államhatalomra: nem valószinü-e, hogy a kedvező állással néha vissza is élnek?

De ha fölteszszük, hogy mindezen előfeltételek valóban meg is vannak: minő következményei lehetnek a legjobb választási és felelősségi törvényeknek is az egyéni szabadságra?

A választási jog befolyást ad az egyénnek a törvényhozásra, vagyis azon hatalomra, mely az államon uralkodik.

A felelősség biztosítja, hogy a kikre az államhatalmat bizták, a törvényhozás értelmében gyakorolják azt.

Az iránt, hogy az államhatalom természetes határait át ne hágja, s ez által az egyéni szabadságot szerfölött meg ne szorítsa, sem a választási jog, sem a felelősség nem nyújthat biztosítékot az egyesnek, s a hol az állam részére elvileg korlátlan hatalmat követelnek, s ez igényeket a közigazgatási központosítás által nagy mértékben valósítják: ott az egyes az államhatalommal szemközt ugyanazon állásban van az egyéni szabadságra nézve, a melyben bármely más korlátlan hatalom ellenében fogna lenni.

Miután az uralkodásra törekvés s a szabadságvágy, mint többször megjegyzők, szoros összeköttetésben állanak egymással, s az öntudat által, miszerint az uralkodásban résztvesszünk, merőben ugyanazon hajlamokat és vágyakat elégítjük ki, melyeket a szabadság utáni törekvés kelt föl: az állam uralmábani részvétet pótlékul tekintheti az egyén, a tőle elvont szabadságáért. S némi biztosíték is van e részvételben arra nézve, hogy az államhatalommal nem élnek vissza az egyes szertelen elnyomására. Az egyén tehát az államnal szemközt, melynek uralmában részt vesz, örömes-

tebb tűri személyes szabadsága korlátozását, sőt mindenható állam ellenében is biztosabban érzi magát, mint a hol minden részvételből ki van zárva. Hogy menynyiben érzi magát kármentesítve az uralkodásbani részvét által a szabadság élvezeteért, melyet elvettek tőle, szükségkép attól függ: bir-e gyakorlati fontossággal a befolyás, melyet a választási jog által nyert, az állam uralmára és mennyiben fordíthatja azt helyzete javítására?

Minél kisebb az állam, annál nagyobb befolyást gyakorol arra szükségkép az egyes választási jog által. Kis államokban tehát az uralkodásbani részvétel az egyesekre nézve nemcsak a legjobb biztosíték az államhatalom visszaélése ellen, hanem egyszersmind lehetővé teszi, hogy az állam összes hatalmát személyes czéljai elérésére használhassa, s nem szenved kétséget, miszerint az egyes olyan államrendezés mellett, milyen az ó-kor apró közállományaiban volt, az államhatalombani részvétel által teljesen kárpótolva érezhette magát egyéni szabadsága elvesztéséért; de szintoly bizonyos, hogy arra nem lehet eset az ujabb kor roppant államaiban.

Ki lenne elég dőre, azt hinni, hogy oly államban, hol milliókra megy a választók száma, jelentékeny befolyást gyakorol szavazatával az állam vezetésére, és azért, mert választó, s mint ilyen; részes az uralkodásban, valódi befolyást szerezhet vágyainak és nézeteinek, avagy csak az államhatalom elnyomása ellen is megvédheti magát?

Az államhatalom határait illetőleg egészen az ó-kor elveit követték; pedig azon előzmények, miknél fogva az elvek az ó-korban észszerüeknek tetszettek, tudniillik ez állam keskeny határai, vagy a polgári jog kevesekre szorítása, — nincsenek ma meg, s igy azon alapelvek is, melyeket az ó-korban helyeseknek ismertek, s mikhez oly állhatatosan ragaszkodtak Rómában és Görögországban, egészen más eredményekre vezettek nálunk.

Az athenéi nép valóban részt vőn az uralkodásban. Szintúgy volt Rómában. S e részvétel valódi kezességet nyujtott az egyénnek az elnyomatás ellen, sőt sok esetben lehetségessé vagy legalább remélhetővé tette, miszerint

saját személyes czéljai kivitelére is használhatja az állam erejét, s valódi kárpótlásnak tekinthette azt személyes szabadságáért; minélfogva önrendelkezési jogát annál nagyobb készséggel s annál nagyobb mértékben föláldozta az államnak, minél több része volt az uralkodásban, mint például Spártában. Mivel azonban jelenleg igen csekély valódi befolyást adhat a választási jog a jelenkor roppant államaiban: e jog eredményeinek szükségkép csekélyebb hatással kell lenni az egyes jólétére és kielégítésére, mint az ó-korban voltak.

Ugyanezt mondhatni a felelősségről. Miután ugyanis e jogot nem a nép maga gyakorolja, mint az ó-korban: csak annyiban lehet gyakorlati hatással az egyén helyzetére, a mennyiben a választási jog által befolyása van a törvényhozásba. S miután ez, mint megjegyeztük, a jelenkor nagyobb államaiban csak igen csekély: következik, hogy az egyéni szabadságnak az államhatalom ellenében, a választási jogon és felelősségen kivül, más biztosítékokra is van szüksége.

Miben kell és lehet ezeknek állani?

XVII. FEJEZET.

A SZABADSÁG BIZTOSÍTÉKAIRÓL AZ ÁLLAMHATALOMNAK BIZONYOS KÖRRE SZORÍTÁSA ÁLTAL.

Ha a szabadság abban áll, miszerint az ember saját tehetségeit s a természeti erőket körüle a maga által kitűzött célokra használhatja, e szabadság biztosítékát két dologban kell keresnie, u. m.:

1. saját erejében,

2. abban, hogy saját erejével senki se rendelkezhessék rajta kívül, vagy legalább beleegyezése nélkül.

Miután az egyes ereje, a társadalmon kivüli állapotban, igen korlátolt, s az embernek — nevezzék bár a teremtés urának — szellemi és physikai hajlamában megvannak ugyan az elemek, melyek őt uralkodásra képesítik, de ez uralmat csak akkor gyakorolhatja, ha szellemi erőit képzés által gyarapíthatja, s megtanulta azokat másokkali egyesülés által helyesen használni: kétségtelen, hogy az ember szabadsága társaságon kivüli állapotban szükségkép igen korlátolt; mert e szabadságnak hiányzik első biztosítéka, tudniillik az erő, mely által az őt környező természetet czéljaira felhasználhatja. — Az ember társaságon kívüli állapotban csak annyira szabad, a mennyiben e szabadságot csupán az ember korlátolja; átalában véve rabja az őt környező természetnek és azzal szemközt s a maga egyedüliségében csak a legnagyobb gyámoltalanság érzete töltheti el.

Az egyéni szabadság első, legfontosabb biztosítéka e

szerint a társadalmi állapot, s annak minden tökéletesedése; tehát mindenek fölött az állam.

A mit csak a természeti állapot szabadságáról beszéltek és irtak, mind hiú ábránd. Az embernek, hogy szabad lehessen, társaságba kell lépnie: csak ott mívelheti magát, s csak a míveltség adja meg az erők azon fokát, mely szabadságának alapföltétele.

Bármennyire szaporítsa a társas élet az eszközöket, melyekkel az ember czéljai elérésére rendelkezik: szabadsága biztositására mindazáltal még nem elég magában a társadalom. Arról is meg kell győződve lennie, hogy magát szabadnak érezhesse, miszerint erőivel rendelkezhetik.

S miután az erő nagyobb fokozata, mi által a társadalom a szabadság biztosítéka lett, csupán egyesülés által lehetséges, ha tudniillik sok erő aláveti magát egy közakaratnak: az egyéni szabadságot e részben csak az által biztosíthatni az államban, ha az egyénnek része van az akarat meghatározásában, melynek minden erő alá van vetve.

Az egyéni szabadság biztosítékát tehát a társadalomban szükségkép abban kell keresni, hogy az egyén részt vesz a közakaratban.

Annyira átalánosan elismert dolog e tétel helyessége, hogy szóbeszédben is csak azon alkotmányokat mondják szabadoknak, melyekben az egyénnek befolyás van adva a közakarat meghatározásába. Csak e tétel szükséges következményeiről szoktak rendesen megfeledkezni.

Mert ha az egyénnek a közakarat alá vetése mellett, mi nélkül társadalom nem állhat fönn, csupán abban lehet keresni az egyéni szabadság biztosítását, hogy az egyes részt vesz a közakarat meghatározásában: magától következik, miszerint e szabadság merőben meghiúsul, ha az egyén befolyása a közakarat meghatározásában csupán illuzorius, hogy tehát mindig bizonyos aránynak kell lenni azon mérték közt, a melyben alá van az egyén a közakaratnak vetve, és a melyben részt vesz a közakarat meghatározásában.

Ez akarat meghatározásában csak annyiban van joga részt venni az egyénnek, a mennyiben a közakaratnak alá van vetve; de csak annyiban szabad, a mennyiben

e határok közt abban joga van részt venni. Miből kitetszik, miszerint az, hogy mennyi szabadságot nyujt minden egyesnek az alkotmány, nem attól függ, mennyire vannak az egyéni erők az államnak alávetve, nem is abból ítélhetni meg, mily mértékben vesz részt a közakarat megállapításában; hanem abból, hogy mely arányban áll az egyénnek a közakarat alá vetése, a közakarat megállapításábani részvételhez.

Oly állam polgára, melyben az egyénnek csak csekély része van a közakarat meghatározásában, s azé, hol a legnagyobb mértékben alá van vetve az egyén a közakaratnak, egyaránt szabad lehet: ha az előbbi államban az egyéni erők csak csekély mértékben vannak alávetve a közakaratnak, s az utóbbiban pedig a nagyobb alávetettség mellett nagyobb befolyás van adva az állam vezetésére.

Például szolgálhat az elsőre a classikus ó-kor minden állama, főleg Spárta, az utóbbira pedig Németország birodalmi városai a középkorban.

A kérdés tehát: vajon biztosítható-e az egyéni szabadság az államban, vagy más szavakkal: lehetséges-e a szabadság bizonyos államban és bizonyos időszakban, (mert oly szabadság, melynek biztosítékai nincsenek, nem érdemli e nevet), mindig csak arra megy ki: vajon azon hatalmat, melyet az állam az egyesre gyakorol, csökkenthetni-e, vagy az egyén befolyását a közakarat megállapítására növelhetni-e akképen, hogy az egyes a közakaratnak csak oly mértékben legyen alávetve, a mennyiben részt vesz ez akarat meghatározásában?

Ha immár Nyugat-Európa szárazföldi államaira fordítjuk figyelmünket, két jelenség tünik mindenütt szemünkbe, a mi mindenikkel közös.

Mindenütt nagy államokkal találkozunk.

Mindenütt kiterjesztették a közigazgatási központosítás elvét, a mennyire csak lehetett.

Az első jelenség eredménye az, hogy az egyesnek befolyása az államhatalomra szükségkép azon mértékben csekélyebb, minél nagyobb az egyenlőség elvének elismerése által azok száma, kik a választási jog következtében legalább közvetve befolyással birnak az állam igazgatására.

A második tény eredménye az, hogy az egyén minden államban igen nagy mértékben alá van vetve az államhatalom parancsának.

Innen következik, hogy azon mérték, melyben az egyén szabadsága az állam hatalmának alá van vetve, egyátalában nincs arányban a befolyással, melyet gyakorol az állam vezetésére; minélfogva az egyéni szabadságot csak igen kis mértékben lehet biztosítottnak tekinteni az ujabb-kor államaiban.

A kérdés tehát: vajon szerezhetni-e az egyéni szabadság számára Nyugat-Európa államaiban több biztosítékot, mint jelenleg van, s mely úton és módon — csak oda megy ki:

növelhetni-e az egyén befolyását az állam vezetésére vagy csökkenthetni-e az állam hatalmát, melyet az egyénnek minden viszonyára gyakorol?

Ha minden állam fönnállása a törvényhozás, kormányzás és képviselet egységétől függ, s egész polgárisodásunk irányánál, valamint a jelenkor politikai viszonyainál fogva kikerülhetlenül szükségesnek látszik, hogy legyenek nagyobb államok: világos, hogy az egyén befolyását az állam ügyeire növelni egyátalában nem lehet.

Miután sem a törvényhozást, sem a kormányt nem gyakorolhatják milliók: e milliók befolyását szükségkép a választási jogra kell szorítani, és eredménytelen marad minden kísérlet, mely a dolog természetéből folyó eme korlátozást meg akarná szüntetni.

Azon jog, melyet az 1793-iki alkotmányban a nép részére igénybe vettek, miszerint minden egyes törvényt általa hagyattak helyben ősgyűlésein (*a*), valamint az ellenállás joga, mely a középkorban több ország nemzetségét alkotmányszerüleg illette, s a mit 1793-ban épen a legszentebb kötelességnek hirdettek: mind egyaránt eredménytelen maradt. Sőt, — ha merőben elvonatkozunk is a veszélyektől, melyek ilyes intézményekből az államra háramolhatnak, — nemcsak nem növekednék, hanem inkább kevesednék azok által az egyén befolyása, ha illusoriussá válnék ekkép azon befolyás is, melyet a választási jog által az államra gyakorol.

Azon arányt, melyben az egyén az államhatalomnak

alá van vetve, és a mennyi befolyást az állam kormányzására gyakorol, kiegyenlíteni, vagyis az egyéni szabadságot biztosítani, csupán a második úton lehetséges: ha tudniillik kevesbíteni törekszünk a hatalmat, melyet az állam jelenleg minden egyéni viszonyra gyakorol.

Hogy meghatározhassuk: lehetséges-e ez, és mi módon? — mindenek előtt az iránt kell tisztába jönnünk:

vajon az állam az egyén fölött gyakorol-e valóban oly hatalmat, mely az államczél elérésére nem múlhatlanul szükséges?

hogy tehát az államhatalmat lehet-e korlátozni minden viszony egyberontása s a polgárisodás haladásának veszélyezése nélkül?

E kérdésre fordítjuk figyelmünket a következő könyvben.

JEGYZET A XVII. FEJEZETHEZ.

(*a*) E jog igen emlékeztet ama középkori nézetre, hogy minden testület csak annyiban van kötelezve a törvényesen megajánlott adók fizetésére, a mennyiben megbizottai által magát kötelezte.

NEGYEDIK KÖNYV.

A KÖZPONTOSÍTÁS.

I. FEJEZET.

A KÖZPONTOSÍTÁS KÉRDÉSE VIZSGÁLATÁNAK HELYES SZEMPONTJA.

Megmutattam az első részben, hogy a népvándorlás megszünte óta a legújabb korig az államra nézve minden haladás csak abban áll, miszerint az állam hatalma az egyén viszonyai fölött folyvást növekedett.

Ez eredményt a központosítással értók el, minél fogva azon kérdés: csökkenthetni-e az állam hatalmát — egy azzal: hogy a központosítás elvét, melyet mindeddig oly vak bizalommal követtek, lehet-e korlátozni alkalmazásában?

Mielőtt e kérdés fejtegetésébe bocsátkoznánk, némi észrevételeket szükség előrebocsátanunk az iránt, hogy mily szempontból és mi módon kell azt tárgyalnunk.

1. Mindenek előtt őrizkednünk kell minden abstractiotól. Miután az állam hatalma, gyakorlati szempontból, nem egyéb azok hatalmánál, a kik e hatalmat bírják: a központosítás kiterjesztésének kérdését csak akkor dönthetjük el helyesen, ha tisztába jöttünk az iránt: hogy mennyiben felelhetnek meg egyes emberek annak, a mit az államhatalomra akarnak bízni, s czélszerü-e adni egyeseknek ily hatalmat? (*a*)

2. Soha sem kell feledni, hogy az állam, mint minden társaság, csak az akarat egysége által állhat fönn, hogy tehát, a mennyiben föltesszük, hogy az állam hatalmának bizonyos dolgokra ki kell terjeszkednie, a központosítás szükségét is meg kell engedni ezen dolgokra nézve. A mint csak az követelheti mindenre nézve a központosítást, a ki azon elvből indul ki, hogy az

egyénnek az államban teljesen föl kell olvadnia: úgy viszont mindenek előtt az államok szükséges voltát kell megtagadni, ha a központosítást mindenütt kárhoztatni akarjuk. Mindkét állítás egyaránt képtelen, s mégis azt látjuk, hogy a központosítás vitatásánál majd mindig ezen szélső nézetekből indultak ki. A központosítás barátai mindig a központosítás fényes eredményeit s azon veszélyeket emelik ki, melyeket a féktelen szabadság hozhat az államra; ellenei pedig csak azon veszélyekre hivatkoznak, melyek az államhatalom szertelen nagysága által fenyegetik az egyéni szabadságot és az államot. Amazokat a rend melletti lelkesedés socialismusra, — a mi nem egyéb a központosítás legtökéletesebb valósításánál, — az utóbbiakat anarchiára vitte, vagyis minden államhatalom tagadására, mint a mely, szerintök, polgárisult emberekhez egyedül illő kormányforma; míg elvégre oda jutottak, hogy nemcsak a tudományos viták terén (*b*) állanak szemben a legellenkezőbb nézetek, hanem az életben is mindig az államhatalom fölötti győzelem anarchiára, — viszont az államhatalomnak ellenei fölötti győzelme korlátlan kényuralomra szokott vezetni.

Nem tagadhatni, hogy jelenleg mindenekfölött a központosítás elve védőinek vethetni szemére, miszerint a legszélső következményekig vitték elvöket. Mióta majd egész Európa a franczia forradalom elveit követi, vagy legalább észszerűeknek ismeri el: természetes, hogy ez elv képviselői annak minden következményét merészebben kimondották. A nagy többségek mindig bátorságot vesznek maguknak, a képtelenség határáig vinni logikájokat, mig azon öntudat, hogy a közvélemény ellenök van, óvatosabbakká teszi elleneiket. Azonban, ugy hiszem, közel a pillanat, midőn a decentralisatio barátai sem engednek elleneiknek, elveik tekintetet nem ismerő kifejtésében (*c*).

Proudhon (*d*) a franczia forradalomnak azt vetette szemére, hogy az alkotmány új név alatt a korlátlan uralmat állítá vissza; s azt állítá, miszerint Franczia-országban sokkal többet kormányoznak, mint kellene, és hogy a hires központosítás mindig corruptiót vont maga után. Nem is tagadhatni, hogy jelenleg, midőn

az államhatalom sok helyen a választott törvényhozás kezeiből minden járulékával együtt egyes ember kezébe ment át, s a központosítás elve által sok érdek és érzelem sértve érzi magát, sokakban hasonló nézetek támadtak, miknél fogva ha nem is anarchiát, mint Proudhon, de mindenesetre oly dolgokat követelnek, melyek szükségkép anarchiára, vagy legalább az eddigi államok felbomlására vezetnek.

Miután a rendezett állam fennállása a szabadság egyik főfeltétele s egy állam sem állhat fönn központosítás nélkül; az állam észszerü alapját pedig az egyéni érdekben, a minden oldalu fejlődés lehetőségében kell keresni: a központosítás kérdését csak ugy tárgyalhatni czélszerüen, ha ez elv pártolói az egyéni szabadság kellékeit s a kik ellene vannak, a rendezett állam szükségét soha sem tévesztik szem elől.

3. A központosítási formát, mely szerint van jelenleg minden állam rendezve, mindenütt az egyeduralom vitte be először, azon érdekből, hogy hatalmát korlátlanná tegye. A franczia forradalom, melynek nyomait követik most a népek mindnyájan, az egyedúr fölségét a nép fölségével cserélte föl, s egyebekben egészen az előbbi eljárást követte. S miután a központosítás elve összeférőnek látszik azok hatalmával, kiknek épen kezökben van az államhatalom; miután azt szintugy használhatni a nép legjogszerűbb kivánatainak elnyomására, a mint legjobb eszköz néhány óra alatt országos forradalmakká tenni a főváros lázadásait és például Franciaországban 60 év óta minden hatalmat biró párt és a mely arra törekedett, minden kormány és minden forradalom sok eredménynyel használta e rendszert (*e*): nem csuda ennélfogva, ha a központosításnak minden párt soraiban sok barátja és ellensége van, s mindazok, a kik a királyság mellett vannak, mind a kik köztársasági intézményeket kivánnak, a szerint, a mint helyzetök változik, egyforma lelkesedéssel lépnek föl most a központosítás elve mellett, majd az ellen. Ha e fontos kérdésekre nézve helyes itéletre akarunk jutni, szükség, hogy ne egyik párt nézpontjából tekintsük azt, s a kérdés vizsgálatában egészen elvonatkozzunk attól: vajon egyes ember kezé-

ben van-e az államhatalom, vagy a nép nevében uralkodó parlamenti többségnél? Ha üdvösebbnek tartjuk is ez utóbbi esetet: abból, hogy milliók némi befolyást nyertek a választási jog által az állam vezetésére s az államszolgák felelősségében némi kezesség van a közügyek hű kezelése iránt, oly kevéssé következik, hogy az egyénnek nincs szüksége biztosítékra az államhatalom ellenében, miként ha az állam vezetését felelősség nélkül bizták egyes emberre, szintén nem következik, hogy az államhatalom lehető legnagyobb megszorítását a közérdek hozza magával.

Ha az állam fönnállását kivánjuk, mindig kell adni némi hatalmat az államnak, s szintoly dőreség, azért akarni azt elvonni attól, mivel az államhatalom egyesre van ruházva: a mily czélszerütlen dolog, az egyént az államhatalom ellenében minden biztosítéktól meg akarni fosztani azon ürügy alatt, mivel mint választó különben is részt vesz az állam vezetésében.

Minden államban, bárhogy legyen rendezve, mindig kétféle önzéssel találkozunk, a mi két ellenkező irányt idéz elő minden törekvésben, u. m.:

az állam önzésével, miszerint mint egész fönnállani, fejlődni és mind több-több hatalomra akar szert tenni; s

az egyes önzésével, ki mindig a jólét és függetlenség legnagyobb fokára törekszik.

Az állam és egyén önzése közti ellentét szintugy megvan az északamerikai szabad államokban, mint XVI. Lajos kormánya alatt; a miből következik, hogy minden alkotmányforma mellett egyaránt kell védeni az államot az egyén önzése ellen, ki teljes függetlenségre törekszik, s az egyént az állam önzése ellen, mely mindig azon van, hogy az egyént tökéletesen hatalma alá vesse.

Azon kérdést tehát: minő kiterjedésben kelljen alkalmazni a központosítás elvét, minden kormányforma mellett egyképen kell eldönteni; miután e kérdés nem egyéb, mint, hogy meddig kell az államhatalmat szükségkép kiterjeszteni? (*f*). Az állam fennállásának föltételei korlátlan egyeduralmakban és népuralmi államokban egészen ugyanazok.

Első tekintetre ugy látszik, mintha a központosítás

elvének kiterjesztése kedvezőbb volna az egyeduralmi államformára nézve. Miután az egyedúr hatalma kétségkivül csak a központosítás által lehet korlátlan: ugy tetszik, hogy korlátlan egyeduralmak észszerüen törekszenek központosításra, mig e törekvés merőben esztelenség, a hol a szabadság elvéből indulnak ki. A mily kevéssé képzelhető, hogy a kör periphaeriája a központban legyen: oly képtelenség hinni, hogy az összes nép befolyást gyakorolhasson valamely központban az állam közügyeinek vezetésére.

Miután egy állam sem állhat fenn bizonyos foku központosítás nélkül, tökéletes központosítást pedig egyáltalában nem képzelhetni nagyobb államokban: a legszabadabb államokban is kell központosítani bizonyos dolgokat, mig másokat a legkevésbbé szabad országokban is kisebb községekre kell hagyni. Egyébiránt ugy tetszik mégis, mintha szabályul lehetne elfogadni, hogy oly államokban, a hol korlátlan egyeduralmat akarnak megalapítani, a központosítást törvényül kell tekinteni, melytől csak kénytelenségből kelljen eltérni; mig szabad államokban épen a decentralisatio (az önkormányzás) a szabály, melytől csak oly mértékben térhetne el, a mennyiben az nagyobb veszélyek kikerülése végett mulhatlanul szükséges.

Azonban e látszatos különbség is megszünik, ha az előttünk levő kérdést nyugodtan vizsgáljuk.

Mert: 1. nem a népfölség elvét, nem is egyes ember korlátlan hatalmának valósítását, hanem minden egyesnek biztosságát kell az állam czéljául vennünk.

2. Az egyedúr merőben korlátlan hatalma, gyakorlati szempontból, szintúgy csak fictio, mint minden egyes föltétlen szabadsága. Oly hatalomra törekedni tehát annyi, mint elérhetlen czélra törekedni.

Vannak viszonyok, — és pedig a népmíveltség alacsony foka nem az egyedüli ok, melyből hasonló viszonyok fejlődhetnek, — mik közt az állam kormányzását egyesre kell bizni.

Ily körülmények közt a korlátlan egyeduralom a legjobb, sőt egyedül lehetséges kormányforma lehet.

De sehol sincsenek olyas viszonyok, mik között az egyes, az állam kormányzása mellett, azt is mind végez-

hetné, a mi az államra fontos ugyan, de nem tartozik közvetlenül a kormányzáshoz; és a hol — nem mondom, hogy minden anyagi és szellemi szükségről gondoskodhatnék, — de csak az államban levő kisebb községek közigazgatását valóban képes volna vinni. Nem az intézmények, hanem azon határok, melyeket a természet vetett minden egyes tehetségeinek, kényszerítik a hatalmat, hogy másokra bizza, a minek maga nem felelhet meg. Honnan következik, hogy a hol korlátlan egyeduralmat akarnak is alkotni, józan észszel ott sem az egyes hatalmának mindenre kiterjesztését, (a központosítást mindenben) kell czélul tüzni, hanem csak a hatalom megállapítását mindarra nézve, a mi az államot illeti. Minélfogva korlátlan egyeduralomban nemcsak nem nagyobb, sőt kisebb körben kell a központosítás valósítására törekedni, mint a hol népelmü alkotmány létesítése a czél, és pedig két okból.

1. Mert az államhatalom egyes kezében mindig erősebb, s így a hol korlátlan egyeduralom van, kisebb fokú központosítás is nagyobb eredményekre vezet.

2. Mert a hol az államhatalom egyre van bizva, mindig több ellenzék támad az ellen, mint a hol a nép legalább látszólag részt vesz a kormányban, s így épen e körülmények közt tanácsos akkép rendezni a hatalmat, hogy az az egyesre igen nyomasztó ne legyen.

JEGYZETEK AZ I. FEJEZETHEZ.

a) Mivel erről megfeledkeznek s az államhatalmat abstractiónak tekintik, épen azért jutottak oda, hogy korlátlan jogkört követeljenek annak. Csak innen magyarázhatni meg, miszerint oly korszakban, midőn észszerűtlennek tartják a korlátlan királyi hatalmat, s szánalommal tekintenek azon századokra, mikor még hittek a pápa csalhatatlanságában: ugyanazon mindenhatóságot és csalhatlanságot veszik igénybe az államhatalomra, vagyis minden minis, terre nézve, hivatalkodása ideje alatt. Ha mindig szem előtt tartanók miszerint a kik az állam nevében uralkodnak, szintúgy emberek, mint azok, a kiket az államhatalom alá vetnek: akkor úgy hiszem, sem amazok számára nem követelnék a mindenhatóságot, sem ezeket nem kárhoztatnák teljes függésre, s ekkép nem jutnának azon nagy ellenmondásba, hogy elméletben azon elvből indulnak ki, miszerint egy embert sem vethetni jogosan föltétlenül a másik hatalma alá, s a gyakorlatban mégis milliókat vetnek alá föltétlenül az államhatalom, vagyis egyesek akaratának.

b) E téren az épen nem szokatlan. A mit a tapasztalás czélszerűnek mutat, gyakran egyetlen tudós képviselőre sem talál.

c) Valamint az erős gyógyszerek folytonos használata s a homoepathia eredményei megingatták az orvosi tudományban vetett hitet, s azon gondolatra vezettek, hogy mindig jobb a betegeket orvoslás nélkül magukra hagyni: úgy azon eredmények, melyeket Francziaországban az államhatalom túlságos befolyása, s Amerikában korlátoltsága mindkét ország kifejlődésére nézve maga után vont, nemcsak azon nézetre vezettek, hogy az államban, mint az egyes ember életében, sokat kell a dolgok természetes kifejlésére hagyni, hanem sokakban még az államhatalom szükséges volta iránti hitet is megingatták.

d) *Idée générale de la Révolution.*

e) Chose remarquable! la réaction thermidorienne de 1795 et la réaction royaliste de 1815 ont à l'aide des mêmes moyens produit les mêmes resultats. Timon, *De la centralisation.* Részemről sokkal különösebbnek tartám vala, ha nem úgy történt volna!

f) Mert hiszen az államhatalom és a központosítás határai ugyanazok, miután az államhatalom csak azon dolgok fölött gyakorolhat hatalmat, a melyek központosítva vannak.

II. FEJEZET.

A KÉRDÉS FELÁLLITÁSA.

Az állam czélja: minden egyes tag anyagi és szellemi javainak, s mindenekelőtt az egyéni szabadságnak biztosítása, a mi oly polgárisodás körében, mely ez elven alapszik, s arra törekedtében fejlett ki, a legfőbb erkölcsi jó, és egyszersmind oly föltétel, melytől függ majd minden anyagi szükségnek kielégítése.

Ebből következik, miszerint azon kérdésre: szükséges-e a központosítás elve alkalmazása oly mértékben, mint jelenleg történik, — csak akkor felelhetni, ha a következő, más három kérdés iránt tisztába jöttünk:

1. Igaz e, hogy ez elv alkalmazása oly mértékben, a mint történik, jelen körülmények közt az állam fönnállására szükséges, vagy hogy a központosítás behozatala nagyobb erőt és biztosságot szerez-e az államnak?

2. Igaz-e, hogy az egyéni szabadságot a közigazgatási központosítás rendszere a többségre nézve jobban biztosítja, mint minden egyéb államforma, vagy legalább az egyéni szabadság korlátozása, melyet az egyetem nevében tesznek, nem tetszik nyomasztónak az egyes előtt? Végre

3. Igaz-e, hogy a közigazgatási központosítás rendszere előmozdítja az állam és minden polgárának anyagi és szellemi kifejlését s a leghatalmasb emeltyűnek, sőt nélkülözhetlen föltételnek tekinthetni azt, azon minden oldalu haladásra nézve, melylyel századunk oly méltán büszkélkedik?

Önként értetik, hogy e vizsgálódásnál, melynek egye-

düli czélja az igazság fölfedezése, soha sem kell a közigazgatási központosítás rendszerét végső eredményeiben venni, hanem csak azon alakban és kiterjedésben, melyben e rendszer hivei fölállíták és valósítani törekszenek. Ezt megvárhatják a közigazgatási központosítás védői; nekem legalább kérnem kell olvasóimat: ne feledjék, hogy részemről teljes mértékben méltánylom azon nehézségeket, melyek a foederatio elve alkalmazását e pillanatban lehetlenné teszik, s azért mindig vitattam a nagyobb államok szükségét, a mi az államot illető dolgok központosítása nélkül képzelhetlen; minélfogva mindaz, a mit nézeteim ellen fölhozhatni, csak annyiban talál, a mennyiben nézeteimet e részben is figyelembe veszi.

Miután minden vita czélja elvégre is, hogy egyetértést eszközöljünk, legalább nem kellene minden oldalról annyira azon lenni, hogy egymást félreértsük. Csak úgy nyerhetni valamit az igazság érdekében, ha valóban létező nézeteket czáfolunk, s nem azoknak eltorzítását.

III. FEJEZET.

NEM IGAZ, HOGY AZ ÁLLAM A KÖZIGAZGATÁSI KÖZPONTOSITÁS ELVÉNEK ALKALMAZÁSÁBÓL TÖBB ERŐT ÉS BIZTOSSÁGOT MERITNE.

Az állam első szüksége: önállósága. S miután mindig azon állástól, melyet valamely állam más államok irányában elfoglal, függ az erő mértéke, melyre az egyes államnak, önállósága föntartása végett, szüksége van; s korunkban nemcsak mindenütt nagy, hanem egyszersmind oly államokat találunk mindenütt, melyekben a közigazgatási központosítás rendszere által az állam összes ereje alá van vetve az államakaratnak: egyátalában nem hagyhatni föl e rendszerrel, önállósága veszélyezése nélkül.

Ha az állam egyes részének, a tartománynak, grófságnak, községnek önkormányzási jogot adtok, gyöngititek az állam egységét. A dolog természetében fekszik, hogy a hol csak egy központ van, mely önmaga körül forog, önálló test képződik körüle, mely annál compactabb lesz, minél gyorsabb és erősebb a mozgalom a középpont körül. Oly államban, hol a központositás elvével fölhagytak, szükségkép sok külön érdek támad, mely, hiányozván kellő egysége, mindig a rövidebbet huzza oly államok ellenében, melyekben az ujabb kor találmányai által a központi kormány akarata azonnal tudomásra jut és végrehajtásba megy.

Nem hiszem, hogy szememre vethetnék, miszerint az okokat, melyeket a központositás rendszere mellett föl szoktak hozni, tökéletlenül adtam vissza. De bármi meggyőzők legyenek azok, mindenek előtt meg kell

jegyeznem, miként a központositás mellett fölhozott okok egészen ugyanazok, melyeket minden kényuralom szokott használni a szabadság ellen.

A hol egy népet elnyomtak, nem mindig ugyanazon okokat hozták-e föl a kényuralom igazolására? Robespierre és a »Comité du salut public« kényuralmát nem azzal védték-e, hogy szükség volt egy pontban központositni az állam erejét, s hogy veszély fenyegette volna az államot, ha csak a legkisebb ellenállásra találtak vala is a központi kormány parancsai? Nem azt hitte-e Napoleon, s előtte a Hohenstaufokig, sőt le egészen a római imperatorokig és Syrakusa zsarnokáig mindaz, a ki kényuralmat bitorolt a nép fölött? Minden kényuralom mindig a közjólét fényes paizsával fedezte magát, mindenik azon veszélyekkel hitte magát igazolhatni, melyek a polgárok szabadságából származhatnának az államra nézve, s valóban különös, ha most a szabadság nevében oly okokat hallunk fölhozatni, melyek sajátkép csak akkor birnak teljes erővel, ha az egyeduri korlátlan hatalom megállapitására használják, miután csak ez által érhetni el az egység és erő azon legfőbb fokát, melyet az állam föntartására szükségesnek tartanak.

Némelyek előtt igen fontosnak tetszhetik e megjegyzés; előttem nem látszik annak, a jelen kérdés megoldására nézve.

Az ember föladata e földön szellemi és anyagi erőinek lehető kifejtése; az államforma csak eszköz e czélra. Miután lehetnek körülmények, mik közt az államot csak egyeduralom tarthatja fönn, s minden államforma gyakorlati eredményei mindig inkább függenek az átalános miveltség és polgárisodás fokától, mint az államformától: abból, mivel ugyanazon okokat hozhatni föl az egyes korlátlan uralma mellett, melyeket a központositás mellett, egyáltalában nem következik, hogy tehát ez okok nem állanak; sőt ez okokat is vizsgálnunk kell: mert ha helyesek, nem vonhatjuk ki magunkat következményeik alól, bármi kevéssé vannak inyünkre.

Sokkal szebb az egység eszméje, hogysem lelkesedni nem lehetne mellette. A mint Schiller leirta Wallenstein hatalmát tábora fölött, ugy képzelik az állam hatalmát.

A nagy világrendnek kell mintául szolgálni hozzá, melyben minden bizonyos törvények szerint forog a központ körül. A mi nagy, csak rend által állhat fönn. S rendet nem képzelhetni, a hol nincs hatalom, mely lehetetlenné tegye, hogy megzavarják. Mindenek fölött szükség tehát, hogy az államban minden egyes rész föltétlenül alá legyen vetve az egésznek, s ne legyen lehető semmi ellenállás; szóval erős kormány, s a kormányt csak a központositás elve teszi erőssé.*

Átalában véve semmit sem mondhatni az ellen. A ki polgárisodásunk eredményeül tekinti az államot, be fogja látni az erős kormány szükségét, s a kormány fönnállásának szüksége, — mint már érintők, — magában foglalja némi központositás szükségét is; de épen nem az a kérdés: vajon egyátalában szükséges-e a központositás? — hanem hogy a központositás azon foka, melyet ujabban behoztak az államba, tesz-e valamit az állam megszilárditására? S az idézett okok sokat veszitenek bizonyitó erejökből, ha csupán e kérdést tartjuk szem előtt.

Ha föl is tennők, hogy az állam hatalma csupán és egyedül a kormányétól függene, — a mit senki sem fog állitani, miután ugyis minden kormány csak a hatalom létező elemeit használhatja föl a közös czélra, s nem teremtheti azokat — kérdésül marad fönn: hogy az állam hatalma valóban rendezése módjától — szervezetétől — függ-e? s részemről nem hiszem, hogy valaki igennel felelhetne e kérdésre.

Csak azon államhatalom tekinthető valóban erősnek:

a) a melynek állása biztos;

b) a melynek, hatalma gyakorlása közben, aránylag a legkevesebb akadályokkal kell küzdenie;

c) mely kitüzött czéljait a rendelkezésére álló eszközökkel valóban el tudja érni;

d) s a melynek, oly pillanatokban, mikor az állam föntartása nagyobb erőkifejtést kiván, növekszik ereje, a helyett, hogy egy csapás megsemmisithetné.

Hol azoknak, kikre az államhatalom bizva van, min-

* Qui veut un gouvernement fort, veut un gouvernement central. Cormenin, *De la centralisation.*

den pillanatban készeknek kell lenniök minden támadás ellenében;

hol az állam hatalma soha sem szünő politikai harcz legfőbb jutalma gyanánt egy kézről a másikra száll s azért soha sem fejtheti ki a következetesség azon fokát, mely az államéletben mindenek fölött szükséges valamely nagy dolog kivitelére;

hol az államhatalom a ráruházott erőt nem gyakorolhatja rendesen s kitüzött czélját a rendelkezésére álló eszközökkel nem képes elérni;

hol azon erőt, mely a kormány és állam föntartására szükséges, majd mind arra kénytelen fordítani, hogy a közigazgatás bonyolult gépezete rendben tartassék és mozgásba jöjjön;

hol végre ugy van szervezve az államhatalom, miszerint épen a veszély perczében a leggyöngébb s egy csapásra semmivé lehet:

ott, bármi korlátlan törvény szerint az államhatalom s legyenek bár mind alávetve az egyesek a legfőbb kényuralomnak, minden bizonynyal épen azon erő hiányzik, melyre az állam érdekében volna szükség.

E föltételek közül azonban, melyektől függ a közérdekben erős államhatalom lehetősége, egyet sem találhatunk, a hol a közigazgatási központosítást követik.

IV. FEJEZET.

A KÖZPONTOSÍTÁS BEFOLYÁSA AZ ÁLLAMHATALOM BIZTOSSÁGÁRA.

A közigazgatási központosítás csak két formában létezik: t. i. oly államokban, a hol a korlátlan hatalom egyes kezében van, és a hol e hatalmat népképviselők többségére s e többségnek felelős ministereire bizzák. A kérdés tehát: vajon a közigazgatási központosítás nyújt-e kellő mértékben biztosságot az államhatalomnak, hogy kötelességeinek megfelelhessen? — egyszerüen csak oda megy ki: hogy oly államokban, hol egészen korlátlan egyeduralom van s a hol a népfelség elvét oly módon követik, mint Francziaországban, biztos-e az államhatalom állása? Miután mindkét nemű alkotmányra annyi a példa, fölösleges e részben minden elméleti vitatás.

A mi már az egyes korlátlan hatalmát illeti, azt birni a legnagyobb élv lehet bizonyos egyéniségekre nézve, de biztosságot ugyan nem nyujt. A mindenhatóság oly tulajdon, mely minden halandóra mindig veszélyes lesz, sőt tagadhatlan tény, mire az egész historiát bizonyságul idézhetnők, hogy azon mértékben növekszik e veszély, minél korlátlanabb lett az egyes hatalma. A merőben korlátlan hatalmat egyedüli támaszai, a vallás és öröködés elve is korlátozzák. A vallás, a mennyiben a papság korlátozó befolyását állítja a világi hatalom mellé, vagy a hol ugyanazon kezekben van egyesülve az egyházi és világi hatalom, legalább bizonyos vallásos elvek megtartására köte-

lezvén azt. Az öröködés elve: mivel azt a legfőbb hatalomra nézve csak ugy állapíthatni meg szilárdul, ha egyébként is tiszteletben tudják tartani s az uralkodó alá tudja magát vetni a korlátozásoknak, melyek azzal, korlátlan hatalmát illetőleg, egybekötvék *(a)*.

Bizonyára mindenki átlátta, a kinek csak ilyes hatalom volt kezében, Tacitus azon szavainak igazságát: »quam arduum, quam subjectum fortunae, regendi cuncta onus.«

A kitünőbb egyéniségek, kik valaha korlátlan uralmat gyakoroltak, mindnyájan inkább azon voltak, hogy korlátozzák, mint hogy kiebb terjeszszék azt. Nemcsak Augustus tartá lehetőleg szem előtt a régi köztársaság formáit, nemcsak ő igyekvék hatalmát a senatusé mögé rejteni: Tiberiusnál is hasonló törekvést találunk s tévedés csupán általtási igyekezetnek tulajdonítani, a mit ő és utána más császárok tettek. Kétségtelen, hogy eredménytelen volt minden törekvés. Ha egyszer meg van alapítva az egyes uralma, rendesen nem az ellenállásban fekszik rá nézve a veszély, mely ellen küzdenie kell, hanem abban, hogy nem talál megállapodási pontot, mely továbbterjeszkedési természetes hajlamát fékezné *(b)*.

De hogy mindazon kisérletek, melyeket önnön hatalmuk korlátozására nézve az első római császárok története mutat, nem a nép érdekében történtek, hanem épen azon öntudat következtében, miszerint a teljesen korlátlan hatalom nem érzé magát biztosnak: azon uralkodók jelleme után itélve, nem szenved legkisebb kétséget.

A történetekből tudva van előttünk, mily eredményekkel szokott lenni az állam vezetésére, ha az államfő nem érzi magát biztosnak. Hol az államfő biztosnak érzi magát állásában, érdekei közt és az államéi közt a legnagyobb egység uralkodik: mig ellenkező esetben ellentét áll elő ez érdekek közt s az állam érdekei mindig alárendeltetnek az uralkodóéinak. S a mely kormány önfentartása végett terrorismushoz kénytelen folyamodni, vagy legalább örökös rendőri ügyeletre szorul, az államtagok ragaszkodását, mi minden kormányformának legerősb alapja, annál inkább el szokta

veszíteni, minél inkább tökéletesíté a biztosság azon eszközeit. Végre a kinek nagy erőre van szüksége, hogy magát föntarthassa, soha sem fordíthat nagy erőt egyéb dolgokra. Csak szilárd alapon állhatni erősen.

Mindezt elmondták százszor meg százszor s nem szükség ujra ismételni. Miután egy század óta folyvást küzdenek az egyes korlátlan uralma ellen, alig lehet az e nemű államszerkezetnek olyas rossz oldala, melyet eléggé föl nem tüntettek volna. Csak egyet mellőztek: hogy t. i. a korlátlan uralom ott is, a hol több — és pedig törvény szerint felelős — egyén gyakorolja, egészen hasonló eredményekre vezet szükségkép *(c)*, legalább a mi az állambiztosság hiányát illeti, bizonyára ez az eset s azok állása, kik alkotmányos országainkban a központosítás által korlátlanná lett államhatalmat birják, semmivel sem kevésbbé veszélyes, mint az egyes kényuré, sőt alkotmányos államokban egyik főkellék, hogy ne legyen biztos azok állása, a kikre az államhatalmat bizták, mely föltétel nélkül nem felelhetne meg mindazon reményeknek, melyeket ahhoz kötnek.

Miután az olyan alkotmányos állam kormánya, hová a közigazgatási központosítást bevitték, az egyes ellenében — épen a nagyobb rend végett, melyet ily államokban találunk — nagyobb hatalmat gyakorol, mint bármely korlátlan egyeduralomban; s a biztosítékok, melyeket az államhatalom ellenében kapott az egyén (az esküdtszék, szabad gyülekezési jog stb.) nemcsak a törvényhozás által *(d)*, hanem a közjó szine alatt a kormány által is felfüggeszthetők: az egyén minden biztosítékát épen abban kell keresni az állam ellenében, hogy azok, kikre az államhatalmat ruházták, soha sem érezhetik biztosan magukat helyzetökben, és épen azért nem használják egész kiterjedésben a rájuk ruházott hatalmat, hogy megtarthassák azt.

Kétségkivül jelentékeny e biztosíték, s ha a korona, melyet illet minden alkotmányos országban a ministerek kinevezési joga, ez által befolyást gyakorolhat a közügyek vezetésére: azon kénytelenség, hogy a törvényhozás többségét meg kell szereznie, nagy bökkenő minden egyes ministerre nézve, a ki a nép vagy egyes

állampolgár jogait érinteni akarná; s az alkotmányos ország polgára méltán biztosabbnak érezheti magát helyzetében, mint a korlátlan egyeduralom lakosa; csakhogy nem tagadhatni, miszerint a szabadság biztosításának ezen módja egyszersmind szükségkép csökkenti az államhatalom biztonságát, s azzal erejének egyik fő elemét.

Mondhatni ugyan, hogy e biztosság hiánya azokra nézve áll, a kikre az államhatalom van bizva, de nem magára az államhatalomra: miután a hatalom semmit sem veszit jogaiból azzal, ha a többség változása s a korona tetszése másokra ruházza azt, s hogy ennélfogva csak az államhatalom kezelőinek állása nem biztos és nem maga az államhatalom. Ez állítás korunk egyik sajátságos megszokásából foly, miszerint az államban minden hatalmat elvontan képzelnek, tekintet nélkül azokra, kiket annak gyakorlása illet. Gyakorlati szempontból ez egész megkülönböztetésnek nincs semmi értelme; mivel önként következik, hogy a hol az államhatalom mindig olyanokra van bizva, kik állásukban nem érzik magukat biztosan, ezeknek nincs meg a föladatuk megoldására szükséges biztonságuk; s annyi ujabbkori alkotmányos állam példája teljesen meggyőzhet, úgy hiszem, bennünket e tétel helyességéről.

Többször érintém, hogy az angol alkotmány eredményeit nem hozhatni föl azon államintézmények czélszerüsége mellett bizonyságul, melyeket korunk legtöbb európai államába bevittek.

Oly alkotmány eredményei, mely az egyéni szabadság elvén alapszik, és azon alkotmányéi, melynek elve az egyént föltétlenül alávetni a többség akaratának: oly viszonyok eredményei, melyek történeti jog alapján fejlődtek, hol a törvény tisztelete hosszas megszokás következménye, s azon viszonyokéi, mik között semmivé tevék a történeti jogot, s a törvény iránti tisztelet csak az egyén személyes meggyőződéséből eredhet, szükségkép különbözők. Az angol államhatalom szilárdságát pedig s a következetességet, mely a személyek minden változása daczára az ország minden nagyobb érdekében mutatkozik, semmi esetre sem hozhatni föl bizonyi-

tékul a közigazgatási központosítás előnyei mellett, miután a központosítás nincs is meg Angliában. Ellenben minden egyéb alkotmányos állam története örök ingatagság képét mutatja.

Minél tovább mentek a közigazgatási központosítás elve alkalmazásában, minél inkább bizonyos emberek kezébe akarják összevonni az államhatalmat: annál hevesebbnek kell lenni a harcznak az államhatalom birtokáért, s annál kevésbbé lesz biztos azok állása, a kiknél van az államhatalom.

Miután ugyanis a hatalom birtokában levők már állásuknál fogva mindig ki vannak téve a megtámadtatásnak: igen természetes, ha mindenek előtt állásuk megtartására gondolnak; mi miatt az ekkép rendezett alkotmányos államokban, valamint a kényuralmakban, a kormány rendelkezésére álló erőt nagyobb részint arra fordítják, hogy minél inkább megfészkelhessék magukat állásukban, melyben örökösen tarthatnak a megtámadástól.

Sokat lehetne még e tárgyról mondani. De hiszen előttünk az ujabb kor összes története, s a ki csak jártas abban, — bármennyire elfogult legyen is a közigazgatási központosítás mellett, — meg kell engednie, hogy e rendszer nem biztosítja azok állását, kiknek kezében van a hatalom; hogy tehát, ha a hatalomban levőkre nézve az erő egyik elemét képezi állásuk biztossága, az erő ezen elemét nem adja meg a közigazgatási központosítás rendszere.

JEGYZETEK A IV. FEJEZETHEZ.

(*a*) Az imperium soha sem kisérlé meg bevinni az öröködést, csupán azért, mivel nem ismerte el az öröködés elvét.

(*b*) Mert miután a korlátlan uralom oka nem az uralkodó, hanem a kor és a nép jellemében fekszik: semmi sem sikerül nehezebben egy korlátlan uralkodóra nézve, mint ha megkísérlené népét szabaddá, vagy hatalmát kevésbbé korlátlanná tenni.

(*c*) Camille Desmoulins párhuzamot von *Vieux cordelier*-ében az imperatorok kormányzási formája közt, a mint Tacitus leirta, és a franczia conventé között. Hasonlatai annyira találók, hogy életébe kerültek. E hasonlatot pedig nem csak egy római császár és a convent kényuralma közt találhatni föl, hanem az alkotmányos állam központositott kormányának korlátlan hatalma s a korlátlan egyedúr atyáskodó uralkodása közt is. Szintazok jó és rossz eredményei egyiknek és a másiknak; csakhogy az egyes korlátlan hatalma, az egyetem érdekében gyakorolva, — mivel mindig következetes, — anyagi javitásokra nézve többet tehet, mig a felelős ministerek korlátlan hatalma, épen mivel ő alattok legalább névben megvan a szabadság, soha sem teszi merőben semmivé a polgárok önérzetét, és az abból származó nemes tulajdonokat.

(*d*) A kormány a feloszlatási stb. jog által erre is tetemes befolyást gyakorolhat.

V. FEJEZET.

AZ ELLENÁLLÁSRÓL, MELYET AZ ÁLLAMHATALOMNAK KÖZPONTOSITOTT ÁLLAMOKBAN LE KELL GYŐZNIE.

Egyedül Isten mindenható, az emberi hatalom, melyet az államra ruháznak, mindig akadályokba ütközik, s azok irányában soha sem korlátlan, hanem mindig csak viszonylag ellenállhatatlan.

Bármit tegyünk, egy állam sincs ugy rendezve, hogy feladata megoldásában épen semmi ellenállással ne kelljen küzdenie.

Miután a testek physikai közös tulajdonságánál fogva, melyet »vis inertiae«-nek nevezünk, minden nyugvó testet csak oly erő mozdíthat meg, a mely képes legyőzni mozdulatlanságát: az államnak is, valamint az egyesnek, ha valamit ki akar vinni, mindig oly erőket kell alkalmaznia, melyek arányban állanak a mozgásba hozandó tárgyak tömegével és nagyságával.

Ez akadályokon kivül, melyek a dolog természetében fekszenek, kell minden államnak még másokat is legyőznie, melyek feladata természetéből folynak.

A társadalmon kivüli állapot a legnagyobb tehetetlenség és függés állapota minden egyesre nézve.

Ez állapot, mint Hobbes helyesen veszi föl, nem egyéb mindenki harczánál mindenek ellen, a mi lehetetlenné tesz minden előhaladást. S miután az ember rendeltetése folyvást haladni előre: a természet a társakozási hajlamban egyszersmind megadta az eszközt, mely az egyén féktelen szabadság utáni vágyának korlátot vet.

Méltán tekinthetni tehát a társadalmi állapotot s az ember képességeinek magasabb fejlettsége mellett az államot természetes ösztönei eredményének; a társakozási ösztön azonban soha sem semmisítheti meg a szabadság velünk született ösztönét: minélfogva az államnak, mennyiben fönnállása a szabadság korlátozását kivánja, ez ösztönben is tetemes akadályt kell leküzdenie.

Ha immár az akadályok eme két faját vizsgáljuk, tisztán áll előttünk, mikép az erő, mely valamely tárgy mozgásba hozására szükséges, azon mértékben növekszik szükségkép az államra nézve, a mint növekszik a tárgyak szere-száma, melyeket az államnak mozgásba kell hoznia; s hogy az ellenállás, melyet az államnak a korlátlan szabadság ösztönében le kell győznie, annál erősebb lesz, minél inkább korlátozza az állam az egyéni szabadságot. Innen következik, hogy központosított államoknak, hol az államhatalom köre leginkább ki van terjesztve s az egyén az állam akaratának föltétlenül alá van vetve, nagy mértékben is kell küzdeniök akadályokkal.

Egyébiránt, mivel a testületi mint magán személyiség ereje sem csupán a legyőzendő ellenállás nagyságától, sem eszközei számától és nagyságától nem függ, hanem azon aránytól, melyben a rendelkezésére álló eszközök a legyőzendő akadályokhoz állanak: azon kérdést is: minő befolyással van a központosítás elve az államhatalom erősítésére, — csak ugy oldhatjuk meg helyesen, ha az iránt is tisztába jöttünk, mely eszközök állanak a központosított államnak rendelkezésére.

Fordítsuk e tárgyra figyelmünket.

VI. FEJEZET.

MELY ESZKÖZÖK ÁLLANAK A KÖZPONTOSÍTOTT ÁLLAMNAK RENDELKEZÉSÉRE?

Ha a szolgálattevő lelkek számát tekintjük, kikre a mindenható államnak, akarata végrehajtása végett, központosított államokban, szüksége van; ha vizsgáljuk mindazon kisebb-nagyobb kerekeket, rugókat, emeltyűket, melyek mozgásban vannak, hogy az állam ügyei föl ne akadjanak; ha meggondoljuk, mennyi erőt von el a hivatalnoksereg más hasznos foglalkozásoktól: csodálnunk kell korunk államgépezeteinek bonyodalmas szerkezetét s meg kell vallanunk, hogy az állam roppant eszközökkel rendelkezhetik jelenleg.

De mivel mindezen erőfeszítések czélja csupán az egység legfőbb foka: azon kérdés, mennyiben érhetik be az ujabb államok a rendelkezésökre álló eszközökkel? egyszerüen oda megy ki: ez eszközökkel elérhetni-e valóban a szándéklott egységet?

»Hogy az államnak meg legyen az egység azon foka, melyre biztonsága végett szüksége van: nem elég ha az egység csupán más államok irányában, külviszonyait, fegyveres erejét, pénzügyét, szóval azon viszonyokat illetőleg áll fönn, melyeket mindenki szükségkép az állam közügyeinek ismer el; sőt inkább olyas nagyobb testnek kell képzelnünk az államot, melyben csak egy lélek, egy akarat uralkodik s melyben minden tag azon lendületet követi, melyet az akarattól vesz. Az államnak magának kell gondoskodnia polgárai növeléséről, hogy ez által befolyást nyerjen azok

érzelmeire; gondoskodnia kell, hogy a jogot mindenütt egyformán szolgáltassák ki s mindenek fölött nem kell engednie, hogy a legkisebb körökben is oly valakire legyen bizva a közigazgatás, a ki nem merőben tőle függ.«

Vajon e tételekben, miket a központosítás mellett rendesen föl szoktak hozni, nagy eszme van-e kifejezve, vagy csupán egy nagyszerü álom, minővel gyakran kell küzdeni korunkban, midőn a költészet velünk született ösztöne a politika terén is elismerést akar szerezni? — oly kérdés, melyet csak akkor dönthetünk el, ha előbb meggyőződtünk az alapelvek kivihetőségéről.

Valameddig az állam természetes feladata körében mozog, az érintett alapelvek kivitelének semmi sem áll utjában.

Senki sem tagadhatja, hogy az államnak más államok irányábani viszonyait illetőleg képviseletre van szüksége, hogy fegyveres erejét és pénzforrásait egy akaratnak kell alárendelnie s hogy épen mivel minden állampolgárt minden viszonyában ótalmaznia kell, fölügyelés joga illeti őt mindenek fölött. Tudva van, mely eszközök vezetnek e czélra, s mivel mindez az állam fönnállására nézve szükséges: egyetlen rendezett államot sem találunk, hol mindezen kellékekről inkább vagy kevésbbé gondoskodva nem volna.

De ha az állam ezen hatáskörét áthágják, ugy találjuk, hogy az állam föladatát illetőleg felállított alapelveket egy államban sem valósították soha valóban, sőt oly kiterjedésben, a mint felállítják, nem is valósíthatják soha.

Igen szépen hangzik ugyan azon tétel, miszerint az államnak egy nagy testhez kell hasonlítani, melyben csak egy akarat uralkodik; azonban körülményesb vizsgálat után ugy találjuk, hogy végre is nem egyéb az olyas szójárásnál, melyet épen azért használnak mindenkor és minden országban, mivel sehol sem áll.

Miután az egyetemes akarat, melynek az államban uralkodni kell, nem egyéb az egyes polgárok összes akaratánál: nem lehet szó olyas közakaratról, melynek az állam alá van vetve, a nélkül, hogy az állam min-

den egyes tagjánál egy külön akarat létezését ne tegyük föl. Mivel a többség mellett, mely valamely törvényt vagy rendszabályt pillanatra szükségesnek ismert, minden államban egy oly többséget is kell képzelni, mely más, gyakran ellenkező irányt óhajt követni s még a többség körében is minden egyes egyetérthet ugyan bizonyos rendszabályokat illetőleg, de egyéb és pedig a hozzá legközelebb álló dolgokra nézve föntartja magának saját önálló akaratát: ennélfogva bolondság azt akarni állítani, hogy az államban csak egy akarat létez.

A tökéletes akarategység oly eszmény, melyet nem lehet elérni. Csupán abban áll az államtudomány gyakorlati föladata: mint biztosíthatni a többség — egyeteminek tekintett — akaratának teljes uralmát az egyesek ellenkező akarata fölött? S a tapasztalás azt tanítja, hogy azon dolgokra nézve, melyek csak közvetlen érdeklik az államot, annál nehezebb ez, minél nagyobb a kérdéses állam, tehát minél gyakoriabbak az összeütközések az állam és az egyesek érdekei: tudniillik az állam és az egyes akarata között.

Semmi kétség, hogy miután minden szabad államnak polgárai érzületére kell szükségkép támaszkodnia: az állampolgárok növelése a legnagyobb fontossággal bir az államra nézve. Az igazság merőben egyenlő kiszolgáltatása érdekében fekhetik az államnak s még inkább a közigazgatás egysége, még az államban levő kisebb községek igazgatását illetőleg is. De még ezzel sincs berekesztve azon dolgok sora száma, melyek az államra fontossággal birnak. A tulajdon fölosztása az egyes állampolgárok közt legalább is szintannyi befolyást gyakorol az állampolgárok érzületére, mint nevelésök. Az egyesek kezeiben levő tulajdon czélszerű kezelése bizonyára fontosabb az államra nézve az egyes községek czélszerű igazgatásánál s a legszorosabb erkölcsiség föntartása az összes állampolgárok közt többet tenne az állam megszilárdítására, mint a polgári és büntető törvénykezés legnagyobb egyformasága: csakhogy nyugodtabban megfontolván e tárgyakat, ugy tetszik, miszerint azoknak közvetlen intézése lehetetlen s ez szintugy áll azon tárgyakra nézve, melyeknek vezetését korunk általában az államnak követeli, a

növelésre, igazságszolgáltatásra és a községek igazgatására nézve, mint azon dolgokat illetőleg, mikre nézve csupán a communismus és socialismus igényli az állam beavatkozását.

A mint nincs az életnek egyetlen viszonya, melynek intézése fontossággal nem birna az államra nézve: úgy olyan sincsen, a melyre közvetve jelentékeny befolyást ne gyakorolna. Akár törődik az állam az iskolákkal, akár nem, mégis nagy befolyást fog gyakorolni törvényei, s a polgárokra mért kötelesség és azon helyzet által, melyet azoknak nyujt. Hosszabb együttélés azonegy államban, s a köztörvények befolyása kiegyenlíti az állampolgárok jogfogalmait, s a hol az állam egyátalában semmi befolyást nem gyakorol is az igazságszolgáltatásra, ott is némi egyformaságot idéz azokban elő. Ugyanezt mondhatni a közigazgatásról, sőt mindenről.

Az állam, törvényei által, mind arra nézve, hogy mi módon képzeljék az egyesek kezeiben levő tulajdont, mind a tulajdonnak az állampolgárok közti felosztását s a közerkölcsiséget illetőleg, tetemes befolyást gyakorolhat, sőt szükségkép gyakorol is, a nélkül, hogy tudná: csakhogy e befolyás az érintett dolgokra nézve szintoly kevéssé lehet közvetlen, mint a mikre nézve alkotmányos államférfiaink múlhatatlanul követelik azt az államnak. Csak az a különbség, hogy az előbbiekre nézve nem tettek kisérleteket, míg az utóbbiakat illetőleg épen a már tett és most is folytatott erőfeszítések után a legnagyobb biztossággal állíthatjuk az állam tökéletes tehetetlenségét. Sokkal fontosabb e tárgy, hogysem különösen ne kellene vizsgálnunk: minő hatást idéz elő ama tárgyak központosítására, mit napjainkban a jól rendezett állam »sine qua non«-jául tekintenek?

VII. FEJEZET.

AZ OKTATÁS-ÜGY KÖZPONTOSÍTÁSÁNAK EREDMÉNYEI.

Újabb időkben mindenütt az államnak igénylik a jogot, hogy polgárait növelhesse, s pedig azért, mivel a növelést biztos eszköznek tartják, a polgárok érzületére hatni.

Részemről tagadom e jogot, miután — legalább szabad államban — az államhatalomnak, vagyis azoknak, kikre annak gyakorlását bizták, lehetetlen oly jogot tulajdonítani, mely nemcsak minden egyéni szabadságot, hanem a haladás lehetőségét is megsemmisíti, s melyet az államhatalom kezelői, a dolgok természeténél fogva, szükségkép mindig csak eszközül használnak, hogy magukat a hatalomban megerősítsék. Épen abban áll a szabad alkotmányok előnye, hogy a polgárok érzülete ad irányt a kormánynak. A ki meg akarja fordítani e viszonyt, s a kormány jogának állítja a polgárok érzelmeinek meghatározását: a legnagyobb ellenmondásban van a szabad állam eszméjével. Előttem legalább sokkal észszerübbnek tetszenék, ha ugyanez okból a szabad államok kormányaiknak a legszigorúbb előző vizsgálat jogát követelnék, miután a szabad sajtó, mely rendesen igen sokat foglalkozik a kormány eljárásaival, sokkal könnyebben adhat a polgárok érzelmeinek a fennálló rendre nézve veszélyes irányt, mint a növelésnél lehet tartani.

De mellőzzük merőben a jogi szempontot, — különben is úgy látszik, napjainkban ezt kell tennünk, ha valamire való politikusoknak akarunk tartatni; mellőz-

zük a dolgok valódi állását, mely szerint, a milyen gyakran változik a hatalom alkotmányos államokban, azon körülménynél fogva, hogy rendesen nemcsak személyekben, hanem elvekre nézve is változás történik, egy kormánynak sincs ideje bizonyos elvek szerint növelni a polgárokat: úgy hogy, ha mindenik kormánynál föl is teszszük a törekvést, hogy az állampolgárok érzelmeire befolyást gyakoroljon, a rájok ruházott jognak nem lehet egyéb eredménye, mint hogy az ifjúságot, ellenkező alapelveik szerint, akkép növelik, hogy nem lesz semmiféle érzülete. Mellőzzük, mondom, mindezt, s tegyük föl, miként a szabad államok kormányainak nemcsak joguk van, bizonyos szellemben növelni polgáraikat, hanem hogy e kormányok, vagy legalább egy közőlük, oly hosszas ideig föntartják magukat a hatalomban, hogy élhetnek e joggal: ez esetben is még kérdés, vajon e jog gyakorlata által valóban elérhetni-e a kitűzött czélt, s részemről azt hiszem, miszerint csak az oktatás és növelés közti lényeges különbség felől kell tisztába jönnünk és a korlátlan egyeduralmak e részben tett tapasztalásait megkérdeznünk *(a)*, hogy határozottan nemmel feleljünk e kérdésre.

Minden idő tapasztalása tanitja, miszerint a tudományoknak hatalmas pártfogásra van szükségök, hogy virágozzanak. Minél tovább haladtak, s annálfogva minél több kitünő tehetséget vesznek igénybe, melyek kizárólag nekik szenteljék magukat: annál szükségesebb e pártfogolás, s jelenleg csupán az állam rendelkezhetik e végett a kellő eszközökkel. A tudományok gyámolításán kívül a legszükségesebb elemi ismeretek terjesztését is oly föladatnak tekinthetni, melynek magán törekvések nem felelhetnek meg, s mik annálfogva az államhatalom körébe tartoznak. Miután jelenleg sok államban minden előbb létezett népoktatási intézetet megszüntettek, vagy legalább akadályozzák ilyesek keletkezését, s a nép, képzettség hiánya miatt, vagy szegénységből, nem képes a szükséges oktatást megszerezni: az államnak áll kötelességében, eleget tenni e szükségnek, annyival inkább, mivel nagy fontosságu dolog az az államra nézve, hogy mi módon gyakorolja a polgári jogokat minden egyes; minélfogva e jogok

gyakorlását némi ismeretekhez kellene kötni; azonban tévedés lenne az állam eme jogait és kötelességeit abból akarni származtatni, hogy az állampolgárok érzületét az alkotmány szellemében kell átalakítania. Mert:

a) az összes oktatás csak kis részét teszi a növelésnek, s az állampolgárok szellemére, főleg az alkotmányformát illetőleg, soha sem gyakorolhat elhatározó befolyást;

b) mert egy kormánynak sem áll hatalmában, csak a közoktatást is úgy rendezni, hogy az mindenütt ugyanazon alapelvek szerint, az alkotmányra nézve kedvező irányban, történjék.

Az első okra nézve mindannak, a ki előtt nem áll tisztában a tudományos oktatás és növelés közti különbség, elegendő bizonyságul szolgál a tapasztalás, mit e részben oly bőven nyújt a történet.

Bárhogy ítéljünk a katholikus egyház felől, mindenki meg fogja engedni, hogy egy államhatalom sem képes több szivóssággal és hasonló következetességgel használni hatalmát, mint az egyház. Nemcsak az ifjúság növelése, hanem az egész tudományos tér, az összes irodalom a katholikus clerus kezeiben volt a középkor folytán: s vajon megakadályozhatta-e a reformatio föllépését és gyors elterjedését? Épen a reformatioval tett tapasztalás figyelmeztette a papságot, hogy az előbbi szervezet még nem elég szilárd, hogy a katholikus egyház növelési rendszere hiányos, s e hiányok helyrehozása végett alkották a jezsuiták szerzetét. E rend szabályzatát, kitűzött czéljait illetőleg, mesterműnek mondhatni, s épen azon általános ellenséges indulat, melylyel e rend a katholikus egyház irányzatainak ellenei részéről találkozott, mutatja, hogy a mennyire emberi erőktől telik, megfelelt feladatának.

A katholikus országokban a legtöbb nevelő intézet szinte két századon át a jezsuita-rend kezeiben volt, s e rend nemcsak minden osztály tudományos kiképzésére, hanem, mint tudva van, még a családok házi viszonyaira, s ez által minden egyes polgár valódi növelésére is jelentékeny befolyással volt: mégis mindazon eszközökkel, melyek a jezsuitáknak mint katholikus papoknak rendelkezésökre állottak, s azon óvatossággal

és következetességgel, a mint ez eszközöket használták, megakadályozhatták-e, hogy idő folytával épen az a forradalom be ne következzék az emberek szellemében, a mit megakadályozni volt föladatuk? Pedig félig tréfásan tették azon megjegyzést, hogy Voltaire a jezsuiták növendéke volt. Az oekonomisták és encyklopaedisták nagy része szintén az vala, s az egész nemzedék, mely az egyház és a fönnálló rend elleni antagonismusában egész az őrültségig ment, ama nagy rend befolyása alatt növekedett, mely talán igenis vágyott világi hatalom után, de e hatalmat csak a római egyház, s a XVIII. században legalább a királyság érdekében használta, mely az egyháznak támaszul szolgált.

Hihető-e, hogy az állam-hatalom, álljon bár élén korlátlan uralkodó vagy felelős minister, azon befolyással, melyet az iskolákra gyakorol, (mert csupán erre vonatkozik szükségkép az államhatalom befolyása), jobban megakadályozhatja olyas érzelmek terjedését, melyek a fönnálló rendre nézve veszélyesek, mint a jezsuitáknak sikerült, kik a gyóntatószék által akkor oly mértékben birták az emberek érzelmeit, a minővel egy kormány közlönyei sem dicsekedhetnek?

E részben is egy fényes példa áll előttünk.

Napoleon, ki azt hitte, hogy a központosítás elvében föltalálta az államok és trónok föntartása titkát, mi által a népet oly nagyságra emelhetni, hogy méltó piedestal-ja lehet a nagy császárnak, roppant közigazgatási tehetségével s vas következetességével egészen központosítá és az állam vezetése alá vetette az összes közoktatási ügyet *(b)*. Senki sem látta inkább be, mint ő: melyek azon szükséges föltételek, a miktől függ a közoktatásnak az állam általi következetes vezetése.

Miután a forradalom által lényegesen megváltozott a clerus állása és elvonták tőle a közoktatás kizárólagos vezetését, mely azelőtt őt illette, nem volt többé, mint addig, az államra nézve elégséges, ha befolyást akart gyakorolni a közoktatásra, a papságot biztosítani magának *(c)*. Sőt egy testületet kellett alkotnia, hogy betöltse a hézagot, mely a jezsuiták eltörlése által származott. A jezsuiták helyett egy óriási növelési hivatalt kelle fölállítani, mely szintoly föltétlenül alá legyen vetve

az államnak, mint a jezsuiták voltak a pápának (*d*). Ezen félig-meddig a hadsereg (*e*), félig-meddig az egyházi rend mintájára rendezett testületnek kellett minden közoktatási intézetet átadni kizárólag (*f*). A tanítói testületben a legnagyobb egységet szoros hierarchia által kelle föntartani, mi szerint senki se lehete képes fensőbb tanítói állomásra, mielőtt az alsóbb fokozatokon át nem ment (*g*). A tanári testület főbb hivatalnokai államtanácsosok levén, e kötelék fűzi vala őket az államhoz, hogy az oktatási ügy vezérlete és a kormány alapelvei közt meglegyen a szükséges egység, s a nép politikai és erkölcsi nézetei a kormány érdekében vezettessenek (*h*). Ha egyáltalában lehetséges lenne valamely nagy nép nézeteinek és véleményeinek bizonyos irányt adni: meg kell vallani, hogy az universitas, a mint Napoleon kigondolta, s részint gyakorlatilag létesíté, a legjobb eszköz volt erre (*i*). S minő eredményei lettek minde törekvéseknek?

Föladatom körén kívül esik vizsgálni, minő eredményeket idézett elő Francziaország tudományos és erkölcsi mívelődésére az universitasnak adott egyedárúság. Ha a franczia nép míveltségi állapotát más nemzetekéhez hasonlítjuk: meg kell vallani, hogy az universitas majdnem félszázados működésének részben nem a legfényesebb eredményei vannak s meglehet, hogy a mit a legfensőbb oktatás szelleme miatt az universitas ellen felhoznak, szintoly igaz, mint a mit védői a papi párt ellen szoktak fölhozni. Bennünket csak az a kérdés érdekel e helyen, hogy az egyetem megfelelhet-e politikai feladatának, melyet eléje tűztek, vagyis: hogy az összes oktatásügy központosított vezetése megfelelt-e annak, a mit tőle vártak? S azt hiszem, hogy senki sem felelhet igennel e kérdésre, a ki Franczia-ország történetét, mióta az universitas életbe lépett, ismeri.

Valamint a jezsuiták minden törekvése, minden »Editiones ad usum Delphini« s az iskolai könyvek és előadások legszorosb elővizsgálata mellett sem akadályozhatták meg, hogy oly ivadék ne nőjön fel szemök előtt, mely örömmel üdvözlé Pombal rendszabályait, s a forradalom alatt oly elveket valósított, mik merőben

ellenkeztek azokkal, a miket az iskolában tanultak: szintoly kevéssé sikerült ez a franczia kormány jezsuitáinak.

A császárság mellett fölhozhatni, hogy nem volt meg erre a szükséges ideje; de ha meggondoljuk, hogy a restauratio egész 15 évig, a juliusi monarchia pedig 17 éven át legkorlátlanabb befolyást gyakorolt az összes közigazgatásra, s elvégre is a juliusi forradalomhoz, az 1848-ki köztársasághoz és ujabban az imperiumhoz jutottak: határozottan meghiúsultnak kell elismernünk a kisérletet, miszerint az állampolgárok nézeteinek az iskola által az alkotmányra nézve kedvező irányt akartak adni.

E tény oka abban fekszik, mivel az oktatás csak kis részét teszi a növelésnek, s hogy ennélfogva, ha minden polgárnak ugyanazon fogalmakat verik is fejébe az iskolákban, épen nem következik, hogy tehát a betanított fogalmaknak megfelelő nézetekkel kelljen birniok. Második, még fontosabb ok továbbá, hogy soha sem áll valamely kormánynak hatalmában, csak az oktatást is ugy rendezni, hogy azt mindenütt valóban kedvező irányban intézzék az alkotmányra nézve.

A kormány — ha azon szomorú meggyőződésre jött, hogy fönnállását az állampolgárok s különösen bizonyos osztály míveltsége veszélyezi, — megtilthat minden oktatást, s tudva van, hogy még az ujabb időkben és szabad államokban is büntető törvényekkel törekedtek akadályozni a rabszolgák szellemi és erkölcsi mívelését. De ha egyszer minden osztálynak megadják a szellemi mívelődés jogát, sőt a legtöbb európai állam példájára, minden osztálynak kötelességévé teszik azt: többé nem áll hatalmában előre meghatározni a következményeket.

E részben is nagy hasonlat van a sajtó és az iskola közt. Ha valamely kormány csak az összes polgárok butasága mellett tarthatná fönn magát: kétségkivül igen nagy eredménye fogna lenni, ha megsemmisítnék a sajtót, s a kormányrendeleteken kivül megtiltanának minden nyomtatást. Csalódik, a ki hasonló eredményeket vár a censurától, vagy azt hiszi, hogy az alkotmányra nézve kedvező irányt adhatni e nézeteknek.

A hol a legnagyobb csend uralkodik, a leglassúbb szó sem megy veszendőbe; s a legcsekélyebb adag fűszer

és orvosság is nagy hatással van arra, a ki ritkán él vele. Igy a censura is csak azt eszközli gyakran, hogy annál nagyobb hatást gyakorol az, a mi minden feszült figyelem mellett is átment. Idejárul, hogy a legszigorubb censura is csak a könyvet ítélheti meg, és nem a gondolatokat, melyeket az olvasóban költött; holott épen ezek lehetnek az államra nézve veszélyesek.

Épen ez az eset az iskolákkal. Ki számíthatja ki előre, mely benyomásokat és fogalmakat idéz elő száz gyermek lelkében ugyanazon előadás? Ha valamely tárgyat megvilágosítnak, állásához és egyéniségéhez képest mindenki másként látja azt. Az iskola kész nézetek helyett csupán módot nyújt saját ismeretek szerzésére, melyek nem attól függenek, a mit az iskolában tanult valaki, hanem a mit az életben tapasztalt.

Ha fölteszszük, hogy a kikre az ifjuság képezése nagy államokban bízva van, mindnyájan egészen osztják a kormány nézeteit s nincs egyéb czéljok, mint oly nézetekb-n dressirozni az ifjuságot, melyek az alkotmányra nézve kedvezők: nézetem szerint még akkor is csekély a befolyás, melyet az állam a polgárok politikai érzelmére gyakorol; és pedig a tapasztalás mutatja, hogy e föltétel merőben hamis.

Az állam által vezetett közoktatás eredményét illetőleg ugyanazon forrásból származnak az emberek csalódásai, melyből a szoros központosítás ótalmazására használt álokoskodásokat rendesen meritni szokták. Nem ismerik a lényeges különbséget az erkölcsi és valódi személy közt s e tévedésből azon hibás nézetet következtetik, hogy ezer meg ezer ember, egy hierarchiailag rendezett testületté forrva, közös hivatás mellett, ugy érez és cselekszik, mint egyetlen ember s akként lehet is felhasználni bizonyos czélra. Minden lehető törvényhozói föladat közt bizonyára a legnehezebb oly organismust találni, mi által az egyes lemondva egyéniségéről, egészen fölolvadna a községben, melyhez tartozik.

Ha azt akarjuk, hogy az egyén, a helyett, hogy saját föladatát követné, minden tudományát és tehetségét a társadalom czéljainak szentelje, lehetőleg el kell őt szigetelnünk, széttépnünk minden köteléket, a

társadaloméin kívül, melyhez tartozik, lehetlenné kell tennünk ránézve minden egyéni érdek keletkezését vagy legalább kielégítését; s miután ez csak akkor történhetik, ha az egyes az által saját érdekeit is előmozdítja, mikor az állam, melynek tagja, czélját érte: e szerint az egyetemes és egyéni érdekek közt szükségkép a legnagyobb azonságnak kell létezni.

Csak mindezen föltételek betöltésével sikerült a katholicismusnak a szerzetességben oly községeket alkotni, miknél az egyéniség, a mennyire lehetséges, elenyészett a községben, melyhez tartozott *(k)*.

Föltehetni-e, hogy az egyes tanárnak, ki mint családatya, állampolgár, tulajdonos, más emberekhez hasonló életviszonyok közt él, a kit ezernyi kötelék fűz a társadalomhoz, nincsenek az államéitól, vagy jobban mondva azon kormányformáéitól, mely alatt hivatalt visel, külön személyes érdekei s hogy tanitói állomását, ha bizonyos kormányformától függene is az, a mire nincs eset, minden személyes érzelménél és nézeténél többre becsülje? Ha látjuk, mily helyzetet adhat az állam a néptanítónak, meg kell vallani, hogy az igen valószinütlen.

Az utóbbi évek tapasztalása e részben is fölöslegessé tesz minden föltevéseken alapuló, elméleti vitatást. Midőn 1848-ban a társadalom kicsapott medréből, átalán véve mindenütt a néptanítók osztálya lépett föl legellenségesebben az állam ellen.

Poroszország, hol a közoktatás egészen azon elvek szerint van rendezve, hogy a népoktatás a kormány támaszául szolgáljon, nem volt e részben kivétel; és a néptanítók nagy száma, kiket Francziaországban kitettek, mivel az ifjúság közt communista nézeteket terjesztettek, minden esetre azt mutatja, hogy a kormánynak nagy hatalma van azok fölött, kikre az oktatást bízták, de mutatja egyszersmind, hogy e hatalom nem terjed ki magára az oktatásra is, miután korlátlan oktatási joga és befolyása a tanítók kinevezésére nem akadályozhatta meg Francziaországban, hogy annyi föltétlenül alárendelt intézetben a kormány czéljaira nyilván ellenséges irányu elveket ne tanítsanak.

JEGYZETEK A VII. FEJEZETHEZ.

(*a*) Mivel korlátlan egyeduralmakban az államhatalomnak megvan ideje és biztossága, mely czéljai kivitelére szükséges : ily államokban mindig sokkal nagyobbnak kell lenni a befolyásnak, melyet a növelés joga által az állampolgárok érzületeire gyakorolnak.

(*b*) Il n'y aura pas d'état politique fixe, s'il n'y a pas un corps enseignant avec des principes fixes. Tant qu'on n'apprendra pas dès l'enfance s'il faut être républicain ou monarchique, catholique ou irreligieux, l'état ne formera point une nation ; il reposera sur des bates incertaines et vagues. il sera constamment exposé aux désordres et aux changements. (Napoleon szavai az államtanácsban.)

(*c*) Les gouvernements ont eu peu à s'occuper de l'éducation publique dans les états d'Occident, particulièrement depuis la réligion chretienne, parce qu'elle était confiée au clergé ; il leur suffisait de connaître l'esprit du clergé pour savoir dans quel esprit elle était dirigée.

(*d*) Je sens que les jésuites ont laissé, sous le rapport de l'enseignement, un très-grand vide ; je ne veux pas les retablir ni à une autre corporation qui soit soumise à une domination étrangère, mais je me crois obligé d'organiser l'éducation de la génération nouvelle, de manière a pouvoir surveiller ses opinions politiques et morales. (Séance du 20. Fevrier 1806).

Je veux former une corporation non des jésuites, qui aient leur souverain à Rome, mais de jésuites qui n'aient d'autre ambition que celle d'être utiles, et d'autre intérêt, que l'intérêt public. (Séance du Mars 1806).

(*e*) Il faut imiter dans le corps enseignant la classification des grades militaires. (Séance du Mars 1806).

Le professeurs eux-mêmes seront soumis dans certains cas à la peine des arrêts, ils n'en souffriront pas plus dans leur considération, que les colonels contre qui cette peine est prononcée. (Séance du 7. Avril, 1807).

(*f*) Je veux que les membres du corps enseignant contractent non pas un engagement réligieux, comme autrefois, mais un engagement civil. Ils épouseront l'instruction publique, comme leur devanciers épousaient l'Eglise. (Séance du 20. Mars, 1806).

(*g*) Sit ous le professeurs ont un ou plusieurs chefs, comme les

jésuites avaient leur général et leur supérieurs, si l'on ne peut être proviseur qu'aprés avoir été professeur, ni professeurs dans les hautes classes qu'après avoir professé dans les classes inférieures, s'il y a enfin un ordre d'avancement, qui entretienne l'émulation : ce corps acquera autant de consistance, qu'en avaient le jésuites.

(*h*) Mon but principal dans l'établissement d'un corps enseignant est d'avoir un moyen de diriger les opinions politiques et morales. (Séance du 11. Mars 1806).

On doit faire en sorte, que les jeunes gens ne soient ni bigots, ni trop incrédules ; il doivent être appropriés à l'état de la nation. (Séance du 26. Mars 1806.)

(*i*) L'essentiel est que les membres de l'université — parceque c'est ainsi qu'on l'appellera — aient le privilège exclusif de l'enseignement. (Séance du 20. Mars 1806).

Le ministre de Cultus doit présider au choix des ouvrages classiques, qui seront mis dans les mains des jeunes gens ; je le charge de faire un petit volume pour chaque classe, qui sera composé des passages des écrivains anciens et modernes; propre à inspirer à la jeunesse un esprit et des opinions aux lois nouvelles de l'Empire. (Séance du 29. Mai 1804).

(*k*) A világi clerus, a nőtlenség s annyi egyéb közös rendi érdek daczára sem érhette el soha az egység azon fokát, épen mivel még sokoldalu érintkezésben áll az élettel.

VIII. FEJEZET.

A TÖRVÉNYKEZÉSI KÖZPONTOSÍTÁS EREDMÉNYEI.

A mi az összes állampolgárokkal közös, szükségkép mind növeli az állam benső consistentiáját: s így a törvények egységét s a végrehajtásukbani egyformaságot is egyesítő kapcsul kell tekintenünk, mely annál erősebb, minél inkább különböznek valamely állam élő törvényei más államokéitól, s minél inkább az állam fennállásától függ minden jog élvezete az egyesre nézve *(a)*.

Más dolog, ha azon kérdést állítjuk föl: vajon a törvények ezen egysége, s alkalmazásuk egyformasága szükséges-e az állam-egység föntartására? S részemről nem hiszem, hogy e tételt, melyet rendesen minden kétségen kivülinek szoktak állítani, igaznak mutassa a tapasztalás.

Hány államot mutat a történet, sőt a jelenkor is, hol nem találunk az állam minden részében s minden lakosára nézve egyaránt közös törvényt, a nélkül, hogy e hiány legkevésbbé is veszélyezné az állam egységét s consistentiájának nagyobb fokát.

Míg a patriciusok és plebejusok különböző törvények alatt állottak, épen egysége által a legsúlyosabb veszélynek ellenállt Róma, és minden különbség daczára, melyek a jus Quiritum és jus civile között, s e közt és a jus italicum közt, végre ez s a jus provinciale közt fennállottak, daczára mindazon különbségeknek, melyek a praetori edictumok *(b)* következtében az egyes provinciák közt a törvénykezésre nézve keletkeztek: szá-

zadokig uralkodott Róma következetesen a világ fölött, s oly egységes államra adott példát, melynek alig találjuk párját a történetekben.

Senki sem tagadhatja, hogy Spanyolországot V. Károly alatt, Franciaországot XIV. Lajos alatt méltán mondhatni egységes államnak: mindazáltal még a törvényhozást illetőleg sem volt jogegység az egyeduralmak egyikében is. Ugyanazt mondhatjuk Angliáról.

Sőt magában az északamerikai szabad államokban sem fogná senki — ha megszünnének egy államot képezni — annak tulajdonítani a szakadást, hogy az egyes államoknak különböző polgári és büntető törvényeik voltak.

Minden államnak egyik főfeladata az, hogy biztos jogállapotot hozzon létre, megfelelőt az állampolgárok erkölcseinek és meggyőződéseinek. Ezek alapjai minden czélszerű törvényhozásnak, s mivel az egyes állammá egyesülés, az ebből származó soknemű érintkezések, s a míveltség magasabb fokán álló részek befolyása a többiekre, lassankint szükségkép némi egyformaságot eszközöl a különböző állampolgárok erkölcsei és véleményei között *(c)*: az államkapcsolat hosszas idő alatt mindinkább kiegyenlíti az egyes részek törvényei közt fennálló különbségeket, s végre egyformaságot idéz elő a törvényhozásban *(d)*.

De bár a törvény egyformaságát az államegység végeredményeül tekintsük: határozottan visszautasítjuk az egyformaság tekintet nélküli behozatalát, mint eszközt az államegység megalapítására: nemcsak mivel ez eszköz annyi egyebek mellett, melyek rendelkezésünkre állanak, fölöslegesnek s a kitűzött czél elérésére czélszerűtlennek tetszik; hanem azért is, mert alkalmazása minden államra a legveszélyesebb következményeket vonhatja maga után *(e)*.

Miután minden törvény — főleg a melyek az állampolgárok különös viszonyait s a birtokjogot szabályozzák — csak úgy czélszerű, ha a polgárok erkölcseinek és jogfogalmainak megfelelő: minden rögtöni változtatás az összes törvényhozásban nemcsak kárt okoz rendesen az egyesnek s megfoszt mindenkit a biztonság érzetétől, hanem egyszersmind azon roszszal

van az államra nézve egybekötve, hogy gyöngíti a törvények iránti tiszteletet, — mi nem annyira a tökéletességök felőli meggyőződésből származik, mint inkább a megszokás eredménye, — s ez által egyik legszilárdabb alapjától fosztja meg az államot. S az is megtörténhetik, hogy a polgári törvények rögtöni megváltoztatása, melyet az egység kedvéért tettek, hajlamot idézhet elő az alkotmány megváltoztatása iránt, s megfosztja azt ama támasztól, melylyel bármi hiányos alkotmány bir az állampolgárok azon öntudatában, miszerint az alkotmányváltoztatás mindig a magán viszonyok megváltoztatását is maga után vonja *(f)*.

De mellőzzük ezt.

Az idézett okoknál fogva, mikhez rövidség okáért nem akartam még többet elősorolni, erősen meg vagyok győződve, hogy a törvények megváltoztatása sokkal többet árt az államnak, mint a mennyit az egyformaság által nyerhetni; de vélekedjenek bár mások másképen, s ha meg is kell engednem, hogy a teljes egyformaság behozatala, a törvényeket illetőleg, hatalmában áll az államnak, sőt századunk tapasztalatai szerint s azon könnyüségből ítélve, melylyel a franczia forradalom óta az összes polgári és büntető törvénykezést annyi országban megváltoztatták, majdnem úgy tetszik, mintha az ilyes rendszabály épen nem is volna nagy nehézségekkel összekötve: még mindig eldöntetlen marad a kérdés: vajon a közös törvény behozatala által elérhető-e a czél, t. i. a jog egyforma kezelése az állam minden részére és tagjára nézve? S azt hiszem, e kérdésre is tagadólag kell felelnie mindenkinek, a ki e tárgyról nyugodtan gondolkodott.

A jog kezelése az államban nem a törvény betűjétől függ, hanem alkalmazásától egyes esetekben.

Arra nézve tehát, hogy az igazságkiszolgáltatás valóban egészen egyforma legyen az állam minden részében és lakosára nézve, nem elég az egész államba közös törvénykönyvet hozni be; arról is kell gondoskodni, hogy egészen egyformán alkalmazzák a törvényeket; a miből kitetszik, hogy mindazon államokban, hol a polgárok míveltségi foka, erkölcsei s vallásos és egyéb nézetei közt különbségek vannak, azaz minden nagyobb állam-

ban, a hol tökéletes egyformaságot akarnak az igazságtételben, észszerűleg nem lehet megtartani az esküdtszéket.

Nem czélom az esküdtszék jó és rossz oldalairól szólni e helyen.

Oly tárgy az, melyet — épen mivel nem jogi, hanem politikai intézménynek tekintették az esküdtszéket — alaposabban és kimerítőbben tájékoztak minden egyéb törvénykezési kérdésnél. Annyit kénytelenek mind barátai, mind ellenségei megengedni, hogy az esküdtszék sajátsága hozza magával, miszerint az által tetemes befolyása van a nép nézeteinek és erkölcseinek az igazságszolgáltatásba. Legyenek bár még oly szabatosak a törvény rendeletei, ha még annyiszor kimondják is az alapelvet, hogy szorosan a törvény betűihez kell ragaszkodni, s bármennyire lelkökre kössék az esküdteknek, hogy csupán a tényhez tartsák magukat, a bíróra hagyván a jogi kérdést: az esküdtszékek már az által, hogy e tény fölött ítélnek, egyszersmind mindig az iránt is határoznak, hogy a törvényt bizonyos esetben kell-e alkalmazni, s e kérdést különbözőleg döntik el, a mint különböző nézetben vannak a törvény felől. Hogy a nép erkölcseinek és nézeteinek a törvénykezésre ekkép adott befolyás üdvös-e vagy sem, e kérdésre különbözőleg lehet felelni, a mint különbözők a nézetek a czélszerű törvényhozás föladatairól *(g)*; azonban tagadhatatlan, hogy az erkölcsök és nézetek ezen befolyása a jogszolgáltatásra, az esküdtszékek mellett, szükségkép megvan, s hogy tehát, a hol esküdteknek kell ítélni, általában csakis oly esetekben lehet számítani a törvények egyforma alkalmazására, mikben az állampolgárok mind egyetértenek; a miből következik, hogy az esküdtszéki intézmény világos ellentétben áll a törvények merőben egyforma alkalmazásával, a mit az egységes állam »sine qua non«-jául vesznek föl.

Az esküdtszék egyik legnagyobb előnyeül szokták fölhozni, hogy a mellett mindenki fölött hasonlói ítélnek. Nem vitatom, ha vajon az egysorsuak ítéletét a részrehajlatlan igazságszolgáltatás legczélszerűbb eszközének kelljen-e tekintenünk: annyi bizonyos, hogy az esküdtszékeknél abban áll az egyenlőség a perlőfelek és biráik közt, ha ezek is az egyszerü polgárok sorából

lépnek ki, azaz sem valamely külön birói rendhez nem tartoznak, sem nem kormányszolgák. Kétségtelen, hogy ebben nagy biztositék van arra nézve, miszerint az igazságot nem valamely külön birói rend, s nem is a kormány érdekében szolgáltatják ki; de az esküdtszék épen ezen sajátsága kizárja mindazon eszközöket, mik által a törvénykezési egyformaságot csak meg is lehet közeliteni.

Részemről csak két ilyen eszközt ismerek.

Vagy egy kasztra kell bizni az államban minden birói tisztséget;

vagy az államtól kell függővé tenni a birói hatalom gyakorlását.

E kettő közül bizonyára az első a hathatósb eszköz.

A kaszt — akár öröködés, akár választás utján egészitse ki magát — mindig makacsabbul ragaszkodik az egyszer felállitott elvekhez minden kormánynál. A hierarchia valamely kasztban erősebb minden hivatalnok seregnél. Mivel az egyes, mint testületének tagja, jelentékenyebbnek érzi magát, annálfogva könnyebben alárendeli egyéni akaratát az egyetemének, mi oly egyformaságot idéz elő a törvények alkalmazásában, a minőt semmi egyéb eszköz által nem érhetni el. A hol külön birói kaszt van, az nem csupán kiszolgáltatója, hanem ugyszólván ura a jognak. Mintegy becsületbeli dolog előtte, föntartani az egyszer fölállitott elveket. E szervezet, ha csupán a jogszolgáltatás egyformaságára törekszünk, tagadhatlan előnyöket nyujt a birói hatalomnak, s kétségkivül ez inditá Montesquieut arra, hogy még a birói állomások áruba bocsátását is védje; azonban a rossz oldalokat is ismerjük, mikkel ez intézmény minden egyéb tekintetben jár, s nem hiszem, hogy korunkban valaki a birói hatalom függetlenségét az által akarja megvásárolni, hogy az egész államot egy kaszttól tegye függővé, vagy oly intézményekkel akarná elérni a törvénykezési egyformaságot, miknek következtében elvégre olyas viszonyok állanak elő, melyek között az országos igazságszolgáltatást bizonyos formák közt gyakorolt rendszeres elnyomásnak tekintenék, mint Franczia országban volt a forradalom előtt.

Ha tehát azt akarjuk, hogy az egész államban valóban egyformán kezeljék a jogot, szükségkép más eszközökhez kell folyamodnunk, s oly intézményekről gondoskodnunk, melyek az egész állam törvénykezését szintugy központositják, mint a törvényhozó és végrehajtó hatalmat, s a birói hatalmat nemcsak a fölséges államhatalom nevében, hanem annak magának kell gyakorolni.

A birói hatalom teljes alárendelése a kormánynak csak azon elvek természetes következménye, melyeket az állam fölségére nézve fölállitottak. Ha ennek teljesen korlátlannak kell lenni, oly államokban, hol a fölségi jog választott törvényhozásra van ruházva, mit az saját felelős szolgái által gyakorol, ugyanazon befolyást kell adni ezeknek a birói hatalomra, melyet kényuralmakban a legfőbb hatalom nélkülözhetlen kiegészitő részének tekintenek.

Ha a törvényhozás megbizottaitól elvonjuk e hatalmat, szintoly kevéssé lehet szó a parlament mindenhatóságáról, mint nem lehet kényuralomról, a hol független törvényszékek vannak *(h)*. Mihelyt elvonták az e törvényszékek fölötti hatalmat az államhatalomtól, a jogkiszolgáltatás egyformaságának lehetősége is azonnal megszünt *(i)*.

Mellőzzük most a kérdést: ha vajon a fölvilágosult kényuralom az európai emberiségre, a polgárisodás jelen fokán, valóban a legjobb, sőt egyedül lehetséges kormányforma-e, a mint azt sokan teljes meggyőződéssel állitják, s a mint azon alkotmányos formák barátai is, melyekben az államnak az egyén fölötti korlátlan hatalma érvényesül, tudtukon kivül, maguk is meggyőződve látszanak lenni *(k)*; szoritkozzunk csupán azon kérdésre: vajon az által is, hogy a birói hatalmat a legtökéletesebben alávetik a felelős kormánynak, elérhetni-e a törvénykezés teljes egyformaságát?

S hogy e kérdést eldöntsük, csak azon eszközökről kell gondoskodnunk, melyekkel a kormány a teljes törvénykezési egység elérése végett rendelkezhetik.

Hogy ezer meg ezer ember egészen különböző nézetben szokott lenni azonegy tárgyról, nem szükség bizonyitgatni. Szintugy tudva van, hogy a nézetkülönbség mindig nagyobb, ha bizonyos elvek alkalmazásáról van

szó, mint maguk az elvek fölött. Innen következik, hogy a törvénykezési teljes egyformaság legjobb, sőt egyedüli eszközét abban kell keresnünk, ha egy törvényszékre bizzák az összes birói hatalom gyakorlását.

Miként a törvénykezési formák egyformaságának föntartása végett fősemmitő (cassatio)-széket hoznak be mindenütt, mely mindazon esetben, ha a jog formáit az egyik fél nézetei szerint megsértették, az egész államban itéletet mond: ugy magukra az itéletekre nézve is hasonló egyformaságot kellene létesiteni: főtörvényszéket alkotni, mely az egész államban hozott minden itéletet megvizsgálna s joga lenne azokat megváltoztatni, valahányszor az első bíróság nem azon értelemben alkalmazta a törvényt, a mint a legfőbb törvényszék az egész államra nézve meghatározta.

Ilyes intézmények, legfőbb törvényszékek, melyek elé fölebbezheti ügyét, a ki csak az alsóbb törvényszékek itéleteivel nem elégszik meg, mindenütt voltak a franczia forradalom előtt, sőt a legtöbb államban vannak ma is: minélfogva sokkal ismeretesebbek az okok, mik miatt e törvénykezési rendszertől átalában eltértek, hogysem ismételni kellene.

Csak arra figyelmeztetem az olvasót, hogy a törvénykezési egység föntartásának ezen eszköze azonnal lehetetlenné lesz, mihelyt az igazságszolgáltatás körében a törvény előtti egyenlőség elvét követik, azaz: épen a hol legfontosabb az elv.

A jogesetek száma tömérdek minden nagyobb államban s száz esetből alig van egy, melyben a vesztes fél fölebb ne kivánná vinni ügyét. Ily körülmények közt csak az menthetné meg a legfőbb törvényszéket az ügyekkeli elhalmozástól, a mi lehetetlenné teszi azok elintézését, — ha a fölebbviteli jogot nagy költséggel kötnék össze, vagy csak oly esetekre szorítanák, melyek nemcsak az illetők előtt, hanem átalában is fontosaknak tetszenek.

Első esetben el lenne hibázva az intézmény czélja, miután nem arról van itt szó, hogy a gazdag feleknek nyújtsanak módot a pörlekedés huzására, halasztására; hanem arról, hogy az állam jogszolgáltatásában a legnagyobb egyformaságot eszközöljék, — a mit nyilván

nem az által érhetni el, ha kevesítik, hanem ha szaporítják az esetek számát, mikben a főtörvényszéknek ítélnie kell. Mindkét esetben az igazságügy körében is a gazdagság nyer kiváltságot. Mert a hol a fölebbvitel joga nagy költségekkel jár, csak a gazdag élhet azzal; s minden törvény, mely a fölebbvitel jogát csak nagyobb öszletek fölötti kérdésekre szorítaná, megint csak a társadalom vagyonosabb osztályainak adna előnyt.

Az egyes jogi keresetek fontossága nem az öszlet nagyságától függ, hanem az azokban előjövő jogi kérdésektől, sőt a legbonyolultabb esetek épen a legkisebb öszletek fölött fordulnak elő, miután rendszerint a jog nem-értéséből s a szerződések homályos kifejezéséből ered a legtöbb bonyodalom, mik leggyakrabban jönnek elő, a hol kis öszletek teszik a pör tárgyát.

Mivel ezt belátták, ujabban sok alkotmányos államban eltértek a rendszertől, mely némi egyformaságot eszközölt a törvénykezésben, s az által igyekeztek elérni az egyformaságot, hogy a központi hatalomra bizták a biró kinevezését. De e rendszer ellen is nagy nehézségeket hozhatni föl, a mennyiben egyformaságot akarunk azzal elérni az igazságszolgáltatásban.

Ha a központi hatalom befolyása csupán azon jogra szorítkozik, hogy minden bírót ő nevez ki, s elvonják tőle azon lehetséget, hogy a bírói tisztet viselt egyéneket előmozdítás vagy egyéb előnyök és kitüntetések által megjutalmazhassa (*l*): igen csekély lesz a központi hatalom befolyása a törvénykezés folyamára, mi által az egyformaságot föntarthatni.

S ez által még tetemesen szaporodnak a nehézségek, mikkel a központi hatalomnak minden bírói tisztség czélszerü betöltésénél az egész államban küzdenie kell (*m*). Mert miután oly viszonyok közt, mik között minden bírói helyet nem a polgárok bizalma, hanem a központi hatalom kegye tölt be, hiányzanak az erkölcsi indokok, mik az egyest csak kisebb tisztségek elvállalására is indithatnák: nem látszik valószinünek, hogy csekélyebb hasznokkal járó, kisebb bírói állomásokra alkalmas egyéneket lehessen találni, ha a hivatali előléptetés utját elzárták a bírói tisztet viselő egyéntől.

Hogy a központi hatalom befolyása a törvénykezés teljes egyenlőségét idézze elő: a kinevezés jogán kivül a bírák előmozdítási jogát is meg kell annak adni. Az ilyes intézkedést azonban nem tarthatjuk czélszerünek, mig mindazon okokat meg nem czáfolják, melyeket a bírói függetlenség mellett föl szoktak hozni. S még ez áron sem érhetik el az igazságszolgáltatás teljes egyenlőségét.

Csak a tapasztalásból felelhetünk azon kérdésre: minő befolyással volt a törvénykezés egyformaságára a központosított állam kormányainak adott korlátlan kinevezési jog, minden bírói tisztséget illetőleg? Oly férfiakra hagyom, mint a hazája sőt az egész világ büntető ügye körül sok érdemet szerzett Mittermaier, kik a jogtudománynyal és törvénykezési ügygyel foglalkoznak kizárólag, hogy ők döntsék el, vajon azon egyformaságot, melyet az államegység föltételeül tekintenek, föltalálhatni-e oly országokban, hol a központi kormány tölthet be tetszése szerint minden bírói állomást; s hogy minden nagyobb államban, az egyes törvénykezési kerületekben uralkodó erkölcsök különbsége szerint, nem egészen különböző módon döntenek-e el merőben hasonló eseteket?

Mig e kérdésre illetékeseknek ismert tekintélyek a központosítás barátainak szellemében nem felelnek, azon meggyőződésben maradok, hogy a bírói állomásokra kinevezési jog csak akor lehet gyakorlati befolyással a jogszolgáltatás egyformaságára nézve, ha a központi hatalom oly rendszabályokkal köti egybe e jog gyakorlatát, melyeket soha egy központi hatalom sem alkalmaz, sőt helyzeténél fogva nem is alkalmazhat.

A bírák kinevezési és elmozdítási jogának ugyanis csak akkor lehet kellő hatása, ha a központi hatalomra bizták a jogszolgáltatás legszorosabb fölügyeletének jogát, sőt kötelességét (*n*).

Nemcsak a legfontosabb esetekben s a legfőbb törvényszékeknél, hanem minden egyes esetben, mely az alsóbb törvényszékek előtt is ítélet alá került, utána kell járni, hogy oly értelemben lett-e az eldöntve, a mint kell az igazságot mindenütt kiszolgáltatni; legalább egy esetben

sem menekülhetni e kötelességtől, valahányszor erre a kormányt fölhivják; mi által a központi kormány egy legfőbb törvényszék minden jogával föl lenne ruházva, azon különbséggel, hogy őt semmi bírói formaságok nem köteleznék határozataiban. Mert úgy hiszem, magától értetik, hogy az ítélet következményeinek fölfüggeszthetési jogát sem tagadhatják meg azon kormánytól, a melynek el van ismerve a joga arra, hogy letehesse a bírót, valahányszor nem oly módon dönt el valami kérdést, a mint államszerte kell.

De ily terjedelmü jogokat adni a központi hatalomnak annyi, mint merőben megszüntetni az igazságszolgáltatás függetlenségét.

Kétségkivül tetemes eredményei vannak az államhatalom azon jogának, miszerint ő nevezhet ki, s az előmozdítás reményével függésben tarthat magától minden bírót. Minden egyes esetben, mikor bizonyos tárgy vagy érdeklett egyéniség végett bizonyos értelmü ítéletet akar kieszközölni, vannak eszközei, mik által e részben czélt érhet. A birákra gyakorolt befolyása által az összes állampolgárok fölött gyarapítja hatalmát.

S a törvénykezés egyformasága még sincs elérve mindezen eszközökkel; sőt, ha a központi hatalom változó, ha a nézetek változását is fölteszszük nála, mi alkotmányos országokban a dolgok természetéből foly: annál kisebb mértékben lesz meg a törvénykezés egyformasága, minél nagyobb befolyással bir arra a központi hatalom; miután ez által a jogszolgáltatás azon ingadozások körébe lőn vonva, miknek a kormányhatalom maga ki van téve.

Egészen hasonló eredményekre jutunk, ha a közigazgatási központosítás következményeit vizsgáljuk.

(*a*) Ezt találjuk az ó-kor államaiban többnyire.

(*b*) A jus praetorium.

(*c*) A mennyiben tudniillik az államegység hatását nem zavarja a hitkülönbség, vagy azon körülmény, hogy a polgárok mint győzők és legyőzöttek, elnyomók és rabszolgák állanak szemközt, mint például a népvándorlás után volt egy ideig.

(*d*) A különböző államok lakosai közötti gyakori érintkezés az újabb korban, s Nyugat-Európa legtöbb népe nézeteinek és erkölcseinek lassankinti szembetünő kiegyenlítése már szélesebb körben is hasonló eredményeket idézett elő; s ha látjuk, mi nagy az egyformaság a polgárisodásunkhoz tartozó legtöbb nép törvényei közt: azon föltételt, hogy egykor — s talán nem messze jövőben — minden különbség el fog enyészni, s minden európai nép ugyanazon polgári és büntető törvények alatt lesz, oly kevéssé számithatjuk utópiák közé, mint ha a mértékekre és pénzlábra nézve teszszük föl a különbségek hasonló kiegyenlitését.

(*e*) Bizonyságul szolgálhat e részben Németország azon részeinek példája, hol a franczia törvénykönyvet behozták, s mindamellett, hogy e törvényekhez ragaszkodtak, lelkesedéssel üdvözlék Napoleon bukását s szabadulásukat azon állam kötelékeitől, melylyel közös törvényhozás füzte őket egybe, s füzi némi részben most is.

(*f*) Az állam alkotmányát illető conservativ nézetek mindig csak az egyes saját állására vonatkozó conservativ nézeteinek eredményei. A hol sokan vannak, a kik magánhelyzetöket fönn akarják tartani, akkor is ragaszkodnak az alkotmányhoz, mely azt biztositja, ha különben nem is felel meg kivánatuknak.

(*g*) Miután a törvények igen ritka esetben szabnak általános büntetési mérvet: a bírák befolyása a törvény alkalmazására egyes esetekben szintoly jelentékeny, mint az esküdteké, csak a mód különböző, a mint befolyásukat gyakorolják. Az esküdtszék a szerint határoz a tény kérdésében, a milyen nézetben van a törvény felől; mig a bíró a tény felőli nézeteit tartja szem előtt a törvény alkalmazásában. Amaz oly esetekben, mikor igen szigorunak tetszik előtte a törvény, gyakran akkor is, „nem bünös"-nek mondja a vádlottat, ha a tény világos, mint a napfény; ez, ha a jury itéletét igen szigorunak tartja, a büntetés minimumát, ha pedig igen

szelidnek tartja, a maximumot alkalmazza, mi által, a hol esküdtszékek vannak, gyakran képteleneknek tetszenek a tény fölötti itéletek, s igazságtalannak a törvény birói alkalmazása; mindezen tagadhatlan hiányok azonban, nézetem szerint, csekélyebbek az esküdtszék azon előnyeinél, mik szerint az megszünteti a törvényszéki itéletek és a nép jogfogalmai közötti ellentétet, mi gyakran előfordul, a hol épen semmi befolyása nincs a törvénykezésre. Valamint a törvények ott, a hol a nép részt vesz az igazságtételben, épen ez által befolyást gyakorolnak annak erkölcseire és nézeteire, s azokat lassankint átalakítják: úgy a törvényhozást megóvják legnagyobb hiányától, mely a czélszerűtlenségben fekszik. A hol jury van, mely valahányszor a törvény az állampolgárok erkölcseivel és meggyőződéseivel ellenkezik, verdict-ei által egyremásra kényszerítheti a törvényhozást a törvény megváltoztatására: a törvényhozás az államokban sem igen meg nem előzi a közérzületet, sem nagyon el nem marad attól, s a törvény ott valóban az lesz, a minek szabad államokban lennie kell: — a köz jogfogalmak kifejezése.

(*h*) Oly mindenhatóság, mely csak általános elveket állíthat föl, de azok alkalmazására egyes esetekben befolyást nem gyakorolhat, képtelen dolog.

(*i*) A hol a legfőbb hatalomnak korlátlan befolyást adtak is a törvényszékekre, ott is legfölebb csak föltételes a törvénykezés teljes egyformaságának lehetsége, miután az egyes is csak akkor itélhet mindig egyformán, ha mindig egyaránt kiméletlen szigorral akar eljárni. Minden biró, a ki itéletében a méltányra is tekintettel van, még ha soha sem csalódik is, különbözőleg itél egyes esetekben.

(*k*) A korlátlan egyeduralmak és sok alkotmányos állam közt, az egyénnek az államhatalomhozi viszonyait illetőleg, az az egész különbség, hogy a hol a korlátlan fölségi jogot oly emberek gyakorolják, kik erre a nép itélete szerint inkább képesek, nagy miveltséget és belátást szoktak föltenni az államhatalomról. Az alkotmányos kormányforma, a mint 1848 előtt volt Franciaországban, nem egyéb fölvilágosult kényuralomnál.

(*l*) Sajátlag ugyanazon okok parancsolják ezt, melyeket a bírák elmozdíthatlansága mellett szoktak felhozni; mert ha föl kell tennünk, hogy a bíró általában csak akkor itélhet részrehajlatlanul, ha állásában s az azzal járó anyagi hasznok birtokában biztosítva látja magát, vagyis ha elmozdíthatlan: ez okból az előmozdítás jogát is el kell venni a központi hatalomtól. Hiszen azon remény, hogy valaki nagyobbra juthat, majdnem erősebben hat a kedélyre.

(*m*) A legnagyobb nehézség nem abban fekszik, hogy sok egyént ne lehetne találni, kik képzettségöknél és jellemöknél fogva birói tisztség viselésére általában képesek, hanem abban, hogy az egyes törvényszéki kerületben oly egyéneket alkalmazzanak, kik ott illő mértékben birják azon bizalmat, mely főkellék a birói tiszt czélszerű vitelében.

(*n*) Ily felügyelet nélkül sem az egyes birák tehetségeiről nem szerezhet kellő tudomást, sem azon módról, a mint hivatalukban eljárnak.

IX. FEJEZET.

A KÖZIGAZGATÁSI KÖZPONTOSÍTÁS EREDMÉNYEI.

»Csak akkor tetszhetik előttünk egységesnek az állam, ha egészben egy óriási gép mintájára van rendezve, melynek ezer meg ezer kerekét, mindenikét a maga helyén s határozott irányban, egy közös erő tartja mozgásban; ha, miként az emberi testben, minden tag egy akarattól függ s az akarat legkisebb lendületeit mintegy magától teljesíti. Közigazgatási központosítás nélkül minden állam csak rendetlen tömeg, benső összefüggés nélkül, mely a kivülről intézett első csapásra széthull.« Igy szólnak a központosítás védői.

»A közigazgatási központosítás csak az elnyomás eszköze. Mióta Richelieu kényuri szelleme föltalálta, XIV. Lajos behozta, Robespierre és Napoleon tökélyesítette, mindig csak eszköz volt minden kényur kezében a közigazgatási központosítás; földünk egyik legkitünőbb népe hitvány cselszövények akaratnélküli eszköze lett az által, mely cselszövények félszázad óta küzdenek Francziaországban a hatalomért. Ha egyszer megengeditek, a közigazgatási központosítás lassankint mindenre kiterjeszkedik. A hol az összes közigazgatás központosítva van, mint Francziaországban: központosítva lesz ott a közoktatás, az igazságszolgáltatás, a cultus, szóval minden, mig China vagy a communismus eszményéhez nem jutnak. Csak akkor lesz ismét lehetséges a szabadság, ha egészen megsemmisítik a közigazgatási központosítást.« Igy nyilatkoznak ellenségei.

Azt hiszem, egyiknek mint a másiknak igen egyoldalú fölfogást vethetni szemökre.

Ha a közigazgatás czéljairól gondolkozunk, meggyőződhetünk, hogy a központosításról átalánosságban mondott ítélet mind nem áll.

A kisebb közigazgatási tisztségek föladata kettős:

1. az alsóbb közigazgatási hatóság eszközül szolgál az államnak, kisebb körökben, parancsai végrehajtására;

2. az egyes községek ügyeit kell ellátnia s azok érdekeit más községek, sőt az állam ellenében is kell képviselnie.

A közigazgatás tehát két nemű functiót foglal magában, melyek egyaránt fontosak ugyan, de lényegileg merőben különbözők. Hogy' mondhatni a közigazgatás kérdéséről közigazgatási tekintetben helyes ítéletet, mig e lényegileg különböző két functiót egymástól el nem különítjük? De ha ezt teszszük, önként következik a felelet, miután, a hol csak az alsóbb közigazgatási hatóság az állam közlönyeül lép föl, szintugy szembetünő a központosítás szüksége, mint mindazon esetben, midőn e hatóságnak csupán a községi ügyeket kell ellátni, az ellenkezőt kell czélszerűnek ismernünk.

Hogy megszabhassuk a közigazgatási központosítás határait, csak az iránt kell tisztába jőnünk: a helyhatóságok által kezelt ügyek közül melyek illetik az államot?

Átalában véve semmit sem lehet e részben meghatározni. Az állam hatóságának kijelölt kör egészen annak körülményétől függ s szorosabbnak vagy keskenyebbnek kell lennie, a szerint, a mint az állam kívülről veszélyezve van, vagy helyzeténél fogva az összes erők nagyobb központosítását igényli (*a*).

Azonban alapelvül állíthatni föl, hogy a törvényhozási és képviseleti egység az állam egységének, sőt fönnállásának is föltétele s a törvényhozás joga azt is magában foglalja, hogy a törvény tiszteletben tartassék s az állam kormányát nem gondolhatni az erre szükséges eszközök nélkül; nemcsak a törvényhozás-, kormánynak és képviseletnek, hanem mindannak, a mi által az állam törvényei tiszteletben-tartását eszközölheti

s állását más államok ellenében föntarthatja, szükségkép az állam központi hatalmától — s csupán ettől — kell függni.

Azt kivéve, a mi a fegyveres erő szervezetére és használatára vonatkozik, functióinak egy részét, például az adókivetést és beszedést, azokra bízhatja az állam, a kik egyszersmind a községek ügyeit intézik. Nem vitatom, hogy azon nagyobb takarékosság, melyet e rendszertől várhatni, fölér-e azon tetemes ártalmakkal, melyek különböző foglalkozásoknak ugyanazon kezekben egyesítéséből s ugyanazon személyeknek két hatóság irányábani felelősségéből származnak? Lényegileg az semmit sem változtat a dolgon, miután a községi hivatalnok, a mennyiben a központi hatalom teendőiben jár el, erre nézve csupán a központi hatalomnak tartozik felelősséggel s nem községi megbizottul tekintendő.

A ki megengedi, hogy a kormány szükséges: a közigazgatási központosítást is szükségesnek kell találnia, a mennyiben az érintett tárgyakra szorítkozik. Mindenkor elismerték az államhatalom ezen jogkörét — ha nem is mindég elég világosan — s gondoskodtak eszközökről, melyek által az állam föladatának megfelelhessen.

Egészen más dolog, ha a közigazgatási központosítás nevében oly dolgokat is az államra akarnak ruházni, melyek egyenesen a községet s az államot csak közvetve illetik. Mert ha mellőzzük is a jogi szempontot, miszerint saját ügyei intézését egyetlen szabad lénytől sem lehet elvonni azon szín alatt, hogy azok közvetve az államot is érdeklik (s a jogi szempont pedig épen nem oly közömbös dolog, mint némelyek hinni látszanak, miután megsértése mindig az államra nézve igen veszélyes ösztön ellenszegülését költi föl): e fölött az a kérdés is fönmarad, hogy a községtől elvett hatáskört czélszerűleg betöltheti-e a központi hatalom? azaz: ha a községtől elvették az önkormányzás jogát, lehetséges-e, hogy a községi ügyeket czélszerűen intézze az állam? S ha nyugodtan vizsgáljuk e kérdést, meg kell győződnünk, hogy arra nincs eset.

Mire képes valóban az állam, sem irott alkotmányok-

ból, sem tudományos értekezésekből nem tudhatni meg: tisztán gyakorlati kérdés az, s csakis gyakorlati szempontból kell vizsgálni (*b*).

Hogy könnyebben tisztába jöjjünk effelől, jónak tartom, azon viszonyokra fordítani figyelmünket, melyek az állam és község közötti viszonyokkal analogok, s hozzánk közelebb feküsznek.

Az egyes család egészen hasonló viszonyban áll a községhez, mint a község az állam irányában. A mily helyes azon állítás, hogy a községi ügyek czélszerü igazgatása nagyon érdekében fekszik az államnak: nem kevésbbé igaz, hogy a község állapota az egyes családokétól, tehát attól függ, hogy mint intézik azok saját ügyeiket. S rendesen nagyobb képzettséget és belátást is tehetni föl a községi előljárókról, mint a családfők nagy részéről. Minden esetre pedig több erővel rendelkezhetik a község, s Fourier és a socialisták mindnyájan kimerítőleg kiszámították, hogy mennyivel olcsóbban láthatni el ezereket fűtéssel, tiszta ruhával, élelemmel, szóval minden házi szükséggel, mint jelenleg, mikor minden családnak magának kell ügyeit intézni.

Miért ellenzik azon rendszer behozatalát, mely által a család a község irányában csak azon viszonyba jönne, melyben a község van az államhatalom irányában, sőt a melyben az ujabb államtudomány nézete szerint lennie kell az állam és a község érdekében is?

Egyik ok, melyet a socialismus ellen fölhoznak, (mert önként értetik, hogy az egyes családok ügyeinek az állam általi vezetése nem egyéb socialismusnál,) azon alapelv, mely szerint az egyén szintoly kevéssé lehet a többségnek, mint egyes embernek rabszolgája, s nem foszthatja őt meg a jogtól, hogy háza körében szabadon rendelkezhessék. A másik — korunkban, midőn a jogelvek tisztelete által nem igen engedik magukat megzavartatni az emberek, — még fontosabb ok a kivitel gyakorlati lehetlensége.

A községek érdekei kétségkivül benső összeköttetésben vannak, mint mondják, az egyes családokéval; s a mi az egyes családoknak ártalmas, szükségkép árt egészben a községnek is; de épen azért magának a községnek érdekében is a legokosabb, ha a családi

ügyek intézése azokra van hagyva, a kiknek ez ügyek czélszerű kezelése leginkább szivökön fekszik, s arra annálfogva leginkább képesek. Mert ha föl is akarjuk tenni, hogy azok, a kik az összes község vezetésével meg vannak bizva, átalában nagyobb készséggel birnak: épen nem következik, hogy ezer meg ezer család ügyeit jobban intézhessék, mint az egyes családatyák, a mire, magasabb belátásuk mellett, az egyes családok minden viszonyának s minden szükségének tökéletes ismerete is kivántatnék. Képzeljünk oly községet, melyben az egyes családatyáktól elvonták a jogot, hogy ügyeiket intézhessék s a községre ruházták. A községi tisztviselő, mint mondják, több képességgel bir, s a családi ügyek czélszerü viteleért felelős a községnek, mig az egyes családatya kevesebb képességgel bir és nem felelős. Azt hiszszük, hogy a családi ügyeket különösen jól intéznék e községben, s hogy e község, mint sok ekkép kormányzott családból álló csoport, virágzó állapotban fogna lenni?

Mily alaposan megmutatták Thiers (*Sur la propriété*) s az alkotmányos központosítás más barátai a socialistáknak e törekvések lehetlenségét; mi tisztán megmutatták azon eljárás esztelenségét, mely szerint minden egyes részt vesz az egyetem minden ügyének vezetésében, önnön ügyeinek intézéséből mindazáltal ki van zárva, s az egyén előbb rabszolgája lesz az egyetemnek, hogy aztán, mint az egyetem tagjára, ráruházhassák a mások fölötti uralkodást. De kérdem: valóban esztelenebb-e, a mire a socialismus törekszik, mint a mit az állam részére követelnek? Azon állítás, hogy mind el kell vonni a községtől, a mi csak az államra nézve közvetve fontossággal bir, nem ugyanazon jogalapon nyugszik-e, melyet azok szoktak fölhozni, a kik a családot teljesen a phalanstére alá akarják vetni? Sőt azon okok is, melyeket a socialismus fölhoz, hogy megmutassa, miszerint az egyént teljesen alá kell vetni a községnek, mind merőben ugyanazok, melyekkel a constitutionalismus vitatja, hogy a községeket szükségkép alá kell rendelni az államnak. Csak az a különbség, hogy az okok, a családügyeknek a községek általi vezetését illetőleg, legalább némi valószinüséggel birnak, mig a

közigazgatási központosítás mellett a valószinűség nem szól. Mert ha föltehetjük is, hogy egy kis község minden tagjának érdekeit jobban értheti és intézheti, mint az egyes ember: át kell látnunk, hogy e föltevés az államra alkalmazva merőben valószinütlen.

Ha a socialismus, kicsinyben, állítólag a költői képzelmi erő teremtménye: valódi esztelenségnek kell tekintenünk, a hol több ezer négyszög-mérföldre terjed az egy központból kormányzandó községek területe, s e terület negyvenezer községet foglal magában.

S nem az ellenkezőt tanúsítja-e a tapasztalás? Nem a legszükebbre szorították-e legtöbb államban a község hatáskörét, a központi hatalomra bizván minden fontosabb ügy vezetését? — ezt fogják talán kérdeni.

Mellőzöm, hogy minő eredményeket idézett elő a községi ügyek ezen megszorítása, mely ügyek az állam legfontosabb dolgai közé tartoznak; de kereken tagadom, hogy e megszorítással, a község beléletének megsemmisítése által valóban a központi államhatalomra lőn minden fontos ügy vezetése bizva, s mindenki egyet fog velem érteni, ha e tárgyról komolyan gondolkodik.

Mi a központi államhatalom? Elvont fogalom a politikai értekezésekben, de a gyakorlati életben nem egyéb, mint azok, a kik az egyedur vagy a fölséges törvényhozás nevében gyakorolják az államhatalmat. Hogy tehát el lehessen dönteni, mennyiben van igazam: csak azon kérdést kell megfejteni, hogy a községtől elvont ügyek vezetését az állam kormányzóira ruházza-e a központosítás? S nem hiszem, hogy e kérdésre valaki igennel felelne.

Ha vizsgáljuk a jelenkori államok kiterjedését, nagyságát és szükségeik különféleségeit, s közigazgatási szervezetök bonyolultságát: meg kell győződnünk, mily nagy nehézségekkel jár az összes közigazgatásnak egy központból vezetése akkor is, ha csupán a szükségre vagyis az államot közvetlen érdeklő ügyekre szorítkozik. Az állam kormányzói még e tekintetben is mindössze csak annyi befolyást gyakorolhatnak, hogy megállapítanak bizonyos közigazgatási rendszert, s kinevezik és ellenőrzik azokat, a kikre a közigazgatási ügyek ellátása bizva van. Ha azt akarjuk, hogy czélszerüen menjen

a közigazgatás, a központi hatalom kénytelen azoknak, a kikre a központosítás bizva van, nagy hatáskört engedni a megállapodott elvek alkalmazásában még oly ügyek körül is, melyek az egész államot közvetlen érdeklik. Mindig nehéz a minisztereknek sok ezer hivatalt betölteni, főleg ha csak rövid idő óta van hivatalban; s még nehezebb a fölügyelés az összes közigazgatásra. Azonban mindebben még van egy szilárd támpontja. Ismeri a szükségeket, melyeknek a közigazgatással eleget kell tenni. Ha téved az eszközök alkalmazásában, könnyen meggyőződhetik tévedéséről.

A hol oly ügyek igazgatását is a központi hatalomra bizzák, melyek csak egyes községeket illetnek, ott már azon szükségeket sem ismerheti a kormányzó, melyeken a közigazgatásnak segitni kell. Csak azt kormányozhatjuk, a min áttekinthetünk s bármi nagy tehetségü legyen valaki, s bármennyire legyen képes mindezen tehetségeit a rábizott nagy feladatnak szentelni: nincs ember, a ki nagyobb államban csak fölületesen is ismerhetné sok ezer községnek szükségeit, s az eszközöket, a mikkel azokon segithetni: és pedig mindezen szükségek és eszközök teljes ismerete szükséges föltétel a jó kormányzásra. A miből az következik, hogy a községtől elvont s az államra ruházott önkormányzási jogot a községi ügyekre nézve az államhatalom megint másokra kénytelen bizni, azaz, hogy a közigazgatási központositás által nem érhetni el minden községi ügy ugyanazon elvek szerinti vezetését, hanem csupán azt, hogy a központi hatalomtól függő államszolgák intézzék azon ügyeket.

Az összes befolyás, melyet a központi hatalom ez uton valósággal nyerhet, a közigazgatásnál, valamint a közoktatásban s az igazságügynél csak azon jogra szoritkozik, mely szerint nagyszámu tisztviselőt nevezhet ki. E rendszer eredményei analogok minden esetben.

1. Sokkal jobb eszköz a kormány hatalma növelésére sok fizetéses tisztviselő kinevezési joga, hogysem — főleg alkotmányos országokban, hol a központi hatalom kezelőinek állása soha sem biztos, — e czélra ne használnák. A miből az következik, hogy minden közoktatási, igazságügyi és közigazgatási hivatal betöltésénél

nem arra vannak tekintettel, a mi sajátképen a föladat: t. i. a közoktatás, jogügy és közigazgatás lehető legjobb ellátására; hanem csak az államhatalom kezelőinek érdekeire, kik a kinevezési jog által a lehető legnagyobb befolyást akarnak szerezni a választásokra stb. A minek az állam ótalmául kellene szolgálni, fegyverré lesz, mely által az államhatalom magát igyekszik védeni a támadások ellenében.

2. A befolyás, melyet a központi hatalom az érintett tárgyakra gyakorolhat, mindig csak pillanatszerü. A központi hatalom parancsolhatja, hogy az iskolákban bizonyos valamit tanitsanak, hogy bizonyos jogesetet bizonyos módon kell eldönteni, hogy bizonyos közigazgatási szabályt mindenütt keresztül kell vinni, s hatalmában áll megbüntetni a parancsainak engedetlen államszolgákat. Rendes és tartós befolyást azonban nem gyakorolhat a kormány, és pedig csakis az növelheti az államhatalmat. Oly hatalom, mely pillanatra mindent tehet, de hatalmával folyvást nem élhet, a hóditóhoz hasonlit, ki minden ellenállást lever maga előtt, de mihelyt elvonul, megint föltámad az háta mögött s a kihez senki sem kiván csatlakozni, épen mivel senki sem hiszi tartósnak hatalmát. Az államhatalomra pedig veszélyes, ha oly föladatot tüznek eléje, melynek nem felelhet meg, s oly jogokat adnak neki, melyeket czélszerüleg nem gyakorolhat: mert miután azon kör, melyet az államhatalom nem tud betölteni, nem maradhat betöltetlenül, a kik tettleg oly befolyást szereztek a közügyek vitelére, mely az alkotmány szerint kizárólag a központi kormányt illetné, épen mivel befolyásuk bitorlott, az államhatalom ellen szokták azt használni, ugy hogy e hatalom, épen mivel korlátlanságot akartak neki tulajdonitani, természetes határain belől is akadályokra talál.

Bármennyit is lehet elméletileg fölhozni a közigazgatási központositás mellett: senki sem fogja tagadni, ha a közügyekkel gyakorlatilag foglalkozott, a következő tételek igazságát; s ha egyszer azokat elismerte, önként következik azon állitás alaptalansága, mintha a közigazgatási központositás növelné az állam erejét.

I. Az államnak semmi más eszközök nem állanak

rendelkezésére, mint az államtagokéi; ha tehát föl is teszszük, hogy a központositott állam a hatalmában álló eszközökkel minden akadályt legyőzhet: polgárainak erejét annál inkább igénybe kell mégis vennie, minél inkább szaporitja a központositás a legyőzendő nehézségeket. S miután az államtagok erőit nem vehetni igénybe az állam részére, a nélkül, hogy más hasznos foglalkozásoktól el ne vonatnának: minél inkább központositva van az állam, annál kevesebb erőkkel rendelkezhetik.

II. Az államhatalmat közvetve vagy közvetlen illető ügyek czélszerü vitelének biztositása végett nem elég mindenhatósággal ruházni föl a központi hatalmat; Isten mindentudóságát s mindenek fölött feltétlen igazságos voltát is meg kellene részére szerezni, a mi minden telegraf és rendőrség, alapjog és felelősség mellett sem áll tehetségünkben.

III. A központi hatalomnak tulajdonitott egész mindenhatóság merő csalképzelet, miután az államhatalom bizományosai másokra kénytelenek ruházni a valóságban hatalmuk gyakorlását.

IV. Ki lehet ugyan mondani az alkotmányban, hogy az egyes részek teljesen alá legyenek vetve az államnak, és semmi akarattal ne birjanak, s meg lehet azokat fosztani minden törvényes eszköztől, a mi által akaratukat érvényesithessék: de oly kevéssé áll hatalmában alkotmányos kormánynak, mint egyes kényurnak, azt eszközölni, hogy ilyes akarat ne keletkezzék, s a kormány eljárásai egyátalában semmi akadályra ne találjanak.

Csak az a kérdés, hogy az ellenállás, melyet a nyilatkozhatás minden törvényes eszközétől megfosztottak, valóban annyira veszélytelen-e az államra nézve, mint fölteszik, s hogy vajon nem nagyobb veszélyek származnak-e az államra nézve épen az által, hogy az állam egyes részeitől elvonták az ellenzés lehetségét?

Vizsgáljuk e kérdést.

JEGYZETEK A IX. FEJEZETHEZ.

a) A hol a község önállóságát régibb idő óta elnyomták, s elvették önkormányzási jogát, hol a községek többnyire a miveltség igen alacsony fokán állanak, vagy a hol átlátták, hogy bizonyos érdekeket, miknek föntartása az államra nézve fontos, a községben el lehet nyomni: kiebb kell terjeszteni az állam hatáskörét; ellenkező esetben meg kell szorítani; mig a hol az állam fogalma összeesik a község fogalmával — mint az ó-kor államaiban többnyire, — természetesen az államhatalom körének a községi ügyeket is magában kell foglalnia.

b) A keleti kényúr elméletben mindent tehet, s még sincs hatalom, melynél annyi függene a véletlentől s különböző idegen befolyásoktól. Mi mindent irtak Bodinus, Puffendorf és Grotius a királyi hatalom korlátlanságáról, s mégis egyetlen monarcha sem volt korukban, a ki csak annyi valódi kormányhatalommal is birt volna, mint Nagy Fridrik, ki az állam szolgájának nevezte magát.

X. FEJEZET.

A KÖZPONTOSÍTÁS BEFOLYÁSA AZ ÁLLAMOT BENN FENYEGETŐ VESZÉLYEKRE.

Az államokban, melyek a központosítás elvét követik, oly rend és nyugalom mutatkozik, minővel sehol sem találkozunk. Minél tökéletesebben egyesítik a közélet minden fonalszálát egy központba, annál nagyobb a rend és nyugalom (*a*). Ugyan mely veszélyek fenyegethetnének ily államot? Nem úgy tetszik-e, mintha az oly állam, melyet Francziaország mintájára rendeztek, mint valamely erősség, kivülről minden védszerrel körülvéve, benn ostromállapottal oltalmazva, nem tarthatna semmi veszélytől?

A történet azt mutatja, hogy minden állam mindig ki van téve veszélynek, legyen bár, vagy ne legyen czélszerűen rendezve; abban kell tehát keresni minden alkotmány főfeladatát, hogy előre tekintettel van hasonló veszélyek bekövetkezhetésére.

A mely állam a veszély pillanatában nemhogy emelkednék erőben, sőt gyöngébb lesz, gyönge állam az, bármi mesterségesen legyenek intézményei minden bekövetkezhető veszély elhárítására számítva; s épen e pont az, mire nézve a központosított államok más államoknál hátrább állanak.

Kétféleképen veszélyeztethetik fönnállásában minden állam.

Az államot fenyegető veszélyt vagy valamely egyes államtag idézheti elő az állam alkotmánya ellen, vagy valamely idegen hatalom támadása az állam épsége és

önállósága ellen. Mint a történet tapasztalása egyaránt mutatja, mindkét esetben súlyosbítja a veszély keletkezését a központosítás, s hasonló mértékben csökkenti a már bekövetkezett veszély irányában az ellenállás lehetségét.

Rendesen azt hiszik, hogy az államot a tagjai részéről fenyegető veszélyek csekélyebbek központosított államokban, hol a község és tartomány autonomiáját összerontották, s az állam egyes részeitől minden lehetséget elvettek, hogy a központosított kormány parancsai elé törvényes úton akadályokat tehessenek.

Azt hiszem, e nézet is tévedésen alapszik.

A mennyiben csak nehézségekről van szó, minden esetre nagyobbak azok oly államban, hol az egyes részeknek némi önállóságot adtak, de nem nagyobbak az államot fenyegető valódi veszélyek, és pedig három oknál fogva:

1. Mivel oly államokban, hol a központi kormány az összes államot egyaránt illető ügyek vezetésére szorítkozik, sohasem lehet oly nagy a kormány elleni gyűlölség, sohasem érheti el azon intensiót, mint a hol a központi hatalom mindent maga tesz, s a ki csak rövidséget szenved valamiben, mind e hatalomnak tulajdonítja sérelmét.

2. Mert a hol az állam az egyes községekre és testületekre hagyta azon ügyek intézését, melyek épen ama községek egyes lakosait érdeklik leginkább: az emberek többnyire a község által remélik elérhetni vágyaik kielégítését, s nem kell, hogy czélhoz jussanak, az egész államot megingatniok. Az emberekkel velök született azon ösztönnek, hogy maguknak fontosságot szerezzenek, mely központosított államokban csak a központban talál kielégítést, ily viszonyok közt széles tere nyílik a községekben; mi által nem menekszik ugyan meg az állam a veszélyektől, melyek nagy ambitiók részéről fenyegetik, de megmenekszik legalább attól, a mi ezerek elfojtott hiúságából szokott támadni.

3. Mert végre oly államokban, melyeknek egyes részei némi önhatósággal bírnak, támadhat ugyan nagy és általános ellenzés, — vannak esetek, hogy minden önhatóságú testület részt vesz abban, — de ez ellenzés

a dolgok természete szerint mindig meg van osztva, s bármi nagy az ellenszegülők száma a központi hatalom ellenében, mindig csak elkülönzött csapatokban állanak azzal szemközt, s e csapatok közül, elszigeteltségében, mindenik sokkal gyöngébb a központi hatalomnál. S teljes egyértelműséget az egyes községek körében is szintoly kevéssé tehetni föl, mint általában sok egymáshoz közel álló ember között; miből következik, hogy ha az állam minden községében föllép a többség a központi hatalom ellen, még oly esetekben is mindig van annak pártja, melyre számíthat; míg központosított államokban, hol a hivatalnokokon kívül csak azok foglalkoznak élénken a politikával, kik a fönnálló viszonyokkal elégületlenek, semmi ilyes támogatásra nem számíthat a kormány.

Bárhogy rendezzék az államot, minden alkotmány mellett fönmarad az egyén törekvése, saját javára használni föl az állam minden erejét, s lazábbá meg lazábbá tenni függését annak irányában. Ennélfogva minden államnak készen kell lennie ellenállásra; s az alkotmány főfeladatát abban kell keresnünk, hogy maga szabja meg az útat és módot, melyen az érintett törekvés kielégítést kereshessen. Ha az állam egyes részeinek megadták az autonomia bizonyos fokát: e téren törvényes formák közt fog nyilatkozni az ellenállási törekvés a központi hatalom ellen. Ha központosított az állam, s úgy van rendezve, hogy választott törvényhozás többségétől függ az államhatalom gyakorlása: parliamenti ellenzés lép a helyhatósági helyébe. Ha a központosított állam polgárai, mint Franciaországban, hosszas tapasztalás után azon meggyőződésre jutottak, hogy a parliamenti ellenzés terén minden erőfeszítéssel sem lehet semmi eredményre jutni: titkos társulatok működése lép a parliamenti ellenzés helyébe, vagy az államra nézve színleg idegen térre viszik át a vitatást, s alássák az államépület alapját, mely erősebb, hogysem egyenesen megtámadják. De nekem úgy tetszik, hogy mindezen ellenzékek közül a központi hatalomra nézve talán legkellemetlenebb, de az államra bizonyosan legkevésbbé veszélyes a helyhatósággal bíró testületek ellenzése a törvény által megszabott formák között.

Azonban megengedem, hogy csalódom e részben. — Miután a központosított államnak minden eszköze megvan, hogy polgárai fölött őrködjék s a legkisebb ellenállást is azonnal elnyomja: ugy látszik, mintha ily államokban kellene bekövetkezni nagy veszélyeknek. De, hogy mindezen eszközök daczára a központosított államok is ki lehetnek téve nagy veszélyeknek, senki sem fogja tagadhatni a közelebbi idők tapasztalása után, mely azt tanítja, hogy a közrendnek bármely megzavarása, ha egyszer bekövetkezik, épen a központosított államokban szokta maga után vonni minden fönnállónak felforgatását s a legfontosabb jogviszonyok földulását, a mi soha sem történhetik meg oly hamar nem-központosított államokban.

Mely okoknak tulajdoníthatni, hogy a fönnálló államformára nézve ellenséges pártok törekvései annyiszor sikerülnek Francziaországban s az összes alkotmány fölforgatását vonják maguk után?

A ki Francziaország alkotmányát, hol annyi forradalom sikerült, egybehasonlítja más államokéival, melyekben azok nem sikerültek, bizonyára nem a véletlennek rójja föl a különböző eredményeket.

Nem a fönnálló hatalom legyőzésében áll a nagy nehézség, a minek leküzdése nélkül egy forradalom sem sikerülhet. Minden kormányt, — bármi erősnek érzi magát állásában s bármennyire szivén fekszik föntartása az állampolgárok nagy többségének — oly párt is legyőzhet pillanatra, mely minden tekintetben csekélynek látszik. A nagy erő öntudata, mely a kormányt a biztonságra szükséges rendszabályok kezelésében hanyagabbá teszi; az általános meggyőződés, hogy az államhatalom elég erős önvédelmére, mely tétlenségbe sülyeszti a fönnálló kormány párthiveit; egy vagy több magas állásu hivatalnok árulása épen a közveszély vagy szükség perczében; s a fegyveres erő és néptömeg véletlen összeütközése s az utóbbinak győzelme: — mind megannyi ok, mi miatt az államhatalom ellen intézett egyes támadások sikerülhetnek. A sikerült összeesküvések nagy száma, melyről a történet bennünket értesít, mutatja, miszerint épen nem tartozik a ritka esetek közé, hogy az államhatalmat

aránylag gyöngébb párt meglepheti s pillanatra le is győzheti. A forradalom nehézségei valósággal csak első eredményei után kezdődnek s mindig két dologtól függ végső diadala:

1. ha az államhatalomtól, melyet meglepve, pillanatra legyőztek, azon lehetőséget is elvették, hogy magát összeszedvén, ujra kezdhesse a harczot;

2. ha azok, kik az államhatalmat kiszorították, tudják magukat kormányképen rendezni s a rendezett államhatalom szükségének megfelelnek.

Ha a legyőzött államhatalmat azon lehetőségtől is meg nem fosztották, hogy magát ujra rendezhesse: csakhamar magához jő meglepetéséből. Egy helyről kiszorítva, a másikban talál oltalmat, ha a fővárosból kihajtják, központtá válik mindazon hely, hol pillanatra letelepszik s a fönnállott viszonyok minden barátja s a jelenleg fönnállók minden ellene — kik egy forradalom győzelme után épen a győzők sorában vannak legszámosabban — csatlakoznak hozzá; s ha törvényes hatalom küzd lázadókkal és módjában áll legalább nagyjában föntartani szervezetét, ritka eset, hogy ne a törvényes hatalomé legyen a végső diadal.

Szintoly eredménytelen minden győzelem az államhatalom fölött, ha azt csak kiszorítják, de nem képesek pótolni. Miután ugyanis a polgárisodás jelen fokán talán semminek sem érzi az ember inkább szükségét, mint a személy és tulajdon biztosítására rendezett államhatalomnak: minden párt, mely a fönnálló rendet fölforgatta, csak akkor számíthat a többség megegyezésére, ha a fölforgatott helyett mindjárt más rendet képes alapítani. Ha nem tud: mindenki elfordul tőle, oda, a honnan legelőbb várja e szükség kielégítését; a mi legtöbb esetben legvalószinübb, ha az előbbi viszonyokat állítják vissza (*b*).

Ha immár a központosított állam minden intézményét elfogultság nélkül vizsgáljuk: ugy találjuk, hogy a forradalmak sikerülésének érintett két föltételét épen a központosított államokban találhatjuk föl és pedig annál nagyobb mértékben, minél következetesben és teljesebben alkalmazzák a központosítás elvét. Ha az ország minden egyes részétől elvonták a jogot, sőt

tehetséget is, hogy saját ügyeiket elláthassák s a közigazgatási központosítással az állam minden lakosa megszokott, önakarat nélkül, a központból várni minden lendületet, minden irányt, melyet kövessen; ha az igazgatás minden fonalát e központban összpontosítják, úgy, hogy a kik az államhatalom birtokában vannak, habár a nagy többség akarata ellen tartják is fönn abban magukat, rendelkezhetnek az állam minden erejével; ha a forradalmi kormány nem jogánál, hanem hatalmánál fogva, melyet szerzett, s mivel központi államokban mindig csak egyesek állhatnak a közhatalom ellenében, ezeket, habár milliónyian volnának is, engedelmességre kényszerítheti; szóval, ha az állam Franciaország mintájára van rendezve: semmi egyéb nem kell a forradalom sikerére, mint hogy a fönnálló kormányt a központból kiszorítsa s kézrekerítse azon pontot, hol az állam kormányzásának szálai mind összefolynak. Mert valamint az összeesküvés és fölkelés vezetői az állam ily szervezete mellett mindjárt az első pillanatban rendezett államhatalom birtokában vannak s a kiszorított kormány helyét teljesen betölthetik: ugy viszont a kormánytól, ha egyszer a központból ki van szorítva, minden eszközt is elvettek, mi által magát ujra rendezhetné s legitim kormányként léphetne föl. Egy órányi szilaj erély egy részről s egy órai gyöngeség és bomlottság másfelől teljesen fölforgatott minden helyzetet. Maroknyi fölkelő csapat az állam kormányára emelkedik s a legitim kormány lázadó csoporttá lesz és egészen hasonló helyezetbe jő ellenei irányában, mint azok voltak néhány órával azelőtt az ő irányában; azon egy különbséggel, hogy a kik erőszakosan ragadják magukhoz a hatalmat, ritkábban engedik magukat meglepetni s rendesen kiméletlenül használják azon eszközöket, melyeket a központosítási rendszer nyujt nekik.

A túlzás minden gyanuja elhárítása végett csak azt hozom itt föl, a mit Cormenin, a központosítás legnagyobb bámulója, mond ez államforma következményeiről (*c*).

»Valósággal azt illeti mindig a központosítás, a ki épen kezére keríti (au premier occupant), s annak kezé-

ből, a kinél volt, az uralommal együtt átmegy arra, a ki elfoglalja. Az utolsó 50 év történetei mutatják ezt. A convent, többször ostromoltatván saját palotájában, gyakran forgott veszélyben, hogy a lázadás erőt vesz rajta. Majd a st.-cloudi orangeria ablakain ugratták ki Napoleon gránátosai a III. évi alkotmányt. Midőn Párist megszállották, nem maradt egyéb hátra Napoleonnak, mint a fontainebleaui asztalon aláirni a lemondási oklevelet. X. Károly a fővárossal országát is elvesztette. Ha a kormánynak nincsenek mindig nyitva szemei, mindig fölemelve karjai, hogy mihelyt fejét emeli, minden fölkelést szétzúzzon a központosítás fegyverével, mihelyt elhagyja a Tuileriákat s átlép a sorompókon, azonnal vége; kincstár, telegraph, sajtó, posta, hadsereg, közigazgatás, ország mind egyszerre oda van rá nézve; törvényszerű kormányból bitorrá lesz; uralkodóból alattvalóvá; a ki másokat száműzött, maga lesz földönfutó; fut, menekül. Mi volna egyéb hátra? Megbukott! Hová forduljon, mikor ki van tiltva? Nem kormány, nem hatalom, nem király többé, csak ember, sőt kevesebb, mint ember: árnyék, elhagyatott, elitélt semmi. A központban volt minden ereje, s a központ másé. Akarjátok tudni, a két követelő közől melyik a legitim? Ne azt kérdjétek, ki mellett van a jog, hanem ki mellett van Páris? A kié Páris, az az uralkodó; a kié Páris, azé az ország.«

Kétségkivül túlságosnak tetszenék előttünk a központosítás eredményeinek ez előadása, ha Franciaország történetén (*d*) kivül Rómáé is a polgárháborúk és imperatorok uralma alatt, s minden kényúri állam (*e*) története számos példával nem igazolná, hogy a forradalmak mindig annál gyorsabban és teljesebben sikerülnek, minél tovább vitték a központosítási elvet az alkotmányban.

Ha azon meggyőződésből indulunk ki, melyből Cormenin, hogy Párisnak magának elég tábornoka van Orosz-, Osztrák- és Angolország vezényletét vinni, s elég államférfia az egész világot kormányozni (*f*): szerencsének mondhatni a főváros ezen hatalmát, s nem lehet csodálni, ha oly korban, mint a jelen, midőn a forradalom fogalmát a szabadságéval, s az ellenforra-

dalomét a renddel oly gyakran összezavarják, épen azon gyorsaságot hozzák föl valamely államforma ajánlására, melylyel a központosított állam alkotmányát meg lehet változtatni. Hiszen még Richelieu is, mivel nivellirozta és központositotta Francziaországot, némi népszerűségre jutott a forradalmi pártok közt azon érdeme által, hogy előkészítette a forradalom útját; még a legconservativebb kormányok is buzgón utánozták, a mit a forradalom emberei tettek Francziaországban.

Nem tartozik ide, czáfolni e nézetek helytelenségét. De ha tagadhatlan tény, hogy a forradalom gyakrabban sikerül központosított államokban, s ha nyugodt vizsgálódás után meggyőződhetünk, hogy a forradalmi kisérletek gyakori sikerét Francziaországban nem a véletlennek, hanem épen az állam szervezetének tulajdoníthatni: meg kell engedni, hogy az államhatalom ellenállási képességét belveszélyek ellenében nem növeli a központosítás elvének alkalmazása, sőt csökkenti, s erre nézve akartam fölhíni a közfigyelmet.

És most térjünk azon kérdés vizsgálatára: minő befolyással van a központosítás elvének alkalmazása, az állam ellenállási képessége oly veszélyek ellenében, melyek kivülről fenyegetik az államot?

JEGYZETEK A X. FEJEZETHEZ.

a) A mint az egyeduralom azon forma, melyben legkövetkezetesebben alkalmazhatni a központosítás rendszerét: úgy a rend és nyugalom is, melyet a központosítástól várnak, ily államban éri el legfőbb fokát s egész a sir nyugalmáig és a börtöni rendig kifejthető.

b) Épen ebben áll a legitim királyság ereje, hogy mig az államhatalom egy bizonyos személyt illet, meg lehet ugyan zavarni kormányzási tisztében, de nem lehet desorganisálni. Legitim egyeduralomban semmi sem pótolhatja, a mit a forradalom összerontott: t. i. a legitimitást.

c) *De la centralisation*, Paris 1842, 12-ik lap.

d) Azon tiz év története, mely Cormenin irata óta lefolyt, még inkább igazolja a fönnebbieket.

e) Miután a kényuralom (despotismus) nem egyéb, mint a korlátlan hatalom birtoka az államban: minden kényuralom szintoly szükségkép maga után vonja a központosítást, mint az újabbkori értelemben központosított államot mindig korlátlan, azaz kényúri hatalommal kell gondolnunk az egyes irányában. Minélfogva minden kényúri állam ugyanazon veszélyeknek van kitéve, melyeknek minden központosított állam, s mindkettőnek szükségkép attól függ biztonsága: mennyiben vannak szemei mindig nyitva, és karjai fölemelve, hogy semmivé tegye a lázadást, mihelyt az fejét emeli.

f) Cormenin, *De la centralisation*, 39-ik lap.

XI. FEJEZET.

A KÖZPONTOSÍTÁS BEFOLYÁSA AZ ÁLLAMOT FENYEGETŐ KÜLVESZÉLYEKRE.

A hadtan jelen állása mellett hadi erő fönnállását képzelni sem lehet központosítás nélkül. Ha tehát a haderőtől függ valamely állam biztonsága külső megtámadások ellenében: tagadhatlan, hogy központosítás nélkül egy állam sem lehet biztos külveszélyek ellenében. Oly hatalom, minőt az állam egész haderejének központosítása megkiván, egyes kezében szükségkép korlátozza, sőt veszélyezi a polgári szabadságot: mindez azonban csak azt mutatja, hogy míg a különböző államok közti viszályokat kard dönti el, a polgári szabadság sem legfőbb fokát nem érheti el, sem egészen nem biztosítható; nem pedig azt, hogy tehát le kell mondani a központosításról, miután, a mi nélkül az állam elvesztené önállóságát, ha korlátozza vagy veszélyezi is a polgári szabadságot, mégis mindig az összes állampolgárok szabadságának föltétele az.

De a központosítás elvét oly államokban, hol korunk kellékei szerint rendezett haderő létez, egyátalában nem szoríthatni azon dolgok körére, melyek e haderő vezérletét illetik. A mi csak a haderő kiegészítésére, élelmezésére, fizetésére vonatkozik, mind egy központból intézendő; honnan az következik, hogy minél inkább szüksége van, biztosítása végett, nagyobb haderőre az államnak, annál inkább kell szaporodni azon tárgyaknak, melyeket a központból igazgatnak, azaz: hogy oly államnak, melynek biztonsága kívülről inkább van

veszélyezve, nagyobb szüksége van központosításra, s annál fogva a központosítás elvének alkalmazása némileg kölcsönös összeköttetésben áll az állam külbiztonságával (*a*). De ha azon körülményből, miszerint az állam külbiztonsága a központosítás bizonyos mértékét igényli, azt következtetjük, hogy az állam külbiztonságának azon mértékben kell növekedni, a melyben a központosítás elvét az államban alkalmazzák: nézetem szerint semmivel sem teszünk okosabban, mint ha azon meggyőződésből indulva ki, hogy valamely szerből bizonyos mennyiség kell a beteg meggyógyítására, mindig többet akarnánk abból beadni a betegnek, hogy még egészségesebbé tegyük, vagy mint ha a katona fegyverét, melyet védszerül és támadásra használ, kelleténél háromszorta nehezebbre csináltatnak, hogy háromszorta erősebbé tegyük a védelem és támadásban; és pedig

1. mivel az állam biztonsága nemcsak már rendezett haderejétől függ, hanem még inkább azon eszközöktől, melyekkel a haderő szervezetét illetőleg rendelkezhetik, azaz: valódi erejének mennyiségétől;

2. mert az államot, épen mikor a legnagyobb külveszélyek fenyegetik kivülről, egyátalában nem közigazgatási szervezete, hanem egészen más eszközök tartják fönn.

Nem szenved pedig kétséget, hogy van a központosításnak bizonyos foka, mely az államhatalomnak e kellékeit, a hol nem semmisíti is meg, tetemesen csökkenti.

A központosítás csak eszköz, mely az államhatalomnak csak lehetővé teszi, hogy az állam körében levő erőket mind fölhasználhassa bizonyos czélra; a miből következik, hogy oly államok közt, melyek erők tekintetében egyenlően állanak, pillanatra mindig az a legerősebb, a mely legjobban központosíthatja az erőket (*b*). Azonban a központosított államintézmények legnagyobb bámulója is kénytelen megvallani:

1. hogy a központosítás az államban levő erők teljes használatát lehetségessé teszi, de új erőket nem állít elő; és

2. hogy a központosítás maga igénybe veszi és fölemészti az államban levő erők bizonyos mennyiségét.

Ebből következik:

hogy a központosítás az államban levő s annak ótalmára fordítható erők összletét szükségkép mindig csökkenti, miután a mennyi erő csak az állam központosítására kell, mind a fölhasználható erők mennyiségéből vonják el; tehát az esetben, ha a központosítás az állam erejének igen nagy részét veszi igénybe, könnyen fordulhatnak elő viszonyok, mik közt az államhatalom az államban levő összes erőkkel rendelkezhetik ugyan, de ez erő mindössze is oly csekély, hogy többé nem elég az állam ótalmára (*c*).

Az állam rendelkezésére álló erők átalában három elem közrehatásából származnak. Ezek:

az egyén munkája;

a tőke;

a szabadság azon mértéke, a mint az egyes munkáját és tőkéjét használhatja.

Minél nagyobbb a productiv munkával foglalkozók száma;

minél több tőkével rendelkezhetnek;

minél nagyobb a szabadság, melylyel tőkéjöket és erejöket használhatják:

annál nagyobb a termelés összlete.

Hol sok egyest elvonnak a productiv tevékenységtől;

hol a tőke nagy részét más czélokra fordítják;

hol az egyest háborgatják ereje használatában:

ott a termelés szükségkép kevesebb s az erők összege is fogy, mikkel az állam rendelkezhetik.

De a dolgok természetében van, hogy a központosítás a termelő erő mindezen elemeire ártalmasan hat.

A központosítás, a szerint, a mint kisebb vagy nagyobb, több vagy kevesebb állampolgárt von el a termelő munkától;

minél inkább központosítva van az állam, annál nagyobbnak kell lenni a tőkének, melyet az egyestől elvon;

minél inkább központosítva van, annál inkább korlátozza az egyéni szabadságot.

Innen következik, hogy minden központosítás csak az államban levő erők összletének rovására történhetik.

Ha minden kétségen kívül áll, hogy az államban

levő összes erőknek az államra, mint egészre nézve, csak annyiban van értékök, mennyiben azokkal rendelkezhetik, hogy tehát minden államnak, a mint biztonsága megkívánja, központosításra van szüksége bizonyos mértékben: következik egyszersmind, hogy, mivel a productiv erők tömegét a központosítás csökkenti, minden oly lépés, melyet a szükséges mértéken túl ez elv alkalmazásában tesznek, nemcsak erősbbé nem teszi az államot, hanem gyöngíti, s ekkép külveszély ellenében csak biztonságát csökkenti.

A fölállított tételeket még jobban fölvilágosítja egyszerü példa.

Az állam a következő erők fölött rendelkezhetik:

Az összes állampolgárok munkája, ingó és ingatlan tulajdonuk, melyet munkájok által gyümölcsözővé tesznek, s a munka és tőke eredménye, az évi jövedelmek fölött.

Tegyük föl, hogy az állam munkaképes lakosainak száma 1.000,000 (a tulajdon tőke értéke 500.000,000-ra menne), s mindennemü évi jövedelmet részint élelmi szerekben, részint egyéb termékekben 100.000,000-ra tennénk;

tegyük föl, hogy az államnak külbiztonsága föntartása végett 50,000 főnyi rendes haderőre van szüksége;

s azon ügyek ellátása, melyeket az állam nem hagyhat az egyes községekre, e fölött még 10,000 egyént kívánna, kik magukat az állam szolgálatára szentelnék;

tegyük föl, hogy az állam minden szükségének fedezésére évenkint 25.000,000 kellene:

ezek szerint az állam erejéből föntartására évenkint 60.000 egyén munkája, s az összes jövedelemből 25.000,000 lenne szükséges (*d*).

Vegyünk most egy, segélyforrásaira nézve egészen hasonló államot, hol, mint például Franciaországban, a központosítás elvét a községi ügyek vitelére is, átalában mindenre alkalmazzák, a mire csak lehet.

A rendezett hadi erő szüksége, az állam külbiztonságának sine qua non-ja, nem kevesbedik az által, hogy a községi ügyekre is alkalmazták a központosítás elvét. Egy okos ember sem fogja állítani, hogy mivel ezerekkel szaporítják a tisztviselők seregét, csak egyetlen

emberrel is lejebb lehetne szállítani azon sereget, melynek az ország határait kell védenie. Az első tétel tehát semmivel sem változik, s föl kell vennünk, hogy az állam, melynek előbb függetlensége föntartása végett 50,000 emberre volt szüksége, szintoly nagy haderőt fog kívánni, ha Francziaország mintájára rendezték.

Ha az államügyek ellátása, a hol csupán a szükségesre szorítkozik, 10,000 ember erejét veszi igénybe: legalább ötszörte többet kíván oly körülmények közt, hol a növelés, cultus, törvénykezés, s az összes közigazgatás az államügyek körébe vannak vonva, s csak Francziaország, vagy a mintájára rendezett bármely állam statisztikáját kell kezünkbe vennünk, hogy meggyőződjünk, miszerint a polgári hivatalnokok száma majdnem annyi, mint a hadsereg. Ha ugyanannyira teszszük, 50 ezer hivatalnok jő ki számításunk szerint.

Miután az államszolgálat a szellemi képesség nagyobb fokát igényli; s miután oly pálya, mely egész életre kiterjed s nemcsak néhány évi foglalkozás, mint a hadi szolgálat s igy az államhivatalnokok nagyobb része családatyákból áll: 50,000 államhivatalnok föntartása jóval több költségbe kerül, mint 50,000 főnyi hadsereg tartása s a kiadásokat a szoros központosítás behozatala legalább is kétszer annyival, azaz 50.000,000-val növeli évenkint.

Mindezen számok, mint magától érthető, tisztán képzeletiek; ha azonban a fölállított arányt hibásnak venné valaki s azt hinné, hogy a legszükségesebbre szorított központosítás szükségeit igen csekélyre s a franczia kormány rendszerét igen magasra tettük: az csak igaz marad, hogy minden ujabbkori értelemben központosított államnak mind több államhivatalnokra van szüksége fönnállhatása végett, kiket hasznos munkától vonnak el, s mind nagyobb költségvetésre; hogy tehát az ily állam a rendelkezésére álló erőkből nagyobb mennyiséget emészt föl, mint más államok.

Ha igaz volna is, hogy az állam külbiztonsága kizárólag hadereje nagyságától és szervezetétől függ, még is tagadhatlan, hogy az állam haderejét nem a valóban fegyverben álló katonaság számához kell mérni, hanem inkább azon lehetséghez, miszerint az állam szükségei

szerint szaporitható s szerencsétlenség esetében ujra szervezhető. S miután e lehetség az egyes polgárok karjaiban rejlő erőtől függ: az olyas intézmények, melyek mellett az állam, fönnállhatása végett, béke idején az erők nagy részét kénytelen igénybe venni, szükségkép gyöngébbé teszik az államot külveszélyek ellenében. S állíthatja-e valaki, ha a történeteket ismeri, hogy a legjobb hadsereg is minden tekintetben elegendő, kül-ellenségek ellen biztosítani az államot?

Nem szeretném, ha félreértenének. Bármint vélekedik valaki a nagy állandó seregek felől, senki sem tagadhatja azoknak szükséges voltát, ha Nyugot-Európa minden államának helyzetét nyugodtan vizsgálja. Miután az egyeduralom az a forma, melyben minden formák között nagy hadseregek fönnállása legkevésbbé veszélyes a polgári szabadságra nézve s igy magának a szabadságnak is érdekében áll föntartása: e kényszerüséget fájlalhatja, a ki a köztársasági intézmények mellett lelkesül. Sajnos lehet az oekonomista előtt, hogy annyi ezer meg ezer erős kart vonnak el a productiv munkától s annyi milliót áldoznak föl a külhatalomnak. Könyezhet fölötte a philantrop, hogy a fölvilágosodás századában, oly népek közt, melyek a béke ugyanazon isteni tanára hivatkoznak, arra kell fordítani az állami erők jobb részét, hogy más államok önállósága ellen fegyveres támadásra s védelemre hasonló támadások ellen készen legyenek; s talán van is benne némi haszon, ha e nézetek képviselői különböző államokból összejönnek s kölcsönösen megerősítik egymást ama szebb jövő reményében, mikor a népek közt szintoly esztelennek fog tetszeni az ököljog, mint tetszik előttünk, a mely az egyesek közt uralkodott egykor s módokról gendoskodnak, mik által az örök békét megalapíthatnák vagy legalább a háboru alkalmait kevesbíthetnék. De a ki a rendes hadseregek fönnállásának szükségét századunkra nézve tagadja, vagy azt hiszi, hogy Nyugot-Európa összes államainak egyértelmü határozata is föloszlathatja az állandó seregeket, megszüntetheti azok szükségét, mig északon egy óriás hatalom létezik, egészen más alapokra épített polgárisodással, minek következtében nyugot meghódítására

kell törekednie: merő utópiák körében forog az ily ember s legfölebb csak a jövendő ivadékok épületére beszélhet az államtudományokról.

Épen a nagy rendes hadseregek fönnállásának szüksége teszi szükségessé a nagy államok fönnállását, s e tény félreismerése sok tévedésnek lett forrása, mely korunkban oly széles körben elismerést szerzett magának. Szintoly bő forrása egyébiránt a tévedéseknek azon hit, mintha hatalmas hadsereg, a mi az állam biztonságára nélkülözhetlen, magában véve elegendő is volna erre nézve.

Mellőzöm, hogy az állam külbiztonságára nézve azon körülmény is idézhet elő különös veszélyeket, ha igen nagy haderővel bir. Az államhatalom, túlnyomó hadereje öntudatában, épen mivel annyi áldozattal jár föntartása, rendesen nemcsak az állam biztosítására szokta az erőt használni; e föltevés valószinűsége mindenesetre igen gyakran szolgál okul másoknak ellenségeskedésre. »Nemo potuit terribilis esse impune« államokra és egyesekre nézve egyaránt igaz, s némely államot, mikor épen zavarban volt, azért támadtak meg, mivel mások megtámadására jól fölkészültnek látták, s meg akarák előzni a támadásban. De mellőzzük mindezt; mint mondók: van-e hadsereg, mely győzhetlen volna? Mert ha ebben hiszünk, csak akkor állíthatjuk észszerüleg, hogy egy pompás hadsereg magában elegendő a külbiztonság föntartására.

Azt hiszem, ez is olyas kérdés, melyre nem szükség felelni.

A történet azt tanítja, hogy valamely hadseregnek sem czélszerű szervezete, sem vitézsége soha sem védhetett meg egy államot is a szerencse változásaitól. A mellett is elnyomhatja pillanatra az államot elleneinek túlnyomó ereje, s minden létező állam közt talán egyedül Anglia történeteiben nem találunk pillanatokat, midőn az állam az idegen hatalom által egészen alávetettnek látszott. Nem azon következményt kell-e vonnunk a tapasztalatok hosszú sorából, hogy önállósága biztosítása végett a külföld irányában, nagy és vitéz haderőn kívül, egyéb eszközökre is van minden államnak szüksége; hogy, miután senki sem áll oly

magasan, hogy pillanatra alá ne süllyedhessen, mindenek fölött attól függ minden közállomány biztossága: mely eszközök állanak rendelkezésére, hogy ismét fölemelkedhessék? Nem hiszem, hogy valaki ez eszközök közé számítsa a közigazgatási központosítást.

Nincs államforma, melyben az egyes akarata, vagy legalább ez akarat nyilatkozhatása annyira föltétlenül alá lenne vetve az államhatalomnak, mint a központosított közigazgatásu államokban; nincs államforma, mely mellett az állam minden egyes erejének nagyobb részét vehetné igénybe, s annálfogva megengedem, hogy a mely államok e rendszert követik, erejökhöz aránylag hatalmasabb hadsereget képesek tartani, s azt gyakrabban is megújíthatják, valameddig az állam belszerkezete nincs megtámadva.

Tagadhatlan előnye a központosításnak, mint átalában minden kényuralomnak, hogy az államhatalomnak több eszközt nyújt támadó háborura minden más államszerkezetnél. De képzeljük, hogy magát az államot támadják meg, semmivé teszik hadseregét, elfoglalják fővárosát — nem szükség a jelen századnál messzebb menni vissza, hogy legtöbb államban hasonló eseményeket találjunk, — vajon a központosítás-e, a mi az államot megmentheti? A hivatalnoksereg elől fog-e visszavonulni a diadalmas ellen, mely az állam hadi erejét leverte; szent borzalommal nem merészli-e megilletni a központosított közigazgatásu állam bámulatos remekművét? Vagy kitakarodik az országból, mivel megtagadják szolgálatukat, a kik addig a közigazgatást vitték?

A történet sok csodás módot ad elő, mi szerint az egyes államok hasonló pillanatokban megszabadultak. Tudjuk, hogy Spanyolország, miután a mórok hatalmának meghódolt, azon kevés számu harczos erős hitének köszönheti utóbbi nagyságát, kik Asturiába vonultak a zivatar elől; tudjuk, hogy Svédországot egy maroknyi parasztcsapat mentette meg; hogy Franczia-országnak egy szüz lelkesítő ereje szerezte vissza függetlenségét. Oly esetről nem szól a történet, melyben valamely állam az által nyerte volna vissza elvesztett önállóságát, hogy a hódító nem talált senkit, a ki

parancsait leirta, lefordította, a kivetett adókat beszedte, szóval a törvényes kormány alatt rendezett közigazgatást tovább vitte volna; sőt azt látjuk a történetből, hogy a legnagyobb külveszély ilyes pillanataiban az idegen ellenség épen a közigazgatási központosítás által szintoly kedvező körülményekbe jutott, mint az állam benső ellenei a törvényes kormány ellenében, melyet pillanatra kiszoríthattak.

Miután a rendezett közigazgatás, azokra nézve, kik központosított államokban azzal foglalkoznak, nagyrészint még nagyobb szükség, mint magára az államra nézve; miután az óriási közigazgatási test számtalan tagja minden parancs föltétlen teljesítéséhez szokván, állásuknál fogva semmit sem tartanak nagyobb szerencsétlenségnek, mint ha senki sem parancsol velök: az állam bármely kül-ellensége, mihelyt a központnak urává tette magát, szintoly kész eszközökre talál, akarata teljesítését illetőleg, a legtöbb hivatalnokban, mintha csak valamelyik párt szorította volna ki állásából a törvényes kormányhatalmat, vagy mintha a törvényes hatalom maga lenne. Dőreség érzelemszilárdságot követelni azoktól, kiket akarat nélküli eszközöknek neveltek, vagy ellenállást várni oly gépezettől, melynek az az előnye, hogy könnyen lehet bizonyos pontból mozgatni tetszés szerint.

A legnagyobb veszély pillanataiban csak nagy férfiak vagy nagy elvek menthették meg az államokat; és bár meg kell engedni, hogy az államszerkezet alakja magában sem nagy embert elő nem állíthat, sem lelkesedést nem ébreszt valamely nagy elv mellett: nem tagadhatni, hogy vannak bizonyos államintézmények, melyek egyiket-másikat megnehezitik, s ezek közé tartozik kétségtelenül a közigazgatási központosítás rendszere is.

A közigazgatási központosítás egyik fő feladata az ujabb államokban, s kétségtelenül fő oka azon népszerüségnek, melyben e rendszer részesül: az egyenlőség, mit az által, ha nem is teljesen, de jobban elérhetni, mint bármi egyéb által. Központosított államokban is, melyek szabad alkotmánynak örvendenek, fölülemelkedhetik társain az egyes polgár, de az ily államokban nincs olyas társadalmi állás, melyben az egyes, mintegy

a dolog természeténél fogva, polgártársai bizonyos nagyobb részének központjává tehetné magát (*e*). Legalább minden ilyes állást abnormitásnak kell tekintenünk, s csak következetes dolog, ha a központosított államokban azt lehetőleg alá törekszenek ásni.

Szivesen megengedem, hogy az összes polgárok teljes egyenlősége igen kellemes dolog lehet azokra nézve, kiknek kezében van az államhatalom. A parliamenti többség nevében kormányzó ministerek szintoly jól tudják, mint egyes kényurak, hogy a tengernyi homok legfölebb is nehézségül szolgál, mig egyes szikladarabok legyőzhetlen akadályt gördíthetnek utunkba. Legtöbb emberrel vele született az ösztön, valami magasabb felé vetni tekintetét (*f*), innen van, hogy a hol semmi egyéb nincs, a mi előtt magukat meghajtsák, sokan a kormányhoz csatlakoznak, melynek ereje azon mértékben növekszik, minél gyámoltalanabbnak érzi magát irányában minden egyes. Az ily államot ennélfogva nyugodt pillanatokban könnyebben és kellemesebben kormányozhatni, mint minden mást; de mindenkinek meg kell engedni, hogy e kormányforma nagy önálló egyéniségek kifejtésére, — minőkre van szüksége az államnak nagy veszély perczeiben, — legkevésbbé kedvező minden egyébnél. Mikor az államnak nagy egyéniségre van szüksége, azok közt találhatni föl ez egyéniségeket, a kik inkább akarnak egy faluban elsők lenni, mint Rómában másodrendüek. Az iskola, melyben nagy hivatásukra előkészülnek, ama kisebb kör vezetése, melyben az előtt mozogtak (*g*). Az első lépés nagyszerü pályájokhoz azon tisztelet, melyet szerény körükben meg tudtak maguknak szerezni.

E tételek ellenében a tapasztalásra fognak hivatkozni. Vajon századunk, minden központosítás daczára, melyet a legtöbb nagy államba bevittek, nem rendkivül gazdag-e nagy emberekben? Minden alkotmányos államban két, gyakran három rendét is találjuk oly férfiaknak, kik egymást váltják a kormányban, a nélkül, hogy abban változást vennénk észre. Azt hiszem, hogy a jövő, az 1848-ki év történeteivel kezében, másképen itélend egykor korunk eme bőségéről nagy emberekben.

De megengedve, hogy a kik a »nagy ember« czimet

igénylik maguknak, mind valóban azok: minő eszközei vannak az egyesnek, ha még oly nagy és kitünő is, kül-ellenség által fenyegetett hazáját megszabadítani?

Képzeljünk egy központosított államot, mely ellenségei túlnyomó erejének meghódolt; vagyis a melynek fővárosa ellenség kezében van. Maga Francziaország története is elég példát mutat e részben.

VII. Károly alatt az angolok kezében volt Páris. Hosszas, küzdelemteljes harcz után megint kivívta az ország függetlenségét; saját erejével, önfiai hős tettei által vívta ki. Mihelyt nem volt többé a királyság székhelye Páris, megszünt az ország fővárosa lenni. Mivel a főváros ellenében száz hely birt jelentékeny önhatósággal, nemcsak mindenik képes volt, de meg is szokta, önállólag haladni pályáján, mindeniket alapkövül lehete használni az állam ujdon épületének megkezdésére. Képzeljük, hogy Francziaország VII. Károly alatt központosítva, egyes részeinek önhatósága megsemmisítve lett volna s a nép megszokott volna föltétlen engedelmességgel fogadni minden parancsot, mely a központból jött: azt hiszszük, hogy Jeanne d'Arc minden vallásos lelkesedése, Dunois és La Tremouille minden hősisége és százezrek honszeretete, de a kiknek nincs semmi eszközük magukat szervezni, idézhetett volna legfölebb részletes fölkeléseknél egyebet elő, melyek végre is csak az államhatalom rendőri szabályainak nagyobb szigorúságára vezettek vala? Egyébiránt épen nem szükséges képzelmünket megerőtetni. 1814- és 1815-ben megint meghódolt Francziaország idegen hatalmak fegyverei előtt s megint visszanyerte önállóságát; de bizonyára nem saját ereje által mindkét esetben. A diplomatia eszélye megmenté Francziaországot a fölosztás szerencsétlenségétől; hóditói a legitimitás elvei iránti tiszteletből adták vissza a tróntot a legitim uralkodóháznak. Az országnak, miután fővárosát bevették, nem vala többé semmi eszköze, ellenszegülni az idegenek határozatának. »Paris pris, Napoleon n'a qu'à souscrire son abdication, — qui a Paris, a la France.«

Ha Párist a világ fővárosának, az európai emberiség fényének, sőt szentélyének tekintik (*h*): nagy dicséret-

nek látszhatik ez; egyszersmind azonban világos elismerése, hogy a központosított államok kül-ellenségek ellenében is nagyobb veszélyeknek vannak kitéve, mint mások. Minden ilyes állam a monda hőséhez hasonló, ki csak egy ponton sebesíthető meg, de ezen mindig halálosan; azon egy különbséggel, hogy e sebhető helyet mindenki ismeri s azt hiszem, hogy ez, biztosság tekintetében, lényeges különbség.

JEGYZETEK A XI. FEJEZETHEZ.

(*a*) Oly államokban, hol nagy haderő kell, szükséges a királyság: legalább kétségtelenül ez államformában veszélyezi legkevésbbé nagy hadi erő főnnállása a polgári szabadságot.

(*b*) A mennyiben a központosítás csak úgy lehetséges, ha minden hatalmat egyes kezébe adnak: bizonyára legczélszerűbb, ha — mint a római alkotmányban történt — rendes intézménynyé teszik a dictatorságot, mivel ez által e hatalom átruházásának módját, bizonyos formákat, mikkel az jár, és mindenek fölött idejét, napját meg lehet határozni; míg a hol semmi ilyes intézményekről nem gondoskodtak az alkotmányban, a véletlentől, szenvedélyektől, s a mi legveszélyesebb, a félelemtől függ mindannak meghatározása. Miután ugyanis az államot nagy külveszély pillanatában csupán fegyverrel, azaz az egyes hatalma által menthetni meg: az önfentartás ösztöne veszély perczeiben mindig dictaturát idéz elő, ha még úgy kárhoztatja is azt az alkotmány.

(*c*) Bármennyire előhaladtunk, semmiféle mesterségben sem mentek annyira, mint abban, hogy az állam összes erőit mind rendelkezésére állítják a közhatalomnak, Ha a mit a kényuri perzsa birodalom egyes satrapái bevettek s Kordova kalifái zsaroltak alattvalóiktól, a mi csak a mindennemü jövedelmek egy tizedében állott, mind egybevetjük azzal, a mit a legkevésbbé terhelt államokban is adnak az államnak: nem tagadhatjuk e részben a haladást. Mióta behozták az államadósságok rendszerét, a mit Cormenin a központosítás főeszközének nevez, s a mit még inkább mondhatott volna a központosítás eredményének: úgy tetszik, csaknem kimeríthetlen forrásokkal rendelkezhetik az államhatalom. Azonban a tapasztalás mutatja, hogy épen nincs úgy: miután az állam fizetési képességében vetett hitet azon csodával kell támogatni, hogy 1000 — sőt 10,000 millió kamatját is kell fizetni évenkint.

(*d*) Ez is elég sok. Ha megfontoljuk, hogy az állam valóban munkaképes lakosai felét sem teszik a népességnek: mindig megérezhetni a termelő munkaerőkben szenvedett veszteséget, s mivel csak a jövedelem fölöslegét fordíthatni a tőke szaporítására, ez is annál kevésbbé szaporodik, minél nagyobb részt vesznek igénybe a jövedelemből az állam szükségei.

(*e*) A nemességet rendesen a trón legszilárdabb támaszának, a rend legjobb biztosítékának tekintik, és méltán. Miután az állam egész jogállapota bensőleg annyira összefügg, hogy a jogot a legkisebb körben sem sérthetni meg a nélkül, hogy minden jog csorbulást ne szenvedjen és ne veszélyeztessék: úgy a társadalom azon osztályainak, melyek nagy mértékben birnak kiváltsággal, leginkább áll érdekökben a jogállapot föntartása. A társadalom fensőbb osztályai — azon pillanatokat kivéve, midőn rémuralom alatt vannak, — mindig conservativek, s a centralisatio és decentralisatio kevés hatással van érzületökre. Annál nagyobb befolyást gyakorol az államszerkezet azon állásra, melyet a társadalom fensőbb osztályai az államban elfoglalnak; s a mi által lehetségessé válik az államra nézve hasznos módon megőrzeniök a rendnek kedvező érzelmeiket. Csak ott foglalhatnak el egyesek előkelő helyzeteket, csak ott gyakorolhatnak magára az államra nézve is hasznos befolyást, a hol kisebb körök vannak. A kinek részén vannak olyas államszerkezet mellett a társadalom fensőbb osztályai, — biztosan érezheti magát. Központosított államokban ez osztályok befolyása mindig jelentéktelen, mert a legmagasabb állásu egyén is jelentéktelennek tünik föl az egész államhoz képest.

(*f*) Sokan nem az „erecto ad sidera vertice" miatt emelik az égre tekintetöket, hanem többnyire beérik azzal, ha valami fensőbbet találnak, mely előtt ugyancsak mélyen megalázhatják magukat.

(*g*) Rendesen azt mondják: hogy valaki parancsolni tudjon, előbb meg kell tanulnia engedelmeskednie. Nem bocsátkozom azon kérdés vizsgálásába, vajon azok közől, a kik legjobban tudtak parancsolni, nem voltak-e némelyek legkevésbbé kitünők az engedelmességben. Az az egy bizonyos, hogy a nagyobb körben parancsolást csak kisebb körbeni parancsolással tanulhatni meg. A ki egy községet magától jól tud igazgatni, jobban fogja az államot kormányozni, mint valamely minister első commis-ja.

(*h*) Cormenin, *De la centralisation.*

XII. FEJEZET.

MIT KÍVÁN AZ EGYÉN A SZABADSÁG NEVÉBEN AZ ÁLLAMTÓL?

Eddig azon kérdésre fordítók figyelmünket, hogy a szoros központosítás, minőt Francziaországban s a mintájára rendezett államokban találunk, valóban gyarapítja-e az állam erejét és biztonságát s azt hiszem, hogy arra nincs eset.

Miután a központosított államokban az államhatalom örökös küzdés jutalma gyanánt megy egy kézből a másikba s ekkép soha sem fejthet ki elegendő mértékben következetességet;

miután hatalomkörét nem töltheti be teljesen s az eléje tűzött czélt a rendelkezésére álló eszközökkel soha sem érheti egészen el;

miután az ily rendszer szerint szervezett államokban az állam rendelkezésére álló eszközök nagyobb részét arra kénytelen fordítani, hogy a közigazgatás bonyolult gépezete rendben tartassék és mozgásba induljon;

miután végre az államhatalom e rendszer által, épen nagy bel- és kül-veszély pillanataiban, nemhogy erejében növekednék, sőt gyöngébb lesz s egyetlen csapással megsemmisíthető: a központosítás rendszere, a mint korunk sok alkotmányos államában alkalmazva találjuk, szaporítja az államot fenyegető veszélyeket, a nélkül, hogy annak belerejét gyarapítaná: a miből az következik, hogy a fő ok, a melylyel e rendszert védik, a tévedések egész során alapszik.

A másik ok, melyet fölhoznak mellette, az, hogy az egyetemes szabadságot jobban biztosíthatni a közpon-

tosítás, mint bármely más államszerkezet mellett s hogy az egyéni szabadság korlátozása központosított államokban — mivel annak ott észszerű alapja van — kevésbbé tetszik nyomasztónak az egyes előtt. Lássuk, mennyiben helyesek ez állítások.

Mindenek előtt szükséges, ha eredménynyel akarunk e részben eljárni, tisztába jönnünk azon kérdés iránt: mit kell sajátlag értenünk az egyéni szabadság alatt, s mit kíván az egyes a szabadság nevében az államtól? S nincs talán tárgy, mely fölött nagyobb fogalomzavar uralkodnék a politikai tudományokban, mint épen e fölött.

A szabadság azon lehetőség, mely szerint az egyén önerejét s a mi körüle van, mind fölhasználhatja önválasztotta czéljainak elérésére.

Minél kevésbbé van akadályozva ereje használatában, minél több tárgyat fordíthat czéljaira, annál szabadabb; minél inkább korlátozva van e részben, annál kevésbbé szabad.

Bizonyára senki sem nevezhetné szabadnak azon embert, a kinek senki sem parancsol, de a ki személyes erején kivül egyátalában semmit sem fordíthat egyéni czéljaira; — ha ugyan képzelhetni ily állapotot.

Miután pedig az uralkodás is csak azon lehetségben áll, hogy a mi körülünk van, egyéni czéljainkra használhatjuk s igy az uralom és szabadság közt csak azon mértékre nézve van különbség, melyben az egyes e lehetséget megszerzi: a szabadság és uralkodás velünk született hajlama közt sem húzhatni biztos határvonalt.

Az uralkodási hajlam elvégre sem egyéb, mint azon ösztön, mely szerint egyre több-több idegen erőt szerzünk önválasztotta czéljaink elérésére, azaz: a szabadság legfőbb fokára törekvés s önként következik, hogy a szabadság ösztöne, ha nem talál akadályra fejlődésében, szükségkép uralkodási vágyra vezet mindig.

Valamint a szabadságvágy minden emberrel vele született, sőt minden emberre és minden lényre, ki föntartása végett önereje használatára van utasítva, az önfentartás föltétele: úgy az uralkodási hajlamot is minden emberi lénynyel közösnek kell tekintenünk (*a*),

s ha azt képzeljük, hogy az ember csupán az egy ösztön után indul, azaz esztelen lénynek veszszük: semmi ellenvetésünk sem lehet azon állítás ellen, miszerint az egyén föltétlen szabadság utáni vágya ellentétben áll az állammal, mely csak az egyén kellő alávetése által lehetséges. Csak az a kérdés: hogy e föltétlen szabadságvágyat (mert hiszen ez ellentétben áll az állam fönnállásával) az embernél átalában meglevőnek kell-e tekintenünk? s azt hiszem, hogy e kérdésre határozottan nemmel kell felelnünk.

A szabadság utáni törekvés mindenesetre korlátlan, azaz: minél önállóbban használhatja az ember tehetségeit, minél inkább hatalma alá vetheti az őt környező dolgokat, annál élénkebb vágyat érez, még kiebb terjeszteni hatalomkörét. Azonban föltétlen szabadság fogalma (ha csak bölcselmi szemlélődés útján nem jut rá) szintoly kevéssé támadhat az emberben, mint egyéb dolgok fogalma, melyeket nemcsak nem látott, sőt a mikre nézve mindig ellenkezőt nem tapasztalt. Az ember, természeténél fogva szükségkép törekszik legyőzni minden akadályt, mely ereje használásában korlátozza, mert szükségkép mindig kiebb igyekszik erejét terjeszteni; de hogy e törekvésnek soha sem tehet egészen eleget, azaz, hogy soha sem szabad föltétlenül: azt szintoly jól tudja, mint p. o. azt, hogy repülni nem tud.

A ki tehát azt állítja, hogy az egyén föltétlen szabadságvágya s az állam fogalma közt létező elméleti különbség gyakorlatilag lehetetlenné teszi rendezett állam alkotását, merőben úgy tesz, mintha azt mondaná, hogy a rendezett államok fönnállása azért lehetetlen, mert ellentétben áll bizonyos eszmével, mely miatt mindenkit az őrültek házába vinnének, ha a gyakorlati életben cselekvési zsinórmértékül akarná venni.

Nem föltétlen, hanem csak a létező viszonyok közt lehetséges legnagyobb szabadság utáni vágy, s a törekvés, e szabadság körét mindig kiebb terjeszteni, ez az, mi az emberrel vele született. S ez ösztön a rendezett állam fönnállásával oly kevéssé ellenkezik, hogy épen egyik főokul kell azt tekintenünk, mely az embereket polgári társaság alkotására vitte (*b*). A mint a természet adta az emberbe az ösztönt, hogy uralkodásra törekedjék

a körüle levő dolgok fölött: úgy azt mutatja a tapasztalás, hogy igen kevés azon dolgok száma, melyeknek saját erejével ura tud lenni. Épen azon ösztön, mely szerint mindennek ura, azaz lehetőleg szabad akar lenni, viszi rá az embert, mint eszes lényt, hogy mások segélyét igyekezzék biztosítani, vagyis: az vezeti társaságba.

A családon túl (mit a nemi viszonyból s a gyermekek felőli gondoskodásból, mely ösztön az emberben még inkább megvan, mint más állatban, magyarázhatni ki) minden emberi társaságnak a szabadság utáni vágyban találjuk természetes okát, vagyis azon törekvésben, hogy más személyeket és dolgokat saját czéljaink elérésére használhassunk, s innen következik, hogy az állam fönnállása az egyének szabadságvágyával nemcsak nincs ellentétben, sőt az államot egyik olyas eszközül kell tekintenünk, mely által az egyén szabadságát, azaz a körüle levő dolgok fölötti hatalmát biztosítani törekszik oly esetekben is, midőn tudja, hogy a rendelkezésre álló eszközök e végett mind nem elegendők.

A biztosság legfőbb foka minden anyagi és erkölcsi jókra nézve, melyekkel bír: ez az, a mit az egyes az államtól a szabadság nevében követel (*c*). A ki az állam lehetőségét tagadja, nemhogy megalapítaná az egyéni szabadságot, sőt megsemmisíti mindazon viszonyokra nézve, mik fölött az ember csak azon esetben uralkodhatik, ha nagyobb államközségekbe áll össze; s ha a történet azt mutatja, hogy kisebb társaságok magukat folyvást államokká alakítani, a kis államok meg kiebb terjeszkedni törekszenek; s ha napjainkban is példát mutat a tapasztalás, hogy a hol pillanatra az állam minden kötelékét erőszakosan szétszaggatták is, megint visszaállítá a nép tüstént az államot: épen a szabadságvágynak kell tulajdonítnunk e jelenséget.

Ugyanazon hajlam, mely, ha az embert esztelen lénynek gondoljuk, háborút idézne elő mindenki részéről mindenki ellen, — e hajlam az, mely az ész következtében, vagyis az ember ama vele született tehetségénél fogva, mely szerint hajlamai lehetőleg nagyobb mértékű kielégítésére a szükséges eszközöket meg tudja választani, először társaságba vezette őt; s minél

nagyobb fokára jut a polgárisodásnak, azaz, minél inkább uralomra jut az ész használata ösztönei fölött, annál inkább nyilatkozik a szabadságvágy socialis természete, annál világosabban kell állani az ember előtt, hogy, miután vannak viszonyok, melyek közt az államra, biztonságunk végett, szükségünk van, vannak czélok, melyeket csak az állam által érhetünk el: a szabadságot épen csak egyéniségünk eszélyes alárendelése által érhetjük el.

De bármennyire tekintsük is az államot a szabadság egyik alapföltételéül: az egyén szabadságvágyát nem tekinthetjük kielégítettnek azzal, ha megadták neki a lehetőséget arra, hogy rendezett államszövetségbe léphessen:

1. mert az egyén, a meddig személyes erői terjednek, személyes szabadságát is igénybe veszi;

2. mert az állam nem első, nem is egyetlen emberi társaság, melybe a szabadságvágy vezetett bennünket, s ez ösztön kielégítése szintúgy megkivánja azon szűkebb viszonyok létezését, melyekbe vezette az embert, mint az államét.

Az állam, ha szerződésen alapult volna is, nem egyesek szerződésének, hanem minden esetre olyas kötésnek eredménye, melyet már előbb fönnállott kisebb társaságok kötöttek. Egy állam sem egyes emberekre, hanem okvetetlenül kisebb társaságokra — a polgárisodás fokozata szerint nemzetiségekre, népiségekre, vagy városi és falusi községekre — oszlanék föl (*d*).

A mint az egyes nem elkülönözve, hanem mint valamely család, népiség, község, tartomány, avagy nép tagja lépett az államba, s mint ilyen él abban: úgy nemcsak saját személyére, hanem mindazon viszonyokra nézve, melyekben családjához, községéhez, országához, népéhez áll, biztosságot kell követelnie az államtól, s csak annyiban érezheti magát szabadnak, a mennyiben e viszonyokra nézve is megvan a biztossága.

Polgárisodásunk nem tegnapi szülött. Bárhova fordítsuk tekintetünket, egy államot sem találunk Európában, hol azon viszonyokon kívül, melyekben az egyes az állam irányában áll, még mások is ne volnának. Minden népnek megvan a története, s emlékezései folytán

bizonyos jogigényeket képez. Ha tehát az egyénnek teljesen biztosítják is személyét és tulajdonát, de azért családi és községi állását kívánják áldozatul; ha megsemmisítik nemzetiségét s azon egyetem történeti jogait, melylyel az államba lépett: szükségkép korlátozva érzendi magát egyéni szabadságában.

Az ember, mint eszes lény, mennyiben az állam fönnállása megkívánja, személyes szabadsága ilyes korlátozásának is örömest aláveti ugyan magát; de csak akkor, ha meggyőződik szükségéről, s minden esetre annál jobbnak tartja az állam alkotmányát, minél kisebb mértékben kívánja tőle ez áldozatot.

Hogy megítélhessük, mely mértékben veti magát az egyén könnyebben vagy nehezebben alá szabadsága korlátozásának: két szabály szolgálhat előttünk zsinórmértékül:

I. hogy az egyes nehezebben mond le egyéni szabadságáról, ha annak használata olyas jóra vonatkozik, a mi előtte magasabban vagy hozzá közelebb áll, s e szerint mindenek előtt azon dolgokra nézve akarja magát szabadnak érezni, melyek napi életével és erkölcsi meggyőződéseivel állanak összefüggésben.

II. hogy az egyén az állam fönnállásának kész ugyan föláldozni szabadsága egy részét, de csak a mennyiben ez áldozat szükséges voltáról meg van győződve s az állam őt kárpótolhatja mindazért, a miről lemondott.

Mi az elsőt illeti, nincs szükség bizonyításra. De a ki bizonyságot keres, vegye kezébe a történetet, s úgy találja, hogy minden századnak tapasztalása igazolja, miszerint az államhatalom ellen mindig ott volt legerősebb és makacsabb az ellenállás, hol az egyén szabadsága bizonyos erkölcsi szükségek, vallása, nemzetisége, becsületérzése tekintetében szenvedett az állam részéről rövidséget, vagy a hol az államhatalom a nép erkölcseivel és szokásaival jött ellenkezésbe. A közönyösség s amaz átalános jellemtelenség, a mint Európa egyik legnagyobb, s mint mondják, legpolgárisultabb államában a királyságról a köztársaságra, s erről a császárságra, aztán megint a királyságra, s ismét a köztársaságra átmentek, egyátalában nem csupán e nép sajátságának, hanem azon átalános tapasztalás nyilat-

kozatának tekintendő, miszerint az egyén minden dolog iránt azon mértékben közönyös, a milyen távol állanak hozzá, s a mi őt, mint az államban előforduló változások, közvetlen nem érdekli, annál nyugodtabban veszi, minél kevesbbé érinti személyes viszonyait. Mindenki legközelebb áll önmagához, aztán jő családja, aztán az a kör, melyben naponkint mozog, a község, a megye, a tartomány; s végre az állam, mely után még minden esetre az egész emberiség is igénybe veheti az egyes érdekeltségét, csakhogy bizonyára sokkal csekélyebb mértékben.

Valamint az első franczia forradalom, bár az első napokban oly elveket állított föl, melyek által az összes államrend megváltozott, akkor talált először ellenállásra, mikor törvényei és intézkedései összeütközésbe jöttek a nép hitével és erkölcseivel, s az egyén személyes viszonyait erőszakosan átalakította: úgy bármely alkotmányos, sőt köztársasági államformát egyeduralommá lehet alakítani, ha az átalakítás a nép erkölcseinek és szokásainak sérelme nélkül eshetik meg.

A második pontra nézve megjegyzendő, hogy a mennyiben az uralkodási és szabadságvágy — mint fönnebb érintém — azonegy, s az uralkodás nagyobb fokát csak a szabadság legfensőbb potentiájául tekinthetni: az egyén örömest eltűri, ha szabadságát lehetőleg korlátozzák, a hol az uralkodásban nagy mértékben részeltetik.

Hogy elhatározhassuk, vajon a központosítás — a mint állítják — az összes állampolgárok szabadságára nézve kedvező, vagy legalább olyan kormányforma-e, mely mellett az egyén örömest aláveti magát a korlátozásnak: az iránt kell előbb tisztába jönnünk:

1. vajon az egyén központosított államokban a hozzá legközelebb álló viszonyokra nézve több személyes szabadságot élvez-e, mint más kormányformák mellett adhatni neki?

2. Vajon az egyént azon korlátozásokért, miknek az állam érdekében alávetették, a központosított államokban kárpótolhatják-e az által, hogy valóban részeltetik az államhatalomban?

JEGYZETEK A XII. FEJEZETHEZ.

(*a*) Természetes, hogy először mindenki saját egyéni erőit igyekszik czéljai elérésére forditani, aztán megy át az őt környező dolgokra és személyekre, vagyis az uralkodásra. A föltétlen szabadság és korlátlan uralom fogalma lényegesen egy: a lélek és kedély ugyanazon hajlamain alapszik mindkét ösztön.

(*b*) Ha azt teszszük föl, hogy az államnak fönnállása végett tagjainak minden tette fölött egészen korlátlan hatalommal kell birnia: ez esetben a szabadság fogalma oly kiterjedésben is ellenkezik az állam fönnállásával, melyben azt el kell ismernünk; azonban itt meg az a kérdés támad, hogy az állam ilyes korlátlan hatalmának több értelme van-e a gyakorlati életben, mint az egyén föltétlen szabadságának? úgy találjuk, hogy a fogalmat gyakran fölállitják ugyan a tudományban, s az elmélet emberei, kik mindenek fölött logikai tökélyre törekszenek számos okkal védik; de a communistákon és socialistákon kívül senkinek sem jutott eszébe, gyakorlatilag akarni azt valósítani. Az ó-kor alkotmányaiban, s miután a politikában az ó-kor elveit követik, az ujabbkoriakban is roppant hatalmat adtak az államnak; de az államhatalom legnagyobb barátai is csak aránylag nagyobb, de soha sem korlátlan hatalmat követeltek az egyén minden viszonya fölött. Valamint az egyes csak viszonylag törekszik mindig nagyobb szabadságra: ugy az államban is csak viszonylag nagyobb vagy kisebb hatalomról lehet szó. Azon kérdés tehát, hogy az emberrel veleszületett szabadságvágy ellenmondásban áll-e az állam fönnállásával, csak akkor oldható meg, ha előbb jól szemügyre veszszük, mely mértékben nyilatkozik e hajlam, s aztán vizsgáljuk: nem lehet-e ugy rendezni az államot, hogy az a szabadsággal, a mely mértékben a többség arra törekszik, ne álljon ellentétben?

(*c*) Montesquieu (XL. k. 6. fej.) a politikai szabadságot a lélek azon megnyugvásának mondja, melyet az egyénekben a biztonság érzete szül. Miután az állam fönnállása mindig a polgárisodás bizonyos fokát föltételezi, azaz oly állapotot, melyben az egyes életén kívül még más anyagi javakat is, melyeket szerzett, s erkölcsi szükségeket, miknek kielégitése szükséges boldogságára, igyekszik biztosítani, a polgárisodás foka pedig, s ezzel azon anyagi és erkölcsi javak szere száma, melyeknek biztositásában

keresi az egyén szabadságát, szükségkép különböző: azon föltételeknek is különbözőknek kell lenni, melyektől függ, hogy az államban szabadnak érezze magát. E részben mindig szükséges, hogy nemcsak személyét, hanem anyagi és erkölcsi javait is biztositva lássa.

Innen következik, hogy bár az állam föladata sajátlag mindig ugyanaz, tudniillik, hogy az egyesnek a lehető legnagyobb biztosságot adja meg minden javára, vagyis a legnagyobb szabadságot: az egyes követelései igen különbözők lehetnek az állam irányában; hogy tehát, miután e kérdéseket nem határozhatni meg általában, azon fogalmat sem lehet általán véve meghatározni, melyet egyes népek a szabadsággal kötnek egybe.

(*d*) Fönnebb (III. k. 1. fej.) figyelmeztettem olvasóimat, hogy kik az államban fönnálló jogviszonyok kimagyarázására az államszerződés elméletét használják, azt a hibát követik el, hogy e kötésben alanyul abstractiót, vagyis az embert természeti állapotban veszik föl, nem a cultura bizonyos fokán, bizonyos fönnálló viszonyok közt. E tévedés következménye, hogy föltették, miszerint e szerződés oly egyének közt hajtható végre, a kik midőn államszövetségbe léptek, egyáltalában semmi viszonyban nem állottak. Akár az állam történeti alapjául, akár jogalapjául veszszük az államszerződést: mindkét esetben egyaránt hamis e föltevés.

XIII. FEJEZET.

A KÖZPONTOSÍTÁS BEFOLYÁSA AZ EGYÉNI SZABADSÁGRA.

Ha az ujabbkori államokra fordítjuk figyelmünket, úgy találjuk, hogy az önszemélyünk és a körülünk levők fölötti rendelkezés joga sehol sincs oly korlátozásoknak alávetve, mint a hol legszorosabban követik a központosítás elvét (*a*).

Az alkotmányos állampolgár minden cselekedete, bölcsőjétől a sirig, rendőri utasítások tárgya. Az állam neveli, az állam szabja meg: mely föltételek alatt alapíthat családot, s rendelkezhetik tulajdonáról, melyet szerzett. Nincs joga, habár tizszer az alapjogok egyikének nyilatkozata legyen is az alkotmány, melyre, — ha az állam jóléte úgy kivánja, — a franczia forradalom költői kifejezése szerint, fátyolt ne lehetne vetni; nincs oly kicsinyes cselekedet, melyet bűntettnek nem nyilatkoztathat az állam; szóval az államtól függ minden tekintetben.

Föl kell áldoznia az államnak egyéni szabadságát, hogy az állam az uralkodás által kárpótolja, a mi csak a szabadság nagyobb fokozata. S miben áll ez uralom? Ha örömünk telhetik benne, hogy másokat tetszésünk szerint vezérelhessünk, tudniillik a parancsolásban: azon érzésben kell mindenek fölött keresnünk ez elv kielégítését, hogy urak vagyunk saját házunkban.

Attól, a kinek egy állam fölötti uralmat igérnek, meglehetősen szerény követelés, hogy saját házában úr lehessen; s az állam jelen szervezete mellett még ezt sem tölthetni be.

Az államnak gondoskodnia kell polgárai biztosságáról, egészségéről, sőt aesthetikai élveiről is, s annálfogva egészen természetes, hogy nem bizhatni az egyes kényére: mi módon és mely alakban építse házát. Az államnak e fölött arra is gondjának kell lenni, hogy az állampolgárok az alkotmánynak megfelelő érzelmekkel birjanak: a növelést tehát szintoly kevéssé hagyhatja a szülékre, a mint nem bizhatja szivére és szeszélyére, hogy mi módon rendelkezhessék az atya övéi közt tulajdonáról. Minden, a mit az állam tehet, csak abban áll, hogy midőn elveszi az egyestől a rendelkezhetési jogot háza és családja fölött, megengedi, hogy hasonló teljhatalommal intézkedhessék a másokéról, mint idegenek rendelkezhetnek az övéről.

Oly emberekben, kik, alkotmányos képzettség nélkül, csupán pallérozatlan eszök után indulnak, minden bizonynyal azon vágy támadna e viszonyok közt: bár e jogokat, melyeket mint souverain polgárok nyertek, azon kis körben gyakorolhatnák, mely hozzájok legközelebb áll, melynek szükségeit ismerik, s melynek intézményei nagy befolyással vannak saját jólétökre. A község körébeni uralom némi olyas előnyökkel és élvekkel kinálkozik az egyénre nézve, melyek miatt, — mint az ó-világ példája mutatja — még személyes szabadságáról is örömest le szokott mondani. Miután azonban korunk elméletei szerint csupán abban áll az egyén szabadsága, hogy része van az állam uralmában, s mindazt, a mi ez uralmat korlátozza, igy mindenek fölött a község autonomiáját, csak e szabadság korlátozásának tekintik: önként következik, hogy e kivánatnak sem felelnek meg.

Egészen ez áll, ha valaki a szabad mozgás jogát, a mit tőle saját házában és a községben elvontak, a megyében és tartományban, melyben honosnak érzi magát, akarja igénybe venni. Épen azért, hogy egy alkotmányos polgárnak se szenvedjen csorbulást uralkodási joga, az egész állam és mind a fölött, a mi abban van, szükséges, hogy bizonyos tárgyról senki se rendelkezhessék önkényesen.

Csak akkor szabad az ember, ha teljesen biztos, hogy senki sem háborgatja tetteiben. E biztosságra azonban

az egyes csak akkor tehet szert, ha minden mástól elvonják a szabadságot; ergo: az egyes annál szabadabb, minél inkább korlátozva vannak mások. Minthogy pedig alkotmányos demokrata államban mindenkinek egyaránt szabadnak kell lenni, s minden egyes szabadságát minden más szabadsága veszélyezheti: csak az által biztosíthatni mindenek szabadságát, ha minden egyest megfosztanak attól.

Körülbelül ily gondolatmenettel találkozunk mindabban, a mit Francziaország alkotmányos intézményei mellett felhoznak. Meglehet, hogy mindez szintoly világosnak és czáfolhatlannak tetszhetik azon igen tudós férfiak előtt, kik napjainkban politikai tudományokkal foglalkoznak, mint néhány századdal az előtt a scholastica philosophia okai tetszhettek más tudósoknak. De szintoly bizonyos, hogy egyátalában nem foghatja meg ez okokat azon mindennapi parasztos értelem, melyre mégis a fontos kérdések eldöntése körül is tekintettel kellene lenni demokrata államokban.

Kérdezzetek meg minden egyest, akar-e uralkodni az állam fölött, s valószinüleg igennel felel; de kérdezzétek meg, hogy ez áron le akar-e mondani azon jogról, hogy családja, községe, tartománya fölött szabadon rendelkezhessék, s bizonyára nemmel válaszol. Mert oly nagyszerü az eszme, mely szerint valaki az állam fölött uralkodik, s a mellett az egyetemnek akarat nélküli rabszolgája, — hogy a köznapi ész szinte nevetségesnek találja (*b*).

Az állam elé ugyanazon föladatot tűzik századunkban, melyet a középkorban a kath. egyház kisérlett megoldani.

Az anyagi szükségeket, egészen a hiúsági igényekig mindent, de mindent az államnak kell kielégítenie, s ha nem is az igazhitűségről, legalább arról kell gondoskodnia, hogy az egyén semmit se hígyen, a mi az alkotmánynyal össze nem fér. Nemcsak a gyermek, hanem a meglett ember növeléséről is szüntelen gondoskodnia kell az államnak, nehogy szabadságában ártalmára legyen önmagának. Járszalagon kell vezetnie milliókat. Csoda-e, ha erős kötelékre, sőt gyakran lánczra is van szüksége a végett?

S ugyan mily eredményeket idézett elő e követett irány?

Azon törekvés, hogy az államnak mindent alávessenek, egészen oly helyzetbe hozta az államot, melyben századokkal az előtt a kath. egyház volt. A mint akkor minden ellenzés a pápa ellen fordult, ugy fordul most az állam ellen. Lehetséges volna-e ez, ha azon uralmat, melyet az állam körében, — de csupán csak itt, — adtak az egyénnek, mindenki személyes önállósága kárpótlásául tekintené, s ha kielégitésre találnának azon igények, melyeket az egyén a szabadságvágynál fogva az állam irányában tenni kénytelen?

A kik az egyéni szabadság védszerét látják a központosításban, a tapasztalásra szoktak hivatkozni nézeteik bizonyitása végett. Két, látszólag igen fontos tény áll előttük.

Az első azon tagadhatlan haladás, melyet Franciaországban tapasztalnak, mióta az első forradalommal behozták a központositás rendszerét.

A másik, hogy a decentralisatio következtében aristokratia áll elő. Töröljék el ma a központositást — mondják ellenfeleink — szoritsák az állam hatalmát csupán arra, a mi föntartására kikerülhetlenül szükséges, s mihelyt az egyesnek több egyéni szabadságot adtak, s azon egyetlen nagy kör helyett, mely épen nagysága által elenyészteti a relativ különbségeket, egy csoport kisebb kört támasztanak a közéletben: azonnal mindenikben kiemelkednek egyes személyek, s uralomra vergődnek a többiek fölött. A decentralisatio földében terem az aristokratia.

Ha látjuk, milyen kormány alatt kellett Franciaországnak lennie a forradalom előtt, s a regensség és XV. Lajos alatt, s fontolóra veszszük, hogy a forradalom alatt és utóbb az előbbi rendszer minden ártalmát egyenkint napfényre hozták: igen megfogható azon ellenszenv, melylyel Franciaországban és mindenütt visszapillantanak ama korra; s az is tagadhatlan, hogy 1789. óta némi tekintetben tetemes előrehaladást tőn ez ország; csakhogy, ha a jelent a multtal egybevetvén, nem akarjuk magunkat tévutra vezettetni, figyelembe kell vennünk, miszerint a szenvedések, melyeket Fran-

cziaországnak az »ancien-regime« alatt kelle szenvednie, nagy részben a kényuralom rovására esnek, mely akkor az államhatalmat gyakorolta, és igy nem a központositás hiányának, hanem inkább tulságának kell tulajdonitanunk, hogy tehát Francziaország állapotainak javulását is a központi hatalom átalakitásából, s nem abból kell magyarázni, hogy a központositás elve következetesb alkalmazása által még korlátlanabbá lett az államhatalom.

Sokkal fontosabb a központositás mellett felhozott ama másik ok, miszerint az egyeseknek s különösen községeknek adott nagyobb önállóság előmozditja az aristokratia keletkezését, s természetes, hogy korunk aristokratia elleni lázas ellenszenve mellett annál több bizonyitó erővel bir ezen ok, mert igaz tényen alapszik.

A szellemi és anyagi erők végtelen különfélesége mellett, mely az emberek közt létez, az egyénnek adott minden szabadság az erők különböző voltának megfelelő különbséget idéz elő a helyzetekben. Minél gyakoriabbakká teszik az alkalmakat, mik mellett az egyes tulnyomó ereje öntudatára jut, s azt másokkal érezteti: annál hamarabb és nagyobb bizonyossággal ugy fog az lenni, s eszerint minden tekintetben igaz, hogy minden decentralisatio következtében szükségkép aristokratia áll elő. Csak az a kérdés, hogy az aristokratia keletkezése oly értelemben, vagy az erők különbségének megfelelő helyzet-különbség ellentétben áll-e a szabadság uralkodó fogalmával? S e kérdésre csak nemmel lehet felelni.

A szabadság, a mely értelemben azt korunk uralkodó eszméjének kell elismernünk, — mint fönnebb megmutattam, — nem egyéb, mint az egyénnek adott lehetség, hogy saját erőit, s a mi körüle van, önválasztotta czéljai elérésére fordithassa. Az egyenlőség fogalma, mely a szabadságé mellett foglal helyet, sem háttérbe nem szoritja azt, sem értelmét nem változtatja, hanem csak azon általános meggyőződést idézi elő, hogy különbség nélkül minden ember jogositva van szabadságra, azaz ereje szabad használására.

A szabadság fogalmának korunkban adott ezen értelméből következik, hogy:

1. a mennyiben a szabadság fogalma szintugy sérelmet szenved, ha az egyént az egyetem, mint ha egyedur rabszolgájává teszik: az is ellentétben áll a szabadság fogalmával, ha az egyént korlátlanul alávetik az államnak, a mi szükséges föltétele s egyszersmind eredménye a központositásnak;

2. hogy, miután különböző erők használata szükségkép különbséget idéz elő a befolyásban és helyzetre nézve: az ilyes helyzetkülönbség, vagyis az aristokratia ez értelemben nemcsak nem áll ellentétben a szabadsággal, sőt inkább szükséges eredményeül tekintendő.

Azon heves ellenszenv mellett, mely korunkban az aristokratiának csak neve ellen is mutatkozik, talán reactionariusnak találják ezt az állitást: azonban az ellenszenv, valamint a lelkesedés, oly államintézmények mellett, melyek az aristokratia keletkezését akadályozzák, csupán azon merőben hibás nézeten alapszik, melyet az állam czéljáról fölállitottak.

Nem abban kell keresni az állam czélját, hogy az aristokratia keletkezését megakadályozzuk. Ha igy volna, minden más államszerkezetnél többre kellene becsülni a kényuralmat, mely még bizonyosabban megakadályozza az aristokratia keletkezését, mint a központositás.

Az állam föladata az egyén anyagi és erkölcsi javainak s mindenekelőtt az egyéni szabadságnak biztositása, mi legfőbb erkölcsi jó s egyszersmind oly föltétel, melytől függ nagy részint az anyagi szükségek kielégitése. Minden alkotmány czélszerüsége attól függ leginkább, hogy mennyiben szolgál eszközül e czélra.

Azon állitás tehát, hogy az egyesek erői közt létező különbség mellett csak szigoru központositás akadályozhatja meg a különbségek keletkezését a helyzetekben, azaz bizonyos aristokratia alakulását, — nemcsak nem ok ez államforma mellett, sőt leginkább szól az ellen; mert, ha mindenütt, a hol különbség van az erőkben, szükségkép különbséget idéz elő a szabadság a helyzetekben: lehetetlen megakadályozni amazt, a nélkül, hogy ezt (a szabadságot) is meg ne semmisitsük.

JEGYZETEK A XIII. FEJEZETHEZ.

(*a*) Ha egyszer merőben korlátlan államhatalom fogalmát veszik minden jogviszony alapjául: az egyéni szabadság korlátozásának mértéke, — vagy a kényuralom fokozata, melynek az egyes alá van vetve, — csupán az államban uralkodó rendtől függ, s ki fogja a jelenkori államoktól ez előnyt elvitatni?

(*b*) Korunk alkotmányos polgára épen ellenkező állásban van, mint a római pápa volt a középkorban. A mint ez „servus servorum"-nak nevezte magát, s a legfőbb hatalmat gyakorolta mindenek fölött: úgy amaz a hatalom minden czímére igényt tart, s még sem egyéb, mint „servus servorum."

XIV. FEJEZET.

A KÖZPONTOSITÁS BEFOLYÁSA A POLITIKAI SZABADSÁGRA.

Habár tehetségeink használata leginkább szükséges ránk nézve, legközelebbi viszonyainkat illetőleg: tény mindazáltal, hogy az ember az uralkodás által még a szabadság teljes elvesztéséért is kárpótolva érezheti magát (*a*); ez esetben azonban szintoly valódinak kell lenni ez uralom birásának, minő a személyes szabadság korlátozása.

A tudomány emberei előtt azon meggyőződés, hogy egy elvnek elismerést vívtak ki, kellemes és kivánatos szinben tüntethet föl minden abból vont következményt. De a tömegeket az elv szépsége soha sem indítja az eredmények elismerésére, hanem az eredmények üdvös volta birja rá, hogy elismerjék az elvet, melyhez mindig csak gyakorlati hasznosságukhoz képest ragaszkodnak. Egy nép sem annyira művelt, hogy az uralkodás eszméje által kármentesítve érezze magát szabadsága gyakorlati élvezetéért (*b*).

Hogy megítélhessük, mennyiben tekintheti az egyén az állam uralkodásábani részvételt kárpótlásul önállósága korlátozásaért, azaz mennyiben érzi magát kárpótolva a politikai szabadság által, azt kell vizsgálnunk: van-e gyakorlati jelentősége az uralkodásbani részvételnek, melyet az egyén központosított államokban élvez?

Meggyőződésem szerint: nincs.

Az egyeseknek az uralkodásbani részvételük nagyobb államokban csupán a választási jogra van szorítva.

A politikai szabadság biztosítékai, vagyis azon biztosítékok, melyek alkotmányos országokban a végett vannak, hogy sem a népet illető választási jog, sem a nép választott képviselőire ruházott hatalom ne szenvedjen csorbulást, a következők:

1. a népképviselők azon joga, mely szerint minden államszolgát felelősségre vonhatnak;

2. szintén a népképviselőkre ruházott adómegajánlási jog; végre

3. bizonyos végső esetekben, ha a népképviselők a rájok ruházott kötelességeket megsértik, s a kormánynyal egyesülve el akarják nyomni a népet, ennek fönmarad, a törvénytelen hatalom ellenében, az ellenállás lehetősége.

De nem szenved kétséget, hogy nemcsak az egyest illető választási jog, hanem a törvényhozás azon joga is, mely szerint a végrehajtó hatalmat feleletre vonhatja, s az adómegajánlás joga által a hatalom minden eszközétől megfoszthassa, — sőt még annak a lehetősége is, hogy a törvénytelen hatalomnak ellenszegüljön, — annál inkább veszit gyakorlati jelentőségéből, s szükségkép annál veszélyesb az államra nézve, minél inkább központosítva van ez.

A.

Választási jog.

A választási jog gyakorlati jelentősége az egyesre nézve három dologtól függ:

a) azon viszonytól, melyben az egyén azok összegéhez áll, kik vele e jogban osztoznak;

b) azon lehetőségtől, mely szerint e jogot szabadon és teljes öntudattal gyakorolhatja;

c) attól, hogy mily eredményei vannak e jog gyakorlásának az egyes viszonyaira nézve.

Az államra nézve annál veszélyesb e jog gyakorlása:

1. minél nagyobb izgatottságot idéz elő;

2. minél inkább olyanokra van ruházva e jog, kiknek nem igen van képességök azzal élni, vagy a kik önző czélok elérésére élnek vele vissza;

3. s minél nagyobbak e jog gyakorlásának eredményei az államra nézve.

Központosított államokban, hol a választási jogot egyetlen képviselő választására szorították, s hol, államaink nagysága mellett, az egyes egyén e jogában százezerekkel, sőt milliókkal osztozik: szükségkép igen csekély a befolyás, melyet az által az állam vezetésére gyakorolt az egyén.

A mely mértékben alávetették az egyest az állam hatalomnak, s a választás eredményeitől tették függővé a hatalom birtokát: a szerint növelték a hatalom kezelőinek érdekeltségét, befolyni a választásra, s tettek lehetlenebbé az egyesekre nézve, hogy ellenállhassanak e befolyásnak; mig az által, hogy a központosított államokban az összes közéletet a központba szorítják egybe, s megsemmisítik azon kisebb köröket, melyekben az egyes polgártársai bizalmát megszerezheti, s képességét és érzelmeit kimutathatja, egyszersmind azon lehetségtől is megfosztják a polgárt, hogy a választási jogot öntudatosan gyakorolhassa.

A választási jog gyakorlásának ellenben, központosított államokban, az egyén közelebbi viszonyaira nézve igen csekély eredményei vannak. Ámbár ugyanis az államhatalom birtoka a törvényhozás többségétől függ, s a választás eredményeinek e szerint tetemes befolyással kell lenniök a nagy ügyek folyamára: mindazáltal rendesen csekély befolyással van az egyes polgárok jólétére (*c*).

Innen magyarázható, hogy a képviselő-választás jogát, — bár mondhatni, hogy alkotmányos államainkban az egész politikai szabadság abból áll, — a választók nagy része rendesen soha sem is gyakorolja.

Már pedig a mely mértékben elveszti az egyesre nézve gyakorlati jelentőségét, központosított államokban, a választási jog: egyszersmind annak gyakorlása magára az államra nézve is azon mértékben lesz veszélyesebb.

Ha úgy van rendezve az állam, hogy azon milliók, kiket a kormányzásbani részvételre hivtak meg, befolyásukat a képviselő-választás által bizonyos időszakonkint — minden 3—5 évben — egyszer gyakorolhatják: igen természetes, ha ez alkalommal a kitüzött perczben nem kis zavar támad (*d*).

Szintoly tagadhatlan, hogy központosított államokban azokra kell ruházni a választási jogot, kiknek igen kevés képességök van annak gyakorlására. Kétségkívül szabadságra született minden ember, s miután a politikai szabadság minden szabadság eredménye és legfőbb biztosítéka: méltán mondhatni, hogy az ember politikai szabadságra is született, azaz: hogy a természet ellátta azon adományokkal, melyek a politikai szabadság élvezésére szükségesek. De a természet azon tehetségekkel is fölruházta az embert, melyek laka építésére, földe mívelésére is megkivántatnak; tehát szintúgy született építésznek és gazdának, mint szabad polgárnak. Ki állítná ezért, hogy tehetségeivel helyesen élhet, földéből illő jövedelmet vonhat, ha gyakorlat által nem fejti is ki, ha előbb kicsinyben nem kisérlette is meg, a mit nagyban kell létesítnie. Szintúgy vagyunk azon tulajdonokkal, melyek a szabadság élvezhetésére szükségesek. Csak az lesz képes a politikai szabadság élvezésére az állam körében, a ki kisebb körökben gyakorlá képességét. Ha az egyes közügyekbeni részvételét csupán az állam ügyeire akarják szorítani, — mint minden központosított államban van: — előre készeknek kell rá lennünk, hogy oly emberek által látjuk gyakoroltatni e jogokat, kik arra nem képesek (*e*).

Kétségkívül minden választás körüli hiba szükségkép hasonlíthatlanul nagyobb ártalmakat idéz elő, az államra nézve, központosított államokban, mint egyebütt bárhol okozhat; mert miután azon kérdést, kinek kezeiben legyen az államhatalom, a választás eredményei döntik el alkotmányos országokban: oly államban, hol az államhatalomra ruházták a népnevelés, a vallásügy és minden község igazgatása fölötti határozást, kiszámíthatlanok lehetnek minden választás eredményei.

Egy szerencsétlen választás az állam desorganisatióját vonhatja maga után egészben és egyes részeiben, s ez által bevághatja útját azon lehetőségnek is, hogy a hibát megint jóvá tegyék, holott különben az elkövetett hiba eredményei az állam községeire szorítkoztak volna, s bizonyára az állam fönnállását nem veszélyezi annyira az egész állam rossz igazgatása, mint minden egyes részének átalános desorganisatiója.

B.

Azon jog, mely szerint feleletre vonhatják, a kikre a közügyek vezetését bízták.

Minő gyakorlati jelentősége van az egyesre nézve azon alkotmányos jognak, mely szerint az államhatalom kezelőit felelősségre vonhatják, ez attól függ: mennyiben élhet jogával az egyes minden esetben, valahányszor az államhatalom által sértve érzi magát. Már pedig a dolog természete hozza magával, hogy az egyesre nézve annál inkább csökken e részben a lehetőség, minél inkább van központosítva az állam.

Minden központosítás szükséges föltétele az, hogy az államhatalom alsóbb közegei függjenek a fensőbbektől. Minél inkább van központosítva az állam, annál szükségesebb e függés. Ha azon nézetből indulnak ki, hogy a községektől elvonják saját ügyeik önálló kezelését: még kevésbbé adhatni az államhatalom alsóbb közegeinek ilyes önállóságot. Innen következik, hogy központosított államokban mindazon cselekményekért, melyek által az egyes sértve érzi magát, — a mennyiben a hivatalnoki hatáskör ez által át van hágva, — csupán a ministert vonhatni feleletre.

Ha immár meggondoljuk, mi roppant távolság választja el az egyes polgárt az állam kormányzóitól alkotmányos országokban is; ha fontolóra veszszük mindazon nehézségeket, mikkel a közönséges polgárnak, minden alap- és emberi jogok s az egyenlőség elvének ünnepélyes kijelentése mellett is, küzdenie kell, csak a végett is, hogy panaszát maga a minister elé juttathassa; ha meggondoljuk, minő ügyekkel van ez elhalmozva, s mennyire lehetetlen, hogy minden egyes esetről kellő tudomást szerezzen magának: megítélhetjük, hogy mennyiben veszi hasznát az egyes azon jognak, miszerint az állam szolgáit feleletre vonhatja *(f)*.

Ha azon költészet nélkül vizsgáljuk e tárgyat, mely szerint a mi csak az alkotmányban ki van fejezve, már valósultnak (kivívott eredménynek) szokták tekinteni: úgy találjuk, hogy az alkotmányos államok egyes polgárai a kormány sérelmes tetteire nézve egészen hasonló helyzetben vannak, mint a legtöbb korlátlan egyedura-

lom lakosai, azaz: hogy a felelősség gyakorlati haszna mindössze is azon jogban áll, hogy az alsóbb hivatalnokok tettei ellen panaszt emelhetnek a ministereknél, míg ezeket csupán a kinevezési jog mikénti használásaért, s csak akkor vonhatni feleletre, ha vonakodnának megvizsgálni az eléjök terjesztett panaszt.

Hogy azonban a kinevezés mikénti használata miatti felelősség — nyilvános vesztegetés esetén kívül — csupán erkölcsi lehet, az szintoly szembetünő dolog, mint azon tény, miszerint az alsóbb hivatalnokok elleni panaszok vizsgálata — mit polgárisult államban, ha még oly korlátlanul kormányozzák is, soha sem szoktak megtagadni, miután e vizsgálatot is hivatalnokok végzik, — csak igen kevés gyakorlati eredményre vezet.

Mellőzöm: mily eredményei vannak a közigazgatásra nézve a ministerek azon jogának, miszerint minden hivatalnokot ők nevezhetnek ki (*g*)?

E jognak a felelősség elvére nézve minden esetre az az eredménye, hogy a közigazgatás azon cselekményeiért, melyek által az egyes jogaiban sértve érzi magát, sajátlag senkit sem vonhatni feleletre; mert valamint az alsóbb rendű államszolgát, kitől közvetlen származott a sértés, csupán egy fensőbb hatalom akarat nélküli eszközeül kell tekinteni, s annálfogva alantabb áll, hogysem feleletre lehetne vonni: úgy viszont igen magasan állanak azok, a kiknél minden felelősségnek központosulni kellene:

1-ször, mivel minden jogi fictio daczára, melyekre akarják korunkban alapítani az államot és polgári szabadságot, ellenkezik a józan észszel, hogy a ministert oly cselekményekért, melyeket nem tett, s egyéb elfoglaltatásai mellett nem is tehetett, feleletre vonják csupán azért, mert ő nevezte ki azt, a ki a jogsértést elkövette;

2-szor, mivel a kérdés, hogy valakit felelősségre lehet-e vonni, nem az alkotmány azon szakaszaitól függ, melyekben a felelősségről szó van, hanem attól, hogy aránylag milyen állásban van az, a kit feleletre akarnak vonni s mivel azon államokban, hol az egyest egészen elszigetelten állítják szembe a korlátlan államhatalommal, sokkal alárendeltebb helyzetben találja

magát az egyén, hogysem alkotmányos jogának gyakorlatilag hasznát vehesse.

Azt hiszem, eléggé megmutatta e nézetek helyességét a tapasztalás; mert bár a felelősség elve minden alkotmányos államban ki van mondva s a szabadság egyik leglényegesb biztosítékául tekintik, s ámbár az igazgatást ez államokban nem mondhatni mindig példányszerünek, sőt gyakran annyira gyakorol elnyomást az egyesek fölött, hogy az állampolgárok egész osztályaiban határozott ellenszenv támad az államhatalom ellen: mindamellett egy esetet sem hozhatnak föl, hogy egy minister a közigazgatás részletében elkövetett hibája miatt valóban feleletre vontak, sőt csak népszerüségét is elvesztette volna.

A felelősség elvét központosított államokban mindig csak oly kormányi eljárásokra nézve vehetni alkalmazásba, melyek az összes államot illetik; s ez által sokat veszít azon gyakorlati jelentőségéből, melylyel a hivatalnokok feleletre vonhatási joga bir az egyesre nézve oly államokban, hol azon tisztviselőket, kikre az egyes községek közigazgatását bizták, nem a központi hatalom akaratnélküli eszközeiül tekintik s annálfogva egyenesen feleletre vonhatják eljárásaikért.

De ha tovább vizsgáljuk a kérdést, ugy találjuk, miszerint a központosítás által a felelősség elve az összes államot illető dolgokra nézve is szükségkép sokat veszít üdvös hatásából.

Minden felelősségi törvény, természeténél fogva, a büntető törvény körébe tartozik. Hogy czéljának megfeleljen, szükség, hogy mindenekelőtt tisztán körül legyen irva a vétség, melyre a törvény büntetést szab, s egyszersmind, hogy megfosszuk a vétkest minden módtól, mely szerint a büntetést kikerülhetné. Miután lehetetlen tisztán körülirni a vétséget, melyet a felelősséggel meg kell akadályozni, ha tisztán meg nem szabták azon kört, a meddig az állam legfőbb hatalma terjed s miután a ministeriumnak központosított államokban, azon ürügy alatt, hogy mindenért felelős, egyszersmind a leghatályosabb eszközöket is megadták, mik által minden felelősség alól kibúhatik: világos, hogy a felelősségről hozott minden törvény, a mennyi-

ben csupán az állam közügyeire szoritkozik is, — központosított államokban szükségkép kevésbbé felel meg czéljának, mint a hol a legfőbb államszolgáknak kevesebb kötelessége van, de eszközeik is kevesebbek, miket állásuk biztosítására használhatnak.

C.

Az adómegtagadás joga.

Általánosan elfogadott nézet, hogy a polgári szabadságot, a végrehajtó hatalom részéről fenyegető minden veszély ellen, semmi által sem biztosíthatni inkább, mint ha a törvényhozásnak jogot adunk, megtagadni az adót, mi által a nép képviselői minden eszközt elvonnak a kormánytól, melylyel hatalmát folytathatná.

Bármi keveset mondhatni e nézet ellen elméleti szempontból: ugy tetszik mindazáltal, hogy az adómegtagadási jog következményeit illetőleg, mivel csupán elméletileg vizsgálják e kérdést, sokan nagy illusióknak engedik át magukat.

Azon kérdés: kit illessen az adóztatás joga, szoros összefüggésben áll a szabadsággal.

Ha az államhatalomra ruházták az adóztatás korlátlan jogát, sem polgári, sem egyéni szabadságról nem lehet szó (*h*).

Csak a kényuralom, a mint keleten fönnáll, és a communismus, vagyis a többség nevében uralkodó államhatalom kényuralma tarthat igényt a korlátlan adóztatási jogra.

A korlátlan egyeduralomnak, mely épen abban különbözik a kényuralomtól, hogy az egyén bizonyos jogait s mindenek fölött a tulajdonjogot elismeri, el kell ismernie az adóztatási jogra nézve is bizonyos határokat; habár csak az uralkodó vallásos meggyőződése, jogérzete és lelkiismeretessége nyujtanak is e részben biztosítékot.

Miután az adómegtagadás joga csak szükséges következménye a megajánlás jogának: elméletben nem lehet tagadni az alkotmányos törvényhozások ezen jogát. Mennyiben élhetnek e joggal gyakorlatilag, az sem az

alkotmányban felállított alapelvektől nem függ, sem a törvényhozás akaratától, hanem csupán attól, hogy mik lennének eredményei az adómegtagadás jogának, az államra és egyes polgárokra nézve?

Oly viszonyok közt, minőket a középkorban találunk, midőn az állam fogalma azonegy volt a királyságéval s ennek hatalma inkább a koronajószág nagyságától és a király magán erejétől függött, mint az állampolgárok részvételétől; midőn minden állam csaknem elkülönözve állott s még szó sem volt európai politikáról; mikor minden hűbérnök és minden államközség maga látott el, törvényhatósága körében, minden közügyet s még alig gyaníták, hogy a culturát és ipart az államnak kell védenie; mikor majd semmit sem követeltek az államtól s azért keveset is adóztak föntartására: akkor semmi lényeges befolyást nem gyakorolhatott az egyesek viszonyaira az adó megajánlása vagy megtagadása s a törvényhozás korlátlanul élhetett adómegtagadási jogával, melynek gyakorlásában inkább a király iránti rokon- vagy ellenszenvekre voltak tekintettel, mint az állam szükségeire. De ki következtetné ebből, hogy a törvényhozás e jog gyakorlásában ma is épen oly korlátlanul járhat el, mikor az adó rendes befizetése nemcsak az államra, hanem minden egyesre nézve is szükséggé lett?

Schweizot kivéve — mely kivételes állását sajátságos helyzetének s talán még inkább azon viszonyoknak köszönheti, melyekben szomszédai állanak egymás irányában — egy állam sincs ma Európában, mely csak egy hónapig is fönnállhatna adó nélkül.

Az adómegtagadás joga tehát ugyanazon jelentőséggel bir az államra nézve, mint az öngyilkosság az egyesre nézve, melyet csak a kétségbeesés utósó menedékének tekinthetni s bizonyára nem oly eszközül, melylyel elégült lételt szerezhetni: a miből következik, hogy az adómegtagadási jog csak azért fontos jelenleg az alkotmányos államokban, mert az ily államokban mindkét részről föltehetni annyi észt, miszerint egyik sem hagyja oda jutni a dolgot, hogy e joggal valóban kelljen élni.

Miután egy kormány sem folytathatná ügykezelését

saját eszközeivel s egy nép sem tűrne olyan kormányt, mely idegen hatalmak támogatására szorulna e részben: az adómegtagadás ennélfogva egyértelmű a forradalommal; mivel azonban az adómegtagadást rendesen azon intézkedéssel kötik egybe, hogy a fönnálló adókat bizonyos ideig még szedhetni: az egész nem egyéb fenyegetésnél, melynek hatása szükségkép attól függ, hogy több vagy kevesebb nehézséggel jár-e valósítása? De a viszonyokat mind egybevetvén, könnyü meggyőződnünk, miszerint az adómegtagadással járó nehézségek szükségkép annál nagyobbak, minél inkább központosítva van valamely állam.

1. Oly államban, hol a központi kormánytól függő hivatalnokokra van bizva az adó kivetése és beszedése, hatalmas eszközei vannak a kormánynak, mik által a törvényhozás határozata ellen is képes folytatni az adószedést.

2. Az adómegtagadás ott, a hol e szabály nemcsak az állam kormányzását, hanem sok százezernyi államszolga életföntartását is veszélyezi, nem a kormány, hanem mindazok részéről, a kik csak családi vagy egyéb viszonyban állanak az államhivatalnokokkal, a legnagyobb ellenzésre talál, még a legnyilvánosabb alkotmánysértés eseteiben is. Végre

3. gondolhatni oly eseteket, hogy valamely államban, hol az államhatalom befolyása csak néhány merőben közérdekü tárgyra s az állam külviszonyaira terjed ki, az állam fönnállására nézve csak igen csekély veszélyekkel járna, ha a kormány működése megszünnék egy időre; de ha mindenről az államnak kell gondoskodnia, ha az államra ruházták a növelési ügyet, a törvénykezést és a közigazgatást s mindazon eszközöket, mikkel a személy- és vagyonbiztosság fentartható: ily körülmények közt napokig is alig lehet megszakítani az államhatalom működését, a nélkül, hogy a társas élet minden kötelékét szét ne tépjék s olyas viszonyokat ne idézzenek elő, melyek sokkal félelmesebbek, hogysem a többség készebb ne legyen mindent elszenvedni inkább a kormánytól, mint azoknak tenni ki magát.

Innen következik, hogy az adómegtagadás joga is, melyet a polgári szabadság egyik főbiztosítékául tekin-

tettek, kevesebb gyakorlati jelentőséggel bir a központosított államokban, mint ott, a hol nagy nehézségekkel jár ugyan gyakorlata, de legalább nem vonja maga után szükségkép minden biztosság teljes fölbomlását.

D.

Az ellenállás lehetsége.

Csak az valóban miénk, a mit meg tudunk védeni s azért alkotmányos országokban minden jog biztosítéka abban áll, ha mindazon megtámadásoknak, melyeknek ki van téve, ellen tudunk állani; s habár az ellenállás joga, mely a középkor folytán sok államban különös törvények által volt a rendek részére elismerve, sok igen veszélyes eredménye miatt korunkban nincs kimondva az alkotmányban; az ellenállás lehetsége azonban — mely különben sem az alkotmány betűin, hanem tényeken alapszik — mai nap is szintúgy a polgári szabadság utósó biztosítékának, mint minden államhatalom biztossága múlhatlan föltételeül tekintendő. Miután ugyanis korlátlan szabadság mellett egy alkotmányos állam sem állhat fönn: mind az államhatalomnak, mind a népnek azon körben, melyet az előbbi hatalmának s az utóbbi szabadságának az alkotmány kijelölt, birnia kell módokkal, melyek által minden támadásnak ellenállhasson.

Nem szeretném, ha félreértenének. Távol van tőlem azt akarni állítani, hogy oly viszonyok, hol az államhatalomnak és népnek nincsenek meg az ellenállás anyagi eszközei, azonnal a kormányzók korlátlan hatalmát, vagy a nép féktelen szabadságát idézik szükségkép elő. Valamint a népet az értelmiség bizonyos nagyobb foka megmentheti azon veszélyektől, melyek a féktelen szabadság utáni törekvésből származnak: ugy az uralkodó vallásossága, jogérzete és erényessége — a történet tanusága szerint — némely államot hatályosabban megvédett az önkény ártalmai ellen minden alkotmánynál. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy erre soha sem számíthatni biztossággal s az összes történet mutatja, hogy alkotmányos államokban sem

a kormány hatalma, sem a nép szabadsága nem az alkotmány határozataitól s gyakran nem is az uralkodó akaratától, mely szerint azt védeni kívánja, hanem mindig e kettőnek egymás irányábani állásától függ, vagyis attól: mely eszközei vannak az uralkodónak és népnek törvényes jogaik védelmére (*i*).

Szintoly kevéssé akarom azt állítani, hogy a tettleges ellenállást a szabadság biztosítékául tekinthetni. Csak addig tekinthetni biztosítottnak a szabadságot, míg szilárd jogállapot létezik: anyagi erő alkalmazása, mely az államhatalomra is mindig veszélyes, legalább azon időre, mikor hozzá folyamodnak, mindig a szabadság bukására vezet. Egyébiránt nagy a különbség az ellenállás lehetsége s a valódi tettleges ellenállás közt s hogy az előbbit alkotmányos államokban a polgári szabadság biztosítékául tekintették, annak oka épen abban rejlik, hogy a hol az ellenállás lehetősége mindenki előtt szembetünő, valahányszor a nép vagy az államhatalom túllép korlátain: ott leginkább kikerülik tettleges alkalmazását.

Az ellenállás lehetőségének, mint a szabadság biztosítékának, fontossága mindig két dologtól függ:

1-ször attól, hogy az ellenállás lehetsége azon esetekre szorítkozzék, melyekben a polgári szabadság valóban meg van támadva;

2-szor attól, hogy a polgári szabadságra intézett támadások ellen mennyiben használhatni, anyagi erőszak alkalmazása nélkül, az ellenállási eszközöket.

Miután központosított államokban az ellenállás lehetsége az államhatalom ellenében nem attól függ, hogy az alkotmány valóban meg van-e támadva, hanem inkább attól, mely arányban állanak az egyes pártok anyagi ellenállási eszközei a kormányéihoz képest, s az államhatalom ellenében kifejtett ellenállás ily államokban mindig csak tettleges ellenszegülésben és anyagi erők alkalmazásában állhat: világos, hogy azon veszélyek, melyek az ellenállás lehetségéből az államra nézve származnak, minden központosított államban szükségkép nagyobbak, s csak azt kell fölidéznünk emlékezetünkben, a mi Franciaországban fél század óta történt, hogy meggyőződjünk az érintett tételek helyessége felől.

Minden központosítás czélja: korlátlan uralom alapítása. Az eszköz e czélra egyfelől a kormány anyagi erejének szaporítása, másfelől az egyes polgárok elszigetelése egymástól, s az állam lehető gyámkodása fölöttük. Minek eredménye azokra nézve, kik az államhatalom birtokában vannak, az ellenállhatlan erő öntudata, s minden másokra nézve a végtelen gyöngeség érzete (*k*).

Nem hiszem, hogy az uralkodók azon meggyőződése, hogy mindent tehetnek, veszélyes nem volna a polgári szabadságra, valamint a gyöngeség és elszigeteltség érzése sincs veszély nélkül, mely központosított államokban semmivé teszi a polgárokban az erő önérzetét. Csalódnánk mindazáltal, ha azt hinnők, hogy egyedül a szabadságot veszélyezi a központosítás.

Valamint a nép szabadságának az államban vannak bizonyos határai, melyeket nem léphet át, s valamint azon törekvésnek, mely a kormányt annál inkább igyekszik korlátozni, minél inkább megengedi a korlátozástól ráruházott kötelességek természete, mindig az az eredménye, hogy az államhatalom a törvény-megtagadta hatalmat tettleg szerzi meg, s ez által megsemmisíti a törvényt, melynek a polgári szabadság alapjának kellene lenni: úgy a kormány hatalmának is megvannak bizonyos természetes határai, melyeket nem hághat át veszély nélkül. A mindenhatóság oly kizárólag isteni tulajdon, hogy bármely emberi lény, ki arra igényt képez, mindig szükségkép előidézi azon törekvést is, hogy hatalmának ellenálljanak. Már ha az államot úgy rendezték, hogy kormánya ellenállhatlannak tartja magát: valószinűleg föltehetni, miszerint az emberrel vele született ösztönnél fogva mind kiebb terjeszti hatalmát, mindinkább korlátozza a szabadságot, s ez által szükségkép ellenállási törekvést támaszt hatalma ellenében; a mi annál veszélyesebb, mivel a néptől sohasem vonhatni el egészen törvény által az ellenállási eszközöket, melyekkel bármely kormány ellenében bír.

Központosított államokban elvonhatják a községtől az önigazgatási jogot; de azon társas érintkezések mellett, melyekben ugyanazon község lakosai állanak egymáshoz, s érdekeik közösségénél fogva, szintoly

kevéssé semmisítheti meg az alkotmány egyes községekben az egység érzését, a mint nem képes megakadályozni, hogy a hol ezeren, sőt százezerenkint laknak együtt, nagy erő öntudata ne keletkezzék, vagy hogy mivel az alkotmány a választási jogra akará szorítani a polgárok befolyását, valóban csupán ez eszközhöz folyamodjanak igényeik kivívása végett. Innen következik, hogy központosított államokban — hol az ellenállási ösztön az államhatalom ellenében annál inkább növekszik, a mint e hatalom ellenállhatlan ereje önérzetében mindig kiebb hajlandó terjeszkedni — soha sem lehet egészen megsemmisítni az ellenállás eszközeit; csakhogy azoknak alkalmazása ily viszonyok közt mindig veszélyesb az államra nézve.

1. Mert az ellenállás eszközei központosított államokban nincsenek törvény által meghatározva, s a nélkül, hogy az állam alkotmányát is meg ne támadja, senki sem élhet azokkal.

2. Mert központosított államokban szükségkép mindig titkon készítik elő az ellenállást az államhatalom ellen, s annálfogva sohasem az egész néptől, sőt nem is a többségtől, hanem mindig aránylag csekély töredéktől indul ki.

3. Mert oly viszonyok közt, a hol a nép minden alkotmányos ellenállási eszköztől meg van fosztva, kénytelen azonnal a fönnálló tettleges megtámadásához folyamodni.

A polgári szabadság minden biztosítéka egyszersmind korlátozása az államhatalomnak, s ha föltesszük, hogy e hatalom kész is, képes is az állam javát mozdítani mindig elő: kétségkívül rossz az.

Az ellenállás lehetségét sem képzelhetjük tehát az államra nézve rossz következmények nélkül, épen mivel a legerősb biztosítékúl kell azt tekintenünk s az egész középkor és minden állam története — melyben egyes osztályoknak és testületeknek nagyobbfokú önállóságot adtak, s ez által az államhatalom ellenében növelték ellenállási képességét — több példát mutat, hogy egyes uralkodók legjobb czélzatai meghiúsultak az ellenök támadt ellenállás miatt. De ha nem is tagadhatni hasonló intézmények rossz eredményeit, s habár, nem-

csak a gyors, hanem gyakran minden haladást akadályozván, nem egyszer a tespedés veszélyeit hozták az államra: mindazáltal kisebbek e rossz eredmények, mint a miket az ellenkező rendszer követése idézett korunkban elő. Csak az utolsó 50 év történeteit kell egybevetnünk az azelőttiekkel, hogy meggyőződjünk e felől.

Fordítsuk Francziaország történeteire figyelmünket. Miután a központosítás elve egy államban sincs oly kiterjedésben alkalmazva, s miután a rendszer, melyet más államokban követni törekszenek, ott van legrégibb idő óta életbe léptetve: Francziaország példája leginkább fölvilágosíthat a központosítás eredményeiről.

Egy országban sem vontak el annyira minden eszközt az egyestől, melylyel az államhatalomnak ellenállhatna, mint Francziaországban. Lehetőleg egyengettek minden társadalmi állást, semmivé tették a tartományok és községek önhatóságát, sőt új fölosztással a nép történeti emlékezeteit is meg akarák semmisíteni.

Sehol sincs az egyén inkább elszigetelt helyzetben, sehol sem annyira gyámoltalan az államhatalom irányában. Nemcsak a convent és Napoleon uralma alatt szorították meg Francziaországban inkább, mint bárhol, az egyén személyes szabadságát: a restauratio és Lajos Fülöp szelidebb uralkodása alatt is ugyanez az eset, s a második deczemberi esemény leginkább bizonyítja, mennyire elő volt készítve a nép az egészen korlátlan uralkodásra; s mind a mellett egyetlen országot sem nevezhetünk, melyben 50 évnyi időszak alatt gyakrabban ellenszegültek volna az államhatalomnak, s a hol egy község, sőt gyakran abban is csak csekély töredék ellenállása annyiszor megbuktatta volna az államhatalmat; sőt az egész állam alkotmányát is megváltoztatta. Francziaország, mely a XVII. és XVIII. században a korlátlan uralom mintaországa volt, századunkban a forradalom mintafölde lett; s mivel akkor annyi uralkodó annyira iparkodott XIV. Lajost utánozni, mivel azon korból Versailles-nak annyi tizenkettedrét kiadását bírjuk, s a nagy példány utáni lelkesedésben még Maintenon, Pompadour és Dubarry asszonyok helyetteseiről is gondoskodtak: épen azért majmolták utóbb mások,

noha szerencsére szintoly kevés eredménynyel, a Dantonokat és Robespierreket is. XIV. Lajos és követői mindnyájan, központosítván az államot, megsemmisítették az egyéni szabadság érzését, s azzal minden politikai szabadság egyedül biztos alapját; ez által azonban, midőn az addigi ellenállási eszközöket megkísérlették semmivé tenni, egyszersmind előkészítették a forradalmat.

JEGYZETEK A XIV. FEJEZETHEZ.

(*a*) Miután a velünk született szabadság- és uralomvágy egészen ugyanazon hajlamán alapszik a kedélynek: természetes, hogy az uralom bírásában kielégítést találnak azon hajlamaink, melyek szabadság utáni törekvésre késztenek.

(*b*) Gyakran sajnosnak mondák az ember eme tulajdonságát; azonban azt tanítja a történet, hogy a nép eme lényegileg gyakorlati értelmét, izgatottság perczeiben, háttérbe szoritották.

(*c*) Nem az állam nagy ügyeitől, hanem a községi ügyektől függ rendesen a legtöbb ember elégültsége, s a ministerek változásának csekély e részben a befolyása.

(*d*) Azon előbbi állítás, hogy a választási jog gyakorlásának központosított államokban kevés gyakorlati jelentősége van az egyesekre, a minek bizonyságára fölhozók, mi csekély részvétet tanusítnak választási joguk gyakorlása körül sok alkotmányos államban a választók, — ez állítás, mondom, ellentétben látszik lenni azzal, a mit itt mondék. Azonban nincsen úgy. Azok nagy számánál fogva, kik alkotmányos államokban e hatalom birtokáért küzdenek, és a kik, nem igen levén saját ügyeikkel elfoglalva, szenvedélylyel vetik magukat az államügyekre, s eszközül használnak minden politikai pártot, ott is nagy izgatottság támadhat, hol a polgárok többsége épen semmi részt nem vesz a választásokban. A nyugodt és hasznos foglalkozásu állampolgárok csekély részvételének csak az a hatása van e részben, hogy ez osztályoknak nincs részök a politikai izgalmakban, a mi által azok szükségkép még több veszélylyel járnak az államra nézve.

(*e*) Igazuk van, a kik azt állítják, hogy nem minden nép képes politikai jogok élvezetére; azonban csalatkozunk, ha azt hiszszük, hogy e képességeket czélszerü iskolázással lehet megszerezni. Nem a fogalmak mennyiségétől, hanem gyakorlati életrevalóságától függ a nép gyakorlati képessége. A tudományos képzettség politikai szabadság utáni vágyat idézhet, s idéz is elő szükségkép; de nem adja meg a képességet, hogy azt helyesen használjuk. Ha azt akarjuk, hogy ezzel birjon a nép, alkalmat kell neki nyujtanunk, hogy szükebb körökben foglalkozhassék közügyekkel. Egyetlen eszköz valamely népet politikai szabadságra növelni: a községi önhatóság.

(*f*) Valamely igaz és nemes elv ünnepélyes elismerése mindig fontossággal bír, — e szerint a felelősség elvének is mindig nagy fontossága van alkotmányos államokban; csakhogy e fontosság inkább azon befolyáson alapszik, melyet ez elv elismerése az állam kormányára gyakorol, s nem kis csalódás azt hinni, hogy ez által az egyes valóban azon helyzetbe jő, melyben az állam kormányát, minden ellenében elkövetett sérelemért feleletre vonhatja. És pedig épen az ilyes jogsérelmek elleni biztosítás miatt bír fontossággal a felelősség a polgárok többsége előtt.

(*g*) Ha meggondoljuk, hogy a központosított államokban ezer meg ezer államszolga kinevezési jogát oly egyénekre kell bízni:

a kik igen gyakran egészen más szakban működtek, mint a melyben minden helyet be kell tölteniök,

a kik csak rövid idő óta viselik hivatalukat,

a kik pártuktól és a kormánytól függnek,

a kik, kineveztetésök következtében, személyökre nézve nem igen tarthatnak valami rossztól:

a nélkül, hogy el lennénk fogulva a középkor intézményei iránt, azon véleményben lehetünk, miszerint minden árnyoldaluk mellett mégis csak czélszerűbb, ha azok választják a közigazgatási tisztviselőket, a kikre igazgatásuk köre kiterjed, mint az ujabbkori államokban követett mód.

(*h*) Miután minden érték munka eredménye, s az állampolgárok nagy részének minden országban munkával kell keresni jövedelmét, melyből az adót fizetheti: a korlátlan adóztatási jog magában foglalja egyszersmind a munkára kényszerítés jogát, s részemről nem tudom, mi különbség van e jog és a rabszolgaság között.

(*i*) Önként értetik, hogy csupán alkotmányos államokról lehet itt szó, miután korlátlan egyeduralmakban nem tarthat a nép más biztosítékokra igényt, mint a melyeket az uralkodó erkölcsisége és vallásossága nyujt.

(*k*) Egyesre van-e bízva e korlátlan hatalom, vagy a népfölség nevében a többségre, — az igen mindegy. A központosítás czélja mindig szükségkép az egyén teljes alávetése az államhatalom parancsainak.

XV. FEJEZET.

A KÖZPONTOSÍTÁS BEFOLYÁSA A HALADÁSRA.

Azt hiszem, megmutattam az előbbiekben, hogy a szoros központosítási rendszer a szabadságra — ha az alatt az állam-kormányzásbani részvételt, az úgynevezett politikai szabadságot értjük is csupán — nem lehet kedvező; miután a központosítás e szabadság minden biztosítékát gyöngíti.

Most azon kérdés vizsgálatára térek, hogy a központosítás rendszere, a mint hiszik, az államtagok anyagi és szellemi fejlődésére hasznos-e, s hatalmas emeltyűje, sőt föltétele-e azon mindenoldalu haladásnak, melyre századunk méltán büszke?

Miként különböző elemek érintkezése új vegyületeket képez a természetben, s e működés közben meleg és élet fejlik ki, s a különféle alakok sokasága, új meg új idomok kimeríthetlen gazdasága, s az anyagi világ szakadatlan fejlődése, mely bámulatra ragad bennünket, csak ilyes érintkezések eredményeül tekintendő: úgy az ember anyagi és szellemi képességei is csak másokkali érintkezés által fejlődnek ki.

Ha elkülönzik az egyént, bármi dúsan látta el a természet adományaival, bizonyára soha sem fejlődnek azok ki.

Minden fejlődés másik föltétele a szükség.

Minél kevésbbé használjuk testi erőinket, annál inkább ellankadnak azok: mig minden külön szükség, mint a vadon népek példája mutatja, vagy azoknál látjuk, a kik egy vagy más tagjokat avagy organumukat elvesztették, — megfelelő fejlődést is von maga után.

Szintugy van a dolog lelkünk tehetségeivel, sőt kedélyünk hajlamival. A kényszerüségnek köszönhetjük minden erőnk kifejtését.

Mennyire kedvezők az állam bizonyos intézményei szellemi és anyagi erőnk kifejtésére, attól függ, hogy azok mily mértékben sokasitják az érintkezést az egyesek közt. S annyival üdvösebbek, minél inkább növelik a szellemi és anyagi erők használatának szükségét.

Mivel immár a szoros központositás lehetőleg elszigeteli az egyént, s azon viszonyok, mik között az egyesek részvétele a közügyekben csupán azon jogra szoritkozik, hogy képviselőiket választhatják, s mik az állam legnagyobb gyámkodásának vetnek mindenkit alá, ereje használatának szükségét is gyéritik: lehetetlen, hogy a központositás oly mértékben mozditsa elő az államtagok lelki és testi fejlődését, mint az állam azon intézményeitől várhatni, mik mellett az egyén nemcsak az állammal, hanem kisebb testületekkel s polgártársai nagyobb számával is érintkezésbe jő naponkint, s mik mellett a legtöbb dologra nézve, miben a központositott állam gyámolitja az egyest, saját erejére van utasitva.

Minthogy pedig minden haladás csak az egyesek törekvéseinek eredménye, s igy az egyesek szellemi és anyagi erőinek kifejlésétől függ: az olyan államszerkezet, mely az egyesek szellemi és anyagi erejének kifejtésére nem kedvező, átalában a haladást sem mozdithatja elő.

Azonban nem akarok bővebben e kérdés elméleti vitatásába bocsátkozni. A politika tények tudománya. Hol ezek hiányzanak, soha sem létezett viszonyok előfordultával, a dolgok természetéből s analogiákból vonhatni ugyan a jövőre nézve következtetéseket, de a hol, mint itt, a tapasztalatok hosszu sora van előttünk: fölösleges elméleti okok ingatag alapjára épitni következtetéseinket. Azon kérdés tehát: minő befolyással szokott lenni a központositás az egyesek szellemi és anyagi fejlődésére, s átalában a haladásra, akkor oldható meg legjobban, ha vizsgálat alá veszszük: mily befolyása volt eddig e rendszernek?

E kérdés alapos megfejtése végett polgárisodásunk

egész fejlődési történetére lenne szükség. Azonban miután föl kell tennem, hogy olvasóim történeti ismeretekkel birnak — azok előtt, kik a történeteket nem ismerik, különben is hiában beszélnék politikáról, — s miután a tapasztalatok, mikből a központositás befolyását a haladásra megitélhetni, mind igen hasonlóak: az ide vonatkozó tényekből elég csupán a leginkább ismerteket érintenem röviden.

Az ó-kor egész polgárisodása, — mint többször megjegyzém, — lényegesen különbözik a mostanitól. A különbség abban áll, hogy az egyén jogosultságának, mint szabad személyiségnek, fogalma hiányzott az ó-korban, s hogy minden jogot az államtól származtattak, s annak fönnállása által föltételezettnek tekintettek. A mit tehát korunkban egyéni szabadság alatt értünk, hasztalan keresnők az ó-korban, s az okot, mely miatt az ó-kor polgárisodása, minden csodálatunk daczára, melylyel az iránt viseltetnünk tanitottak, nem érhette el azon tetőpontot, melyre jelenleg több nép fölemelkedett, épen az érintett hiányban, s az egyén önálló tevékenysége innen származott korlátozásában kell keresnünk; egyébiránt az ó-kor története is nyujt tényeket, mikből az előttünk fekvő kérdést eldönthetjük.

Az ó-korban két nép vonja magára csaknem kizárólag figyelmünket: a görögök és a rómaiak. Amannál a legnagyobb eldaraboltságot, az egyes részek legnagyobb önállóságát, s az egység teljes hiányát találjuk. Rómában központositást látunk, kevésbbé tökéletest ugyan, mint némely mai államban, de nagyobbat, mint bármely más népnél mutathat az ó-világ. Görögország tapasztalta mindazon veszélyeket, melyek az eldaraboltságból, s Róma mindazon előnyöket, melyek a központositásból háromolhatnak az államra; de ha kérdjük: mely eredményei voltak e viszonyoknak a két nép fejlődésére, a polgárisodás haladására Rómában és Görögországban, meg kell vallanunk, hogy e tekintetben nem a világ urát illeti az elsőség. Mig Görögországban még a legnagyobb belső meghasonlás pillanatában, a peloponnésosi háboru, Sándor utódai s a rómaiak alatt is élénk szellemi életet találunk: Róma, a helyett, hogy

önállólag tört volna ösvényt a polgárisodásban, csak azt sajátitá el, — s kevés kivétellel még csak tovább sem fejlesztette, — a mit Görögországban talált. Meghóditotta a miveltséget, s a mit rabszolgái szerzettek, használta, a nélkül, hogy sokkal több érdeme volna a polgárisodás körül, mint az, hogy a Görögországban talált eszmékre saját nyelve bélyegét nyomta s forgalomba hozta a világ nagy piaczán.

Hajlandó volna talán valaki más okoknak tulajdonitani, hogy a római nép oly csekély előmenetelt tőn polgárisodásában. Az államalkotás s a polgári szabadság fogalmának kifejtése volt a világtörténeti föladat, melyet Róma megoldott. A mely népnek egész törekvése e czélra volt irányozva, hogy' tehetett volna az sokat a szellemi miveltség előmozditására, azon harczok közepett, melyekkel a világ uralmát megszerzé és föntartá? Ha egyébiránt Róma keveset tőn e részben, bizonyára inkább a kényuralomnak róhatni föl, mely alá jutott, mint a központositásnak; s aztán azon nagy különbséget, mely szellemi fejlődés tekintetében volt a római és görög nép közt, nem is a politikai intézményeknek kell tulajdonitni, hanem a két nép különböző természetének.

A mi az elsőt illeti: hiszen a római nép tevékenysége Augustus óta sem az állam tökélyesitésére, sem a polgári szabadság megalapitására nem volt irányozva, s a császárság hosszas ideig a legnagyobb kül- és belbékét élvezte, a nélkül, hogy azért előbbre vitte volna a polgárisodást. Sőt a politikai harczok megszüntével, midőn a birodalom biztosságát a legiók és nem a polgárok fegyvere védte, mindig mélyebben látjuk sülyedni Rómát szellemi képzettség és anyagi jólét tekintetében. Az irodalomban azon nagy szónokok és költők helyébe, kiket a köztársaság örökségül hagyott a keletkező császárságra, áradozó rhetorok következtek; a társas életben a nyerseség, a mint tisztán anyagi élvekre adták magukat, majdnem jobban undorit, mint lázit az erkölcstelenség; végre a közjólét és földmivelés tekintetében, — a miből mindig legbiztosabban itélhetni meg valamely nép miveltségét, — minden, de minden tekintetben hanyatlott Róma ez időszakban.

Minél inkább egyes ember kezében összesítnek minden hatalmat, minél inkább megszüntetik minden város és tartomány önálló életét, szóval minél tovább mennek a központosítás elve alkalmazásában: annál inkább gyérülni látjuk e roppant birodalom tartományaiban a népességet, míveletlenül elhagyva találjuk a földet, nyomorban a népet.

Mivel az államhatalomnak akkor még sem vasutak, sem villanytelegraphok nem álltak rendelkezésére: a központosítás rendszerét soha sem vitték be egyaránt a római birodalomba, s kénytelenek voltak némi önállóságot engedni a távolabb tartományokban. A mely mértékben ez történt, azon arányban maradtak fönn a tartományokban az ó-míveltség nyomai. A ki a III. és IV. században nyomozza az ó-világ míveltségét: Galliában, Görögországban, Kis-Ázsiában, Afrikában, Egyiptomban kell azt keresnie, s mindenütt több nyomára talál, mint Italiában, hol minden élet a mindenható államhatalom nyomása alatt tengett, s a büszke Róma márványpalotáival és szennyével, mint egy szörnyeteg ott a kisajtolt italiai népek véres maradványai közt, az egyetlen, a min még az élet némi nyoma fönmaradt.

S azoknak, kik e tagadhatlan tényeket nem a központosításnak, hanem a császárok kényuralmának akarják tulajdonítani, nem azt válaszolhatni-e, hogy a föltétlen központosítási rendszer szükségkép az egyes merőben korlátlan uralmára vezet, s hogy az egyes korlátlan hatalma is csak a központosítás által lehet valóban kényuralmivá; hogy tehát, ha az imperatorok uralmában csak a római állam által követett alapelvek következményét látjuk, ez elveket kell mindazon rossz forrásául tekintenünk, a mi Rómát érte, miután egyeduralom alá került.

Nem is a császársággal kezdődött Italia elnépetlenedése, s egykor virágzó téreinek pusztulása. Mielőtt erről csak szó is lett volna, rég panaszlák már Róma nagyobb polgárai, hogy a szántóföldek mindinkább legelőkké lesznek. Italia régen elpusztult immár a főváros érdekében, mielőtt egy császár ment volna föl a Capitolium lépcsőin.

Ha bizonyos eredményeket egyátalában nem vagyunk

képesek kimagyarázni, vagy nem akarunk bizonyos okokból magyarázni ki: rendesen a nép veleszületett természetéhez szokás folyamodni.

Miként az egyes minden tettét koponyája alkotásából akarják származtatni: rég hasonló eljárást követtek egész népekre nézve, mielőtt a koponyatanról csak szó is volt volna. Mit nyertünk ez által a mult tisztább fölfogására nézve, mily eredményei lesznek a történettudományra a koponyatannak, minden tudományos formája mellett, melybe öntötték, s minden vakbuzgó hit daczára, melylyel ahhoz ragaszkodnak, — nem vitatom. A jelen esetben semmiképen sem lehet a római és görög míveltség közti különbséget a két nép különböző természeti adományaiból magyarázni ki, és pedig két oknál fogva:

1. a római nép, első pillanataitól kezdve, soha sem volt egyfaju, s a római alkotmány rossz eredményei a míveltségre Róma uralmával lassankint az ó-világ majd minden népére kiterjedtek, melyek közt magában Italiában görög eredetü népiségekre is találunk;

2. a római birodalom megoszlása után mind keleten, mind nyugaton, épen ellenkező jelenségekkel találkozunk. Míg a byzanczi birodalomban, hol — ha nem is vegyületlen — a görög nép maradványait kell keresnünk, a legnagyobb szellemi tespedést veszszük észre s a polgárisodás lassu kihalását: Italia, látszólag sokkal kevésbbé kedvező körülmények közt, mindinkább fejlődik a VI. századtól a XV-ig, s mikor végre elesett Konstantinápoly, míveltség tekintetében az akkori Európa országai közt Italia állt legmagasabb polczon.

A ki csak némileg is foglalkozott a középkor történeteivel, kénytelen megengedni, hogy az V. századtól egész a XI-ig egy állam sem volt haladásra nézve látszólag kedvezőbb helyzetben a byzanczi császárságnál. A népvándorlás özöne, mely a római míveltség csíráit összerontá nyugaton, nem semmisíthette azokat meg a byzanczi császárság egy részében sem. A császárság folyvást fönnállott, olykor tetemes külhatalommal, mindazon fényben és korlátlanságban, melyet Diocletian kölcsönzött a császári hatalomnak; a birodalom a világ legszebb s akkor legmíveltebb országait foglalá magá-

ban; birtokában a világ legtökélyesb nyelvének, melyet csak gondolatai és érzelmei kifejezésére használhat az ember, birtokában azon egész irodalomnak, mely, miután nyugati Európa hozzájuthatott, a tudományok újabb fejlődésének szolgált alapjául: s Nyugat-Európában, hol a mit csak az ó-kor polgárisodása alkotott, szinte egészen összerontották; hol azon harczias csapatok számtalan nyelvéből és szójárásából, melyek a nyugati birodalmat megsemmisítették, lassankint kelle fejlődni a nyelveknek, melyeknek korunk polgárisodása eszközeiül kell vala szolgálni; hol a római irodalom némi töredékein kívül alig maradt fönn egyéb, a mi a tudománynak egybeköttetési pontul szolgálhatna: épen e Nyugat-Európában, örökös harczok zaja közepett, oly állapotban, melyben alig foghatni meg, mennyire hiányzott a biztosság, mindinkább fejlődött a polgárisodás, míg keleten mindinkább sülyedt.

Jól tudom, hogy ezt is más okoknak szokás tulajdonítani. Igen szeretik Réaumur és Fahrenheit után határozni meg a népek sorsát, s a népek fejlődési és sülyedési fokát azon országok középmérsékletének hőfoka szerint. magyarázni ki, melyekben laknak; s a világot megifjító german faj nagyobb képessége is szinte dogmává lett, mely mellett rendesen az újabb polgárisodás minden csodáját fölhozzák bizonyságul.

De ha meggondoljuk, hogy minden polgárisodás, a mennyire nyomaira találhatni, azon országokból indult ki, melyek középmérsékletök szerint nem kedvezők az ember szellemi ereje kifejtésére, s hogy fogalmaink a polgári szabadság és megalapítása eszközei fölött nagyobbrészint épen ott származtak, hol a byzanczi birodalom lelket és kedélyt megölő befolyása uralkodott utóbb; ha meggyőződünk, hogy az újabb polgárisodás kezdetei épen azon országokban mutatkoztak legerélyesebben, hol — mint Galliában és Italiában — a german elem kevésbbé van képviselve, s így csekélyebb befolyást is gyakorolhatott és hogy a polgárisodás ez országokban is épen azon körökben fejlett ki először, melyekre a german elem befolyása legkevésbbé terjedhetett ki, tudniillik a városi községek körében: bizonyára meg kell engednünk, hogy a polgárisodás azon előhaladását,

melyet a középkor folytán Nyugat-Európában tapasztalunk kelettel szemben, sem égalji különbségekből, sem a german nép különös sajátságaiból nem magyarázhatni ki; hanem épen a középkor államintézményeiben kell annak okát keresnünk.

Képzeljük a byzanczi császárságéihoz hasonló viszonyok közt Nyugat-Európa népeit; képzeljük, hogy a nyugati császárság eszméje valósult, az egyház a világi hatalomnak, s minden király és fejedelem alá lőn vetve a császárnak; tegyük föl, hogy a nyugati császárság mindazon csapatokat, melyeknek csapásai végre megdönték, lassankint kebelébe fölvette s — mint kezdetben történt — elnéptelenült tartományaiba telepítette volna, és hogy a császárok hatalma, a birodalom szervezetének szétrontása nélkül, valamely barbar nemzetiség erélyes kezeibe ment volna át hosszas időre, vagy hogy Nagy Károly intézményei tarthatták föl magukat, s a herczegeknek és grófoknak nem sikerült vala méltóságukat öröködésivé, s magukat a császártól függetlenekké tenni, mi által füstbe ment a császár nagyszerű eszméje, hogy szolgái által igazgassa az egész birodalmat; tegyük föl — egy szóval, — hogy a nyugati császárság — mint a keletinél látjuk, — szakadatlanul fönnáll, vagy a középkor valamely szakában, mikor még fejlődésökben nem igen haladtak az egyes államok, hogy a császár hatalomszavának ellenszegülhetének, visszaállíttatik vala: oly körülmények közt minden bizonynyal hasonló látmányt mutatott volna Nyugat-Európa, minőt keleten láttunk, s a keresztyén polgárisodás, a nélkül, hogy teljes virágzására fejlődhetik vala, itt is meghódolt volna az izlam erős karjának.

Mindazon viszonyok, melyeknek polgárisodásunk fejlődését köszönhetjük, csupán azon daraboltság mellett voltak lehetségesek, melyet a középkorban találunk. Erős császárság mellett, mely a közélet minden szálát egyesíté vala kezeiben, sem önálló egyház fönnállása, sem a városi élet kifejlése nem lett volna lehetséges, s haladás helyett, mely épen a különnemű elemek folytonos érintkezése által támadt a középkorban, az egyedúr minden haladást akadályozó mindenhatóságával találkoznánk.

A german eredetü népekre nézve az által lett lehetséges új polgárisodás, s csak annyiban nevezhetők azok e polgárisodás alkotóinak, a mennyiben a római birodalom fölbontása által megszabadíták a világot a mindent központosító hatalom nyomasztó terhétől, s hasonló hatalom keletkezését utóbb megakadályozzák, habár polgárisodásuk alapeszméi a keresztyénség és ó-világ eszméi nagyobb részint, s a haladásra nézve kedvező viszonyokat kezdetben kevésbbé használták fel a germánok maguk, mint más népek.

A kép, melyet a közép-kor története részben mutat, nem igen derültnek látszhatik. Bárhová fordulunk, mindenütt a legkiáltóbb ellentétek, nyugtalan küzdés minden irányban, elláthatlan zavar minden viszonyban. Népek merülnek föl, melyek egy időre magukra vonják figyelmünket, s nagy jövendőt látszanak igérni, meg eltünnek szemeink elől, s míg egy helyt a legnagyobb szaggatottságból lassankint, mint Franczia országban, nagy országok alakúlnak: nagy birodalmak, mint Németország, mindinkább széthullanak, mások meg elenyésznek, részint idegen országgal olvadva egy szilárd egésszé, részint új önálló államközségekké alakulván.

Hasonló látmány, minőt ma Nyugat-Amerika mutat. Ezer meg ezer helyen előnyomúlt az irtó tevékenység, míg mindenik külön, magára dolgozik, csupán önerejében bízva, s önállólag folytatja harczát a természettel: virágzó ültetmények támadnak az ős erdő közepett, távolabb áll a magános fa-kunyhó, melynek lakói csak most kezdik ritkítani a sűrű cipruserdőt, míg nagyobb távolságokra egy-egy város terül, s egyes helyeken már munkás népesség mozgalmas élete lepi meg az utazót.

Itt is végtelen zavar képe tűnik föl, itt is a nyers természeti állapot váltakozik a kezdődő, sőt már előhaladt míveltséggel. A mi úgy tetszett, mintha a vadonból elfoglalták volna egy időre, megint előbbi állapotába sülyed vissza, míg az ember, ki mívelhetővé tesz egy darabnyi földet, belefáradt, vagy azon reményben, hogy kedvezőbb helyet találhat tevékenységének, tovább vonult. Ez átalános zavar közepett azonban egy meggyőződés támad bennünk, mely elfeledteti velünk azt, a mi e jelenségekben zürzavaros, sőt szép és örvende-

tes színben tünteti azokat föl. Mindig tovább halad az erdő ritkítása, mindig diadalmasabban leng előttünk a cultura zászlója, s mind ellenállhatlanabbul merül föl lelkünkben a meggyőződés, hogy a mi pillanatra zavarnak tetszik, csak egy új polgárisodás nagyszerű átalakulásának szükséges kezdete, mely kiterjedésben és termékenységben fölülmúlja mindazt, a mit a világ ez ideig látott.

Szintúgy a legnagyszerűbb világtörténeti jelenségnek fogja tartani a középkor történeteit, a ki azokban járatos. A mindenoldalú polgárisodás nagy munkájának vagyunk tanúi egész folyamában, s bármi kellemetlennek tessék előttünk a látszatos zavar, bármi szenvedhetleneknek látszassanak egyenkint a viszonyok: szintoly világosan belátja szükségkép minden gondolkodó, hogy a polgárisodás nagy munkája a középkorban, mint Amerika polgárisodásáé, csak oly viszonyok közt sikerűlhetett, melyek a legmegfeszítettebb egyetemes tevékenységet idézték elő, s tartották mindig élénken.

Hogy a polgárisodás a középkorban szintoly kevéssé érhette el magas fokát, a mily kevéssé képes az amerikai irtó elszigetelt munkássága kertté varázsolni a tájat: nem szenved kétséget; s a polgárisodás, melyet a XV. század végén Európa egyes országaiban találunk, szintoly hátra van a jelenkoritól, mint Amerika nyugati államainak míveltsége Uj-Angliáéhoz képest. A polgárisodás kifejtésére nemcsak idő kell, hanem egyszersmind a viszonyok azon biztossága, melylyel csak rendezett államokban találkozunk; hogy legfőbb pontjára juthasson, számtalan erő közremunkálása szükséges, mi a középkori elszigeteltség mellett nem volt lehetséges s épen e szükségnek köszönhetjük az államhatalom lassankinti erősödését s nagyobb államok keletkezését.

De ha nagy államok keletkezése s az államhatalom hatáskörének kiebbterjesztése, a mennyiben mindkettő szükséges szilárd rend és biztosság alapítására, egybeférhető volt a haladással: mindig csak azon mértékben volt erre eset, a mennyiben kevésbbé korlátozzák az által az egyéni szabadságot; s mint a három utóbbi század történetei azt mutatják, hogy a polgárisodás magasabb

fokát erélyes államhatalom fönnállása, vagyis az állam körébe tartozó bizonyos dolgok központosítása nélkül nem érhetni el: azt is mutatja egyszersmind, hogy a polgárisodás mindig ott tette a legbámulatosabb előmenetelt, hol a központosítás nem lépte át e határokat.

Hasonlítsa egybe bárki Anglia, a hollandi szabad államok, Schweiz és Észak-Amerika állapotát Franczia- és Spanyolországéval, miután ez országban V. Károly véget vetett a középkori intézményeknek: s meg fogja engedni, hogy szellemi és anyagi haladás tekintetében a legnagyobb eredményeket a közelebbi századok folytán sem a merev központosítás idézte elő.

XVI. FEJEZET.

MELY ESZKÖZÖKKEL ELŐZHETNI MEG KORUNK VESZÉLYEIT.

Ugy hiszem, megmutattam az előbbiekben, miszerint mindazon okok, melyeket a központosítás mellett fel szoktak hozni, egyáltalában nem állanak s hogy Franciaországéihoz hasonló intézmények sem az állam erejére, sem az egyén személyes és politikai szabadságára, sem a polgárisodás előhaladására nézve nem kedvezők.

Minél inkább gondoskodunk korunk viszonyai fölött, annál inkább meg kell győződnünk, hogy minden, bennünket fenyegető veszély egyik fő okát épen a szoros központosítás rendszerében kell keresnünk.

Oly időben, mikor természetelleni bűnnek tartják a rabszolgaságot, midőn az önrendelkezés jogát mindenkire nézve igénybe veszik s az egyén idegen akarat alá vetését csak annyiban ismerik jogszerünek, mennyiben a szükség, vagy legalább a pillanatnyi haszon igazolhatja: az oly államintézmények, miknek alapelve az egyén föltétlen alávetése a közakarat alá s a hol nincsenek kiszabva határok, melyeken belől az egyén vagy kisebb községek szabadon mozoghassanak, hol az államnak joga van, szabályozni az élet minden viszonyát, a nélkül, hogy — a miben a socialismus sokkal következetesebb — kötelezve volna gondoskodni az állampolgárok jólétéről, az ily államintézmények, mondom, annál inkább ellentétben állanak az emberek jogfogalmaival, minél inkább ellenkeznek azok a népek erkölcseivel és érzelmeivel.

A jog fogalmát ellentétbe állíták a szokáséval, megkisérlettek minden érzést alárendelni a rideg észnek, sőt gúnynyal illették a nép erkölcseit, lábbal tapodták érzelmeit: lehet-e csodálnunk, ha a többség nem akará észszerünek ismerni el, a mi erkölcseivel, érzelmeivel és jogfogalmaival ellentétben állott, s hogy, minden logikai következetesség daczára, melylyel az alkotmány egyes rendeleteit a népfölség elvéből származtatták, anyagi erővel kellett annak elfogadására kényszeríteni a népet s csak anyagi erővel tarthatni vissza, hogy össze ne rontsa azon formát, melybe beerőszakolták?

Az emberiség minden szenvedését, a melyekenkorunkban átment, a demokratia elve uralmainak akart ják fölróni. Meggyőződésem szerint ez tévedés (*a*). A min. vannak viszonyok, mik közt az egyes uralma szükséges az államban: úgy olyanok is vannak, mik közt azt tekinthetni egyedül törvényes hatalomnak, a hol mindenki egyaránt részt vesz az államhatalomban. Sőt a legtöbb baj okát abban kell keresni, hogy az államhatalmat a központosítás által merőben korlátlanná tették s valameddig e tévedés fönnáll, nem segíthetni a tapasztalt szenvedéseken, akár egyesre, akár egy osztályra vagy az összes népre bizzák az államhatalmat.

A hol azon alapelvből indulnak ki, hogy az államhatalomnak kell szabályozni, a mi csak az államra, habár közvetve is, fontossággal bir: oly követeléseket tesznek e hatalom irányában mindenütt, melyeknek távolról sem képes megfelelni (*b*).

A hol minden ügy vezetése egy pontban van összpontosítva: minden elégedetlenség is szükségkép e központban összpontosul, s a javítási törekvés az összes államhatalom megváltoztatására van mindig irányozva, s azért közigazgatási központosítás mellett, mindig szükségkép veszélyezve van az államhatalom fönnállása. Alkotmányos államban az által, hogy csupán egy pont van, melyben az állampolgárok azon jogukkal, hogy az állam vezetésében részök van, gyakorlatilag élhetnek, az egy pont körül szükségkép oly tolakodás támad, mely az államra veszélyes; korlátlan egyeduralmakban az által, mert az uralkodó képességhiánya, ha nemcsak az állam közügyeinek vezetését, hanem az egyes polgárok

minden érdekét is veszélyezteti, szükségkép mindig az egyeduralmi elvet is, — min az egész állam alapszik — a legnagyobb mértékben koczkáztatja.

Millió meg millió egyénből áll egy nép, de mindössze is csak emberek, s együtt véve sem gyakorolhatnak oly jogot az egyén fölött, mely az emberi méltósággal ellenkezik. A rabszolgaság bizonyos egyetem irányában szintoly természetellenes, mint ha egy ember az ur. Ha az egyéni szabadságot alkotmánynyal kell védeni az egyes korlátlan hatalma ellen: a többség irányában is van ily védelemre szüksége. Ily korlátok nélkül a többség uralma nem egyéb az egyén joga elnyomásánál, mit kimagyarázhatni ugyan a tömegek anyagi erejéből, de soha sem lehet igazolni, — s ez annál nyomasztóbb kényuralom, mivel a szabadság nevében gyakorolják.

S mi által segíthetni mind e bajokon és veszélyeken, melyek annyi államban léteznek?

Ha valóban az állam korlátlan hatalmában kell keresnünk az okot: csupán egy módot tudok, mely azt valóban korlátozza.

Félszázadon át megszokták a hatalmak megosztásában keresni a biztosítékot a korlátlan uralom ellen.

Azt hiszem, megmutattam, hogy mindenesetre érdekében van ugyan a szabadságnak, hogy az államhatalmat ne kizárólag egy egyén vagy osztály gyakorolja, de hogy azon hatalmak, melyekre az államnak, fönnállhatása végett, szüksége van, sem soha nem voltak valóban megosztva, sem nem osztathatnak meg az állam veszélyezése nélkül. Nem a hatalom megosztása által (mi magában kivihetetlen) korlátozhatni az állam hatalmát; egyetlen biztosíték korlátlansága ellen: ha azon kört, melyben a természete szerint megoszthatlan és a közérdekben ellenállhatlan államhatalom mozog, az összes állam vezetésére s azon érdekekre szorítják, melyek azon állam minden tagjával közösek.

De minden hatalom mindig kiebb törekedvén terjeszkedni, bizonyos határok elméleti fölállítása, melyeken túl ne léphessen az államhatalom, csak annyiban bir jelentőséggel, ha a mit az államhatalomtól el akarnak vonni, másokra ruházzák, s pedig azokra, kik elég

erősek jogszerü hatáskörük védelmére. Az államhatalom korlátozása végett tehát arról is kell gondoskodni, hogy az egyén ne elszigetelten álljon az államhatalom ellenében.

Az egyetlen védeszköz tehát korunkban az állam mindenhatósága ellen ugyanaz, mely századokon át szolgált ótalmul mindenféle korlátlan uralom ellen; tudniillik: hogy a községnek, tartománynak s átalában az államban levő szervezeteknek, melyek az egyént az állammal egybefüzik, bizonyos kört adjanak önálló tevékenységre, s ez által az államhatalomnak gyakorlatilag szilárd határokat vessenek.

Az államhatalomnak kijelölendő határok az egyes államok különböző helyzetéhez képest különbözők.

Minél kisebb az állam s minél inkább szüksége van, önállósága ótalma végett, minden erejére: annál kiterjedtebbnek kell lenni szükségkép azon dolgok körének, melyek kizárólag az államhatalom vezetését illetik; ellenkezőleg világos, hogy miután azon érdekek száma, melyek minden államtaggal közösek, az állam terjedelméhez képest csökken: nagyobb államokban az államhatalom befolyásának is mindig kevesebb tárgyra kell kiterjeszkedni; de hogy az újabbkori állam sincs oly helyzetben — bármennyire szüksége legyen ereje összpontosítására, mely által a községek vagy tartományok minden önálló mozgalmának megsemmisítését igazolni lehetne, — szintoly kétségtelen, mint az, hogy egyetlen állam sincs jelenleg, melyben az érdekek nagyobb része is közös lenne a többséggel; s innen következik, hogy egyetlen államot sem találhatni, hol az érintett eszköz alkalmazását a jog és szükségesség szempontjából tagadni lehetne.

Akár hódításból vagy államszerződésből magyarázzuk ki az államok keletkezését, akár azt veszszük föl, hogy az eg máshoz csatlakozás szüksége avagy külső nyomás szolgált alkalmul államaink alkotására: sem nem egyeseket hódítottak meg, sem oly szerződést nem kötöttek egyesek s azon elemek, melyeknek önkéntes szövetkezéséből alakult az állam, mint Nyugat-Európa minden országában a legnagyobb történeti bizonyossággal ki lehet mutatni, nem egyes emberek, hanem

kisebb községek voltak. Ha bármely állam egybefüző kapcsait szétbonthatnók, az nem egyénekre, hanem mindenik tartományokra, grófságokra, községekre oszlanék föl, s a kötelékek, melyek az egyest tartományához, nemzetiségéhez, s mindenek fölött községéhez fűzik, oly hatalmasak, hogy több mint félszázados következetes erőfeszítés daczára, Francziaországban sem sikerült azokat megsemmisíteni. — Hogy e kötelékeket megerősítsük, hogy a tartománynak, nemzetiségnek s mindenek előtt a községnek oly állást adjanak, melyben az államhatalom ellen korlátul szolgálhasson, alig kell egyéb, mint fölszabadítani azokat a nyomás alól, mely alatt a franczia forradalom óta görnyednek, s nézetem szerint az az egyedüli út és mód, mely szerint a szabadságot, s ezzel az államot leginkább biztosíthatni s elháríthatni a veszélyeket, melyek még polgárisodásunkat is fenyegetik.

Eddig majdnem kizárólag azon kérdéssel foglalkoztak: mint kell rendezni az államban a legfőbb hatalmat? Arról gondolkoztak: hogy' boltozhatják be valóban nagyszerüleg az állampület kúpját, a nélkül, hogy tekintettel lettek volna az épület alsóbb részeire, melyeken amannak nyugodnia kelle. Csuda-e, ha ekkép oda jutottak, hogy egy hatalmas dom helyett — bocsánat e hasonlatért — egy óriási esernyőt alkottak, mely azonban, épen mivel oly nagy, minden zivatar hatása, sőt saját terhe alatt is összedőlt?

Az államhatalmat csak ugy biztosíthatni minden veszély ellen, ha szilárd alapon áll; s az anyagot ez alaphoz csak ott találhatjuk föl, hol illő szilárdsággal birnak ama kisebb községek, melyek idővel egy nagy egész állammá alakultak egybe.

Hol ilyenek vannak, azon pillanatban, mihelyt a kisebb községekre nézve — mint korunkban mindenütt — bekövetkezik az egyesülés szüksége, szilárd alapú állam áll elő; a nélkül sem a szabadságot, sem az állam hatalmát nem biztosíthatni soha. Miután ugyanis az emberek többsége előtt nem annak van fontossága, a mi azon szűkebb körben történik, melyben mozognak: csak ott tekinthetni biztosítottnak a szabadságot az egészre nézve, hol sok egyes élvezheti azt gyakorlatilag,

s mint a birtok fogalmát bizonyos határok létele határozza meg: úgy a hatalom birtokát is csak akkor tekinthetni biztosnak az államhatalomra nézve, ha e hatalomnak is, bármi nagy legyen, kijelölik határait.

Minden szabadság alapja, melyet az egyén az államban élvez, azon szabadság, melylyel saját községe körében bir; az állam irányábani függésének legjobb biztosítéka azon függés, melyben községe irányában van. Hol a politikai jogok gyakorlását s a politikai kötelességek teljesítését kisebb körökben minden polgár megszokta: csak ott lehetséges nagyobb államban politikai szabadság rendetlenség nélkül, s szilárd alapú rend kényuralom nélkül. Hogy mindkettő lehetséges-e az egyes államokban, s a jelen ingadozásai helyett alkothatni-e szilárd, tartós államépületet, csupán attól függ: mennyiben lehet erős községi életet alapítani az egyes államokban.

Hogy vannak államok, melyekben ez nagy nehézségekkel járhat, kétségtelen; s Francziaországban például, hol az állam fokozatait mintegy erőszakosan összerontották, s a községeket fél század óta teljes kiskorúságban nevelték, még messze lehet a pillanat, mikor elvégre sikerülni fog teljesen helyreállítani, a mit merőben meg akartak semmisíteni: szintoly bizonyos, hogy azon fokozatok, melyekre az államéletben szükség van, magában Francziaországban is fönnállanak még némi részben, s hogy a szabadság megalapítása itt is csak attól függ, miszerint a történetileg képződött szervezeteket, a helyett, hogy egyberontanák, erősbítik, az állam érdekében fölhasználják.

Belátják-e ezt mihamar?

Azt hiszem, igen.

Az ujabb kor megtanítá a népeket, hogy a mit századok szültek, soha sem semmisítheti meg pillanat alatt még milliók akarata sem. Nem látnák-e be tisztán mások is, hogy az állam nem egyes ember terve szerint alkotott épület, hanem századokon át nőtt organismus? Nem a symmetria, nem az ágak egyensúlya tartja fönn a fát; minden levél, mely az ágakon rendetlenül látszik függeni, életerőt szí a légből s szerteszétágazó gyökerének minden rostja megannyi kötelék, mely állá-

sában föntartja. Ha szabályosan meg akarják metszeni a fa koronáját, elvonják tőle az életerőt; ha megfosztják szerteágazó gyökerétől, nem fog a zivatarnak ellenállhatni; ne látnák-e be végre, hogy egészen hasonló eredményei lesznek, ha az állam organismusával bánnak így?

Belátták immár, hogy átalános világbirodalom tartósan nem állhat fönn; belátták, hogy annak fönnállása szerencsétlenség volna az emberiségre, mert nem képzelhetni, hogy egy kormány képes volna az egész világ ügyeit intézni; lehetséges-e még soká leplezni, hogy ez okok legkevesebbet sem vesztenek erejökből, ha azon államintézményekre alkalmazzák, melyeket Franciaországban találunk?

Az újabbkori államok átalában azon óriásra emlékeztetnek bennünket, melynek feje, a mese szerint, aranyból, lábai agyagból voltak. A helyett, hogy lényegesen egybekötött községek szilárd tömegére építnék az állam nehéz épületét, az egyes embereknek kell alapul szolgálniok, kik közt egyberontottak minden köteléket. Azt hiszem, elég tapasztaláson mentünk át, hogy belássuk, miszerint az államépületet szintoly kevéssé építhetni futó homokra, mint bármi mást; s hogy a hatalmat, melyet az állam akaratának minden államtag fölött gyakorolnia kell, egyéb eszközökkel czélszerűbben el lehet érni, mint ha azon okból, hogy az állam egyes tagjait megfoszszák az ellenállási képességtől, mind sorra csonkítják.

JEGYZETEK A XVI. FEJEZETHEZ.

(*a*) A demokratia veszélye (nem azon brutalis befolyást értem az alatt, melyet a tömegek gyakoroltak korunkban a kormányra, hanem azon törvényes hatalmat, melyet az átalános szavazattal nyer a nép az állam vezetésére) nem abban fekszik, hogy a tömegre hagyják a közállamügyek vezetését. Miként a belátás azon fokát, melyet az állam valódi vezetése igényel, azoknál sem tehetni föl, kik meglehetősen magas census mellett gyakorolnak politikai jogokat, s így befolyásuknak mindig csak ellenőrzés jogára kell szorítkozni azok irányában, kik az állam valódi vezetésével meg vannak bízva: nézetem szerint az összes államot illető minden ügyben is bizvást adhatni hasonló befolyást az állampolgárok összegének. Abban fekszik az átalános szavazatjog veszélye, hogy az államnak oly dolgok fölött adnak korlátlan hatalmat, melyek nem illetik az egész államot, a mi által oly kérdések fölött adnak eldöntő szavazatot a számszerinti többségnek, melyre — nem az egész állam, hanem kisebb községek ügyeire vonatkozván — sem joga, sem képessége. De hogy e veszély csak az államban alkalmazott központosítás elvének eredménye. már abból világos, mert hasonló bajok és veszélyek, ha kisebb mértékban is, minden államban előfordulnak, a hol a központosítás elvét követik.

(*b*) Ha alkotmányos országokban oly gyakran halljuk a panaszt, hogy minden párt ugyanazon eszközökhez nyúl, mihelyt hatalomra jut, melyeket elleneiben kárhoztat: nem korunk nagyobb romlottságában kell e jelenség okát keresnünk, nem is a hatalom erkölcstelenítő befolyásában, hanem abban, hogy átalában lehetetlen feladatot tűznek az alkotmányos államok kormányai elé, s így a hatalom kezelői kénytelenek, — csakhogy államférfiúi igéreteiknek megfelelhessenek, — oly eszközökhez is nyúlni, melyeket mint emberek nem egészen helyeselhetnek. Kevesen tudják: hányszor van a minister alkotmányos országban némileg a kényszerűség állapotában.

TARTALOM.

Második Rész.

Oldal

Bevezetés 1

ELSŐ KÖNYV.

MELY ÉRTELEMBEN VESZIK ÁTALÁBAN A SZABADSÁG, EGYENLŐSÉG ÉS NEMZETISÉG ESZMÉJÉT.

I. Fejezet. Hogy' tudhatni meg: minő értelmet tulajdonít a nép bizonyos eszméknek 11

II. Fejezet. A szabadság, egyenlőség és nemzetiség eszméinek eredetéről, s azon értelemről, melyet ezen eszméknek polgárisodásunk folyama alatt jelen korunkig mindenkor tulajdonítottak 13
Jegyzetek a II. fejezethez 25

III. Fejezet. Mily értelmet tulajdonít a nép korunkban a szabadság és egyenlőség eszméinek 27
Jegyzetek a III. fejezethez 41

IV. Fejezet. Bővebb bizonyítása, hogy nem az általános egyenlőség, hanem az egyéni szabadság élvezete korunkban a törekvés tárgya 43
Jegyzetek a IV. fejezethez 50

V. Fejezet. Azon értelem, melyben a szabadság, egyenlőség és nemzetiség fogalmait az emberek legtöbbnyire veszik, ellentétben áll azzal, a mely értelemben e fogalmakat az államban valósítani törekszenek 51

MÁSODIK KÖNYV.

AZ ÁLLAM CZÉLJA.

I. Fejezet. A kérdés fölállítása 57

II. Fejezet. Az állam jogalapja s az e tárgy körül fölállított elméletek nagy hibája 58
Jegyzetek a II. fejezethez 66

Oldal

III. Fejezet. Az állam czéljáról 67
Jegyzetek a III. fejezethez 72

IV. Fejezet. Az államot az egyesek mindig csak személyes czéljaik eszközeinek tekintik 73
Jegyzetek a IV. fejezethez 86

V. Fejezet. Senki sem nyúl czéljai elérése végett távolabbi eszközökhöz, míg [illegible] a közelebb fekvőket; [illegible] az emberek az államot csak azon czélok [illegible] végett veszik igénybe, melyeket saját erejökkel, vagy [illegible] [illegible] által nem érhetnek el . 88
Jegyzetek az V. fejezethez 92

VI. Fejezet. Az állam czélja az egyeni biztonság 93

VII. Fejezet. A [illegible], melyet az államban keresünk . 95
Jegyzetek a VII. fejezethez 98

VIII. Fejezet. [illegible] 99
Jegyzetek a VIII. fejezethez 103

IX. Fejezet. [illegible] . . . . 1[illegible]4
Jegyzetek a IX. fejezethez 111

X. Fejezet. [illegible] 113

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Oldal

IX. Fejezet. Az egyénnek is bizonyos biztosítékokra van szüksége az állam ellenében 147
Jegyzetek a IX. fejezethez 151

X. Fejezet. A szabadság biztosítékai az államhatalom ellenében 152

XI. Fejezet. A szabadság biztosítékai az államhatalom belszervezete által 153

XII. Fejezet. A királyság alkotmányos jelentősége 156
Jegyzetek a XII. fejezethez 163

XIII. Fejezet. A felsőház feladata 164
Jegyzetek a XIII. fejezethez 173

XIV. Fejezet. A szabadság biztosítékairól az államhatalomnak a néptől függése által 174

XV. Fejezet. Választási jog és felelősség 176

XVI. Fejezet. A választási jog és felelősség nem nyujt elég biztosítékot a szabadságnak 179

XVII. Fejezet. A szabadság biztosítékairól az államhatalomnak bizonyos körre szorítása által 183
Jegyzet a XVII. fejezethez 188

NEGYEDIK KÖNYV.

A KÖZPONTOSÍTÁS.

I. Fejezet. A központosítás kérdése vizsgálatának helyes szempontja 191
Jegyzetek az I. fejezethez 197

II. Fejezet. A kérdés felállítása 198

III. Fejezet. Nem igaz, hogy az állam a közigazgatási központosítás elvének alkalmazásából több erőt és biztosságot merítne 200

IV. Fejezet. A központosítás befolyása az államhatalom biztosságára 204
Jegyzetek a IV. fejezethez 209

V. Fejezet. Az ellenállásról, melyet az államhatalomnak központosított államokban le kell győznie 210

VI. Fejezet. Mely eszközök állanak a központosított államnak rendelkezésére? 212

VII. Fejezet. Az oktatás-ügy központosításának eredményei . 216
Jegyzetek a VII. fejezethez 224

VIII. Fejezet. A törvénykezési központosítás eredményei . . 226
Jegyzetek a VIII. fejezethez 236

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
GRADUATE LIBRARY

DATE DUE

Form 9584